

Slavistika
Areálová slavistika
Stredoeurópske štúdiá

Marek Mitka (ed.)

Prešov 2015

*Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove*

Slavistika
Areálová slavistika
Stredoeurópske štúdiá

**Zborník materiálov z medzinárodného vedeckého seminára,
konaného 3. októbra 2013 na FF PU v Prešove**

Marek Mitka (ed.)

**Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Prešov 2015**

Zborník vychádza aj vďaka finančnej podpore grantového programu International Visegrad Fund
(*Visegrad University Studies Grant No. 61200006*)

Recenzentky: prof. PhDr. Marta Součková, PhD.
doc. Mgr. Oľga Maďarová, CSc.

Za obsahovú a štylizáciu stránku jednotlivých príspevkov zodpovedajú autori

© Marek Mitka (ed.)

© Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove v roku 2015

ISBN 978-80-555-1328-7

Obsah

Peter Káša	
Slovo na úvod	7
Júlia Dudášová-Kriššáková	
Metamorfózy prešovskej slavistiky v slovenskom a slovanskom kontexte	10
Mária Čižmárová	
Súčasný stav a perspektívy rozvoja slavistiky na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity	70
Peter Žeňuch	
Slovenská slavistika v národných a medzinárodných diskurzoch.....	87
Peter Káša	
Slavistika a stredoeurópsky kultúrny kontext (Náčrt nového študijného programu)	114
Ryszard Tokarski	
Relatywizm językowy. O względności językowych światów.....	121
Jozef Sipko	
Nové filologické hľadania v rusistike	139
Добринa Даскалова – Рагислав Чапак	
Междуезикова ономимия – за един от аспектите на оценка.....	155
Marta Vojteková	
Slovensko – poľské jazykové paralely a rozdiely a ich význam pri výučbe jazyka	171
Viera Žemberová	
Sondy do ukrajinskej literatúry	192
Jolanta Pasterska	
Pogranicze polsko-słowackie jako źródło poznania/doznania i rozpadu na przykładzie <i>Dukli</i> Andrzeja Stasiuka i <i>Bombla</i> Mirosława Nahacza	209
Janusz Pasterski	
Dialog kultur i tradycji pogranicza w poezji Janusza Szubera.....	224
Lajos Pálfalvi	
Jerzy Stempowski w piekle Słowian.....	237

Ivana Slivková	
Žena v slovanskej poézii	248
Miroslava Kitková	
Fenomén Dorota Masłowska. Jazyk a štylistika románu	
<i>Wojna polsko-ruska pod flagą bialo-czerwoną</i>	261
Marek Mítka	
„Poznámky k dejinám“ ako kriticko-analytický žáner	
literárnohistorického diskurzu v stredoeurópskom priestore	
po roku 2000 (Ad V. Mikula – <i>Čakanie na dejiny</i> a <i>Postinterpretácie</i>) .	272
Miriama Jakubiková	
Роль Івана Франка для слов’янських літератур	282
Страшимир Цанов	
„Цар Симеон“ на Петко Тодоров – историческа тема и модерност .	290
Luciána Hoptová	
Dejiny Bieloruska v slovenskej a českej historiografii po roku 2000	305

Slovo na úvod

Zborník prezentuje príspevky z medzinárodného vedeckého seminára *Slavistika – areálová slavistika – stredoeurópske štúdiá*, ktorý sa konal 3. októbra 2013 na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove pri príležitosti 20. výročia vzniku Katedry slavistiky a otvorenia nového študijného programu *Stredoeurópske štúdiá*. Súčasťou stretnutia bol aj workshop *Jazyky a kultúry v krajinách V4 a V4+ (Ukrajina a Bielorusko)*. Prednášky i diskusné príspevky sa zamerali na rekapituláciu a zhodnotenie dvadsaťročnej činnosti katedry a programu *slavistika* v kontextoch domácej i zahraničnej humanistiky a univerzitného vzdelávania. Zásadný, fundovaný a vyčerpávajúci príspevok o tejto problematike predniesla **prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc.**, iniciátorka a zakladateľka študijného programu a dlhoročná vedúca katedry. Rovnako sa však diskutovalo aj o aktuálnych otázkach, problémoch i nových možnostiach a limitoch univerzitnej slavistiky na Slovensku a v susedných krajinách. Jednou z možností je aj bakalársky študijný program *Stredoeurópske štúdiá*, ktorý sa otvoril na Filozofickej fakulte PU v Prešove v školskom roku 2012/2013. Obsahovou štruktúrou je zameraný na krajiny V4 a V4+ (Ukrajina a Bielorusko) a jeho rozvoj podporuje Medzinárodný vyšehradský fond prostredníctvom grantu VUSG (Visegrad University Studies Grant No. 61200006, 2013 – 2016). Projekt predstavil garant študijného programu a vedúci katedry **doc. PhDr. Peter Káša, CSc.** Podobný program s rovnakým názvom sa realizuje aj na Karlovej univerzite v Prahe a o týchto skúsenostiach hovoril v diskusii jeden z iniciátorov a tvorcov programu **Mgr. Róbert Pejša, PhD.** z FF KU v Prahe. Účastníkmi vedeckého seminára boli zahraniční hostia participujúci na vyššie uvedenom grantovom projekte (**prof. Ryszard Tokarski** – UMCS Lublin, **doc. Lajos Pálfalvi** – PPKE Piliscsaba a **Mgr. Róbert Pejša, PhD.** – FF KU Praha), ale aj medzinárodne renomovaní slavisti ako **prof. Peter Žeňuch, DrSc.**, riaditeľ Slavistického ústavu SAV v Bratislave a **prof. Miloš Zelenka, DrSc.** z Jihočeskej univerzity v Českých Budějoviciach, ktorý sa vo svojom príspevku zamerl na

aktuálne problémy a možnosti literárnovednej komparatistiky vo vzťahu ku geokultúrnemu priestoru strednej Európy. Vychádzal aj z poznatkov a osobných skúseností zo Svetového kongresu komparatistov (AILC) a ostatného Medzinárodného slavistického kongresu v Minsku (2013). Pripomenul, že fenomén strednej Európy sa v ostatných pätnástich rokoch výrazne prehodnocuje a reinterpretuje. Evidentný je najmä posun od geopolitických súvislostí ku „*konštruujúcej a filozofujúcej rétorike a literárnej symbolickej geografii*“. Rovnako zdôraznil stabilnú pozíciu strednej Európy ako tradičnej križovatky medzi „*Východom a Západom*“, ktorá sa vždy vyznačovala problematickou pozíciou nestabilných centier, prelínania etník, kultúr a náboženstiev. Zaujímavými príspevkami sa prezentovali aj hostia z partnerskej Rzeszowskej univerzity z Rzeszowa ako aj ďalší domáci filológovia a historici.

Rokovanie otvorila **PaedDr. Ivana Cimermanová, PhD.**, prorektorka PU v Prešove pre vonkajšie vzťahy. Poďakovala sa členom katedry slavistiky, domácim i zahraničným pedagógom a ocenila ich dvadsaťročnú vedeckú i pedagogickú činnosť a budovanie zahraničných kontaktov. Rovnako sa poďakovala súčasným i bývalým lektorom poľského, bulharského a bieloruského jazyka. Zdôraznila úlohu malých a menšinových jazykov pri budovaní „*kultúrneho a historického dedičstva*“ v reláciách užšej i širšej regionálnej, národnej i celoeurópskej spolupráce.

S úvodným príhovorom vystúpil aj **Zbigniew Machej**, zástupca riaditeľa Vyšehradského fondu. Pripomenul základné funkcie fondu, ktorý už vyše dve desaťročia vytvárajú štyri stredo európske krajiny pod správou ministerstiev zahraničných vecí a spoločnej exekutívy. Zdôraznil, že vyšehradské projekty sú síce primárne zamerané na rozvoj cezhraničnej spolupráce, ale dôležitú úlohu zohrávajú v tomto systéme aj univerzity a vysoké školy, ktoré tento rozmer spolupráce skvalitňujú a rozširujú. Ako pripomenul, je osobne rád, že práve v Prešove sa začína realizovať vyšehradskou nadáciou (Grant VUSG) podporovaný program *Stredo európske štúdiá* so zameraním na krajiny V4 a V4+, lebo Prešov je výnimočným mestom, kde sú na každom kroku badateľné znaky esencie strednej Európy. Na záver zaželal programu dobrý štart a v budúcnosti veľa úspešných študentov.

Podobne aj **Ing. Martin Lačný, PhD.**, prodekan pre akreditáciu FF PU v Prešove, sa poďakoval pedagógom, ktorí vytvárali a dvadsať rokov pedagogicky i vedecky budovali študijný program *slavistika* ako dôležitú a prirodzenú zložku filologického vzdelávania na FF PU. Novému programu zaželel veľa motivácie a inšpirácie. Zdôraznil tiež, že sú to aj nové výzvy pre pedagógov a študentov pri formovaní nad-regionálneho a nadnárodného sociokultúrneho kontextu Prešova a Prešovského kraja. Po tejto úvodnej časti nasledovali plenárne vystúpenia, diskusný workshop a zasadnutia v dvoch sekciách. Túto chronológiu dodržiavame aj v publikovanej verzii. Fotodokumentáciu i skrátený záznam z vedeckého seminára môžete nájsť aj na <http://www.ses.unipo.sk/kronika-on-line.html>.

Peter Káša

Júlia Dudášová-Kriššáková

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove

Metamorfózy prešovskej slavistiky v slovenskom a slovanskom kontexte

1 Prvého septembra 2013 uplynulo dvadsať rokov od zriadenia Katedry slavistiky ako nového pedagogického a vedeckého pracoviska na Filozofickej fakulte v Prešove, resp. Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.¹ Pri tejto príležitosti srdečne blahoželám všet-

¹ Podrobnejšie o dejinách katedry slavistiky pozri: DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Z dejín katedry slavistiky*. In: Slavistika v premenách času (štúdie z jazyko-vednej a literárnovednej komparistiky). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23. – 24. apríla 2009 pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ a 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU. Acta Universitatis Prešoviensis. Ved. red. J. Dudášová. Prešov: Vydavateľstvo PU 2009, s. 410 – 427.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Dejiny slavistiky na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove [(1959) 1993 – 2009]*. In: Slovenská slavistika včera a dnes. Editor a ved. red. P. Žeňuch. Bratislava: Slovenský komitét slavistov. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012, s. 114 – 137.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Lektorát poľského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove*. In: *Práce z dějin slavistiky XVII*. Bohemistika – sorabistika – polonistika – jihoslovanská miscellanea. Věd. red. L. Řeháček – Z. Urban. Praha: Univerzita Karlova 1994, s. 179 – 82.

DUDÁŠOVÁ, Júlia: *O neformálnej spolupráci prešovských a krakovských slavistov a slavistov*. In: Prešovská univerzita. Periodikum akademickej obce Prešovskej univerzity. Marec – apríl 1998, roč. II, s. 9.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia – ČINČUROVÁ, Xénia: *Katedra slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity*. In: *Filozofická fakulta v Prešove (1959 – 1999)*. Jubilejný zborník k 40. výročiu ustanovenia Filozofickej fakulty v Prešove. Zostavil a na vydanie pripravil M. Otčenáš. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 1999, s. 171 – 180.

kým interným i externým, súčasným i bývalým členom katedry, zahraničným lektorom, doktorandom, ale aj absolventom slavistiky a polonistiky, ktorí sa podieľali na budovaní tohto vysokoškolského pracoviska, na profilovaní troch študijných programov na všetkých troch stupňoch vysokoškolského štúdia vrátane doktorandského štúdia. Kolektív katedry slavistiky nadviazal na najlepšie tradície prešovskej i slovenskej slavistiky, ktoré sú prítomné vo vedeckovýskumnej práci prešovských slovaktov, rusistov, ukrajinistov a historikov už od zriadenia filozofickej fakulty v akad. roku 1959/60, ktorá sa spolu s lekárskou fakultou stala zakladajúcim členom Univerzity Pavla Jozefa Šafárika. Ako zakladajúca členka katedry a dlhoročná vedúca katedry (1993 – 2009) touto cestou ďakujem svojim bývalým kolegom nielen z katedry slavistiky, ale aj zo všetkých troch sesterských katedier (KSJL, KRJL, KUJL) za všetko, čo urobili na prospech rozvoja vedeckej slavistiky v Prešove, ďakujem im za to, že neľutovali ani čas, ani úsilie, ktoré vynaložili pri zabezpečovaní plynulého chodu katedry, čo bolo neraz náročné a vyčerpávajúce. Tešilo nás vedomie, že pracujeme na ušľachtilom diele, na budovaní náročného univerzitného pracoviska, ktoré sa popri prednáškach a seminároch podieľalo aj na realizácii vedeckovýskumných úloh, na organizovaní medzinárodných vedeckých konferencií a seminárov, na sprostredkovaní poľskej, bieloruskej a bulharskej kultúry a umenia študentom a učiteľom bývalej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika i súčasnej Prešovskej univerzity. Viedli sme študentov k láske k slovanským jazykom, literatúram a kultúram; našimi aktivitami a organizovaním výstav, prednášok, koncertov poľských, bieloruských a bulharských umelcov sme vzbudzovali u našich študentov, ale aj u kolegov z iných katedier fakulty sympatie k bratským slovanským národom, ktoré sa po spoločensko-politických zmenách v roku 1989 neraz dostali do úzadia v prezentácii toho, čo poskytuje európska kultúra súčasnosti. Spájal nás pocit spolupatričnosti k jednej veľkej slovanskej rodine, ktorá je prítomná na scéne európskych národov už od 4. – 6. stor. a ktorá obohacovala aj

MITKA, Marek: *Slavistika nie je iba prežitá etapa filologických dejín*. In: Prešovská univerzita. Časopis akademickej obce PU v Prešove, roč. IX, číslo 2/apríl 2005, s. 11.

susedné neslovanské národy v zápase o emancipáciu a dôstojné postavenie v rodine európskych národov.

2. Štúdium slavistiky sa realizovalo v podobe troch študijných programov: jednodborová slavistika (so špecializáciou na poľský, bulharský a bieloruský jazyk), dvojodborová slavistika (v kombinácii so slovenčinou, ruštinou a ukrajinčinou) a poľský jazyk a literatúra (v kombinácii so slovenčinou, nemčinou, angličtinou, manažmentom – iba v rokoch 1998/99 – 2002/2003). Súčasťou katedry hneď od jej vzniku bol lektorát poľského jazyka, ktorý bol otvorený v akad. roku 1969/70 (v letnom semestri) pri katedre slovenského jazyka a literatúry. Bieloruský lektorát spolu s bulharským lektorátom začal svoju činnosť v novembri 1996, čím sa podstatne spestrila ponuka štúdia slovanských filológií jednak na katedre a jednak na fakulte. Celkove na katedre slavistiky ukončilo štúdium slavistiky, resp. polonistiky 95 poslucháčov denného štúdia na magisterskom stupni a 10 študentov úspešne absolvovalo doktorandské štúdium vo vednom odbore slavistika – slovanské jazyky (7) a slavistika – slovanské literatúry (3). Na doktorandské štúdium sa zapísali, ale z rôznych dôvodov ho neukončili siedmi uchádzači.

Pri príležitosti tohto významného medzníka v dejinách slavistiky na FF PU v Prešove predkladáme slovenskej i slovanskej odbornej verejnosti nový pohľad na dejiny katedry slavistiky, obohatený o nové informácie o viacerých významných udalostiach. Prehľad slavistickej aktivity pozostáva z dvoch častí. V prvej časti si všimáme tie významné udalosti, ktoré sa udiali ešte pri Katedre slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ ako hlavného koordinátora slavistických podujatí od založenia Filozofickej fakulty (1959/60) až do 1. septembra 1993, keď bola kreovaná katedra slavistiky. Vtedy sa položili základy budúcej katedry slavistiky, ktorá nadviazala na najlepšie tradície slavistického výskumu na filozofickej fakulte. V druhej časti predstavíme stručné dejiny katedry slavistiky, počínajúc 1. septembrom 1993, a končiac 1. februárom 2013, keď katedra slavistiky po bohatej a udalost'ami naplnenej dvadsaťročnej histórii bola transformovaná na katedru stredoeurópskych štúdií s novým študijným programom: *stre-*

doeurópske štúdiá. Z bohatej vedeckovýskumnej, pedagogickej a organizačnej činnosti na poli prešovskej a slovenskej slavistiky vyberáme tie podujatia a aktivity, o ktorých sme sa v našom doterajšom mapovaní dejín prešovskej slavistiky nezmiňovali, resp. ich význam pre rozvoj prešovskej slavistiky bol nedocenený pre nedostatok podrobných informácií v širšom kontexte slovenskej aj slovanskej jazykovedy. Prípadne tieto udalosti, o ktorých píšeme, zostali zatienené neskoršími aktivitami a starosťami o bežný, každodenný chod katedry ako nového vysokoškolského pracoviska, s ktorými katedra reagovala na vnútorné i vonkajšie podnety jednak v kontexte Filozofickej fakulty UPJŠ/PU, jednak v širšom kontexte slovenskej a slovanskej slavistiky.

3. K takým významným medzinárodným úlohám, ktoré predznamovali zrod katedry slavistiky, patrí napríklad participácia Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove na riešení medzinárodnej výskumnej úlohy *Celokarpatský dialektologický atlas/Общекарпатский диалектологический атлас/Atlas dialectologique des Carpathes*, na realizácii ktorej sa podieľali jazykovedci a dialektológovia z desiatich krajín v rokoch 1973 – 2003.² Aktivity súvisiace s týmto medzinárodným projektom sa spočiatku sústreďovali pri katedre slovenského jazyka a literatúry (od roku 1976) a neskôr aj pri katedre ukrajinského jazyka a literatúry (od roku 1982). Táto medzinárodná výskumná úloha prežila aj spoločensko-politické zmeny v deväťdesiatych rokoch 20. storočia, lebo jej metodika a metodológia stála na pevných vedeckých základoch, opierajúc sa o najlepšie výsledky výskumu slovanskej a svetovej jazykovedy a slavistiky. Prezentácia aktivít v rozpätí vyše päťdesiatich rokov (1959/60 – 2013) je bohatá a veríme, že aj inšpirujúca pre všetkých tých našich kolegov, ktorí v súčasnosti zápasia s neprajnosťou doby pri rozvoji univerzitných pracovísk, s ekonomickým tlakom pri zabezpečovaní náročného programu vysokoškolského štúdiá na všetkých troch stupňoch a ktoré neraz vedú – ako je to

² Poľsko, Česko, Slovensko, Maďarsko, Ukrajina, Rusko, Moldavsko (Moldova), Chorvátsko, Bosna a Hercegovina, Juhoslávia, ktorá sa na základe referenda v Čiernej Hore zo dňa 21. mája 2006 rozdelila na dva štáty: Srbsko a Čierna Hora.

v prípade študijného programu *slavistika* – k likvidácii všetkého dobrého, kvalitného a vznešeného, čo sa na predchádzajúcej ceste vybu- dovalo, zabúdajúc, že veda, kultúra a poznanie sa nedajú merať fi- nančnými položkami.

* * *

1959/60

V akad. roku 1959/60 začína svoju činnosť Filozofická fakulta v Prešove, ktorá sa stala spolu s Lekárskou fakultou v Košiciach za- kladajúcim členom Univerzity Pavla Jozefa Šafárika so sídlom v Košiciach, druhej najstaršej univerzite na Slovensku. Filozofická fakulta v Prešove vznikla po reorganizácii vysokého školstva na vý- chodnom Slovensku z bývalej Filologickej fakulty Vysokej školy pe- dagogickej v Bratislave. V prvom roku svojej existencie (1959/1960) mala fakulta šesť katedier: katedru spoločenských vied (s ústavom dejín), katedru pedagogiky, katedru slovenského jazyka a literatúry (s ústavom cudzích jazykov), katedru ruského jazyka a literatúry, ka- tedru ukrajinského jazyka a literatúry a katedru telesnej výchovy.³

1961

Pri príležitosti 100. výročia úmrtia P. J. Šafárika, veľkého Slová- ka a Slovana, zakladateľa vedeckej slavistiky, sa konala tzv. putovná medzinárodná slavistická konferencia v Prahe, Bratislave a Košiciach (30. máj – 2. jún 1961). Putovný charakter mala aj *výstava o živote*

³ Porov. MOJDIS, Ján: *Z dejín Filozofickej fakulty v Prešove*. In: Filozofická fakulta v Prešove (1959 – 1999). Jubilejný zborník k 40. výročiu ustanovenia Filozofickej fakulty v Prešove. Zostavil a na vydanie pripravil M. Otčenáš. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 1999, s. 11 – 17. BARTKO, Ladislav: *Ka- tedra slovenského jazyka a literatúry Prešovskej univerzity*. In: c. d., s. 181 – 194. SISÁK, Miron: *Katedra rusistiky a translitológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity*. In: c. d., s. 151 – 169. BABOTOVA, Ľubica – KUNDRÁT, Juraj: *Ka- tedra ukrajinského jazyka a literatúry a vedeckovýskumné oddelenie ukrajiniistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity*. In: c. d., s. 207 – 226.

a diela P. J. Šafárika, ktorá bola postupne sprístupnená v Košiciach, Kežmarku, Poprade, Levoči a Prešove. Pri tejto príležitosti bol zriadený *Pamätný dom Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove*.

Z uvedenej konferencie bol vydaný *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove* (Katedra slovenského jazyka a literatúry). II. (1961). *Sborník šafárikovský*, venovaný z príležitosti 100. výročia smrti P. J. Šafárika V. medzinárodnému zjazdu slavistov v Sofii (1963). Hlav. red. Š. Tóvik. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962, 216 s. Najrozsiahlejší text v zborníku predstavuje štúdiá *Šafárikov jazyk* z pera Štefana Tóbika, prvého vedúceho prešovskej katedry slovenského jazyka a literatúry (1952 – 1969).⁴ Týmto zborníkom vedeckých štúdií sa filozofická fakulta ako aj celá Univerzita P. J. Šafárika aktívne prihlásila k vedeckému odkazu veľkého slovenského učenca, patróna druhej najstaršej univerzity na Slovensku.

Výskum života a diela P. J. Šafárika patril k prioritám v oblasti vedeckovýskumných úloh FF UPJŠ v Prešove, ktorý sa realizoval prevažne na katedre slovenského jazyka a literatúry, ale aj na ďalších katedrách so slavistickým zameraním (KRJL, KUJL) a na katedre dejín. Šafárikovská problematika sa vinie celými dejinami FF UPJŠ až do roku 1995, keď sa konala medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti dvojstého výročia narodenia Pavla Jozefa Šafárika a keď sa oficiálne ukončil vedecký výskum jeho života a diela. Pokračovalo sa však vo vydávaní Spisov P. J. Šafárika a túto úlohu od roku 2007 prevzala novozriadená Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Ako vyplynie z ďalšieho prehľadu aktivít, ve-

⁴ BARTKO, Ladislav: *Štefan Tóvik – významný slovenský jazykovedec a pedagóg* (Na 100. výročie narodenia);

VOJTEKOVÁ, Marta: *Bibliografia Štefana Tóbika v rokoch 1934 – 1971. Literatúra o Štefanovi Tóbikovi*. In: Slavistika v premenách času (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23. – 24. apríla 2009 pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc.; 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU a 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU. Acta Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 1. Ved. red. J. Dudášová. Prešov: vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2009, s. 10 – 25; s. 26 – 32.

decký výskum života a diela P. J. Šafárika a vydávanie jeho Spisov predstavuje prvý míľnik na náročnej a zložitej ceste za rozvojom slavistiky na FF v Prešove, ktorá vyvrcholila v roku 1993 zriadením katedry slavistiky ako osobitného pedagogického a vedeckovýskumného pracoviska.

1969

(1) V akad. roku 1969/70 začína prednášať na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove prof. PhDr. Ľudovít Novák, DrSc., významný slovenský jazykovedec, zakladateľ modernej slovenskej jazykovedy, člen Pražského lingvistického krúžku a zakladateľ Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave. Profesor Ľ. Novák po rehabilitácii v roku 1968 pôsobil na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Trnave Univerzity Komenského v Bratislave, kde prednášal všeobecnú jazykovedu a historické jazykovedné disciplíny. Na Filozofickú fakultu UPJŠ v Prešove bol povolaný po nečakanej smrti prof. PhDr. Štefana Tóbiika, CSc. (2. 9. 1969), vedúceho katedry slovenského jazyka a literatúry a garanta historických jazykovedných disciplín a dialektológie. Profesor Ľ. Novák prednášal na FF UPJŠ v Prešove historickú gramatiku slovenského jazyka a dialektológiu, všeobecnú jazykovedu, dejiny spisovnej slovenčiny a výberové semináre z dejín slovenskej jazykovedy. Ľ. Novák zásadným spôsobom ovplyvnil vedecký život na prešovskej filozofickej fakulte: stal sa predsedom a iniciátorom mnohých rigorózných, doktorandských, habilitačných a inauguračných konaní vysokoškolských učiteľov a vedeckých pracovníkov nielen z Filozofickej a Pedagogickej fakulty UPJŠ, ale z celého Slovenska: z Filozofickej fakulty UK v Bratislave, Pedagogickej fakulty UK v Trnave, Pedagogickej fakulty v Nitre a z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave. V rokoch jeho pôsobenia na FF UPJŠ (1969 – 1983) sa Prešov stal celoslovenským centrom kvalifikačného rastu slovenských jazykovedcov a miestom celoslovenských stretnutí jazykovedcov, literárnych vedcov a historikov. Krátko pred smrťou bol vrátený Ľ. Novákovi (1908 – 1992) titul akademika Slovenskej akadémie vied ako autorovi ústavného zákona o zriadení Slovenskej akadémie vied

a umení schváleného v júli 1942 a generálnemu tajomníkovi tejto prvej slovenskej akademickej ustanovizne (1943 – 1945).⁵

⁵ V našom archíve sme našli zdravicu venovanú profesorovi Ludovítovi Novákovi pri príležitosti jeho životného jubilea v roku 1973. Článok sme poslali s dostatočným časovým predstihom do redakcie Prešovských novín (orgán okresného orgánu KSS), ktorý nikdy nebol publikovaný a ani sme z redakcie nedostali žiadnu odpoveď, prečo túto zdravicu nemôžu uverejniť. Usudzujeme, že to bolo z ideologických dôvodov, lebo prof. Novák nikdy nebol členom KSC, v rokoch 1948 – 1968 bol perzekvovaný totalitným režimom a jeho rodina prežila aj vďaka podpore od českých jazykovedcov (prof. PhDr. V. Vážný a prof. PhDr. V. Machek). Len čo prof. L. Novák získal na FF UPJŠ v Prešove v roku 1971 trvalý pracovný úväzok profesora, jeho prvoradou starosťou bolo vrátiť dlhy rodinám spomínaných českých profesorov a naďalej pomáhať svojej rodine, ktorá žila v Ľubochni pri Ružomberku. Tam sa prof. Novák vrátil z Prešova po odchode do dôchodku v roku 1987 a tam je pochovaný v rodinnej hrobke (1992). Je to svedectvo doby, v ktorej sme žili, pracovali, tvorili. Je to svedectvo doby o tom, ako ideológia zasahovala do našich životov. Pripomenutie si 20. výročia založenia katedry slavistiky pokladáme za vhodnú príležitosť dodatočne publikovať túto zdravicu venovanú prof. L. Novákovi k 65. narodeninám, lebo v nej predstavujeme pána profesora ako jazykovedca, pedagóga, ale najmä ako dobrého človeka.

KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: <Životné jubileum vzácného človeka> „Plný životného elánu a optimizmu, plný tvorivých plánov, vynikajúci odborník i pedagóg, vždy rozšievajúci radosť i dobré slovo okolo seba – taká je krátka charakteristika vzácného jubilanta, univerzitného profesora slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, PhDr. Ľ u d o v í t a N o v á k a, DrSc., ktorý sa 15. októbra 1973 dožíva pekného životného jubilea: šesťdesiatich piatich rokov. Stredoškolské štúdiá absolvoval v rodnej Skalici a vysokoškolské na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, kde v r. 1927 – 1932 študoval slovanskú, románsku a ugrofínsku filológiu. Už počas univerzitných štúdií sa naplno rozvinula jeho publikačná činnosť, na základe ktorej sa už v r. 1931 stáva riadnym členom Pražského lingvistického krúžku. Po skončení štúdií v Prahe odišiel na dvojročný študijný pobyt do Paríža, aby sa venoval najmä štúdiu ugrofínskej filológie.

Od r. 1934 pracoval ako referent Jazykového odboru Matice slovenskej v Martine. R. 1938 začal prednášať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave ako mladý docent a neskôr ako profesor dejín slovenského jazyka. Okrem slovakistiky prednášal aj románsku jazykovedu. Z jeho iniciatívy bola založená r. 1942 Slovenská akadémia vied a umení (podľa vzoru leningradskej akadémie). Pracoval tiež v etymologickom kabinete pobočky Slovanského ústavu ČSAV v Brne a v historickom oddelení Ústavu slovenského jazyka SAV. Istý čas žil a pracoval v ústraní. Od r. 1968 opäť prednáša na vysokých školách (PaF v Trnave a FF UPJŠ v Prešove). Začiatkom r. 1971 bol ustanovený za riadneho profesora na FF UPJŠ v Prešove.

(2) V letnom semestri 1969/70 bol pri katedre slovenského jazyka a literatúry zriadený lektorát poľského jazyka a jeho prvou lektorkou sa stala Danuta Abrahamowicz z Inštitútu slovanských filológií Jagelovskej univerzity v Krakove. Lektorské cvičenia z poľského jazyka sa podľa pôvodných učebných plánov platných do roku 1980 realizovali v siedmom a ôsmom semestri po dve hodiny týždenne. Po prijatí nového vysokoškolského zákona r. 1980 a po následnej prestavbe sa lektorát presunul do druhého ročníka s časovým rozpätím jedna hodina týždenne. Patrí všetka česť vtedajšiemu vedúcemu katedry prof. PhDr. Pavlovi Petrusovi, DrSc., ktorý napriek nepriazni doby prichýlil pani Abrahamowiczovú na katedre, čím sa otvorili nebývalé možnosti na posilnenie slavistického základu slovistiky, ale aj pre štúdium slovensko-poľských jazykových a literárnych vzťahov. Vtedy vlastne

Veľmi bohatá je jubilantova prednášateľská, pedagogická a organizátorská práca. Na Filozofickej fakulte v Prešove prednáša: všeobecnú jazykovedu, historickú gramatiku slovenčiny, vývin spisovnej slovenčiny a vedie diplomové a výberové semináre z týchto disciplín. Je predsedom rigoróznej komisie v predmete slovenský jazyk, školiteľom pre oblasť slovenskej jazykovedy, redaktorom jazykovedných prác v edícii fakulty, predsedom pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri FF UPJŠ.

Jeho vedeckovýskumná práca má veľmi široký záber. Predmetom jeho záujmu je všeobecná jazykoveda, jazyková kultúra, ortoepia, fonológia, slovenská historická gramatika, dejiny spisovnej slovenčiny, porovnávacía gramatika, dialektológia, poetika, organizácia jazykovednej práce. Jeho bohaté vedecké dielo tvorí pevnú súčasť slovenskej a slovanskej jazykovedy. Svojím vedeckým dielom si vydobyl meno európskeho významu.

V tlači je jeho monografická práca o najstarších dejinách slovenského jazyka, ktorá bude jednou zo základných prác v slovenskej historickej gramatike. Do tlače pripravuje ďalšiu monografickú prácu z oblasti semiológie.

Meno univ. prof. Ludovíta Nováka je už nerozlučne späté s prešovskou filozofickou fakultou. Stovky absolventov a desiatky doktorandov a aspirantov si s vďačnosťou spomínajú na stretnutia s ním, ktoré sú vždy plné porozumenia, ľudského tepla a ochoty pomôcť a poradiť. Vysoko si vážime jeho vedeckú a pedagogickú prácu. Je prítlačným príkladom pre mladých. Jeho vedecké dielo je striktné vedecké a metodologicky prieborné. Jeho pedagogická práca je náročná, odborná a zároveň elegantná.

Pripájame sa ku stovkám gratulantov a v mene prešovských vysokoškolských učiteľov a študentov mu želáme do jeho ďalších rokov veľa dobrého zdravia, veľa tvorivých síl, optimizmu a elánu.“

začala aj pravidelná spolupráca prešovských a krakovských slovákistov a slavistov, ktorá trvá dodnes. Začiatky tejto spolupráce spadajú do päťdesiatych rokov (1950 – 1951), keď doc. PhDr. Jozef Vavro, bývalý pracovník katedry slovenského jazyka a literatúry, zabezpečoval lektorát slovenčiny na UJ v Krakove. V rokoch 1961 a 1962 dvaja učители z KSJL (PhDr. Juraj Furdík a PhDr. Edmund Hleba) pôsobili ako lektori na letnom kurze slovenského jazyka pre učiteľov zo slovenských škôl na poľskej časti Oravy a Spiša, ktorý organizovala Jagelovská univerzita. Keď r. 1970 prišla do Prešova D. Abrahamowicz, aby tu založila lektorát poľského jazyka, tým vlastne prišla vrátiť našu predchádzajúcu pomoc krakovskej slavistike. Za tie roky trvania lektorátu nadobudla spolupráca s krakovskou slavistikou viacero podôb a najmä sa zintenzívnila.⁶

Profesor Ľudovít Novák ako lingvista svetového významu a Danuta Abrahamowicz ako popredná prekladateľka slovenskej a českej umeleckej literatúry a veľká milovníčka slovenského jazyka a literatúry významným spôsobom obohatili pedagogickú, vedecko-výskumnú i organizačnú činnosť nielen na katedre slovenského jazyka a literatúry, ale aj na celej filozofickej fakulte. Položili trvalé základy pre ďalší rozvoj slavistiky a ich činnosť navždy obohatila prešovskú

⁶ Uvádzame zoznam všetkých lektorov, ktorí pôsobili na FF UPJŠ/PU v Prešove. Toto zdokumentovanie je vlastne istou formou poďakovania za ich neúnavnú prácu pri šírení poľského jazyka a kultúry, za budovanie seminárnej knižnice pri lektoráte a za všetko, čo urobili pre rozvoj lektorátu.

Mgr. Danuta Abrahamowicz z UJ v Krakove (1970 – 1972), Dr. Jan Dutkowski z Univerzity v Katoviciach (Sosnowiec) (1972 – 1973), Dr. Henryk Pustkowski z Univerzity v Lodži (1973 – 1976), Mgr. Waldemar Zamlewski z Univerzity A. Mickiewicza v Poznani (1976 – 1980), Mgr. Władysław Wójtowicz z Vysokiej školy pedagogickej v Rzeszowe (1980 – 1984), Dr. Bogdan Owczarek z Univerzity vo Varšave (1984 – 1986), Mgr. Kazimiera Buda z Inštitútu poľštiny pre cudzincov v Lodži (1986 – 1989), Mgr. Wirginia Mirosławska z Univerzity v Lodži (1989 – 1994), Dr. Barbara Maciejewska z Inštitútu poľštiny pre cudzincov v Lodži (1994 – 1999), Mgr. Agata Hrkľová z Pedagogickej univerzity v Krakove (2000 – 2004), Dr. Božena Kotuła z Univerzity M. Curie-Skłodowskiej v Lubline (2004 – 2009), Dr. Maria Czempka-Wewióra zo Sliezskej univerzity v Katowiciach (2009 – 2013), Dr. Božena Kotuła z Lublina (od 2013 – dosiaľ).

slovakistiku a slavistiku. Po šafárikovskej tematike je to druhý míľnik na ceste rozvoja slavistiky na FF UPJŠ v Prešove.

1976

V dňoch 30. 9. – 14. 10. 1976 na pozvanie rektora Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach – akademika Vladimíra Hájka, navštívil Filozofickú fakultu v Prešove profesor Samuil Borisovič Bernštejn, DrSc., významný ruský slavista, bulharista a dialektológ, profesor a dlhoročný vedúci Katedry slovanských filológií Moskovskej štátnej univerzity M. V. Lomonosova v Moskve (1947 – 1970), vedúci oddelenia slavistiky Inštitútu slavistiky a balkanistiky AV ZSSR, iniciátor a hlavný koordinátor medzinárodného lingvogeografického projektu *Celokarpatský dialektologický atlas*, predseda *Medzinárodného redakčného kolégia* CKDA a dlhoročný predseda Komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitáte slavistov.⁷ Táto stáž sa konala z podnetu prof. S. B. Bernštejna, ktorý sa chcel zoznámiť s východoslovenskou časťou karpatského jazykového areálu. Návšteva znamenala aj oficiálne pozvanie FF UPJŠ do kolektívu riešiteľov medzinárodného projektu *Celokarpatský dialektologický atlas*. Osobitným želaním prof. Bernštejna bola návšteva rodiska Pavla Jozefa Šafárika, veľkého slavistu a autora rozsiahleho slavistického diela, ktorého si vysoko vážil a ktorý sa navždy zapísal zlatými písmenami do análov svetovej slavistiky, jazykovedy, histórie a etnografie. Prof. Bernštejn sa túžil stretnúť aj s prof. Ľudovítom Novákom, ktorého meno dobré poznal, lebo koncom šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov vyšla v Moskve *Encyklopédia Pražského lingvistického krúžku* a heslo venované Ľ. Novákovi bolo, prirodzene, súčasťou encyklopédie, ako aj podrobný opis zrodu a dejín tejto významnej lingvistickej školy, ktorá ovplyvnila jazykovedné myslenie na celom svete.

Prednáškový a študijný pobyt prof. S. B. Bernštejna na FF UPJŠ v Prešove organizačne zabezpečovala katedra slovenského jazyka a literatúry. Pozostával z týchto aktivít: (1.) dve prednášky z porovnávacej gramatiky slovanských jazykov pre poslucháčov slovakistiky,

⁷ DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Vedecký odkaz S. B. Bernštejna*. In: *Slavica Slovaca*, 46, 2011, s. 171 – 172.

rusistiky a ukrajinistiky; (2.) dve prednášky v prešovskej pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti SAV; (3) stretnutie s členmi katedry slovenského jazyka a literatúry a katedry ruského jazyka a literatúry; (4) osobné stretnutie S. B. Bernštejna s prof. L. Novákom; na osobnú žiadosť host'a sa uskutočnila exkurzia do Kobeliarova pri Rožňave, rodiska P. J. Šafárika, návšteva Pamätného domu P. J. Šafárika v Kobeliarove, stretnutie so študentmi Gymnázia P. J. Šafárika v Rožňave, na ktorej prof. Bernštejna sprevádzal prof. L. Novák; (5) exkurzia do Bardejova spojená s návštevou skanzenu ľudovej architektúry v Bardejovských Kúpeľoch; (6) cesta do Svidníka a na Duklu, návšteva skanzenu ľudovej architektúry Rusínov (Ukrajincov) na východnom Slovensku; (7) exkurzia na trase Prešov – Levoča – Kežmarok – Vysoké a Belianske Tatry (Starý Smokovec – Hrebienok – Studenovodské vodopády) a návšteva rázovitej goralskej obce Ždiar; (8) účasť na predstavení v Divadle Jonáša Záborského v Prešove a v Ukrajinskom národnom divadle v Prešove; (9) stretnutie s predstaviteľmi pobočky Zväzu slovenských spisovateľov v Prešove (s ukrajinskými spisovateľmi); (10) návšteva v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra v Bratislave, ktorá sa konala na záver jeho služobnej cesty na Slovensku a kde ho prijal vtedajší riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc.

Ruského profesora sprevádzala na jeho cestách po východnom Slovensku PhDr. Júlia Kriššáková, odborná asistentka na katedre slovenského jazyka a literatúry, ktorá v predchádzajúcom akademickom roku 1974/75 pôsobila ako lektorka slovenského jazyka a kultúry na Katedre slovanských filológií Filologickej fakulty MGU v Moskve. Menovaná navštevovala jeho prednášky z porovnávacej gramatiky slovanských jazykov a zo slavistiky i staroslovienčiny, neraz sa spolu zhovárali o problematike slovensko-poľských a slovensko-ukrajinských jazykových kontaktov, o slovensko-českej dvojazyčnosti v bývalej ČSSR a o úrovni jazykovedného myslenia na Slovensku a vôbec v Československu. Vtedy sa zrodil aj nápad zrealizovať študijný pobyt prof. Bernštejna na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove, čo ochotne podporil vtedajší vedúci katedry slovenského jazyka a literatúry prof. PhDr. Pavol Petrus, DrSc. ako aj dekan fakulty prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. Na základe ich návrhu poslal oficiálne pozvanie prof.

Bernštejnovi vtedajší rektor UPJŠ v Košiciach akademik Vladimír Hájko. Rok 1976 sa pokladá za oficiálny začiatok participácie FF UPJŠ v Prešove na riešení medzinárodného lingvogeografického projektu *Celokarpatský dialektologický atlas*. Pri katedre slovenského jazyka a literatúry (PhDr. Júlia Kriššáková, CSc.) a pri katedre ukrajinského jazyka a literatúry (PhDr. Zuzana Hanudeľová, CSc.) bolo zriadené mapovacie centrum CKDA, ktoré sa spolu s mapovacím centrom pri Jazykovednom ústave L. Štúra SAV v Bratislave podieľalo na riešení úloh vyplývajúcich z projektu; členky mapovacieho centra v Prešove rovnako ako členovia mapovacieho centra v Bratislave sa neskôr stali členmi Medzinárodného redakčného kolégia CKDA a členmi Medzinárodnej komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitáte slavistov.⁸ Pobyt prof. Bernštejna znamenal veľký prínos pre fakultu i pre univerzitu. Zapojenie filozofickej fakulty do medzinárodnej spolupráce na *Celokarpatskom dialektologickom atlase* bolo veľkou poctou, ale aj záväzkom splniť túto úlohu na vysokej odbornej úrovni.

1983

V dňoch 20. – 27. októbra 1983 sa konalo v Učebnom zariadení Univerzity P. J. Šafárika na Zemplínskej širave 14. pracovné zasadnutie Medzinárodného redakčného kolégia Celokarpatského dialektologického atlasu (CKDA). Konferenciu organizačne pripravila Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove (katedra slovenského jazyka a literatúry a katedra ukrajinského jazyka a literatúry). Na porade sa zúčastnili

⁸ DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Celokarpatský dialektologický atlas – významné dielo slovanskej a svetovej lingvistiky*. In: Slavistika v premenách času (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23. – 24. apríla 2009 pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU a 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU. Acta Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 1. Ved. red. J. Dudášová. Prešov: vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2009, s. 33 – 49.
DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Celokarpatský dialektologický atlas v kontexte karpatskej lingvistiky*. In: Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach. Ed. a ved. red.: P. Žeňuch – E. Uzeňova – K. Žeňuchová. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2013, s. 31 – 49.

prof. Dr. István Sipos, dr. Lajos Balogh (Maďarsko), prof. Dr. A. Alfred Zareba, doc. dr. Janusz Rieger, dr. Barbara Oczko (Poľsko), akademik Božidar Vidoeski, prof. Dr. Dragoljub Petrović (Juhoslávia), doc. Jaroslava Vasilievna Zakrevska, CSc., prof. Petro Nikolajevič Lyzanic (Ukrajina), doc. Galina Petrovna Klepikova, CSc., prof. Samuil Borisovič Bernštejn, DrSc. (Rusko), doc. dr. Antonín Vašek, CSc. (ČSAV Brno), PhDr. Ivor Ripka, CSc., PhDr. Jaroslava Gavorová (JÚLŠ SAV v Bratislave), doc. PhDr. Zuzana Hanudel'ová, CSc. a PhDr. Júlia Kriššáková, CSc. (FF UPJŠ Prešov).

Program zasadnutia: (1) Kontrola plnenia uznesení z predchádzajúcich porád; (2) Príprava na vydanie I. zv. Celokarpatského dialektologického atlasu. (3) Kompletizácia materiálov II. zv. CKDA; (4) Redigovanie máp a komentárov III. zv. CKDA; (5) Prerokovanie vedecko-organizačných otázok týkajúcich sa prípravy IV. a V. zv. CKDA. (6) Rozličné. Tento pôvodný program musel byť upravený vzhľadom na skutočnosť, že bulharská národná komisia CKDA na základe rozhodnutia Prezídia Bulharskej akadémie vied z r. 1982 vystúpila z medzinárodnej spolupráce na realizácii CKDA. Bolo to obdobie, keď už bol ukončený výskum nárečí v karpatskom jazykovom areáli podľa jednotného Dotazníka vrátane bulharských nárečí. Na základe tohto uznesenia BAV sa od roku 1983 bulharskí bádatelia M. Mladenov a T. Kostova, ktorí dovtedy participovali na projekte, už nezúčastňovali na zasadnutiach Medzinárodného redakčného kolégia CKDA. Z uvedených príčin sa spomínaní bulharskí kolegovia ani nezúčastnili na 14. medzinárodnom zasadnutí MRK CKDA v Prešove – Zemplínskej šírave. V dôsledku toho museli byť prepracované mapy, komentáre, nemapované materiály a indexy I. a II. zv., ktoré už boli takmer hotové a pripravené do tlače. Toto rozhodnutie Prezídia BAV z decembra 1982 spôsobilo, že územie bulharského národného jazyka, ktoré bolo súčasťou podkladovej mapy CKDA a na ktorom bolo vyti-povaných 15 lokalít ležiacich na území Bulharskej republiky (č. 212 – 226), sa stalo bielym miestom na lingvistických mapách publikovaných vo všetkých siedmich zväzkoch CKDA (1988 – 2003).⁹

⁹ Kompletný bulharský materiál z 15 lokalít ležiacich na území Bulharskej republiky bol uverejnený v roku 2008 v zborníku *Карпато-балканский диалектный*

S rozsiahlou správou o výsledkoch rokovania Komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktoré sa konalo počas 9. medzinárodného zjazdu slavistov v Kyjeve (6. – 14. septembra 1983), vystúpil predseda medzinárodného redakčného kolégia CKDA a predseda komisie prof. S. B. Bernštejn, DrSc. Na plenárnom zasadnutí MRK sa rokovalo o závažných koncepcných otázkach súvisiacich s prepracovaním I. zv. CKDA, t. j. úvodnej textovej časti (úvod predsedu MRK CKDA S. B. Bernštejna, úvod výkonného redaktora CKDA R. J. Udlera, súpis skúmaných lokalít, súpis informátorov a exploraťorov, transkripcia, zoznam máp, zoznam nemapovaných materiálov, publikovanie príslušnej časti Dotazníka CKDA, z ktorého sa musel stiahnuť bulharský materiál). Termín splnenia týchto náročných úloh bol stanovený na február 1984, keď sa malo konať v Moskve 15. medzinárodné zasadnutie MRK CKDA. (Prvý zväzok CKDA vydal Inštitút jazykovedy Akadémie vied MSSR v Kišineve v roku 1989).

Vedecká tajomníčka MRK CKDA a výkonná redaktorka II. zv. CKDA doc. Galina Petrovna Klepikova, CSc., predložila návrh štruktúry II. zv. CKDA: úvodnej, textovej a materiálovej časti. Návrh G. P. Klepikovej bol prerokovaný, doplnený a schválený. (Druhý zvä-

*ландшафт: Язык и культура. Памяти Галины Петровны Клепиковой. Сборник статей. Отв. редактор А. А. Плотникова. Российская академия наук. Институт славяноведения. Москва 2008, с. 355 – 480. Na str. 360 je publikovaná pôvodná podkladová mapa CKDA, na ktorej sú zaznačené všetky skúmané bulharské lokality. Zborník vyšiel knižne a okrem toho je sprístupnený na webovej stránke Ústavu slavistiky Ruskej akadémie vied v Moskve: www.inslav.ru/images/stories/books/Karp-Balkan-Pamjati_Klepikovej 2008. Vydanie bulharských materiálov je veľkým prínosom pre slovenskú i svetovú dialektológiu ako aj pre karpatskú jazykovedu, lebo sa konečne skompletizoval materiál pre *Celokarpatský dialektologický atlas* a každý ďalší výskum bude využívať aj tieto publikované materiály z bulharských nárečí.*

Podrobnejšie DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Celokarpatský dialektologický atlas v kontexte karpatskej lingvistiky*. In: *Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach*. Ed. a ved. red.: P. Žeňuch – E. Uzeňova – K. Žeňuchová. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2013, s. 31 – 49.

zok CKDA vydal Inštitút slavistiky a balkanistiky Akadémie vied ZSSR v Moskve v roku 1988).¹⁰

¹⁰ Uvádzame bibliografické údaje všetkých siedmich zväzkov CKDA, ako aj Dotazníka, Úvodného zväzku CKDA a záverečného zväzku CKDA Indexy. Na ich realizáciu sa podieľali dve pracovníčky FF UPJŠ v Prešove: autorka textu a doc. PhDr. Z. Hanudel'ová, CSc. z KUJL. Na vnútornej strane titulného listu sa medzi akademickými a univerzitným pracoviskami uvádza aj Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach.

Общекарпатский диалектологический атлас. Вопросник. Институт славяноведения и балканистики Академии наук СССР. Москва: Издательство „Наука“ 1981. 128 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. Вступительный выпуск. Ред. Б. Видоески, Д. Петровиќ, С. Реметиќ. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 1987. 186 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 1. Ред. Р.Я. Удлер. Академия де Штиинце а РСС Молдовенешть. Институтул де Лимбэ ши литературэ. Кишинэу: „Штиинца“ 1989. 196 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 2. Ред. С.Б. Бернштейн – Г.П. Клепикова. Первое издание. Институт славяноведения и балканистики Академии наук СССР. Москва: Издательство „Наука“. Главная редакция восточной литературы 1988. 241 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 2. Второе издание. Ред. С.Б. Бернштейн – Г.П. Клепикова. Москва: Институт славяноведения и балканистики Российской академии наук 1994. 133 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 3. Red. J. Rieger, J. Siatkowski, В. Oczko, E. Rudolf-Ziólkowska, A. Zaręba. Komitet językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk. Warszawa: Res Publica Press 1993. 184 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 4. Я. Закревська, П. Лизанец, Є. Жеребецький. Львів: Інститут українознавства Академії наук України 1993. 182 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 5. Red. I. Ripka, J. Dudášová-Kriššáková, Z. Hanudel'ová, R. Šrámek. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1997. 226 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 6. Red. L. Balogh, J. Bańcerowski, I. Posgay. Nyelvtudományi Intézete, A Magyar Tudományos Akadémia. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Lengyel Filológiai Tanszék. Budapest: Tinta könyvkiadó 2001. 216 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 7. Ред. Б. Видоески, Д. Петровиќ, М. Пижурница, С. Реметић. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик, Српска академија наука и уметности. Филозофски факултет Нови Сад 2003. 188 с.

Na záver uvedenej medzinárodnej porady sa konala slávnostná večera, na ktorej sa zúčastnili predstavitelia vedenia Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach: prof. PhDr. M. Danilák, CSc., prorektor UPJŠ, doc. PhDr. A. Kovač, CSc., prodekan FF UPJŠ, prof. Dr. M. Roman, CSc., vedúci katedry ukrajinského jazyka a literatúry a PhDr. J. Sabol, CSc., člen katedry slovenského jazyka a literatúry. Predstavitelia všetkých mapovacích centier vo svojich vystúpeniach vysoko hodnotili obsahovú a organizačnú náplň 14. medzinárodnej porady, jej priebeh a prínos pre ďalšiu spoluprácu v oblasti výskumu dialektologických, etnografických a historických otázok v karpatskom jazykovom areáli. Na záver slávnostnej večere účastníci 14. medzinárodnej porady venovanej CKDA vyjadrili poďakovanie rektorovi UPJŠ prof. Ing. M. Baranovi, CSc., dekanovi Filozofickej fakulty UPJŠ prof. PhDr. Mikulášovi Štecovi, CSc., a kolektívu Katedry slovenského jazyka a literatúry a Katedry ukrajinského jazyka a literatúry FF UPJŠ ako aj slovenským členom MRK CKDA z Bratislavy za zorganizovanie tohto vysoko aktuálneho medzinárodného vedeckého podujatia.

Návšteva profesora S. B. Bernštejna na FF UPJŠ v Prešove v septembri 1976 ako aj 14. zasadnutie Medzinárodného redakčného kolégia CKDA v októbri 1983 (na ktoré nadviazalo 27. zasadnutie MRK CKDA v roku 1994, ktoré sa tiež konalo na FF UPJŠ v Prešove) zásadným spôsobom ovplyvnilo smerovanie prešovskej slavistiky v nasledujúcich rokoch. Bol to v poradí tretí míľnik na ceste za rozvojom slavistiky, ktorý upriamil pozornosť prešovských i bratislavských slavistov na štúdium lexiky v karpatskom jazykovom areáli z aspektu jazykových kontaktov.

1986

V dňoch 22. – 24. októbra 1986 sa konala medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti 125. výročia úmrtia P. J. Šafárika. Hlavnými organizátormi konferencie bola Matica slovenská v Martine a spo-

luusporiadateľmi Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská akadémia vied v Bratislave a ONV v Rožňave. Konferencia za hlavné úlohy označila zintenzívnenie výskumu diela P. J. Šafárika v príslušných vedeckých ustanovizniach, na katedrách vysokých škôl a ostatných spoločensko-vedných inštitúciách, ako aj aktívnejšie pokračovanie vo vydávaní spisov P. J. Šafárika a jednotlivých diel v slovenskom preklade. Z uvedenej konferencie vyšiel zborník pod názvom *Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie*. Zborník z vedeckej konferencie. 1. vyd. Zost. I. Sedlák. Martin: Matica slovenská 1989. 420 s.

Súbežne s vedeckou konferenciou sa konalo slávnostné otvorenie novej literárno-múzejnej expozície v zrekonštruovanom Pamätnom dome P. J. Šafárika v Kobeliarove.¹¹

1988

Priaznivé podmienky pre rozvoj slavistiky jednak v celoslovenskom kontexte, jednak v kontexte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika nastali v rokoch 1988 – 1993, čiže v medzizjazdovom období: medzi 10. medzinárodným zjazdom slavistov (14. – 22. 9. 1988 v Sofii) a 11. medzinárodnom zjazde slavistov, ktorý sa po prvý raz mal konať na Slovensku (30. 8. – 8. 9. 1993 v Bratislave). Hneď po návrate slovenskej delegácie zo sofijského zjazdu slavistov koncom septembra 1988 sa začala systematická práca na posilnení slavistiky ako vedného a študijného odboru Slovenskej akadémie vied a na slovenských univerzitách. V Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave bola zriadená dvojčlenná *slavistická bunka*, ktorej poslaním bolo pripraviť výskumný program slovenskej jazykovednej slavistiky. Program slavistického výskumu na Slovensku vypracoval Ján Doruľa a dňa 14. októbra 1988 sa uskutočnila verejná oponentúra tohto programu, na ktorej sa zúčastnili slovenskí jazykovedci zo všetkých academic-

¹¹ Podrobná bibliografia všetkých referátov a materiálov prednesených na všetkých štyroch vedeckých konferenciách venovaných P. J. Šafárikovi (1961, 1986, 1991, 1995) je uverejnená v štúdiu: DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Dejiny slavistiky na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove [(1959) 1993 – 2009]*. In: Slovenská slavistika včera a dnes. Editor a ved. red. P. Žeňuch. Bratislava: Slovenský komitét slavistov. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012, s. 114 – 137.

kých a univerzitných pracovísk na Slovensku. To možno pokladať za prvý rozhodujúci krok v príprave na dôstojnú reprezentáciu slovenskej slavistiky na 11. medzinárodnom zjazde slavistov v roku 1993 v Bratislave.

Zodpovednosť za celú prípravu zjazdu prevzal Slovenský komitét slavistov, ktorý bol konštituovaný v uvedenom období a ktorého prvým predsedom sa stal prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc. Boli vypracované a schválené stanovy SKS ako samostatnej právnickej osoby s celoslovenskou pôsobnosťou. Medzi jeho hlavnú úlohu patrilo zabezpečovanie, rozvoj a koordinácia slavistického výskumu na Slovensku.¹²

V tom istom čase sa predsedníctvo SAV obrátilo listom na Ministerstvo školstva SR s návrhom, aby sa na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach začali prípravné práce na otvorení nového študijného programu *slavistika*, ktorého cieľom by bola výchova odborníkov v odbore slovanské jazyky a slovanské literatúry. Vďaka tomu pri Katedre slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ bola zriadená komisia pre prípravu študijného programu *slavistika*, v ktorej participovali učitelia zo všetkých troch slavistických katedrií: prof. PhDr. Pavol Petrus, DrSc., doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc., PhDr. Imrich Vaško, CSc., PhDr. Júlia Dudášová, CSc. (KSJaL), doc. PhDr. Michal Mikluš, CSc., doc. PhDr. Il'ja Galajda, CSc. (KRJaL), prof. PhDr. Mikuláš Štec, CSc. a doc. PhDr. Juraj Kundrát, CSc. (KUJaL). Uvedená komisia po takmer dvojročnej intenzívnej činnosti pripravila návrh jednodoborovej slavistiky, ktorý bol v roku 1991 schválený na rokovaní Vedeckej rady Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove. Tento krok umožnil zverejniť v zozname študijných odborov otváraných v akad. roku 1992/93 aj nový študijný program *slavistika*. Na základe rozhodnutia vtedajšieho dekana FF UPJŠ doc. PhDr.

¹² Podrobnejšie DORUĽA, Ján: *Inštitucionalizácia slovenskej slavistiky*. In: Slovenská slavistika včera a dnes. Ed. a ved. red. Peter Žeňuch. Bratislava. Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012, s. 56 – 69. ŽEŇUCH, Peter: *Inštitucionalizovaný slovenský slavistický výskum*. In: Slovenská slavistika včera a dnes. Ed. a ved. red. Peter Žeňuch. Bratislava. Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012, s. 9 – 56.

Jána Sabola, DrSc., bol návrh modifikovaný z jednodborovej na dvojjodborovú slavistiku, ktorá sa v akad. roku 1992/93 otvorila v kombinácii so slovenčinou, ruštinou a ukrajinčinou.¹³

Tento nový študijný program sa profiloval ako päťročné magisterské štúdium neučiteľského smeru, ktorý sa okrem porovnávacieho a konfrontačného štúdia slovanských jazykov a literatúr zameriaval na širší kontext poznania kultúry, histórie a súčasných reálií tej ktorej slovanskej krajiny. Priamy kontakt s danou kultúrou zabezpečoval spočiatku lektor poľského jazyka a neskôr aj lektori bulharského jazyka a bieloruského jazyka. Dôležitú súčasť štúdia slavistiky tvorili štipendijné pobyty poslucháčov v zahraničí a účasť na letných školách slovanských jazykov v príslušných krajinách.

Slavistika v kombinácii s druhou aprobáciou mala užšie zameranie než sa pôvodne predpokladalo, ale vzhľadom na to, že sa študovala s iným slovanským jazykom, tvorila vlastne širší slavistický základ pre štúdium druhej aprobácie (slovenčina, ruština, ukrajinčina). Spolupráca s katedrou slovenského jazyka a literatúry, katedrou ruského jazyka a literatúry a s katedrou ukrajinského jazyka a literatúry dotvárala celkový profil slovanských štúdií na Prešovskej univerzite. Keďže slavistika, podobne ako polonistika, sa študovala ako neučiteľský študijný program, viacerí poslucháči spočiatku žiadali vedenie fakulty, aby im bolo umožnené študovať druhú aprobáciu ako učiteľský smer. Od akad. roku 2003/04 vedenie fakulty nesúhlasilo s takouto možnosťou – vraj to komplikovalo situáciu pri vypisovaní diplomov absolventov štúdia týchto aprobácií, lebo jedna aprobácia bola učiteľského smeru, kým druhá aprobácia mala neučiteľské zameranie. Odtedy sa slavistika študovala ako neučiteľský študijný program a už sa neotváralo štú-

¹³ Po bratislavskej Katedre slovanských filológií FF UK (1964) bola prešovská katedra slavistiky (1993) druhou katedrou zameranou na štúdium slovanských filológií (poľského jazyka a literatúry, bieloruského jazyka a literatúry a bulharského jazyka a literatúry). V Prešove, podobne ako v Bratislave, si katedra ruského jazyka a literatúry udržala postavenie samostatnej katedry podobne ako katedra ukrajinského jazyka a literatúry. V poradí tretia katedra slovanských filológií vznikla v roku 1997 na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorá po reorganizácii pretrvala v zredukovanej podobe ako katedra slovanských jazykov so zameraním na rusistiku a polonistiku.

dium dvojodborovej slavistiky (t. j. v kombinácii s druhou aprobáciou). Slavistika sa odvtedy profilovala ako jednodborové neučiteľské štúdium so špecializáciou na vybraný slovanský jazyk (poľský, bieloruský a bulharský jazyk). V dôsledku tohto rozhodnutia sa zrušilo aj štúdium poľského jazyka a literatúry, keďže tiež išlo o neučiteľský študijný program. Preto štúdium aprobácie poľský jazyk a literatúra v kombinácii so slovenčinou, nemčinou, angličtinou, manažmentom absolvoval iba jeden ročník v rokoch 1998 – 2003, hoci záujem o túto kombináciu bol pomerne veľký nielen z radov uchádzačov, ale aj z radov katedier, ktoré sme oslovili s ponukou. Pôvodná predstava bola taká, že štúdium poľského jazyka v kombinácii s druhou aprobáciou sa bude otvárať v päťročných cykloch. Toto rozhodnutie vtedajšieho vedenia fakulty (prof. PhDr. František Mihina, CSc., dekan, prof. PhDr. Jolana Nižníková, CSc., prodekanka pre vzdelávanie) negatívne zasiahlo do štruktúry aprobácií, ktoré katedra ponúkala, v dôsledku čoho sa aj znížil počet poslucháčov študujúcich na katedre slavistiky, ale aj počet uchádzačov o štúdium na katedre.

1990

Pri katedre slovenského jazyka a literatúry bolo zriadené oddelenie Pavla Jozefa Šafárika (jeho vedúcim bol prof. PhDr. P. Petrus, DrSc., a vo funkcii vedeckého tajomníka sa vystriedali doc. PhDr. I. Vaško, CSc. a doc. PhDr. L. Bartko, CSc.), v ktorom sa koordinovali práce na príprave dôstojných osláv 200. výročia narodenia Pavla Jozefa Šafárika a na príprave návrhu nového študijného programu slavistika. Oddelenie fungovalo do roku 1993, keď jeho úlohy prevzala novovzniknutá katedra slavistiky.

1991

Dňa 10. apríla 1991 bol na zasadnutí Vedeckej rady Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach schválený návrh na vydanie sedemzväzkových Spisov Pavla Jozefa Šafárika v slovenčine (okrem poézie, prekladov a korešpondencie, ktoré vychádzali v pôvodnom jazyku). Vydávanie Spisov bolo schválené v tomto poradí: 1. zv. *Geschichte*, 2. – 3. zv. *Slovanské starožitnosti*, 4. zv. *Slovanský národopis*, 5. zv. *Poézia, preklady, teoretické kritické reflexie*, 6. zv. *Jazykovedné štú-*

die, 7. zv. *Korešpondencia (výber)*. Doposiaľ boli publikované prvé štyri zväzky a bibliografia P. J. Šafárika v dvoch častiach.

V septembri 1991 sa konala medzinárodná vedecká konferencia *Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike* pri príležitosti 130. výročia úmrtia Pavla Jozefa Šafárika. Výstup z konferencie tvorí osobitný zborník, ktorý bol dôstojným príspevkom slovenských aj českých slavistov k 11. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave 1993. Na konferencii sa zúčastnili jazykovedci, literáti, historici, etnológovia, archeológovia a pedagógovia zo slovenských i českých akademických aj univerzitných pracovísk.¹⁴

1992

Po schválení návrhu na neučiteľské magisterské štúdium jednoodborovej a dvojodborovej slavistiky vo Vedeckej rade FF UPJŠ v Prešove boli v akademickom roku 1992/93 prijatí prví študenti dvojodborovej slavistiky (v kombinácii so slovenčinou, ruštinou a ukrajinčinou): Iveta Hatalová, Žaneta Kováčová, Anita Murgašová (slavistika – slovenčina), Nataša Čabrejová, Magda Topľanská (slavistika – ruština) a Viktor Švec (slavistika – ukrajinčina). Štúdium slavistiky bolo otvorené pri katedre slovenského jazyka a literatúry.

V roku 1992 vyšiel prvý zväzok Spisov pod názvom *Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok I. Pavol Jozef Šafárik: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. (Z nemeckého originálu *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Budín 1826, preložili, edične pripravili a poznámky napísali doc. dr. Valéria Betáková, CSc., a PhDr. Rudolf Beták, CSc.). Preklad z vydania Bratislava 1963 zrevidoval a doslov s poznámkami napísal PhDr. Karol Rosenbaum, DrSc. Vydanie prvé. Ved. red. P. Petrus. Edit. K. Rosenbaum. Košice: vydalo Východoslovenské vydavateľstvo pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1992. 416 s.

¹⁴ *Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike*. Zborník venovaný 11. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Literárnovedný zborník. 10. / Jazykovedný zborník. 11. / Historický zborník. 4. Prvé vydanie. Ved. red. P. Petrus. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1993. 313 s.

1993

(1) V dňoch 30. augusta – 8. septembra 1993 sa v Bratislave konal 11. medzinárodný zjazd slavistov. Ide o najvýznamnejšie vedecké podujatie v novodobých dejinách Slovenska, ktoré malo veľký ohlas doma i v zahraničí a ktoré sa navždy zapísalo zlatými písmenami do dejín slovenskej, slovanskej a svetovej slavistiky. Profesor Ján Doruľa ako predseda Slovenského komitétu slavistov, riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra a hlavný organizátor podujatia, o ňom napísal: „*Úspešný priebeh a veľkolepý ohlas 11. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave vykonal pre ďalšie osudy slovenskej slavistiky významné misijné dielo, ktoré zapôsobilo na širšie slovenské vedecké aj spoločensko-politické prostredie.*“¹⁵

Je priam symbolické, že 11. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave sa konal práve r. 1993 – v prvom roku existencie samostatnej Slovenskej republiky a v roku 150. výročia kodifikácie spisovnej slovenčiny (1843). Keď boli slovenskí jazykovedci poverení na 10. medzinárodnom zjazde slavistov v Sofii (1988) prípravou a organizáciou 11. zjazdu, isto nikto netušil, aké dejinné zvraty sa v najbližších piatich rokoch odohrajú v osudoch južných, východných i západných Slovanov. A tak radosť z ukončenia emancipačných snáh Slovákov, Ukrajincov, Bielorusov, Macedóncov a Slovincov na bratislavskom stretnutí slavistov prekrývala smútok nad tragickou vojnou v bývalej Juhoslávii, ktorá postavila proti sebe Srbov a Chorvátov, dva blízke slovanské národy. Na bratislavskom kongrese sa slavistika po prvýkrát nedelila na západnú a východnú, lebo už nejestvovali ideologické bariéry, ktoré znemožňovali v minulosti objektívny výskum, nevyhnutnú výmenu informácií a hľadanie spoločných bádateľských postupov. Po prvýkrát sme na Slovensku privítali v hojnejšom počte aj slavistov slovenského pôvodu zo západnej Európy, Ameriky, Kanady, Austrálie, ale aj z okolitých štátov strednej Európy. 11. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave bolo veľkolepé medzinárodné podujatie a bolo čťou pre Slovenský komitét slavistov, že ho mohol po prvýkrát

¹⁵ DORUĽA, Ján: *Inštitucionalizácia slovenskej slavistiky*. In: Slovenská slavistika včera a dnes. Ed. a ved. red. Peter Žeňuch. Bratislava. Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012, s. 64.

v dejinách slavistických zjazdov zorganizovať na Slovensku. Slovenská slavistika sa na 11. medzinárodnom zjazde slavistov prezentovala ako rovnocenná súčasť slovanskej i svetovej slavistiky.¹⁶

(2) V jubilejnom roku 1993 sa udiala ešte jedna významná udalosť v dejinách prešovskej a slovenskej slavistiky. Bolo to ustanovenie Katedry slavistiky Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafaříka v Košiciach ako osobitného pedagogického a vedeckého pracoviska s platnosťou od 1. septembra. Katedra slavistiky bola zriadená na základe uznesenia Akademického senátu FF UPJŠ zo dňa 28. júna 1993 a v súlade s §13 ods. 5 Zákona o vysokých školách č. 172/1990 Zb. Skutočnosť zriadenia tejto katedry bola zakotvená v dodatku k Štatútu FF UPJŠ. Na zriaďovacej listine zo dňa 31. augusta 1993 je podpísaný prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., dekan fakulty FF UPJŠ v Prešove.

V prvom roku svojej činnosti 1993/94 mala katedra slavistiky už dva ročníky poslucháčov dvojodborovej slavistiky a šesťčlenný kolektív učiteľov: doc. PhDr. Júlia Dudášová, CSc., vedúca katedry, PhDr. Magdaléna Bartková, CSc., Mgr. Vladimír Garjanski, PhD., PhDr. Peter Káša, PhDr. Jozef Šelepec, Dr. Wirginia Mirosławska, lektorka poľského jazyka. Prednášky a semináre okrem učiteľov katedry slavistiky pomáhali zabezpečovať aj kolegovia zo sesterských katedrií: z katedry slovenského jazyka a literatúry, katedry ruského jazyka a literatúry, katedry ukrajinského jazyka a literatúry a z katedry dejín.

1995

V dňoch 30. mája – 1. júna 1995 sa na Filozofickej fakulte konalo 27. medzinárodné zasadanie Medzinárodného redakčného kolégia *Celokarpatského dialektologického atlasu*, ktoré organizačne zabezpečila katedra slavistiky v spolupráci s katedrou ukrajinského jazyka a literatúry. Na zasadnutí sa zúčastnili títo hostia: Lajos Balogh a Ildikó Posgay z Maďarskej akadémie vied v Budapešti, Jaroslava

¹⁶ DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Stretnutie v Bratislave*. In: Spiš/Liptov/Orava, nadregionálny časopis. Roč. III, číslo 5, s. 4. Vydáva Kubko-Goral. Red. Dr. Ján Kubáň. Bratislava, Púpavová 28.

Zakrevska z Ukrajinskej akadémie vied vo Lvove, Galina Petrovna Klepikova, vedecká tajomníčka MRK z Inštitútu slavistiky a balkanistiky Ruskej akadémie vied v Moskve, Petro Lyzanec z Užhorodskej štátnej univerzity v Užhorode, Vasile Pavel z Moldavskej akadémie vied v Kišineve, Barbara Oczko z Jagelovskej univerzity v Krakove, Janusz Rieger z Poľskej akadémie vied vo Varšave, Janusz Siatkowski z Varšavskej univerzity vo Varšave, Júlia Dudášová a Zuzana Hanuďel'ová z FF UPJŠ v Prešove, Ivor Ripka z Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave. Účastníci medzinárodnej porady poslali pozdravný list prof. S. B. Bernštejnovi, DrSc., predsedovi Medzinárodného redakčného kolégia CKDA, ktorý sa nezúčastnil na zasadnutí zo zdravotných dôvodov. Vyjadrili ľútosť nad tým, že sa na porade nezúčastnili ani členovia MRK z bývalej Juhoslávie, redaktori VII. zv. CKDA: Božidar Vidoeski z Macedónskej akadémie vied v Skopje, Dragoljub Petrović z Filozofickej fakulty v Novom Sade a Slobodan Remetić zo Srbskej akadémie vied v Belehrade. Chýbali aj členovia MRK z Českej republiky: Antonín Vašek z Českej akadémie vied v Brne a Rudolf Šrámek z Masarykovej univerzity v Brne.

Hlavným bodom rokovania bola záverečná oponentúra máp, komentárov a nemapovaných materiálov VI. zv. *Celokarpatského dialektologického atlasu*, ktorý na vydanie pripravovali kolegovia z Budapešti. Napriek tomu, že sa na rokovaní z objektívnych dôvodov nezúčastnili kolegovia z Macedónska a zo Srbska, súčasťou programu bola aj oponentúra materiálov VII. zv., ktorý bol zaradený do edičných plánov vydavateľstva Srbskej akadémie vied v Belehrade. Po otvorení vystúpili predstavitelia zahraničných delegácií, ktorí informovali prítomných o stave prác nad CKDA v jednotlivých mapovacích centrách a predložili návrhy na riešenie problémov s vydaním posledných troch zväzkov.

V ďalšej časti programu na prešovskom zasadnutí MRK nasledovala prezentácia všetkých dovedy vydaných zväzkov CKDA: Úvodný zv. (1987 v Skopje), I. zv. (1989 v Kišineve), II. zv. vyšiel v Moskve v dvoch vydaniach: 1. vyd. 1988 a 2. vyd. 1994, III. zv. bol publikovaný vo Varšave (1991) a 4. zv. vyšiel vo vydavateľstve Ukrajinskej akadémie vied vo Lvove (1993). Prezentácia sa konala za prítomnosti vedenia FF UPJŠ: prof. PhDr. Ferdinanda Uličného, DrSc., dekana,

a prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc., prodekana pre vedu a výskum ako aj členov a študentov katedry slavistiky a katedry ukrajinského jazyka a literatúry a mala veľký úspech. Prezentácia Úvodného zväzku a prvých štyroch zväzkov CKDA ukázala, že práca na realizácii tohto medzinárodného projektu pokračuje aj napriek zložitým spoločensko-politickým podmienkam. Bol to veľký úspech slovanskej i svetovej dialektológie, ktorý zaväzoval prítomných i neprítomných členov medzinárodného redakčného kolégia, aby navzdory ťažkej medzinárodnej situácii pokračovali v príprave na vydanie ostatných troch zväzkov (V., VI. a VII. zv.).

Prešovské zasadanie MRK CKDA možno pokladať za prelomové v dovtedajšej sústavnej práci na riešení tohto veľkolepého medzinárodného projektu, ktorý nemal obdobu v slovanskej ani svetovej jazykovede. Až do roku 1991 sa členovia MRK pravidelne stretávali na zasadaniach MRK dvakrát ročne: raz sa konalo zasadanie v Moskve v Inštitúte slavistiky a balkanistiky, v sídle hlavného koordinačného centra projektu, a druhýkrát sa zasadanie konalo v niektorej zo zúčastnených krajín. Posledné 26. zasadanie MRK sa konalo v máji 1991 vo Ľvove, na ktorom sa oponovali a posudzovali mapy, komentáre a nemapované materiály zaradené do IV., tzv. Ľvovského zväzku (Ľvov 1993). Potom nasledovala prestávka vynútená zložitou medzinárodnou situáciou, čo veľmi znepokojovalo prof. S. B. Bernštejna, predsedu MRK CKDA a hlavného koordinátora tohto medzinárodného výskumného projektu. Preto sa prof. Bernštejn v septembri 1994 obrátil listom na vedúcu katedry slavistiky FF UPJŠ doc. PhDr. Júliu Dudášovú, CSc., a vyzval ju, aby sa podujala v spolupráci so svojimi kolegami zorganizovať nasledujúce 27. zasadanie MRK v Prešove, na ktorom by sa posúdil stav prác na projekte a na ktorom by sa predstavitelia jednotlivých národných kolektívov poinformovali o tom, aké sú perspektívy vydania posledných troch zväzkov. Na našu žiadosť adresovanú dekanovi Filozofickej fakulty UPJŠ prof. PhDr. Ferdinandovi Uličnému, DrSc., v ktorom sme ho v mene prof. Bernštejna poprosili o pomoc pri zorganizovaní 27. zasadania MRK CKDA, pohotovo zareagoval a prisľúbil nám všestrannú pomoc pri príprave podujatia. Pôvodný termín bol plánovaný na koniec januára a začiatok februára

1995, ale na návrh viacerých členov MRK sa rozhodlo, že prešovské zasadanie sa bude konať koncom mája a začiatkom júna 1995.

Pri takomto medzinárodnom projekte, akým bol *Celokarpatský dialektologický atlas*, na realizácii ktorého sa podieľal veľký autorský kolektív, je veľmi dôležité, aby sa kolektív riešiteľov pravidelne stretával na svojich zasadnutiach, na ktorých si odovzdávali svoje skúsenosti z realizácie projektu a na ktorom sa stanovovali krátkodobé i dlhodobé úlohy, resp. robila sa istá korekcia v prijatých riešeniach. A práve vďaka iniciatíve prof. Bernštejna, ktorý cítil morálnu zodpovednosť za riešenie projektu, sa podarilo prelomiť istú krízu a zorganizovaním 27. zasadania MRK v Prešove sa podarilo nadviazať na úspešné výsledky z predchádzajúcich rokov, výsledkom čoho boli tieto diela: Dotazník CKDA (Moskva 1981), Úvodný zväzok CKDA (Skopje 1987), I. zväzok CKDA (Kišinev 1989), II. zväzok CKDA (1. vyd. Moskva 1988, 2. vyd. 1994), III. zväzok CKDA (Varšava 1991) a IV. zväzok CKDA (Lvov 1993).

Piaty zväzok už mal vyjsť vo vydavateľstve Veda Slovenskej akadémie vied v Bratislave, ale v čase konania prešovského zasadnutia MRK ešte neboli ukončené práce. Pôvodne sa totiž predpokladalo, že slovenský zväzok vyjde pri príležitosti 11. medzinárodného zjazdu slavistov 1993 v Bratislave. Žiaľ, vydanie sa oneskorilo o štyri roky a V. zväzok vyšiel až v roku 1997. Bolo to tesne pred 12. medzinárodným zjazdom slavistov v Krakove (1998), kde ho napokon slovenskí autori predstavili medzinárodnej slavistickej verejnosti (I. Ripka, J. Dudášová, Z. Hanudelová, R. Šrámek). V Prešove bol schválený návrh, že ďalšie, v poradí už 28. zasadanie Medzinárodného redakčného kolégia CKDA sa bude konať v roku 1996 v Budapešti, keďže šiesty zväzok pripravoval na vydanie maďarský kolektív. Na budapešťianskom zasadnutí sa plánovala záverečná oponentúra šiesteho zväzku, ktorý vyšiel vo vydavateľstve Maďarskej akadémie vied v roku 2001. V uznesení z prešovského zasadania MRK žiadali redaktori maďarského kolektívu, aby im riešitelia z jednotlivých národných centier poslali potrebné údaje k mapám schváleným do VI. zv., aby práce na príprave zväzku mohli nerušene pokračovať. Na žiadosť maďarského kolektívu a na odporúčanie Medzinárodného redakčného kolégia bol do kolektívu maďarských redaktorov prizvaný prof. dr. Janusz Bań-

czerowski z Katedry polonistiky Filozofickej fakulty Univerzity L. Eötvösa v Budapešti, ktorý sa stal členom Medzinárodného redakčného kolégia počínajúc VI. zv.

V priebehu 27. zasadania MRK CKDA v Prešove sa podarilo nadviazať kontakt s prof. dr. D. Petrovičom z Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade, ktorý poslal faxom list účastníkom tejto medzinárodnej porady, ubezpečujúc celý kolektív, že posledný siedmy zväzok pripraví na vydanie v najbližšom čase aj napriek zložitej medzinárodnej situácii, v ktorej sa ocitlo Srbsko po rozpade bývalej federatívnej republiky Juhoslávia v deväťdesiatych rokoch 20. stor. Prof. D. Petrovič v liste adresovanom účastníkom 27. zasadnutia MRK CKDA v Prešove sa ospravedlnil za neúčast' a poinformoval riešiteľský kolektív o tom, že ich redakčná skupina (B. Vidoeski, D. Petrovič, S. Remetić a M. Pižurica) zasadala koncom marca a začiatkom apríla 1995 vo vedeckovýskumnom centre Srbskej akadémie vied v Arandelovci pri Belehrade, na ktorom prerokovali otázku vydania VII. zväzku, prípravu máp, komentárov a nemapovaných materiálov. Prof. Petrovič tiež vysvetlil, že v danej situácii nemôže ich kolektív zvolať zasadanie MRK do Belehradu. Preto zdôrazňuje, aby členovia MRK udržiavali s nimi kontakt prostredníctvom faxovej korešpondencie a prosil účastníkov prešovského zasadania, aby sme ho podrobne informovali o programe a záveroch 27. zasadania. Vďaka neúnavnej pomoci troch členov MRK – Galiny P. Klepikovej, J. Riegera a J. Siatkowského, ktorí sa zúčastnili na 29. zasadaní MRK CKDA v dňoch 18. – 25. januára 1996 v Arandelovci – siedmy zväzok uzrel svetlo sveta v roku 2003. V úvode k VII. zv. čítame: *„Настоящим выпуском завершается публикация материалов в рамках фундаментального международного проекта Общекарпатского диалектологического атласа (ОКДА), подготовка которых осуществлена в соответствии с принципами, изложенными во Вступительном выпуске и использованными в раннее опубликованных выпусках.“* (D. Petrovič 2003, s. 8).

Za nového člena Medzinárodného redakčného kolégia CKDA bol na prešovskom zasadaní MRK prijatý prof. dr. Vasile Pavel z Kišineva. Zároveň sa členovia porady uzniesli, že v príslušnej časti *Dotazníka*, ktorá sa uverejňuje v každom zväzku atlasu, počínajúc

(2) V dňoch 26. – 29. septembra 1995 sa na Filozofickej fakulte v Prešove UPJŠ v Košiciach uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti dvojstého výročia narodenia P. J. Šafárika pod názvom *Pavol Jozef Šafárik a slavistika*. Organizátori konferencie v spolupráci so Slovenskou akadémiou vied v Bratislave, Slovenským komitétom slavistov pri SAV v Bratislave, Maticou slovenskou v Martine, Mestským úradom v Rožňave a Obecným úradom v Kobeliarove zorganizovali sériu slávnostných podujatí v Košiciach, Prešove, Rožňave, v Kobeliarove a v Prahe. Pri príležitosti tejto medzinárodnej konferencie sa konalo zasadnutie predsedníctva Medzinárodného komitétu slavistov pod vedením prof. J. Siatkowského, ktoré bolo zamerané na prípravu 12. medzinárodného zjazdu slavistov v Krakove (1998). Rokovanie prebiehalo v šiestich sekciách: literárnovedná, jazykovedná, sekcia histórie, archeológie, národopisu a kultúrohistorická sekcia, v ktorých vystúpilo so svojimi referátmi 112 účastníkov, z toho 46 zo zahraničia (Bielorusko, Česko, Nemecko, Poľsko, Rusko, Slovinsko, Taliansko, USA, Ukrajina). Tematický záber konferencie, rozsah sprievodných akcií a osláv ako aj zoznam dokumentov svedčia o tom, že medzinárodná vedecká konferencia, ktorá sa konala pri príležitosti 200. výročia narodenia Pavla Jozefa Šafárika, bola veľkolepou poctou životu i dielu tohto veľkého učenca, spoluzakladateľa vedeckej slavistiky (13. mája 1795 v Kobeliarove – 26. júna 1861 v Prahe).¹⁸

Juraj Furdík, prof. Pavol Petrus, doc. Júlia Dudášová-Kriššáková, doc. Zuzana Hanudel'ová, Doc. Michal Mikluš, doc. Michal Varchola, doc. Ladislav Bartko. (V Prešove 10. januára 1996)“.

¹⁸ PAVOL JOZEF ŠAFÁRIK A SLAVISTIKA. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae. Literárnovedný zborník. 12. / Jazykovedný zborník. 13. / Historický zborník. 5. Prvé vydanie. Ved. red. P. Petrus. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove. Martin: Matica slovenská 1996. 552 s. Zborník predstavuje výstup z grantového projektu vedeckej agentúry VEGA *Dielo P. J. Šafárika a literárny proces 19. a 20. stor.*, do ktorého boli zapojení riešitelia z viacerých katedier: katedra slovenského jazyka a literatúry, katedra ruského ja-

Na slávnostnom zasadnutí Vedeckej rady Univerzity Pavla Jozefa Šafárika a Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach bola dňa 26. septembra 1995 udelená vedecká hodnosť *doctor honoris causa* dvom významným osobnostiam slavistiky: akademikovi Olegovi Nikolajevičovi Trubačovovi a prof. PhDr. Františkovi Mikovi, DrSc. Akademik Trubačov, slavista a indoeuropeista svetového mena, sa vo svojich početných prácach venovaných problematike etnogenézy Slovanov zaslúžil o oživenie hypotézy P. J. Šafárika o dunajskej pravlasti Slovanov. Na túto tému predniesol aj referát na 11. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave (31. augusta 1993) pod názvom *Древние славяне на Дунае (южный фланг). Лингвистические наблюдения*, ktorý odznel v sekcii *Etnogenéza Slovanov a praslovančina*. Akademik Trubačov sa opieral o výskum starej slovanskej lexiky, pričom zistil, že lexéma *dunaj* sa vyskytovala aj v lexike východných Slovanov ako apelatívum. Jeho referát, ktorý predniesol na hrade Devín s priamym výhľadom na sútok Moravy a Dunaja, vzbudil medzi účastníkmi zjazdu veľký ohlas.

Druhým oceneným bol prof. František Miko, popredný slovakista, slavista a medzinárodne uznávaný bádateľ, ktorý stál pri zrode Univerzity P. J. Šafárika a jej filozofickej i pedagogickej fakulty. Vo svojej slávnostnej reči sa vyznal: „*Návrh Filozofickej fakulty UPJŠ a rozhodnutie vedeckej rady Univerzity Pavla Jozefa Šafárika vo veci udelenia hodnosti Dr. h. c. a Zlatej medaily je pre mňa prekvapujúcou, unikátnou poctou. Osobitne mi lahodí tým, že ide o vysoké učilište v mojom rodnom kraji, na ktorom som navyše učiteľsky začínal. K tomu napokon pristupuje aj fakt, že toto učilište nesie meno P. J. Šafárika, rodom tiež z neďalekého Kobeliarova.*“¹⁹

(3) V jubilejnom roku vyšiel 4. zv. Spisov Pavla Jozefa Šafárika: *Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 4. Slovanský národopis*. (Z českej pôvo-

zyka a literatúry, katedra ukrajinského jazyka a literatúry, katedra slavistiky a katedra dejín.

¹⁹ MIKO, František: *Šafárik: pamäť, osobnosť, zmysel*. In: PAVOL JOZEF ŠAFÁRIK A SLAVISTIKA. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia p. J. Šafárika. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ. Martin: Matica slovenská 1996, s. 520.

diny Slowanský národopis, Praha 1842, preložil doc. PhD. Pavol Žigo, CSc.). Ved. red. Pavol Petrus. Edit. Ján Michalek. 1. vyd. Košice, vydavateľstvo Oriens Košice pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1995. 232 s.

1996

V zimnom semestri akad. roka 1996/97 nastúpili na katedru slavistiky dve nové zahraničné lektorky: Mgr. Vyktoryja Marlenovna Lašuk, CSc., lektorka bieloruského jazyka z Bieloruskej štátnej univerzity v Minsku, a Dr. Nadka Nikolova, lektorka bulharského jazyka zo Šumenskej univerzity biskupa Konštantína Preslavského v Šumene. Vedenie katedry prijalo ponuku Ministerstva školstva z októbra 1996 na otvorenie bieloruského a bulharského lektorátu, ktorý sa pôvodne mal zriadiť na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Keď však prišla z Banskej Bystrice zamietavá odpoveď, obrátili sa s týmto návrhom na katedru slavistiky, lebo v tom čase mala FF UPJŠ v Prešove dlhodobé skúsenosti s lektorátom poľského jazyka (od akad. roku 1969/70). S návrhom sme súhlasili, lebo zriadenie dvoch nových lektorátov sme pokladali za veľkú pomoc pri budovaní katedry i pri rozširovaní ponuky štúdia slovanských jazykov v študijnom programe *slavistika*. Odvtedy katedra ponúkala štúdiom troch slovanských jazykov reprezentujúcich tri základné skupiny: poľský jazyk (západoslovanská skupina), bieloruský jazyk (východoslovanská skupina) a bulharský jazyk (južnoslovanská skupina).

Dňa 2. októbra 1996 navštívil Filozofickú fakultu veľvyslanec Poľskej republiky na Slovensku prof. Jerzy Korolec, ktorého sprevádzal prvý radca veľvyslanectva Dr. Brzochalski a riaditeľka Poľského inštitútu v Bratislave a bývalá lektorka poľského jazyka na FF UPJŠ (1989 – 1994) Dr. Wirginia Mirosławska. Vzácnych hostí prijal dekan fakulty prof. PhD. Ferdinand Uličný, DrSc., a prítomní boli aj členovia katedry slavistiky. Z rokovania vzišiel návrh otvoriť štúdiom poľského jazyka a literatúry na FF UPJŠ. Poľský veľvyslanec prisľúbil pomoc.

Na základe tohto rozhodnutia katedra začala pripravovať návrh študijného programu *poľský jazyk a literatúra*, ktorý sme poslali na oponentúru na Katedru slovanských filológií FF UK v Bratislave a do

Slavistického kabinetu SAV. Po kladných posudkoch prof. PhDr. Jozefa Hvišča, DrSc., doc. PhDr. Marty Pančíkovej, CSc., a prof. PhDr. Jána Doruľu, DrSc., sme predložili návrh na schválenie vo Vedeckej rade Filozofickej fakulty UPJŠ. Po schválení návrhu dňa 29. 10. 1997 bol študijný program *poľský jazyk a literatúra* zaradený do plánu ponuky študijných programov v akad. roku 1998/99.

Študijný odbor *poľský jazyk a literatúra* bol schválený ako päťročné neučiteľské dvojooborové štúdium, ktoré sa malo otvárať v päťročných cykloch v kombinácii s aprobáciou: slovenčina, nemčina, angličtina, filozofia, manažment. Prijímacie pohovory na odbor polonistika sa konali 15. – 19. 6. 1998. Prihlásených bolo 43 uchádzačov, vyhovel 12 uchádzačov, ktorí boli prijatí na základe rozhodnutia prijímacej komisie.

1997

Rok 1997 bol významným prelomom v dejinách vysokého školstva v Prešove. Na základe zákona č. 361/1996 s platnosťou od 1. januára 1997 bola zriadená Prešovská univerzita, do rámca ktorej bola začlenená aj FF. Skončila sa jedna dôležitá etapa v živote filozofickej fakulty a začala sa nová etapa s novou víziou a s novými perspektívami. Prvým rektorom Prešovskej univerzity v Prešove sa stal prof. PhDr. Karol Feč, CSc. Až budúcnosť ukáže, nakoľko takéto rozhodnutie bolo správne a opodstatnené. Jedno je isté, že Prešovská univerzita si musela vy dobyť dôstojné miesto v systéme vysokých škôl na Slovensku, ale aj v zahraničí. Mohla však nadviazať na najlepšie tradície vysokého školstva na východnom Slovensku.

1998

(1) Katedra slavistiky FF PU v spolupráci s Poľským inštitútom v Bratislave zorganizovala v dňoch 12. – 13. októbra 1998 medzinárodnú vedeckú konferenciu *Slovensko-poľské kontakty v reláciách interkultúrnej komunikácie*, ktorá sa konala pri príležitosti troch významných medzníkov v dejinách prešovskej (aj slovenskej) slavistiky: 30. výročia založenia lektorátu poľského jazyka, 5. výročia založenia katedry slavistiky a otvorenia štúdia polonistiky. Konferencia bola venovaná Danute Abrahamowicz(ovej), prvej lektorke poľského jazy-

ka na Filozofickej fakulte v Prešove, iniciátorka štúdia slovakistiky na Jagelovskej univerzite v Krakove, prekladateľke a veľkej priateľke Slovákov v Poľsku, ktorej šľachetné srdce predčasne dotieklo 27. marca 1995.

Na otvorení konferencie sa zúčastnila riaditeľka Poľského inštitútu v Bratislave Dr. Wirginia Mirosławska, prorektor pre vedu a výskum PU doc. PhDr. Vladimír Leško, CSc., a dekan FF PU v Prešove prof. PhDr. František Mihina, CSc. Vo svojom príhovore na úvod konferencie vedúca katedry doc. PhDr. Júlia Dudášová, CSc., vyjadrila radosť nad pomerne vysokým počtom hostí z Poľska (19 hostí z desiatich inštitúcií), ako aj z akademických a univerzitných pracovísk z Bratislavy (8 účastníkov). Zdôraznila zástoj Danuty Abrahamowicz(ovej) v dejinách slovenskej i poľskej slavistiky, o čom svedčí aj hojná účasť jej bývalých žiakov, kolegov a spolupracovníkov na konferencii. Keď sa teda v akademickom roku 1969/70 otvoril lektorát poľského jazyka na katedre slovenského jazyka a literatúry a keď do Prešova prišla prvá lektorka poľského jazyka Mgr. Danuta Abrahamowicz z Jagelovskej univerzity v Krakove, tým sa vytvorili nebývalé predpoklady pre vedeckovýskumnú spoluprácu, osobné kontakty a výmenu odbornej i krásnej literatúry medzi prešovskými a krakovskými slavistami. Už vtedy sa kládli základy polonistiky, ktorá bola otvorená ako nový študijný odbor až o tridsať rokov neskôr. Polonistika už vtedy mala v Prešove dobré zázemie jednak v osobných, pracovných, vedeckých kontaktoch s poľskými slovakistami a slavistami, jednak vo vedeckovýskumnej orientácii prešovských slavistov.

Riaditeľka Poľského inštitútu Dr. W. Mirosławska prečítala list mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Poľskej republiky na Slovensku Jana Komornického, ktorý sa z vážnych dôvodov nemohol zúčastniť na otvorení konferencie. Jeho Excelencia v liste vyjadril radosť, že sa na FF PU otvára polonistika, ktorú inicioval jeho predchodca prof. Jerzy Korolec, a zároveň v rámci svojich kompetencií prisľúbil pomoc. Konferencii zaželal úspešné rokovanie. Obidvaja akademickí funkcionári, prorektor V. Leško i dekan F. Mihina, vo svojich príhovoroch zdôraznili potrebu konania takýchto medzinárodných vedeckých konferencií, výmeny vedeckých poznatkov v príbuz-

ných odboroch i prezentácie výsledkov vedeckovýskumnej činnosti v konfrontácii so zahraničím. Podčiarkli tiež vysoký kredit, ktorý má poľská veda na Slovensku, a to nielen v takých tradičných odboroch, ako je slavistika, ale aj v ďalších odboroch, ako je filozofia, sociológia, sociálna práca, výchova a vzdelávanie dospelých, etnológia a pod.

Celkove odznelo na konferencii tridsaťdeväť referátov, ktoré boli uverejnené v zborníku *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na počesť Danuty Abrahamowiczovej, prvej lektorky poľského jazyka na FF UPJŠ v Prešove. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 2. Prvé vydanie. Ved. red. J. Dudášová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2000. 277 s.²⁰

(2) Dňa 4. decembra 1998 sa na rektoráte PU uskutočnilo rokovanie zástupcov Šumenskej univerzity biskupa Konštantína Preslavského v Šumene so zástupcami Prešovskej univerzity. Cieľom rokovania bola príprava dohody o spolupráci medzi oboma inštitúciami. Univerzitu v Šumene reprezentoval jej rektor prof. dr. Totyu Totev a prorektorka univerzity doc. Slavka Slavova. Prešovskú univerzitu zastupoval rektor prof. PhDr. Karol Feč, CSc., a prorektor doc. PhDr. Teodor Hrehovčík, CSc. Bulharskú delegáciu prijalo dňa 3. decembra aj vedenie FF PU: prof. PhDr. František Mihina, CSc., dekan, a PhDr. J. Stašková, CSc., prodekanka pre zahraničné styky. Hostí sprevádzala lektorka bulharského jazyka dr. Nadka Nikolova a vedúca katedry doc. PhDr. Júlia Dudášová, CSc. V popoludňajších hodinách rektori oboch univerzít za prítomnosti mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Bulharskej republiky v Slovenskej republike doc. Janiho Milčakova, CSc., podpísali dohodu o spolupráci v oblasti vzdelávania a vedy na päť rokov. Predmetom rokovania bola aj možnosť otvorenia lektorátu slovenského jazyka na Šumenskej univerzite, ktorý by

²⁰ Podrobnejšie DUDÁŠOVÁ Júlia: *O rokovaní slovenských a poľských slavistov*. In: Prešovská univerzita. Periodikum akademickej obce Prešovskej univerzity. Prešov, november – december 1998, roč. II., č. 9 – 10, s. 10.

personálne zabezpečovala Prešovská univerzita. Na pracovnom obede s bulharskou delegáciou sa zúčastnili aj členovia katedry.

Túto návštevu bulharskej delegácie na Prešovskej univerzite v Prešove opätoval až o osem rokov neskôr rektor PU v Prešove prof. PhDr. František Mihina, CSc., ktorý spolu s prorektorom PU pre zahraničné styky doc. ThDr. Petrom Šturákom, PhD., navštívili v letnom semestri 2006 Šumenskú univerzitu v Šumene, kde podpísali druhú časť dohody o vzájomnej spolupráci medzi oboma univerzitami. Prešovskú delegáciu v Šumene sprevádzal doc. Mladen Enčev, CSc., bývalý lektor bulharského jazyka na FF PU v Prešove (2001 – 2005), ktorý s vďačnosťou spomínal na roky svojho pôsobenia v Prešove.

1999

Dňa 11. 6. 1999 navštívil katedru slavistiky konzul Českej republiky v Košiciach JUDr. Ing. J. Byrtus a pracovník konzulátu Ing. M. Peprník. Rokovalo sa o návrhu Zmluvy o spolupráci medzi Prešovskou univerzitou v Prešove, Sliezkou univerzitou v Opave a Sliezkou univerzitou v Katoviciach. Český konzul navrhoval realizovať spoluprácu v rámci programov CEEPUS a PHARE medzi slavistickými katedrami na uvedených troch univerzitách. Katedra tento návrh podporila.

V roku 1999 vyšiel v Košiciach tretí zväzok Spisov UPJŠ: *Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 2. Pavol Jozef Šafárik: Slowanské starožitnosti. 1. Oddiel dejepisný.* (Z českej pôvodiny *Slowanské starožitnosti*, Praha 1837, preložili PhDr. Ivor Ripka, CSc., a PhDr. Jana Skladaná, CSc.). Vydanie prvé. Ved. red. P. Petrus. Edit. D. Čaplovič. Košice: Vydavateľstvo Oriens pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1999. 388 s.²¹

²¹ Druhá časť *Slovanských starožitností* vyšla až o desať rokov neskôr vo vydavateľstve Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. *Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 3. Pavol Jozef Šafárik: Slowanské starožitnosti. 2. Z českej pôvodiny Slowanské starožitnosti. Oddíl dějepisný*, Praha 1837, preložili prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc., a PhDr. Jana Skladaná, CSc. Vydanie prvé. Ved. red. P. Petrus. Edit. D. Čaplovič. Košice: Vydavateľstvo Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 2009. 512 s.

2000

Katedra slavistiky FF PU v spolupráci s Literárnym fondom SR v Bratislave zorganizovala dňa 21. – 22. septembra 2000 medzinárodný vedecký seminár *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy*. Podujatie sa konalo pri príležitosti otvorenia štúdia bieloruštiny ako odbornej profilácie v rámci jednodborovej slavistiky. Rokovanie prišla pozdraviť v mene veľvyslanca Bieloruskej republiky v Prahe konzulka Mgr. Janina Tarasevičová a v mene dekana účastníkom seminára poprial úspešné rokovanie doc. PhDr. Ján Gbúr, CSc., prodekan pre vedu a výskum. Všetky referáty mali komparatívny charakter a boli zamerané na analýzu slovensko-bieloruských jazykových, literárnych, historických a kultúrnych vzťahov. Medzi účastníkmi vedeckého seminára boli prítomní traja lektori bieloruského jazyka: doc. Vyktoryja Lašukova, CSc., prvá lektorka bieloruského jazyka z Bieloruskej štátnej univerzity v Minsku na FF PU (1996/97), druhý lektor bieloruštiny na FF PU Mgr. Vitalij Maslovski (1997 – 2003) a lektorka bieloruštiny z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Mgr. Natal'ja Kisial'ova, CSc. Z ďalších účastníkov treba spomenúť doc. Piatra Vasjučenku, CSc., z BŠU v Minsku, Mgr. Mikolaja Trusa, riaditeľa Literárneho múzea Maksima Bahdanoviča v Minsku a Mgr. Zmicera Jackeviča, vedeckého pracovníka Štátneho archívu v Minsku. So zaujímavými a v niektorých prípadoch priam objavnými príspevkami vystúpili aj domáci účastníci seminára. V závere sa konštatovalo, že podobné podujatia sú veľmi potrebné, obohacujúce a prinášajúce veľa úžitku ako pre výskum doma, tak aj v zahraničí. Z uvedeného podujatia bol publikovaný zborník prác pod názvom: *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy*. Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára 20. – 21. septembra 2000. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník 16/Literárnovedný zborník 15. Ved. red. J. Dudášová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2003. 101 s.²²

²² DUDÁŠOVÁ, Júlia: *Vydarené slavistické podujatie*. In: Prešovská univerzita v Prešove. Periodikum akademickej obce Prešovskej univerzity Prešov september – október 2000, roč. 4, č. 7 – 8, s. 19.

2001

Dňa 20. septembra 2001 navštívil Prešovskú univerzitu v Prešove mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Bieloruskej republiky v Českej republike (s pôsobnosťou aj pre Slovenskú republiku) Vladimír Belski. Host'a prijal v mene rektora prorektor pre zahraničné vzťahy doc. PhDr. Teodor Hrehovčík, CSc., a za filozofickú fakultu sa na rokovaní zúčastnili vedúca katedry slavistiky prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc., a lektor bieloruského jazyka na FF PU Mgr. Vital' Maslovski. Veľvyslanec prisľúbil pomoc katedre pri vybavovaní študijných pobytov v Bielorusku pre študentov slavistiky so špecializáciou na bieloruský jazyk.

Onedlho po tejto návšteve bieloruského veľvyslanca navštívil Prešovskú univerzitu v Prešove prorektor Štátnej pedagogickej univerzity Maxima Tanka v Minsku prof. V. Tolkačev, ktorý podpísal v Prešove dohodu o spolupráci medzi uvedenou bieloruskou univerzitou a Prešovskou univerzitou v Prešove.

2002

Katedra aj naďalej spolupracovala s veľvyslanectvom Poľskej republiky v SR a Poľským inštitútom v Bratislave. Výsledkom tejto spolupráce bola dňa 28. februára 2002 vernisáž výstavy Krakov 2000 v priestoroch FF PU. Na vernisáži sa zúčastnil mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Poľskej republiky Jan Komornicki, jeho radca K. Wblewski a riaditeľ Poľského inštitútu J. Kronhold. Hostí privítal prorektor pre rozvoj PU doc. PaDr. J. Pavelka, dekan FF PU prof. PhDr. František Mihina, CSc., a vedúca katedry prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc. Pri tejto príležitosti riaditeľ inštitútu podaroval katedre videokazety s poľskými filmami na lektorát poľského jazyka.

Dňa 6. júna 2002 navštívil Filozofickú fakultu PU v Prešove veľvyslanec Juhoslovskej zväzovej republiky v SR Dr. M. Kopečni. Vzácnych hostí privítal prorektor pre zahraničné vzťahy PU doc. PhDr. Teodor Hrehovčík, CSc., prodekanka pre zahraničné vzťahy FF PU PhDr. Jaroslava Stašková, CSc., a vedúca katedry slavistiky prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc. Témou rozhovorov bolo preskúmanie možností pre otvorenie lektorátu srbského jazyka na FF PU a pomoc

veľvyslanectva pri zabezpečovaní študijných pobytov pre našich poslucháčov v Srbsku.

Štvrtého októbra 2002 sa konal na filozofickej fakulte okrúhly stôl *Dialógy so susedmi*, ktorý zorganizovala katedra slavistiky v spolupráci s katedrou slovenských dejín a archívniectva a Slovenským inštitútom v Budapešti. Iniciátorom tohto podujatia bol doc. dr. I. Käfer, vedúci katedry slovanských filológií Univerzity v Pilíšskej Čabe, ktorý bol presvedčený o tom, že Slováci a Maďari musia viesť dialóg o rôznych aspektoch spoločných dejín v Uhorsku. Na podujatí sa okrem členov katedry slovanských filológií z Pilíšskej Čaby zúčastnil aj tamojší lektor poľského jazyka L. Sturm a riaditeľ Slovenského inštitútu v Budapešti K. Wlachowský. Hostia vystúpili so siedmimi referátmi na tému:

- I. Käfer: *Ideové a metodologické úlohy maďarskej slovakistiky v 21. stor.*
- B. Ábrahám: *Obraz slovenskej cesty k občianskej spoločnosti v písomnostiach z druhej polovice 19. stor.*
- L. G. Kovács: *Milan Hodža – slovenský intelektuál v Budapešti na začiatku 20. stor.*
- I. Halász: *Kariéra a národnosť v dualistickom Uhorsku.*
- L. Sturm: *Obraz Slovákov v diele Gy. Krúdyho.*
- K. Wlachowský: *Preklad v slovensko-maďarských literárnych vzťahoch.*

15. – 16. mája 2003 sa konala druhá časť okrúhleho stola *Dialógy so susedmi* v Inštitúte Bálinta Balássiho v Budapešti, na ktorom sa zúčastnili: prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc., prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc., prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc., doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc. a PhDr. Ján Adam, CSc. Slovenskí hostia sa vo svojich referátoch venovali otázkam výskumu slovensko-maďarských jazykových, literárnych a historických vzťahov. Organizátorom prvej aj druhej časti tohto podujatia bol doc. PhDr. Peter Káša, CSc., ktorý v tom čase prednášal dejiny slovenskej literatúry na Katedre slovanských filológií Univerzity v Pilíšskej Čabe.

2003

Rektor Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. František Mihina, CSc., udelil dňa 21. 11. 2003 na slávnostnom zasadaní Vedeckej rady PU čestný titul *doctor honoris causa* Georgiovi Parvanovovi, prezidentovi Bulharskej republiky, a *Zlatú medailu PU* Rudolfovi Schusterovi, prezidentovi Slovenskej republiky v historickej budove Divadla Jonáša Záborského v Prešove. Na tejto slávnostnej udalosti sa zúčastnili: doc. Mladen Enčev, lektor bulharského jazyka na FF PU, poslucháči slavistiky so špecializáciou na bulharský jazyk (Z. Demjanovičová, A. Kesselová, R. Resslerová, M. Šátorová, B. Štrbáková, E. Štefaničová a Sofia Miteva) a prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc., vedúca katedry. Bulharský prezident so svojou manželkou sa na slávnostnej recepcii stretol so študentmi a pracovníkmi katedry a zaujímal sa o štúdium bulharského jazyka na PU, o podmienky štúdia a o študentské a učiteľské mobility v rámci programu Erasmus. Na pamiatku sa spolu s nimi odfotil.

2005

V priestoroch FF bola 26. apríla 2005 pod záštitou Veľvyslanectva Bieloruskej republiky v Bratislave sprístupnená výstava fotografií pod názvom *Cesta k víťazstvu*. Na slávnostnom otvorení sa zúčastnila bieloruská konzulka Antonina Strunevska, dekan FF PU prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc., prorektor pre zahraničné vzťahy PU doc. PhDr. Peter Šturák, CSc., lektorka bieloruského jazyka doc. V. Lašuk, CSc., a vedúca katedry prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc. Výstava sa konala pri príležitosti 60. výročia ukončenia 2. svetovej vojny, v ktorej zahynulo viac ako dva milióny Bielorusov a mnohé bieloruské dediny a mestečká navždy zmizli z povrchu zeme. Návštevníci si mohli pozrieť autentické fotografie z frontu, dozvedieť sa, ako vyzeral Minsk bezprostredne po oslobodení. Kultúrny program pripravili poslucháči slavistiky so špecializáciou na bieloruský jazyk, v ktorom odznali ukážky z básnickej tvorby J. Kupalu, S. Zakonnikova, R. Baradulina, M. Bogdanoviča, J. Sipakova v preklade poslucháčov bielorusistiky

(Ivana Džundová, Jana Jusková, Veronika Mikšová, Martina Ondušová, Gabriela Vženteková, Barbora Zábronská).²³

V dňoch 12. – 19. mája 2005 sa na študijnom pobyte na katedre slavistiky zúčastnili šiesti študenti z Bieloruskej štátnej univerzity Maxima Tanka v Minsku, ktorých sprevádzal Viktor Zajcev, vedúci študijného oddelenia. Katedra zabezpečila pre bieloruských študentov odborný program a exkurziu v Prešove a v Košiciach.

Od nového akademického roka **2005/2006** boli všetky tri katedry slavistického zamerania – katedra slavistiky, katedra rusistiky a translológie a katedra ukrajinistiky – integrované do jedného spoločného pracoviska pod názvom *Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky* (IRUS). Táto transformácia katedier na inštitúty sa na Filozofickej fakulte PU uskutočnila podľa poľského modelu a jej iniciátorom bol dekan fakulty prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. Zaviedol sa tzv. trojstupňový, resp. štvorstupňový systém riadenia na FF PU (dekan – riaditeľ inštitútu – rada inštitútu – vedúci katedry), ktorý nenašiel nasledovníkov na ostatných fakultách Prešovskej univerzity, ale ani na iných vysokých školách v SR. Do akej miery bola táto reorganizácia prínosom, ukáže čas. V každom prípade katedra slavistiky stratila status osobitnej katedry a stala sa súčasťou väčšieho pedagogického, vedeckovýskumného a administratívneho celku. Nie vždy to bolo na osoh katedry. Všetky tri integrované katedry si naďalej udržali svoje autonómne postavenie, nezblížili sa ani študijné programy po obsahovej stránke, neorganizovali sa spoločné prednášky zo spoločného slavistického základu, ako napríklad slavistika a starosloviččina, vývin slovanských jazykov, konfrontačná gramatika slovanských jazykov, teória literatúry, dejiny svetovej literatúry, literárna komparatistika a pod. Napokon to viedlo k tomu, že pôvodná katedra rusistiky a translológie vystúpila zo zväzku Inštitútu rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky a v roku 2014 sa transformovala na Inštitút rusistiky.

²³ MITKA, Marek: *Prešovská bielorusistika opäť aktívna*. In: Prešovská univerzita. Časopis akademickej obce PU v Prešove. Roč. 9, číslo 3/jún 2005, s. 15.

2006

V dňoch 4. – 7. októbra 2006 katedra slavistiky zorganizovala medzinárodnú vedeckú konferenciu *Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy*. Konferencia sa konala pod záštitou Veľvyslanectva Bieloruskej republiky v Bratislave, Veľvyslanectva Bulharskej republiky v Bratislave a Literárneho fondu SR pri príležitosti 10. výročia otvorenia bieloruského a bulharského lektorátu na PU. Rokovanie prišli pozdraviť aj vzácní hostia: Jeho Excelencia Ogňan Gärkov, veľvyslanec Bulharskej republiky v SR; Jeho Excelenciu Valerija Voroneckého, veľvyslanca Bieloruskej republiky v SR zastupoval Leonid Martynov, konzul bieloruského veľvyslanectva. V mene vedenia PU a FF účastníkov konferencie pozdravil dekan fakulty prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc., a prodekanka pre zahraničné vzťahy doc. PhDr. Ľubica Babotová, CSc. Pozvanie na konferenciu prijali vysokoškolskí učители, vedeckovýskumní pracovníci a kolegovia zo šiestich krajín (Bielorusko, Bulharsko, Litva, Maďarsko, Poľsko, Ukrajina) a z piatich inštitúcií v SR (Slavistický ústav J. Stanislava SAV v Bratislave, Katedra slovanských filológií FF UK, Katedra slovenského jazyka a literatúry, Katedra ruského jazyka a literatúry FF UKF v Nitre, Katedra slovenského jazyka a literatúry KU v Ružomberku, Filozofická fakulta a Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove). Na konferencii boli v hojnej miere zastúpení doktorandi v odbore slavistika – slovanské jazyky a slavistika – slovanské literatúry. Referáty a príspevky prednesené na konferencii boli publikované v zborníku pod rovnomenným názvom: *Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 4. – 7. októbra 2006. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 6. Ved. red. J. Dudášová. Prvé vydanie. Prešov. Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2007. 572 s.

2007

Koncom apríla a začiatkom mája 2007 sa uskutočnila exkurzia *Bulharsko 2007 (Po štyroch hlavných mestách Bulharska)* pre poslucháčov študijného programu história, ktorú pomáhal organizačne pripraviť lektor bulharského jazyka Dr. Nikolaj Nikolov zo Šumenskej

univerzity (2005 – 2009). „*Najmä vďaka Dr. Nikolajovi Nikolovovi, pôsobiacemu v súčasnosti v pozícii lektora bulharského jazyka, sa podarilo pripraviť náročný, no na druhej strane vyvážený program. V ňom boli zastúpené archeologické lokality z rôznych období, pamiatky cirkevné i svetské, ľudová architektúra a múzeá rôzneho zamerania... Exkurzia Bulharsko 2007 naplnila väčšinu z cieľov, ktoré si jej organizátori naplánovali. Stalo sa to aj vďaka nesmiernemu úsiliu, ktorým k jej úspechu prispel najmä Dr. Nikolov, jeho rodina a priatelia.*“²⁴

Oficiálna prezentácia zborníka *Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy* sa uskutočnila 13. 12. 2007, na ktorej sa okrem členov a poslucháčov katedry slavistiky zúčastnila aj tajomníčka Veľvyslanectva Bieloruskej republiky v SR Nataľia Petrouchina.

2008

(1) V piatok 29. februára 2008 PU v Prešove mala tú česť privítať na svojej akademickej pôde Jeho Excelenciu veľvyslanca Bulharskej republiky v SR Dr. Ogňana Gärkova. Vzácný hosť predniesol pre pedagógov a poslucháčov katedry slavistiky, ako aj pre širokú kultúrnu verejnosť dve prednášky: (1) *Bulharsko rok po vstupe do Európskej únie*. (2) *Záchrana bulharských Židov v období druhej svetovej vojny*. V prvej prednáške rekapituloval úspechy bulharskej zahraničnej politiky po roku 1989 a vyzdvihol fakt, že od 1. januára 2007 sa jeho krajina spolu s Rumunskom stala plnoprávnym členom Európskej únie. V druhej prednáške Dr. Gärkov pripomenul 65. výročie masívnych protestov Bulharov, ktorými počas druhej svetovej vojny zachránili židovských spoluobčanov pred deportáciou do nacistických koncentračných táborov. Jeho Excelenciu prijal oficiálne rektor PU prof. RNDr. René Matlovič, PhD., spolu s prorektorkou PU doc. PaedDr. Ivetou Kovalčíkovou, PhD. Pána veľvyslanca sprevádzali: lektor bulharského jazyka na FF PU Dr. Nikolaj Nikolov, vedúca katedry slavistiky

²⁴ DERFIŇÁK, Patrik: *Exkurzia Bulharsko 2007 sa hneď po prvýkrát vydarila*. In: Prešovská univerzita v Prešove. Časopis akademickej obce PU v Prešove. Roč. 9, číslo 4/október 2007, s. 19.

tiky prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc., predseda AS FF PU doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., prodekan FF PU prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD., riaditeľka Inštitútu rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky doc. PhDr. Ľubica Babotová, CSc. V rozhovore sa zamýšľali nad charakterom slovensko-bulharských kontaktov v rámci vedy a kultúry. Hlavným pilierom spolupráce medzi Prešovskou univerzitou v Prešove a Šumenskou univerzitou biskupa Konštantína Preslavského v Šumene je dohoda o spolupráci, ktorá poskytuje široké možnosti pre učiteľské a študentské mobility. Dôležitým činiteľom je najmä pri zabezpečovaní lektorátu bulharského jazyka na FF PU, ktorý kontinuálne funguje od akad. roku 1996/97.²⁵

(2) Pri príležitosti osláv 15. výročia založenia Katedry slavistiky na Filozofickej fakulte sa v dňoch 6. – 25. októbra 2008 konala výstava *CYRILIKA nová abeceda v Európskej únii*, ktorú organizačne pripravil Bulharský kultúrny inštitút v Bratislave v spolupráci s katedrou slavistiky a Univerzitnou knižnicou PU. Na vernisáži sa zúčastnili: riaditeľka Bulharského kultúrneho inštitútu Ing. Elena Arnaudová, predseda Spolku Bulharov v Košiciach Stefan Pejčev a ďalší milovníci bulharského jazyka, lektor bulharského jazyka na FF PU Dr. Nikolaj Nikolov, poslucháči slavistiky so špecializáciou na bulharský jazyk, členovia katedry slavistiky a viacerí členovia z katedry rusistiky a translitológie a katedry ukrajinistiky. Výstava mala veľký ohlas na PU.

(3) V dňoch 23. – 24. apríla 2009 katedra slavistiky zorganizovala medzinárodnú vedeckú konferenciu *Slavistika v premenách času* pri príležitosti 15. výročia svojho založenia, 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka a 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbička, CSc. (1909 – 1969), prvého vedúceho Katedry slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ, autora knižnej publikácie *Šafárikov a Kollárov jazyk*, propagátora výskumu života a diela P. J. Šafárika a významného slovenského jazykovedca a pedagóga. Konferencia sa konala pod záštitou Veľvyslanectva Poľskej republiky, Veľvyslanectva Bieloruskej

²⁵ MITKA, Marek: *Bulharský veľvyslanec navštívil PU*. In: Prešovská univerzita. Časopis akademickej obce PU v Prešove. Roč. 12, číslo 2/apríl 2008, s. 4.

republiky a Veľvyslanectva Bulharskej republiky na Slovensku. Okrem početných hostí z akademických a univerzitných pracovísk na Slovensku i v zahraničí sa na nej zúčastnili aj diplomatickí predstavitelia uvedených krajín. Na konferencii sa zúčastnila delegácia z partnerskej Šumenskej univerzity biskupa Konštantína Preslavského v Šumene: prof. Dr. Ivelina Savova, dekanka Fakulty humanitných vied, prof. Dr. Kina Vačkova, bývalá dlhoročná vedúca katedry bulharského jazyka, doc. Dr. Mladen Enčev, bývalý lektor bulharského jazyka na FF PU v Prešove (2001 – 2005) a doc. Dr. Jani Milčakov, bývalý veľvyslanec Bulharskej republiky na Slovensku (1997 – 2001). Profesorka I. Savova v zastúpení rektorky Šumenskej univerzity v Šumene prof. Dr. Margarity Georgievovej pri príležitosti 15. výročia založenia katedry slavistiky FF PU v Prešove odovzdala vedúcej katedry slavistiky prof. PhDr. Júlii Dudášovej, CSc., *Čestný diplom* Šumenskej univerzity spolu s *Plaketou* Šumenskej univerzity za prínos k rozvoju bulharistiky v Slovenskej republike (V Šumene 16. apríla 2009).²⁶

2009

Od 1. septembra 2009 sa stal novým vedúcim katedry slavistiky doc. PhDr. Peter Káša, CSc. Na katedru nastúpili noví lektori: doc. Dr. Dobrina Daskalova, lektorka bulharského jazyka z družobnej Šumenskej univerzity biskupa Konštantína Preslavského v Šumene (2009 – 2013) a Dr. Maria Czempka-Wewióra, lektorka poľského jazyka (2009 – 2013) zo Sliezskej univerzity v Katoviciach.

²⁶ Referáty a materiály prednesené v jazykovednej, literárnovednej a doktorandskej sekcii boli uverejnené v zborníku pod rovnomenným názvom: *Slavistika v premenách času (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparistiky)*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23. – 24. apríla 2009 pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU a 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU. Acta Universitatis Prešovensis. Ved. red. J. Dudášová. Vyd. prvé. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2009. 428 s.

2010 – 2013

Koncom akad. roka 2009/2010 sa v dejinách katedry slavistiky udiali neočakávané udalosti. V máji 2010 schválila Národná rada SR novelu Zákona o vysokých školách, v ktorej sa upravil vek garantov študijných programov a doktorandského štúdia, habilitačných a vymenúvacích konaní zo 65 rokov na 70 rokov. K tejto novele zákona nová vláda pod vedením premiérky Ivety Radičovej neschválila vykonávaciu vyhlášku, preto zákon nenadobudol platnosť, v dôsledku čoho boli ohrozené aj garančné práva pre študijný odbor slavistika. Keďže prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc. bola Akreditačnou komisiou schválená ako garantka slavistiky na bakalárskom a magisterskom stupni štúdia do 31. augusta 2010, vedenie fakulty malo požiadať Akreditačnú komisiu o pozastavenie garančných práv pre uvedený študijný program, na základe čoho by katedra bola získala rok času na to, aby sa vyriešila otázka garantovania. Tieto dve možnosti – (1) pozastavenie garančných práv a (2) odňatie garančných práv – sú platné aj v súčasnosti, je to bežný postup, ktorý sa uplatňuje vtedy, keď treba riešiť otázku garantovania študijného programu. (Porov. webovú stránku Ministerstva školstva/Akreditačná komisia). Pretože vedenie fakulty (prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc., dekan FF PU) tak neurobilo, ani neoznámilo túto skutočnosť Akreditačnej komisii, prepadli garančné práva pre študijný program *slavistika* na FF PU s platnosťou od 1. septembra 2010. Nemyslelo sa však na poslucháčov troch ročníkov, ktorí nemali ukončené štúdium slavistiky (druhý a tretí ročník bakalárskeho štúdia) a druhý ročník magisterského stupňa (Do prvého ročníka bakalárskeho stupňa bolo prijatých dvanásť uchádzačov, ktorí koncom júna 2010 dostali list od dekana fakulty, že študijný program *slavistika* sa neotvára v novom akademickom roku 2010/2011.). Vedenie fakulty sa spoliehalo na to, že títo poslucháči spomínaných troch ročníkov budú môcť dokončiť štúdium na niektorej zo slovenských slavistických katedri: na Univerzite Komenského v Bratislave alebo na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Nebolo to však také jednoduché, nastali nové komplikácie, lebo študijný program *slavistika*, ktorý sa študoval na FF PU, nebol kompatibilný s tými študijnými programami, ktoré sa študovali na uvedených univerzitách. Napriek tomu sme začali prednášky v novom akademickom roku 2010/2011 podľa rozvrhu

hodín, hoci sme vedeli, že na konanie týchto prednášok nemáme oprávnenie, lebo študijný program *slavistika* na FF PU zostal bez garanta. Až keď Ministerstvo školstva SR v priebehu zimného semestra 2010/2011 vyzvalo listom dekana fakulty na riešenie tejto situácie, bolo vypísané výberové konanie na funkčné miesto profesora vo vednom odbore 2.1.28 Slovánské jazyky a literatúry pre prvý a druhý stupeň štúdia.

Vedenie fakulty oslovilo prof. Ľubomyra Beleja, DrSc. zo Štátnej univerzity v Užhorode s prosbou, aby sa stal profesorom slavistiky na FF PU v Prešove a zároveň aj garantom študijného programu *slavistika*. Keď prof. Belej prešiel cez konkurzné konanie, katedra pripravila akreditačný spis, ktorý fakulta predložila na schválenie Akreditačnej komisii až v máji 2011. Vďaka pochopeniu prof. PhDr. Tibora Žilku, DrSc., vtedajšieho predsedu pracovnej skupiny Slovakistika/Slavistika, bol akreditačný spis schválený v mimoriadnom termíne na riadnom zasadnutí AK v júni 2011, na základe čoho sa v novom akad. roku 2011/12 začala výučba riadne garantovaného študijného programu. Zároveň bolo umožnené pokračovať v štúdiu na magisterskom stupni tým študentom, ktorí si v predchádzajúcom akademickom roku nemohli podať prihlášku na magisterský stupeň. V tom čase už bolo jasné, že nový garant bol prijatý na dobú určitú, kým neskončia štúdium poslucháči tohto študijného programu.

Katedra však aj naďalej podnikala všetky kroky na záchranu štúdia slavistiky i na záchranu katedry slavistiky. Veľmi nám v tom pomáhalo aj Veľvyslanectvo Bulharskej republiky v SR (Jej Excelencia Margarita Ganeva) a Veľvyslanectvo Poľskej republiky v SR (Jeho Excelencia Andrzej Krawczyk). Všetci sme vedeli, že k tomuto kroku sa vedenie fakulty odhodlalo z ekonomických dôvodov, lebo katedra slavistiky patrila k tzv. malým katedrám s pomerne nízkym počtom poslucháčov (cca 50 poslucháčov vo všetkých piatich ročníkoch vrátane doktorandského štúdia). Poslední absolventi študijného programu slavistika ukončili štúdium v akademickom roku 2013/2014.

K 31. 8. 2011 bol na návrh FF PU v Prešove zrušený lektorát bieloruského jazyka, ktorý ukončil svoju činnosť po 15 rokoch aktívneho budovania bielorusistiky a budovania seminárnej knižnice pri bieloruskom lektoráte. Na tomto mieste vyjadrujeme poďakovanie za podpo-

ru, pomoc a za neúnavnú prácu na prospech rozvoja bielorusistiky obidvom lektorom: doc. Vyktoryji Lašukovej, CSc. (1996/97, 2003 – 2011) a Mgr. Vitalijovi Maslovskému (1997 – 2003). Od akad. roka 2014/15 bol preradený lektorát bulharského jazyka do pôsobnosti Centra jazykového vzdelávania pri rektoráte Prešovskej univerzity. Na tomto mieste uvádzame mená všetkých lektorov bulharského jazyka z Katedry bulharského jazyka a Katedry bulharskej literatúry Fakulty humanitných vied Šumenskej univerzity biskupa Konštantína Preslavského v Šumene, ktorí pôsobili na FF PU v Prešove a vyjadrujeme im úprimné poďakovanie za všetko, čo urobili na prospech rozvoja slavistiky a bulharistiky na FF PU v Prešove: Doc. Dr. Nadka Nikolova (1996 – 2001), Doc. Dr. Mladen Enčev (2001 – 2005), Dr. Nikolaj Nikolov (2005 – 2009), Doc. Dr. Dobrina Daskalova (2009 – 2013) a Doc. Dr. Strašimir Canov (2013 – doteraz).

Navzdory všetkému, čo sa stalo a ako sa postupovalo pri zrušení našej katedry slavistiky, ktorá spĺňala všetky náročné kritériá vysokoškolského pracoviska, po dlhoročnom pôsobení na akademickej pôde (1993 – 2012) môžeme konštatovať, ako to napokon vyplýva aj z podrobného opisu míľnikov na ceste za rozvojom slavistiky na FF UPJŠ/PU v Prešove, že to bola úspešná katedra, ktorá zanechala za sebou hlbokú brázdú v dejinách slavistiky v slovenskom i slovanskom kontexte.

* * *

V akademickom roku 2012/13 boli prijatí do prvého ročníka na bakalárskom stupni prví poslucháči nového študijného programu *stredoeurópske štúdiá*, ktorého garantom sa stal doc. PhDr. Peter Káša, CSc. Ide o študijný program (s aktuálnou špecializáciou na poľský a nemecký jazyk a kultúru) zameraný na krajiny V4 a V4+, ktorý získal grant z Vyšehradského fondu: International Visegrad Fund, Visegrad University Studies Grant No. 61200006. Je to nová nádej i nová výzva. Veríme, že katedra stredoeurópskych štúdií (premenovaná k 1. februáru 2013) nadviaže na všetko to pozitívne, čo sa za dvadsať rokov vykonalo a vybudovalo na bývalej katedre slavistiky (1993 –

2012). Želáme poslucháčom študijného programu *stredoeurópske štúdiá* i učiteľom katedry veľa úspechov pri realizácii náročného pedagogického a vedeckovýskumného procesu. V súčasnosti je novovzniknutá katedra súčasťou Inštitútu ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií.

* * *

Absolventi slavistiky a polonistiky (1992 – 2014)

Dvojodborová slavistika (v kombinácii so slovenčinou, ruštinou a ukrajinčinou)

- Nataša Čabrejová, Iveta Hatalová, Žaneta Kováčová, Anita Murgašová, Magda Topľanská, Viktor Švec (6); (začiatok štúdia v akad. roku 1992/93)
- Lenka Burešová, Janka Jureková, Katarína Sedláková, Gabriela Zoričáková, Nadežda Župová, Daniela Džurbalová, Renáta Nikoličová (7)
- Pavol Buday, Martina Bujdošová, Lenka Jurčišinová, Ivana Škodová, Henrieta Tkáčová (prerušila štúdium), Zuzana Tomková (5)
- Lenka Čokinová, Renáta Jurášiová, Adriana Mitrušková, Stanislava Obická, Mária Vargová (prerušila štúdium) (4)
- Zuzana Blašková, Sofia Miteva, Marek Mitka, Lucia Němcová, Eva Štefaničová, Martina Písarčíková (6)

Poľský jazyk a literatúra – (a slovenský jazyk a literatúra, anglický jazyk, nemecký jazyk, filozofia, manažment)

- Slavomír Bachura, Andrea Fedáková, Slavomír Hanudel', Jana Janotová, Juraj Koudela, Katarína Laučíková, Zuzana Lukáčová, Andrea Petrovičová, Jana Udičová, Marta Vojteková, Zuzana Zraková (11)

Jednoodborová slavistika (špecializácia poľština, bulharčina, srbčina, bieloruština)

- Ivana Džundová, Jana Jusková, Martin Jarinkovič, Veronika Mikšová, Igor Mikušiak, Jana Ondušová, Martina Ondušová, Gabriela Vženteková, Barbora Zábronská, Zuzana Demjanovičová (10)
- Michal Cocuľa, Petra Gmucová, Gabriela Imrichová, Vladislav Katrenčík, Alena Kesselová, Renáta Resslerová, Katarína Šándorová, Marcela Šátorová, Bibiána Štrbáková, Tatiana Vočková (10)
- Kristína Becaniová, Miroslava Čurová, Gabriela Ivanová, Alexandra Kasperová (4)
- Daniela Fedorová, Jana Krajecová, Daniela Polohová, Stanislava Slodičáková, Andrea Smolková (5)
- Anna Bárdyová, Dávid Bodnár, Marcel Janák, Eva Kráľová, Michal Piš, Matej Tkáč (6)
- Gabriela Blašková, Katarína Čechová, Anna Vlčková (3)
- Katarína Adamčáková, Zuzana Pištejová, Nadežda Varešinská, Sylvia Varcholová, Júlia Viazanková, Denisa Farkašovská (prerušila štúdium), Lukáš Slaminka (6)
- Rastislav Csapák, Nikola Futejová, Martin Ivanko, Peter Seman, Viera Stuperská-Matisová (5)
- Veronika Gajdošová, Veronika Kaňuchová, Miroslava Kitková, Veronika Popjáková, Mária Rabatínová, Slavomíra Škvarová, Ivana Feťko (7) – koniec štúdia 2013/2014

SPOLU: 95 poslucháčov

Doktorandské štúdium: (1994 – 2013)

slavistika – slovanské jazyky

- Martina Čeripková, Marta Vojteková, Ivana Slivková, Jana Jusková, Gabriela Imrichová, Miroslava Čurová, Zuzana Vodičková (slavistika – slovanské jazyky) (7)
- Viktória Vráželová (IV. roč. externého štúdia) (1) (plánovaný rok ukončenia štúdia 2015)

slavistika – slovanské literatúry a literárna veda

- Marek Mitka, Lucia Němcová (literárna veda), Jana Belánová (slavistika – slovanské literatúry) (3)

SPOLU: 10 + 1

Zoznam záverečných prác

I. Jazykoveda

Bakalárske práce

- PÍŠ, Michal: Kategória životnosti vo východoslovanských a západoslovanských jazykoch. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2008.
- BLAŠKOVÁ, Gabriela: Prídavné mená v spisovnej slovenčine a bulharčine. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2009.
- ČECHOVÁ, Katarína: Predložky v spisovnej slovenčine a bulharčine. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2009.
- ADAMČÁKOVÁ, Katarína: Prirad'ovacie súvetia v spisovnej slovenčine a poľštine. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.
- PIŠTEJOVÁ, Zuzana: Vetné členy v spisovnej slovenčine a poľštine. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.

- VIAZANKOVÁ, Júlia: K problematike pravopisu v spisovnej slovenčine a poľštine. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.
- CSAPÁK, Rastislav: Príspevok k výskumu problematiky medzijazykovej homonymie v spisovnej slovenčine a bulharčine. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2011.
- IVANKO, Martin: Mená a priezviská bulharského pôvodu v slovenskom jazykovom prostredí. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2011.
- GAJDOŠOVÁ, Veronika: Miesto poľštiny v rodine slovanských jazykov. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2012.
- ŠKVAROVÁ, Slavomíra: Systém slovných druhov v spisovnej slovenčine a poľštine. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2012.
- KITKOVÁ, Miroslava: Deminutíva a augmentatíva v spisovnej slovenčine a poľštine. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2012.
- KAŇUCHOVÁ, Veronika: Adaptácia anglicizmov v slovenskom a poľskom jazyku. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2012.

Diplomové práce

- VOJTÁŠŠÁKOVÁ, Luboslava: Výskum lexiky goralských nárečí na Spiši (na slovenskom aj poľskom území). Diplomová práca. FF UPJŠ v Prešove 1995.
- FURCOŇOVÁ, Renáta: Morfológický systém spišských goralských nárečí z hľadiska slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. FF UPJŠ v Prešove 1996.
- PITÁKOVÁ-METESOVÁ, Jolana: Morfológický systém oravských goralských nárečí z hľadiska slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. FF UPJŠ v Prešove 1997.
- KOVÁČOVÁ, Janette: Karpatizmy v nárečiach na stredoslovensko-východoslovenskom pomedzí. Diplomová práca. FF PU v Prešove 1997.
- MÁRTONOVÁ, Antónia: Morfológický systém spišských goralských nárečí z hľadiska slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. FF PU v Prešove 1998.

- BUJDOŠOVÁ, Martina: Konfrontácia systému a využitia zámen v bulharčine a slovenčine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2001.
- JURÁŠIOVÁ, Renáta: Systém slovesných tvarov v slovenčine a v srbčine v historickom kontexte. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2001.
- JURČIŠINOVÁ, Lenka: Konfrontácia systému a využitia časových foriem slovesa v bulharčine a slovenčine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2001.
- ĎURICOVÁ, Adela: Morfológický systém kysuckých goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2002.
- FABIŠOVÁ, Zuzana: Morfológický systém spišských goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2002.
- HLUPÍKOVÁ, Zuzana: Lexika spišských nárečí. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- RELOVSKÁ, Viera: Lexika spišských goralských nárečí. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- SZENCIOVÁ, Eva: Lexika zemplínskych nárečí. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- VOJTEKOVÁ, Marta: Deklinačný systém substantív v spisovnej slovenčine a poľštine (konfrontácia). Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- DEMJANOVIČOVÁ, Zuzana: Pádový synkretizmus v deklinačnom systéme substantív slovenského a ruského jazyka. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2004.
- MITEVA, Sofia: Fonetický a fonologický systém spisovnej slovenčiny a spisovnej bulharčiny z typologického hľadiska. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2004.
- BLÁŠKOVÁ, Zuzana: Živé mená a chotárne názvy v goralskom nárečí obce Ždiar. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005.
- JUSKOVÁ, Jana: Systém skloňovania podstatných mien v spisovnej slovenčine a bieloruštine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005.

- VŽENTEKOVÁ, Gabriela: Zámená v spisovnej slovenčine a spisovnej bieloruštine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005
- ZÁBRONSKÁ, Barbara: Porovnanie systému čísloviek v spisovnej slovenčine a spisovnej bieloruštine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005.
- IMRICOVÁ, Gabriela: Systém slovesných tvarov prítomného času v spisovnej slovenčine a bulharčine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2006.
- ŠÁTOROVÁ, Marcela: Tvary budúceho času v spisovnej slovenčine a bulharčine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2006.
- VOČKOVÁ, Tatiana: Zámená v spisovnej slovenčine a bulharčine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2006.
- ČUROVÁ, Miroslava: Antroponymická sústava v Hanušovciach nad Topľou. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2008.
- IVANOVÁ, Gabriela: Dynamika slovnej zásoby v súčasnej spisovnej slovenčine a poľštine (príspevok k výskumu neologizmov). Diplomová práca. FF PU v Prešove 2008.
- POLOHOVÁ, Daniela: Systém prídavných mien v spisovnej slovenčine a poľštine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2009.
- SLODIČÁKOVÁ, Stanislava: Systém slovesných tvarov v spisovnej slovenčine a poľštine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2009.
- ZUBAJOVÁ, Andrea: Systém zámen v spisovnej češtine a poľštine. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2009.
- BLAŠKOVÁ, Gabriela: Slovensko-bulharské jazykové kontakty v podmienkach slovensko-bulharského bilingvizmu. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2011.
- ČECHOVÁ, Katarína: Miesto bulharčiny v rodine slovanských jazykov. (Porovnanie bulharčiny a slovenčiny). Diplomová práca. FF PU v Prešove 2011.
- CSAPÁK, Rastislav: Častice v spisovnej slovenčine a bulharčine z konfrontačného hľadiska. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2013.
- IVANKO, Martin: Bulharská pomenovacia sústava v slovenskom jazykovom prostredí. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2013.

KUNDIS, Nadežda: Slovník jazykovednej terminológie v gramatike cirkevnej slovančiny od Meletija Smotrického. FF PU v Prešove 2013.

Rigorózne práce

HANIGOVSKÁ, Jana: Lexika goralských nárečí. Rigorózna práca. FF PU v Prešove 2000.

HORÁKOVÁ, Radmila: Slovensko-chorvátske interlingválne homonymá. Rigorózna práca. FF PU v Prešove 2001.

PETROVSKÁ, Martina: Konfrontácia systému čísloviek v slovenčine a bulharčine. Rigorózna práca. FF PU v Prešove 2003.

HLUPIKOVÁ, Zuzana: Lexika spišských nárečí. Príspevok k výskumu nárečí vybraných lokalít stredného a juhovýchodného Spiša. Rigorózna práca. FF PU v Prešove 2009.

Dizertačné práce

ČERIPKOVÁ, Martina: Nárečia sotáckej oblasti pri Sobranciach z hľadiska ukrajinsko-slovenských jazykových vzťahov. Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2001.

VOJTEKOVÁ, Marta: Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine. Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2007.

DŽUNDOVÁ, Ivana: Samuel Cambel a Javchim Fiodarovič Karski v kontexte slovenskej a bieloruskej historickej jazykovedy. Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2008.

LADZIANSKA, Jana: Deklinačný systém substantív v spisovnej slovenčine a bieloruštine. Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2008.

IMRICHOVÁ, Gabriela: Systém neurčitých slovesných tvarov v spisovnej slovenčine a bulharčine. Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2009.

ČUROVÁ, Miroslava: Vývin od jednomennej k dvojmennej pomenovacej sústave (na materiáli Žilinskej knihy z 15. storočia). Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2012.

VODIČKOVÁ, Zuzana: Sémantická analýza karpaticizmov z aspektu medzijazykových kontaktov. Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2012.

* * *

II. Literárna veda

Bakalárske práce

BODNÁR, Dávid: Romantizmus v bielorusko-poľských kontaktoch. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.

BÁRDYOVÁ, Anna: Bieloruské poviedky v slovenskom literárnom kontexte. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.

JANÁK, Marcel: Myšlienky o východoslovanskej poézii v dielach P. J. Šafárika a a Ľ. Štúra. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.

KRÁĽOVÁ, Eva: Polysémantické jednotky v origináli a preklade. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.

TKÁČ, Matej: Ľudová balada v slovenskej a bieloruskej literatúre. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.

VLČKOVÁ, Anna: Postmoderné prejavy a problém fragmentarizácie v Prirodzenom románe Georgiho Gospodinova. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2009.

KUNDIS, Nadežda: Byzantské a staroslovienske vplyvy na poľskú kultúru. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.

VARCHOLOVÁ, Silvia: Typológia postáv v románe Bolesława Prusa Bábka. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2010.

FUTEJOVÁ, Nikola: Drámy Christa Bojčeva na slovenských scénach. Bakalárska práca. FF PU v Prešove 2011.

Diplomové práce

ŠVEC, Viktor: Fenomén slovanstva v diele Ľ. Štúra. Diplomová práca. FF PU v Prešove 1997.

- BUREŠOVÁ, Lenka: Motív cudzinecťva ako jav na hranici sociálneho a vnútorného priestoru. Diplomová práca. FF PU v Prešove. 1999.
- JUREKOVÁ, Jana: F. M. Dostojevskij na Slovensku. Diplomová práca. FF PU v Prešove 1999.
- NIKOLIČOVÁ, Renáta: Srbskí študenti na východnom Slovensku a ich literárna činnosť. Diplomová práca. FF PU v Prešove 1999.
- ZORIČÁKOVÁ, Gabriela: Tri podoby mesta v západoslovanských literatúrach. Diplomová práca. FF PU v Prešove 1999.
- BUDAY, Pavol: Od polonofilstva k antipol'skosti. Obraz Poľska, Poľakov a poľskej kultúry v diele L. Štúra. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2001.
- MITRUŠKOVÁ, Adriana: Recepcia juhoslovenskej prózy na Slovensku v rokoch 1945 – 1960. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2001.
- TOMKOVÁ, Zuzana: Charakteristika priestoru v slovanských ľudových rozprávkach. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2001.
- BACHURA, Slavomír: Život a dielo Mareka Hłaska. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- FEDÁKOVÁ, Andrea: Recepcia tvorby Sławomira Mrożka na Slovensku. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- JANOTOVÁ, Jana: Žena z pohľadu spisovateľky Márie Kuncewiczovej. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- KOUDELA, Juraj: Život, dielo a koncepcia filozofie dejín Tadeusza Borowského. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- LAUČÍKOVÁ, Katarína: Tatry v poľskej a slovenskej literatúre. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- PETROVIČOVÁ, Andrea: Poetika Michala Choromaňského v diele Žiarlivosť. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- ZRAKOVÁ, Zuzana: Deklarovanie formy ako princíp tvorivosti v diele Witolda Gombrowicza. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2003.
- NĚMCOVÁ, Lucia: K spôsobom transformácie historických udalostí v prózach Martina Kukučína a Stefana Žeromského. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2004.
- REMIÁŠOVÁ-PISARČÍKOVÁ, Martina: Kreovanie ženských postáv v prózach Elizy Orzeszkovej a Boženy Slančíkovej-Timravy. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2004.

- DŽUNDOVÁ, Ivana: Podoby súčasnej bieloruskej poézie. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005.
- JARINKOVIČ, Martin: Srbský literárny realizmus a dedinská próza (základné znaky a tendencie). Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005.
- MIKŠÍKOVÁ, Veronika: Ku genéze bieloruského poetického jazyka cez tvorbu Janka Kupalu a Jakuba Kolasa. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005.
- MIKUŠIAK, Igor: Špecifiká srbskej ľudovej rozprávky v zbierkach V. S. Karadžića. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005.
- ONDUŠOVÁ, Jana: K poetike ranej tvorby Miloša Crnjanského. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005.
- ONDUŠOVÁ, Martina: Slovenská recepcia bieloruskej prózy po roku 1945. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2005.
- GMUCOVÁ, Petra: Obraz fantastiky v ľudových rozprávkach (porovnanie slovenských a bulharských ľudových rozprávok). Diplomová práca. FF PU v Prešove 2006.
- KATRENČÍK, Vladislav: Téma hrdinstva vo vybraných dielach slovenských a bulharských povojnových prozaikov. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2006.
- Alena KESSELOVÁ: Podoby dedinskej tematiky v bulharskej a slovenskej realistickej próze. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2006.
- RESSLEROVÁ, Renáta: Podoby a odlišnosti prózy Georgiho Rajčeva a slovenskej lyrizovanej prózy (F. Švantner). Diplomová práca. FF PU v Prešove 2006.
- ŠÁNDOROVÁ, Katarína: Podoby magického realizmu v súčasnej slovenskej a bulharskej literatúre. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2006.
- ŠTRBÁKOVÁ, Bibiana: Individualizácia postáv v dielach Pavla Vežinova v porovnaní so slovenskou modernou prózou. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2006.
- JANIGOVÁ, Kristína: Hroboňov obraz Slovanstva od folklóru k mystike. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2008
- KASPEROVÁ, Alexandra: Láska, viera a vášň v próze J. Andrzejewského 2008. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2008.

- FEDOROVÁ, Daniela: Surrealistické tendencie v prózach Bruna Schulza. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2009.
- KRAJECOVÁ, Jana: História a obraz histórie v literatúre a vo filme (Henryk Sienkiewicz – Ohňom a mečom). Diplomová práca. FF PU v Prešove 2009.
- BÁRDYOVÁ, Anna: Ženské autorky v súčasnej bieloruskej próze. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2010.
- BODNÁR, Dávid: Adam Mickiewicz v bielorusko-poľských kontaktoch a jeho tvorba do roku 1833. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2010.
- JANÁK, Marcel: Východní Slovania v diele P. J. Šafárika. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2010.
- KRÁĽOVÁ, Eva: K problematike ekvivalencie v preklade z bieloruštiny do slovenčiny. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2010.
- PÍŠ, Michal: Filozofické súvislosti poetiky v tvorbe Jakuba Kolasa. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2010.
- TKÁČ, Matej: Folklórne špecifiká v bieloruskej literatúre a v tvorbe Janka Kupalu. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2010.
- VLČKOVÁ, Anna: Podoby atmosféry v románe Obchádzka Blagy Dimitrovej. Diplomová práca. FF PU v Prešove 2011.

Rigorózne práce

- SEDLÁKOVÁ, Katarína: Jordan Radičkov v bulharskom a svetovom literárnom kontexte. Rigorózna práca. FF PU v Prešove 2000.
- MILÁ, Jana: F. M. Dostojevskij na Slovensku. Rigorózna práca. FF PU v Prešove 2007.

Dizertačné práce

- MITKA, Marek: Hodnotové a komunikačné dimenzie súčasnej prózy (Fragmentárnosť a tragično v slovanských literatúrach po roku 1989). Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2008.

- NĚMCOVÁ, Lucia: Textové a netextové dimenzie historickej prózy. Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2010
- BELÁNOVÁ, Jana: Historická postava ako literárny hrdina (Pohľady na slovenskú a poľskú historickú prózu). Dizertačná práca. FF PU v Prešove 2013.

Перемены прешовской славистики в словацком и славянском контексте

Резюме

Автор статьи предоставляет читателям историю важнейших событий состоявшихся на Кафедре славистики Философского факультета Прешовского университета в Прешове в течении её двадцатилетнего существования (1993 – 2002). Автор статьи как бывший завкафедрой (1993 – 2009) сосредоточил внимание на описание научных конференций, проектов, контактов, встречей, лекций, учебных программ организованных кафедрой. При кафедре работали три лектората: польского, белорусского и болгарского языков, кафедра сотрудничала с академическими и университетскими центрами славистики дома и в зарубежных странах, принимала участие в международном лингвогеографическом проекте Общекарпатский диалектологический атлас. В конце статьи находится перечень наших выпускников по трём учебным программам, список бакалаврских, дипломных, ригорозных и докторандских работ.

Mária Čižmarová

*Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove¹*

Súčasný stav a perspektívy rozvoja slavistiky na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity²

Súčasná slavistika na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove je spojená najmä s vedeckovýskumnou a vzdelávacou činnosťou Inštitútu rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky (IRUS), ktorý vznikol v roku 2005 spojením troch slavistických katedier: Katedry rusistiky a translológie, Katedry ukrajinistiky a Katedry slavistiky (od roku 2013 Katedra stredoeurópskych štúdií), pričom od roku 2010 medzi ne patrí aj Centrum ukrajinistiky.

V centre záujmu pracovníkov inštitútu je výskum jazyka, jeho dejín, dialektológie, kultúry jazyka, výskum literatúry, slovansko-slovanských jazykových, literárnych a kultúrnych vzťahov a i. Tejto problematike boli venované aj vedecké a odborné podujatia, ktoré inštitút od roku 2005 zorganizoval. Spomenieme aspoň niektoré z nich.

Medzinárodnú vedeckú konferenciu *Hľadanie ekvivalentnosti* pravidelne organizuje Katedra rusistiky a translológie IRUS od roku 2002, kedy sa konala prvá konferencia. Doteraz sa uskutočnilo šesť konferencií, organizované boli každé dva roky ako výstup z riešenia grantového projektu VEGA 1/0182/08 pod názvom *Jazykový obraz*

¹ Pozn. editora: pretože príspevok vznikol v čase existencie inštitútu, keď ešte figuroval pod pôvodným názvom, ponechávame túto lokalizáciu pracoviska autorky. Tomu napokon zodpovedá aj tematické zacielenie textu, resp. šírka reflektovaných publikačných a akademických aktivít i z pohľadu Katedry rusistiky a translológie (v súčasnosti tvorí už samostatný Inštitút rusistiky).

² Tento príspevok vznikol riešením projektu VEGA MŠVVaŠ SR č. 1/0077/12 *Slovanské jazykovedné štúdie*.

postsovietskej epochy, ktorý zastrešuje profesor Jozef Sipko. Na konferenciách vystúpili filológovia z mnohých európskych krajín, najmä z Ruska, Ukrajiny, Bieloruska, Poľska a Českej republiky, ktorí prezentovali výsledky svojich slavistických bádání. Z každej medzinárodnej konferencie vyšiel zborník vedeckých štúdií.

Medzinárodná vedecká konferencia Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy pri príležitosti 10. výročia otvorenia bieloruského a bulharského lektorátu na Prešovskej univerzite v Prešove sa konala 4. – 7. októbra 2006.

Katedra ukrajinistiky zorganizovala 23. júna 2006 medzinárodnú prezentáciu publikácie *Ukrajinské nárečie Slovenska. Výskum a zvukové zápisy z rokov 1957 – 1967* Ruženy Šiškovéj, Mikuláša Mušinku a Alexandra Mušinku (Slovanský ústav AV ČR, Euroslavica, Praha 2005, 184 s. + sprievodné CD). Publikácia je výsledkom práce pri záchrane zvukových záznamov zo 60. rokov 20. storočia, ktoré vykonali českí ukrajinisti počas terénneho výskumu na východnom Slovensku s ukrajinským (rusínskym) obyvateľstvom. Tematicky nahrávali súvislé rozhovory o živote a práci miestneho obyvateľstva, ich zvyky a piesne.

Mnohé vedecké a odborné podujatia sa organizujú pri príležitosti jubileí slavistických osobností. Členovia katedry ukrajinistiky zorganizovali odborný seminár venovaný 150. výročiu narodenia veľikána ukrajinskej kultúry Ivana Franka (11. 10. 2006). O rok neskôr zasa medzinárodný vedecký seminár venovaný 120. výročiu narodenia ukrajinského slavistu Ivana Paňkeviča (17. 10. 2007). V roku 2008 katedra zorganizovala vedecký seminár s medzinárodnou účasťou, venovaný pamiatke dlhoročnej vedeckovýskumnej pracovníčky katedry Heleny Rudlovčákovej pri príležitosti nedožitého jubilea (7. 2. 2008).

Prezentácia antológie slovenskej poézie *Z vyhne času (Iz kuzni času)* v preklade Eliáša Galajdu do ukrajinčiny sa konala 6. mája 2008 v Univerzítnej knižnici PU v Prešove. Antológia súčasnej slovenskej poézie predstavuje ukážky z tvorby 25 slovenských básnikov, medzi nimi aj osobností spätých s Filozofickou fakultou PU v Prešove – Hanna Valcerová, Mikuláš Kasarda, Marián Milčák, Michal Otčenáš, Ladislav Šimon, Jan Zambor a iní.

100. výročie narodenia ukrajinského básnika, archeológa, publicistu a politika O. Olžyča si pracovníci inštitútu pripomenuli na odbornom seminári s medzinárodnou účasťou 24. septembra 2008.

Seminár *Desať deväťdesiatnikov* bol venovaný desiatim významným osobnostiam rusínsko-ukrajinského pôvodu, ktoré sa narodili v roku 1919 (25. 11. 2009).

Vedecká konferencia *Slavistika v premenách času* sa uskutočnila v dňoch 23. – 24. apríla 2009 na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Konferencia bola venovaná trom jubileám: 15. výročiu založenia Katedry slavistiky FF UPJŠ/PU, 40. výročiu založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU a 100. výročiu narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., ktorý sa do dejín prešovskej univerzity natrvalo zapísal ako významný jazykovedec, pedagóg a organizátor vysokého školstva na východnom Slovensku.

Prezentácia publikácie *Dvanásť* (Ukrajinská poézia autorov Karpatského regiónu v slovenskom preklade Valérie Juríčkovej, 2010). Stretnutie s ukrajinskými spisovateľmi a prekladateľkou sa konalo 19. 10. 2010.

Nedožitá deväťdesiatiny Vasiľa Lattu, jazykovedca a pedagóga, si pripomenula odborná slavistická verejnosť na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove v dňoch 12. – 14. 9. 2011 v rámci medzinárodnej vedeckej konferencie *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry a kultúry*. S hlavným referátom vystúpila Zuzana Hanudelová, ktorá priblížila život a vedecké dielo Vasiľa Lattu, rodáka z Pčoliného v okrese Snina. Vasiľ Latta sa venoval dialektológii, skúmal ukrajinské nárečia na východnom Slovensku, ich fonetickú, morfológickú, syntaktickú a lexikálnu rovinu.

Katedra slavistiky každoročne pripravuje pri príležitosti vianočných sviatkov večery národných tradícií. Prezentované sú na nich zvyky jednotlivých slovanských národov a zapájajú sa do nich študenti aj učitelia IRUS.

Prezentácia publikačných výstupov z riešených projektov IRUS FF PU sa konala v rámci *Týždňa vedy a techniky na Slovensku* (8. 11. 2011). Na podujatí členovia IRUS predstavili svoje knižné výstupy (vedecké monografie, vysokoškolské učebnice, konferenčné zborníky

a preklady). Jeho súčasťou bola prednáška prof. ThDr. Jána Šafína, PhD., *Slovania a Rus v knihe Iosippona a Povesti dávných dôb*.

Za hodnotené obdobie od roku 2005 inštitút vydal niekoľko cenných vedeckých monografií, vysokoškolských učebníc a učebných textov, lexikografických prác, konferenčných i nekonferenčných zborníkov, desiatky vedeckých štúdií uverejnených doma a v zahraničí. So všetkými prácami sa možno oboznámiť v univerzitnej knižnici a na vedeckovýskumných pracoviskách. Zo slavistických zborníkov možno uviesť *Hľadanie ekvivalentnosti I. – V.* Zborník z medzinárodnej konferencie rusistov (I. 2002; II. 2004, Ed. A. Antoňák; III. 2007, Ed. A. Petříková; IV. 2009, Ed. J. Sipko, N. Mertová, E. Guzi; V. 2010, Ed. N. Mertová, E. Guzi), *Ukrajnistika v slovanskom kontexte na začiatku nového tisícročia. Jazykovedný zborník venovaný životnému jubileu doc. Z. Hanudelovej*. Ed. Mária Čižmárová (2009), *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry a kultúry*. Ed. Jarmila Kredátusová (2012), *Jazyk – médiá – text* (2012). Ed. M. Blaho, *Aktuálne otázky teórie diskurzu* (2013). Ed. D. Antoňáková, V. Liashuk, *Katedra ukrajistiky 60* (2013). Ed. M. Čižmárová.

Profesorka **Júlia Dudášová**, dlhoročná vedúca Katedry slavistiky IRUS, je autorkou týchto významných vedeckých monografií: *Kapitoly zo slavistiky* (2001), *Kapitoly zo slavistiky II.* (2008). Venuje sa v nich jazykovým kontaktom, jazykovej typológii a slovenčine v diele popredných slavistov – J. Dobrovského, P. J. Šafárika a S. Cambela, dejinám jazyka a slavistiky. Slovenskú rusistiku na pracovisku rozvíja najmä profesor **Jozef Sipko**, ktorý v hodnotenom období vydal tieto monografické práce: *V poiskach istinnoho smysla – Hľadanie ozajstného zmyslu* (2008), *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturologie* (2011). Docentka **Darina Antoňáková** je autorkou monografií s frazeologickou problematikou: *Frazeologičeskije jedinici russkogo jazyka* (2006) a *Russkaja frazeologija v zerkale suvejerija* (2011).

K rozvoju slovenskej ukrajistiky prispela profesorka **Mária Čižmárová** publikáciami *Nominačné modely v botanickom názvosloví* (2008), *Ukrajinsko-slovenský slovník pre základné a stredné školy* (2010; spoluautor J. Kundrát), *Ukrajinský jazyk pre Slovákov* (2011), *Ukrajinsko-slovenská konverzačná príručka* (2012; spoluautor Oleh

Belej), *Ukrajinsko-slovenská homonymia. Ukrajinsko-slovenský homonymický slovník* (2013; spoluautorka A. Jašková), *Osobovi imena v ukrajinsko-slovenskej mižmovnij komunikaciji* (2013; spoluautor L. Belej). Profesor **Liubomyr Belej** vydal monografiu *Imja dytyny v ukrajinskij rodyni* (2011) a vysokoškolskú učebnicu *Kurs staroslovjanskoji movy* (2012). Zostavil zborník *Narys sučasnoji literaturnoji movy ta inši linhvistyčni studiji (1947 – 1953)*, v ktorom umiestnil štúdie slavistu Ševeľova (2012). Docentka **Ľubica Babotová** vydala *Vybrané kapitoly z ukrajinskej literatúry. Literatúra Rusínov-Ukrajincov od 19. storočia* (2009). Autorka sa sústreďuje na areálovú literatúru, konkrétne na literatúru ukrajinskej národnostnej menšiny na Slovensku. Pri hodnotení literárneho procesu vychádza z pramenných archívnych materiálov. Doktorka **Ľubomíra Millá** je autorkou monografie *Zoologická lexika Rusínov-Ukrajincov Slovenska* (2011), v ktorej spracováva nárečové pomenovania zoologickej lexiky Ukrajincov-Rusínov východného Slovenska. Bohatý nárečový materiál zapísaný autorkou v teréne posluží jazykovedcom, etnografom a historikom pri skúmaní danej oblasti. Doktorka **Marta Vojteková** v hodnotenom období vydala vedeckú monografiu *Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine* (2008). Doktor **Ľubomír Guzi** je autorom monografií *Formovanie Ruska (Rossii) ako mnohonárodnostného štátu – jeho zahraničná politika, zabezpečenie štátnej bezpečnosti, spoločnosť (východiská pre historicko-kulturologickú analýzu v ruskom jazyku)* 2009; *Lingvokulturologičeskij analiz ruskogo istoričeskogo narrativa: (na materiale publicističeskich, literaturnych i dokumentalističeskich žanrov)* 2011 a vysokoškolskej učebnice *Morfológia ruského jazyka* 2012. Magisterka **Anna Petříková** je autorkou monografie *Propoved' kak komunikativno-kulturnyj fenomen* (2010) a vysokoškolskej učebnice *Vvedenje v didaktiku ruskogo jazyka i mežkulturnuju komunikaciju* (2013).

V súčasnosti je inštitút vyprofilovaným vedecko-pedagogickým pracoviskom, ktorý pripravuje odborníkov zo špecializácií: ruský jazyk a literatúra, ruský jazyk a kultúra, ukrajinský jazyk a literatúra, ukrajinský jazyk a kultúra, poľský jazyk a bulharský jazyk. Ponúka denné bakalárske a magisterské štúdium ruského jazyka a literatúry a ukrajinského jazyka a literatúry v kombinácii v učiteľskom a prekla-

dateľskom študijnom odbore, a tiež denné a externé doktorandské štúdium v študijnom odbore 2.1.28 *slovanské jazyky a literatúry*. Učelia inštitútu zabezpečujú výučbu viacerých disciplín zo súčasnej slovanskej jazykovedy, jej histórie, literatúry slovanských národov, kultúry, tiež vstup do slovanskej filológie, teórie a praxe prekladu a i. S prípravou odborníkov na slovanské filológie inštitútu pomáhajú zahraniční lektori – doc. Viktória Liashuk, bieloruská lektorka (do roku 2010), Dr. Mária Czempka Wewióra, poľská lektorka, doc. Dobrina Georgieva Daskalova, bulharská lektorka, doc. Andrej Jurjevič Krajev, ruský lektor, a zahraničný profesor z Užhorodskej národnej univerzity Liubomyr Beley. V novom akademickom roku 2013/14 došlo k výmene lektorov, doktorku Czempku vystriedala Dr. Božena Kotuľa a doc. Daskalovu jej kolega zo Šumenskej univerzity doc. Strashimir Tsanov.

Študenti inštitútu majú možnosť absolvovať študijné pobyty na prestížnych zahraničných univerzitách v Rusku, na Ukrajine, v Poľsku, Bulharsku a v Bielorusku cez Slovenskú akademickú informačnú agentúru (SAIA). O štúdium na inštitúte prejavujú záujem v ostatnom období aj zahraniční študenti najmä zo Zakarpatskej Ukrajiny.

V rámci programu Erasmus pedagógovia inštitútu prednášajú na zahraničných univerzitách a IRUS každoročne prijíma renomovaných zahraničných bádateľov najmä z partnerských českých a poľských univerzitných pracovísk.

Na inštitúte boli v hodnotenom období napísané desiatky bakalárskych, magisterských, rigorózných a doktorandských prác pod vedením jej členov. Spomenúť môžeme také témy obhájených doktorandských dizertačných prác ako:

Deklináčny systém substantív v spisovnej slovenčine a bieloruštině; Samuel Cambel a Jauchim Fiodaravič Karski v kontexte slovenskej a bieloruskej historickej jazykovedy; Lexika transportu a komunikácie v ukrajinských nárečiach sninského regiónu východného Slovenska; Z konfrontačnej gramatiky spisovnej slovenčiny a bulharčiny (Neurčité slovesné tvary v spisovnom slovenskom a bulharskom jazyku); Mimo-riadne udalosti a ich odraz v ruskej, ukrajinskej a slovenskej tlači; Skratky ako odraz sociokultúrnych procesov (v rusko-slovenskom porovnaní); Počítačová lexika v ukrajinskom a slovenskom jazyku; Lin-

gvokulturoológia rusínskeho jazykového prostredia (lingvokulturoológia v kontexte slovensko-rusko-rusínskeho prekladu); Ortoepická charakteristika rusínskeho jazyka na pomedzí východo- a západo-slovan-ských lingvokultúrnych kontaktov; Sémantická analýza karpatizmov z aspektu medzijazykových kontaktov; Vývin od jednoomennej k dvojmennej pomenovacej sústave (na materiáli Žilinskej knihy z 15. storočia); Historická postava ako literárny hrdina (Pohľady na slovenskú a poľskú historickú prózu); Literárny text a jeho vizualizácia vo filmových obrazoch (na materiáli sfilmovaných próz Vasyľa Stefanyka a Mychajla Kocjubynského; Preklady Juraja Andričička z ukrajinčiny do slovenčiny a i.

Pracovníci inštitútu riešia mnohé vedecké a rozvojové projekty v rámci Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR (Vega) a Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry MŠVVaŠ SR (Kega), projekty podporované Agentúrou na podporu výskumu a vývoja (APVV) a projekty podporované Višegradským fondom. Väčšina pracovníkov participovala aj na riešení medzinárodného **Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnickeho centra excelentnosti** pri Filozofickej fakulte PU v Prešove pod vedením riaditeľa centra, profesora Jozefa Sipka.

Profesorka **Júlia Dudášová** viedla v rokoch 2006 – 2008 projekt Vega (1/3707/06) *Slovenčina a slovanské jazyky z konfrontačného hľadiska*. V rokoch 2011 – 2013 *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike*.

Docentka **Ľubica Babotová** v rokoch 2007 – 2008 stála na čele projektu *Ukrajinská literatúra v Československu medzivojnového obdobia (1918 – 1945)* č. 1/4721/07. V rokoch 2010 – 2011 *Ukrajinská literatúra na východnom Slovensku v rokoch 1945 – 1989* č. 1/0725/10.

Profesor **Jozef Sipko** 2008 – 2010 viedol grant *Jazykový obraz postsovietskej epochy* č. 1/0182/08. Následne v rokoch 2011 – 2013 *Precedentné fenomény ako jazykové kódy v etnokultúre*.

Docent **Valerij Kupko** bol v rokoch 2007 – 2009 vedúcim riešiteľom projektu *Krátky slovník ruskej kultúry 20. storočia – historické*

medzníky ruskej kultúry 20. storočia č. 1/4720/07. V rokoch 2012 – 2014 Slovník ruskej umeleckej kultúry 20. storočia.

Profesorka **Mária Čižárová** viedla v rokoch 2008 – 2009 projekt *Motivácia botanických názvov v ukrajinských nárečiach východného Slovenska č. 1/0241/08*. Následne v rokoch 2012 – 2014 *Slovenské jazykovedné štúdie*. Menovaná participuje aj v projekte APVV-0689-12 Univerzity Komenského v Bratislave, SAV a Prešovskej univerzity v Prešove *Slovenčina v kontexte viacjazyčných spoločenstiev na Slovensku*.

Projekty Kega MŠ SR:

Docentka **Darina Antoňáková**: *Aktuálna lexika ruského a slovenského jazyka ako odraz spoločenských zmien 330-035PU-4/2010* a v rokoch 2011 – 2013 *Lexika ruského jazyka v synchronii a diachronii*.

Profesorka **Mária Čižárová**: *Aktualizácia prístupu k vyučovaniu ukrajinského jazyka 162-040PU-4/2010*.

Docent **Peter Káša**: *Interkultúrne a komparatívne čítanie slovenskej literatúry 19. storočia v stredoeurópskom kontexte 160-040PU-4/2010*.

Magisterka **Anna Petriková**: 2011 – 2013 *Moderná učebnica Didaktika ruského jazyka ako cudzieho – predpoklad zefektívnenia prípravy budúcich učiteľov*.

Docentka **Ľubica Babotová** je zapojená do celoslovenského projektu (príprava hesiel o ukrajinskej literatúre pre *Encyklopédiu Beliana*) aj zahraničného projektu (heslá o ukrajinskej areálovej literatúre a miestnych predstaviteľoch kultúry pre kyjevskú *Encyklopediu ukrajinoznavstva*).

Súčasťou inštitútu je od roku 2010 **Centrum ukrajinistiky**, ktorého činnosť sa zameriava na výskum a popularizáciu jazyka, literatúry a kultúry Rusínov-Ukrajincov východného Slovenska. V súčasnosti zostavuje pracovníčka inštitútu *Nárečový slovník Rusínov-Ukrajincov Slovenska* podľa vecno-tematických okruhov. Do tlače je pripravený prvý zväzok slovníka *Anatomická lexika, lexika kuchynského riadu a náčinia*.

Inštitút v rámci Týždňa vedy a výskumu v Slovenskej republike každoročne organizuje podujatie, na ktorom jeho pracovníci prezentujú najnovšie publikačné výstupy.

Od októbra 2013 ponúka inštitút študentom Prešovskej univerzity a širokej odbornej verejnosti kurzy slovanských jazykov (ruského, ukrajinského, poľského a bulharského) a prípravné kurzy pre stredoškóľakov, budúcich vysokoškolských študentov.

Členovia inštitútu svoje práce uverejňujú v slavistických časopisoch a zborníkoch a od roku 2010 aj v internetovom časopise Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnickeho centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove *Jazyk a kultúra*. V časopise sú uverejňované pôvodné vedecké a odborné práce z lingvokulturologie, fonetiky a fonológie, výskumu detskej reči, masmediálneho výskumu, slovanských jazykov a literatúr a i.

V roku 2013 si všetky tri katedry inštitútu pripomínajú okrúhle jubileá svojej existencie. Katedra ukrajinistiky a Katedra rusistiky a translitológie, zakladajúce katedry Filozofickej fakulty PU, 60. výročie a Katedra slavistiky (Katedra stredoeurópskych štúdií) 20. výročie. Tieto jubileá si inštitút pripomenie na mnohých sprievodných podujatiach. Jedným z nich bol odborný seminár s medzinárodnou účasťou *Národnostné školstvo na Slovensku a v susedných krajinách*, ktorý zorganizovala Katedra ukrajinistiky v spolupráci s Metodicko-pedagogickým centrom v Prešove 16. – 17. mája 2013. Cieľom seminára bolo pripomenúť si históriu katedry a načrtnúť ďalšie perspektívy napredovania a spolupráce s inými ustanovizňami. Podujatia sa okrem zahraničných hostí zúčastnili aj riaditelia a niektorí učitelia z partnerských národnostných základných a stredných škôl, bývalí členovia katedry a jej absolventi. Z uvedeného podujatia vyšiel jubilejný zborník (Katedra ukrajinistiky).

Pracovníci IRUS sa okrem pedagogickej činnosti venujú výskumu ruského, ukrajinského a poľského jazyka a literatúry vrátane regionálnej ukrajinskej literatúry východného Slovenska. V roku 2014 inštitút predloží na komplexnú akreditáciu modifikované študijné programy bakalárskeho, magisterského a doktorandského štúdia v štyroch študijných odboroch – 1.1.1 učiteľstva akademických pred-

metov, 2.1.35 prekladateľstva a tlmočníctva, 2.1.28 slovanských jazykov a literatúr a 2.1.32 cudzích jazykov a kultúr.

Slavistika na Filozofickej fakulte PU má dlhú tradíciu, pozoruhodné vedecké a vzdelávacie úspechy a reálnu perspektívu fungovania a rozvoja v budúcnosti. Počet pedagógov na katedrách inštitútu závisí od počtu študentov. V poslednom období sú ohrozené malé filologické odbory, preto inštitút musel pristúpiť k prehodnoteniu ponúkaných študijných programov. Namiesto klasickej slavistiky začal ponúkať nový študijný program *stredoeurópske štúdiá*. Študijný program *ukrajinský jazyk a literatúra* v rámci študijného odboru 2.1.28 slovanské jazyky a literatúry sa prestal ponúkať kvôli chýbajúcemu internému garantovi študijného programu. Katedra ukrajinistiky pristúpila pre nízky počet študentov aj k riešeniu personálnej otázky, namiesto piatich pedagógov výučbu v akademickom roku 2013 – 2014 budú zabezpečovať len štyria pedagógovia.

Členovia IRUS nezabúdajú ani na stratégiu ďalšieho rozvoja svojho pracoviska a uvažujú v niekoľkých smeroch. V prvom rade ide o rozšírenie ponuky výučby slovanských jazykov s dôrazom na učiteľskú a prekladateľskú ukrajinistiku a polonistiku, čo je podmienené geografickou polohou, etnickými, politickými a ekonomickými špecifikami východoslovenského regiónu (spoločná slovensko-ukrajinská a slovensko-poľská hranica, existencia ukrajinskej a poľskej národnostnej menšiny, škôl s vyučovaním ukrajinského jazyka, ekonomická spolupráca a i.). Ďalej pôjde o modifikáciu ponúkaných študijných programov, o vytvorenie nových študijných kombinácií, čo umožní absolventom jednotlivých študijných programov lepšie uplatnenie sa na trhu práce. Inštitút bude pokračovať v spolupráci so slovanskými pracoviskami doma a v zahraničí, vo vydávaní slavistických publikácií vrátane lexikografických prác. Úzka spolupráca s medzinárodnými partnermi umožní pracovisku osvojiť si a rozvíjať najkrajšie praktiky vzdelávacej, vedeckej a kultúrnej činnosti. Nezastupiteľná bude aj ďalšia spolupráca s veľvyslanectvami a konzulátmi Ruskej federácie, Ukrajiny, Poľska a Bulharska, zastúpených na Slovensku. Inštitút bude užšie spolupracovať so základnými a strednými školami Prešovského a Košického samosprávneho kraja, s budúcimi študentmi. Na realizáciu týchto plánov má inštitút veľký ľudský i vedecký potenciál.

Pracovníci inštitútu, nadväzujúc na slavistické tradície svojich predchodcov, budú aj naďalej rozvíjať a propagovať slovanské jazyky, slovanské literatúry a kultúru, organizovať slavistické konferencie a vedecké semináre doma a v zahraničí.

V roku 2014 pripravuje Katedra ukrajinistiky medzinárodnú vedeckú konferenciu venovanú 200. výročiu narodenia Tarasa Ševčenko, veľikána ukrajinskej literatúry.

Zoznam bibliografických odkazov

ČIŽMÁROVÁ, M. (ed.): *Katedra ukrajinistiky IRUS Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove 1953 – 2013*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2013. 263 s.

Výberová bibliografia členov IRUS (od roku 2005)

Antoňáková, Darina

Antoňáková, Darina: *Frazeologičeskije jedinicy ruskogo jazyka, svjazannye s narodnymi obyčajami i obriadami*. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2006. 192 s. ISBN 80-8068-484-7. AAB

Antoňáková, Darina – Opalková, Jarmila – Smetanová, Mária – Liaschuk, Viktória – Liashuk, Xénia: *Aktuálna lexika ruského a slovenského jazyka ako odraz spoločenských zmien*. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2010. 247 s. ISBN 978-80-555-0216-8. ACB

Antoňáková, Darina: *Ruskaja frazeologija v zerkale sujeverija*. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2011. 177 s. ISBN 978-80-555-0342-4. AAB

Babotová, Ľubica

Babotová, Ľubica: *Vybrané kapitoly z ukrajinskej literatúry: literatúra Rusínov-Ukrajincov od 19. storočia*. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2009. 151 s. ISBN 978-80-555-0087-4. AAB

Beley, Liubomyr

- Beley, Liubomyr: *Ukrajinski imena kolys i teper*. Kyjiv: Tempora, 2010. ISBN 978-966-8201-34-9. AAA
- Beley, Liubomyr: *Imja dytyny v ukrajinskij rodyni*. Charkiv: Folio, 2011. ISBN 978-966-03-3231-7. BAA
- Beley, Liubomyr: *Kurs staroslojanskoji movy. I.: vstup. Pysemnist'. Pamjatky. Leksykologhija. Teksty*. Užhorod: Užhorodskij nacional'nyj universytet, 2012. ISBN 978-966-2095-65-4. ACA
- Beley, Liubomyr – Nuždak, Ľudmila: *Narys sučasnoji urajinskoji literaturnoji movy ta inši linhvistyčni studiji (1947 – 1953)*. Kyjiv: Tempora 2012. 662 s. ISBN 978-617-569-089-5. FAI
- Beley, Liubomyr – Mária Čižmarová: *Osobovi imena u ukrajinsko-slovackij mižmovnij komunikaciji: ukrajinsko-slovackyj ta slovac-ko-ukrajinskyj slovnyky osobovykh imen*. Užhorod: Gražda, 2013. ISBN 978-966-176-098-0. BAA

Blaho, Martin

- Blaho, Martin: *Jazyk – médiá – text*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej dňa 5. 11. 2010 na pôde Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnickeho centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2012. 419 s. ISBN 978-80-555-0535-0. FAI

Čižmarová, Mária

- Čižmarová, Mária: *Nominačné modely v botanickom názvosloví*. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2008. ISBN 978-80-8068-793-9. AAB.
- Čižmarová, Mária: *Ukrajinstika v slovanskom kontexte na začiatku nového tisícročia*. Jazykovedný zborník vedeckých štúdií venovaný životnému jubileu doc. PhDr. Zuzany Hanudelovej, CSc. Ed. M. Čižmarová. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2009. 547 s. ISBN 978-80-555-0051-5 (editorka, členka redakčnej rady). FAI

- Čižmárová, Mária – Kundrát, Juraj: *Ukrajinsko-slovenský slovník pre základné a stredné školy*. Prešov: Nitech 2010. 359 s. ISBN 978-80-89196-20-3. BCB
- Čižmárová, Mária: *Ukrajinský jazyk pre Slovákov*. Prešov: Filozofická fakulta PU 2011. 282 s. ISBN 978-80-555-0383-7. ACB
- Čižmárová, Mária – Beley, Oleh: *Slovensko-ukrajinská konverzačná príručka: futbal*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2012. 130 s. ISBN 978-80-555-0515-2. ACB
- Čižmárová, Mária – Jašková, Anna: *Ukrajinsko-slovenská homonymia: slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homonym*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2013. 273 s. ISBN 978-80-555-0759-0. AAB.
- Čižmárová, Mária – Beley, Liubomyr: *Osobovi imena v ukrajinsko-slovackij mižmovnij komunikaciji: Ukrajinsko-slovackij ta slovacko-ukrajinskij slovnyky osobovych imen*. Užhorod: Vydavnytvo „Gražda“ 2013. 92 s. ISBN 978-966-176-098-0. BAA

Dudášová, Júlia

- Dudášová, Júlia: *Kapitoly zo slavistiky*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2001. ISBN 80-8068-048-5. AAB
- Dudášová, Júlia: *Kapitoly zo slavistiky II*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2008. 978-80-8068-899-8. AAB

Džundová (Slivková), Ivana

- Džundová (Slivková), Ivana – Káša, Peter – Mitka, Marek: *Komparatívne čítanie slovenskej literatúry 19. storočia: stredoeurópske súvislosti*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2011. 395 s. ISBN 978-80-555-0456-8. ACB
- Džundová (Slivková), Ivana: *Bieloruská poézia na prelome storočí: interpretácia a recepcia bieloruskej poézie konca 20. a začiatku 21. storočia*. 143 s. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2012. ISBN 978-80-555-0652-4. AAB

Guzi, Ľubomír

- Guzi, Ľubomír: *Formovanie Ruska (Rossii) ako mnohonárodnostného štátu – jeho zahraničná politika, zabezpečenie štátnej bezpečnos-*

ti, spoločnosť: východiská pre historicko-kulturologickú analýzu v ruskom jazyku. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2009. ISBN 978-80-8068-973-5. AAB

Guzi, Ľubomír: *Lingvokulturologičeskij analiz ruskogo istoričeskogo narrativa: (na materiale publicističeskich, literaturnych i dokumentalističeskich žanrov)*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2011. ISBN 978-80-555-0434-6. AAB

Guzi, Ľubomír: *Morfológia ruského jazyka*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2012. ISBN 978-80-555-0710-1. ACB

Juríčková, Valéria

Juríčková, Valéria: *Ukrajinská literatúra na Slovensku (1945 – 1989)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2012. 88 s. ISBN 978-80-555-0504-6 ACB

Káša, Peter

Káša, Peter: *Medzi textami a kultúrami: slovenská literatúra prvej polovice 19. storočia v stredoeurópskom kontexte*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2011. 194 s. ISBN 978-80-555-0448-3. AAB

Káša, Peter – Džundová (Slivková), Ivana – Mítka, Marek: *Komparatívne čítanie slovenskej literatúry 19. storočia: stredoeurópske súvislosti*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2011. 395 s. ISBN 978-80-555-0456-8. ACB

Káša, Peter: *Okolo romantizmu a realizmu* [elektronický zdroj]: (články o slovenskej literatúre v stredoeurópskych súradniciach). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012. 100 s. ISBN 978-80-555-0563-3. Dostupné: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kasa1>. ACB

Káša, Peter: *Prehľad stredoeurópskych literatúr od počiatkov po osvietenstvo* [elektronický zdroj]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012. 74 s. ISBN 978-80-555-0645-6. Dostupné: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kasa2>. BCI

Kredátusová, Jarmila

- Kredátusová, Jarmila – Opalková, Jarmila: *Kontrastívna lexikológia pre prekladateľov (rusistov a ukrajínistov)*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2010. 157 s. ISBN 978-80-555-0268-7. ACB
- Kredátusová, Jarmila: *Odborný preklad v praxi: učebnica s cvičeniami pre ukrajínistov*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2011. 171 s. ISBN 978-80-555-0344-8. ACB
- Kredátusová, Jarmila: *Konzekutívne tlmočenie I. (pre ukrajínistov)*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2012. 139 s. ISBN 978-80-555-0661-6. ACB
- Kredátusová, Jarmila: *Nová substantívna lexika v ukrajinsko-slovenskom aspekte (Vybrané porovnávacie štúdie)*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2013. 139 s. ISBN 978-80-555-0900-6. AAB

Kupko, Valerij

- Kupko, Valerij – Kupková, Ivana: *Krátky slovník ruskej kultúry 20. storočia*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2009. 150 s. ISBN 978-80-555-0081-2. BAB
- Kupko, Valerij – Kuzovlevová, Tat'jana – Farkašová, Etela – Drugová, Ildikó – Elena Tambovcevoová-Širokovová: *Súradnice príbuznosti*. Bratislava: Global plus, s.r.o., 2010. 107 s. ISBN 978-80-8177-008-9. CAB

Kupková, Ivana

- Kupková, Ivana – Kupko, Valerij: *Krátky slovník ruskej kultúry 20. storočia*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2009. 150 s. ISBN 978-80-555-0081-2. BAB
- Kupková, Ivana: *Preklad ako boj so zmyslami: o prekladani jazykovo novátorských textov D. Charmsa, A. Vvedenského a V. Kazakova do slovenčiny*. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2010. 164 s. ISBN 978-80-555-0253-3. AAB

Liashuk, Viktória

- Liashuk, Viktória: *Belaruskaja mova*. Minsk: Aversev 2008. 109 s. ISBN 978-985-509-601-7. BCB

- Liashuk, Viktória: *Folklórny vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009. 308 s. ISBN 978-80-555-0079-9. AAB
- Antoňáková, Darina – Opalková, Jarmila – Smetanová, Mária – Liashuk, Viktória – Liashuk, Xénia: *Aktuálna lexika ruského a slovenského jazyka ako odraz spoločenských zmien*. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2010. 247 s. ISBN 978-80-555-0216-8. ACB

Mitka, Marek

- Mitka, Marek – *Fragmentárnosť a tragično v slovanskej próze po roku 1989*. Kraków: Scriptum, 2013. 184 s. ISBN 978-83-60163-98-6. AAA
- Mitka, Marek – Džundová (Slivková), Ivana – Káša, Peter: *Komparatívne čítanie slovenskej literatúry 19. storočia: stredoeurópske sívislosti*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2011. 395 s. ISBN 978-80-555-0456-8. ACB

Millá, Ľubomíra

- Millá, Ľubomíra – Millý, Miron: *Zoologická lexika v nárečiach Ukrajincov-Rusínov východného Slovenska*. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2011. 154 s. ISBN 978-80-555-0081-2. AAB

Petríková, Anna

- Petríková, Anna: *Propoved' kak komunikativno-kulturnyj fenomen*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. 367 s. ISBN 978-80-555-0212-0 AAB
- Petríková, Anna – Tamara Kuprina – Ján Gallo: *Vvedenje v didaktiku ruskogo jazyka i mežkulturnuju komunikaciju*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 365 s. ISBN 978-80-555-0766-8. ACB
- Petríková, Anna – Tamara Kuprina – Ján Gallo: *Didaktika ruštiny*. I. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 175 s. ISBN 978-80-555-0819-1. ACB
- Petríková, Anna – Tamara Kuprina – Ján Gallo: *Didaktika ruštiny*. II. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 174 s. ISBN 978-80-555-0820-7. ACB

Sipko, Jozef

Sipko, Jozef: *V poiskach istinnoho smysla – Hľadanie ozajstného zmyslu*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2008. 445 s. ISBN 978-80-8068-729-8. AAB

Sipko, Jozef: *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvo-kulturológie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011. 320 s. ISBN 978-80-555-0371-4. AAB

Sipko, Jozef – Smirmova, Natalia: *Prešov i okrestnosti: putevoditel'*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012. 137 s. ISBN 978-80-555-0634-0. ACB

Vojteková, Marta

Vojteková, Marta: *Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2008. 163 s. ISBN 978-80-8068-898-1. AAB

Vojteková, Marta – Sokolová, Miloslava – Kyseľová, Miroslava – Sedláková, Marianna – Czempka-Wewióra, Maria – Mirosławska, Wirginia – Mieczkowska, Halina: *Slovenčina a poľština: synchronne porovnanie s cvičeniami*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2012. 336 s. ISBN 78-80-555-0571-8. ACB

**Сучасний стан и перспективи розвитку славістики
на філософському факультеті Прешовського університету**

Резюме

Славістику на філософському факультеті Прешовського університету розвиває, прежде всего, інститут русистики, україністики і славістики, готуючий спеціалістів в області слов'янських філологій. Сотрудники інституту участвують в реалізації наукових проєктів, досліджують слов'янські мови, літератури і культури, організують заходи міжнародного рівня, на яких представляють результати своєї роботи. Сотрудники інституту також публікують роботи монографічного характеру, колективні збірники, підручники і навчальні посібники для вищої школи і лексикографічні роботи.

Peter Žeňuch

*Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied
v Bratislave*

Slovenská slavistika v národných a medzinárodných diskurzoch

Interdisciplinárny model slavistického výskumu na Slovensku

Slovenská slavistika tvorí neoddeliteľnú súčasť komplexných interdisciplinárnych spoločenskovedných výskumov, hoci nepatrí k lukratívnym či ekonomicky okamžite výnosným (benefitujúcim) vedným oblastiam. Kontinuálny a systematický interdisciplinárny slavistický výskum závisí najmä od stability vedeckého prostredia, preto ho nemôžu determinovať iba ekonomicko-komerčne nastavené podmienky, ale najmä požiadavky vyplývajúce z aktuálnej potreby spoločnosti.

Inštitucionalizovaný slavistický výskum na Slovensku sa po roku 1993 (teda po 11. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave) systematicky formuje na pôde Slovenskej akadémie vied i na niektorých vysokoškolských pracoviskách na Slovensku. K tejto problematike sa v roku 2011 na pôde Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov ako vedecko-koordináčnym centrom slovenskej slavistiky uskutočnil Prvý kongres slovenských slavistov. Závery tohto stretnutia sú sformulované v kolektívnej monografii *Slovenská slavistika včera a dnes* (Žeňuch, Peter, ed. Bratislava: Slovenský komitét slavistov a Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012, 268 s.) a poukazujú na to, že prioritou slovenskej slavistiky je interdisciplinárny model bazálneho výskumu a prezentácia získaných výsledkov v domácom i medzinárodnom kontexte. Komplexný pohľad na parciálne otázky vývinu slovenského jazyka a kultúry vo vzťahoch so slovanským i neslovanským prostre-

dím sú súčasťou výskumnej identity slovenskej slavistiky. Interdisciplinárny slavistický pohľad v kontexte poznávania slovensko-slovan-ských i slovensko-neslovanských vzťahov umožňuje identifikovať a interpretovať vývinové i aktuálne dimenzie rozvoja slovenského kultúrneho vedomia a poukázať tak na trvalý prínos slovenskej kultúry do kontextu európskej kultúry a civilizácie. Na Prvom kongrese slovenských slavistov sa zároveň konštatovalo, že takýto výskum v slovenskom kultúrnom prostredí utvára obraz o nás samých, a preto je nevyhnutné ho naďalej napĺňať v aktuálnych vedeckovýskumných zámeroch ako prioritný program inštitucionalizovaného výskumu. Aj vzhľadom na integračné či interkultúrne európske procesy môže tieto výskumné okruhy kompetentne formulovať naša, slovenská slavistika.

Ak sa teda v rámci slavistiky uskutočňuje inštitucionalizovaná forma interdisciplinárneho slavistického výskumu, je nevyhnutné, aby okrem vedecko-organizačného centra systematického slavistického vedeckého výskumu fungovali aj centrá vedecko-pedagogického zamerania. Z výsledkov slavistických výskumov takto organizovaného slavistického bádania benefituje nielen národná spoločnosť, no výsledky slovenských slavistických výskumov sú neoddeliteľnou súčasťou širšieho medzinárodného slavistického výskumného prostredia.

Slovenský slavistický výskum patrí do okruhu tých vedných disciplín, ktoré z filologického, historického, spoločensko-vedného hľadiska prinášajú významné východiská pre naše terajšie i budúce poznanie. Hoci sa výskum v oblasti slavistiky často (a vari aj podnes) vníma ako dogmatická alebo rigorózna vedná disciplína, ktorá je málo otvorená aktuálnym potrebám modernej spoločnosti, opak je pravdou! Rozvoj a uplatňovanie sa slavistického bádania v prvom rade určujú priority, ktoré súvisia s identitou prostredia, v ktorom sa interdisciplinárny slavistický výskum realizuje. Takýto výskum preto zahŕňa dôležitú programovú zložku národnej i medzinárodnej vednej politiky: teda je neoddeliteľnou súčasťou poznávania vzťahov a súvislostí ovplyvňujúcich rozvoj a udržateľnosť kultúrnej spoločnosti ako základnej entity v rozmanitosti identít európskeho i medzinárodného prostredia. Práve v tomto systéme interdisciplinárneho výskumu európskej civilizácie je slavistika integrujúcou vednou disciplínou.

Pod pojmom slavistika sa rozumie veda o Slovanoch, ich jazykoch, dejinách a kultúre. V užšom zmysle sa slavistika chápe najmä ako filologická vedná disciplína.

Slovenská slavistika prijala širokú koncepciu slavistického bádania opierajúcu sa o interdisciplinárny výskum jazyka, literatúry, dejín, kultúry, etnických i konfesiónálnych procesov. Základnou zložkou identity slovenskej slavistiky z hľadiska jej vedeckovýskumného zamerania je skúmanie slovensko-slovanských a slovensko-neslovanských jazykových a kultúrnych vzťahov. Uplatňovanie postupov interdisciplinárneho slavistického výskumu, na ktorom sa podieľajú jazykovedci v spolupráci s literárnymi vedcami, kulturológmi, etnológmi, historikmi a teológmi, je v súčasnosti nevyhnutnosťou. Slavistický výskum na Slovensku sa práve preto buduje ako koordinovaný, systematický a projektovaný výskum, ktorý umožňuje pokryť toto široko vnímané spektrum výskumných úloh. V súvislosti s označením *projektovaný výskum* máme na mysli napĺňanie vedeckovýskumného programu slavistického bádania.

Nemenej významnou súčasťou je výskumný priestor: Slovenská slavistika sa aj v tejto súvislosti formuje ako systematizujúca vedná disciplína, ako prepojenie viacerých vedných okruhov, ktoré zohrávajú dôležitú rolu pri skúmaní (spoločensky i politicky) aktuálnych tém. Práve v interkultúrnom priestore (strednej) Európy, ktorej sme neoddeliteľnou súčasťou, tieto predpoklady pre komplexný a systematický slavistický výskum vyplývajú z trvalých medzijazykových, medzietnických, medzikonfesiónálnych a medzikultúrnych vzťahov, ktoré sú síce z hľadiska slovenskej slavistiky tradičné, no doposiaľ ešte nedostatočne preskúmané práve v širšom slovensko-slovanskom i slovensko-neslovanskom kontexte. Výskum slovensko-nemeckých, slovensko-maďarských, slovensko-českých, slovensko-poľských i slovensko-ukrajinských vzťahov sa opiera o archetypálne vrstvy kultúry, ktorá sa v našom priestore utvorila zo slovensko-latinského a slovensko-cirkevnoslovanského kultúrno-religiózneho podložia, teda v prostredí stretania sa vplyvov západnej i východnej kultúry. Hoci sa v rámci čiastkových jazykovedných, historických, literárnych i kultúrnych výskumov už dosiahli významné výsledky, chýba systematický, komplexný pohľad, ktorý slovenskú kultúru, jazyk, dejiny a literatúru

predstaví ako jednoliaty celok, jedinečný nielen svojím obsahom, ale predovšetkým ako prirodzenú, formujúcu a neoddeliteľnú súčasť európskeho i medzinárodného priestoru. Takýto prístup k otázkam základného vedeckého výskumu treba vnímať ako prioritu, ktorou slovenská slavistika v európskom a svetovom integrovanom spoločenstve prispieva k poznaniu o nás samých. Zabezpečiť takýto systematický výskum nie je ani v silách jednotlivca, ani kolektívu či jedinej inštitúcie. Vedeckovýskumná a vedecko-koordinačná činnosť slavistických výskumov na Slovensku preto vychádza z úzkej spolupráce so Slovenským komitétom slavistov, ktorého úlohou je koordinácia jednotlivých slavisticky orientovaných výskumov (v rámci jazykovedných, literárno-vedných, etnologických, historických a archeologických disciplín).

V odpovedi na otázku, aká je súčasná slovenská slavistika, sa preto nemožno obmedziť iba na filologické oblasti jej pôsobenia, lebo naša odpoveď by nebola úplná, ani presná. Ak by sme sa teda napríklad venovali iba istým časovým úsekom, naše ponímanie by kopírovalo aktuálne spoločenské či výskumné priority a bolo by ovplyvnené mierou zapojenia sa slavistického výskumu do týchto procesov, teda aj od miery vonkajších (spoločensky) relevantných činiteľov a potrieb. Nemožno teda úplne a vyčerpávajúco postihnúť všetky pozitíva a negatíva slavistickej vedy bez toho, aby sme poznali peripetie, úskalia, úspechy i neúspechy, ktoré stretajú slovenskú i medzinárodnú slavistiku opakovane, no vždy v nových podobách a formách. Aj slovenská slavistika prešla zložitým historickým obdobím, keď sa pohľady na jazyk, literatúru, dejiny a kultúru odvíjali od istej ideovej zložky či predstavy. Slavistika, resp. slavistický výskum na Slovensku dnes buduje zázemie, ktoré poskytuje perspektívu pre jej fungovanie ako komplexnej vednej disciplíny.

Stereotypné a často mylné videnie obsahu vedeckovýskumného zamerania slavistiky, ktorá sa orientuje iba na výskumy s nulovou ekonomickou perspektívou, sú príčinou minimálnej motivácie aj pre nádejných absolventov slavistickej vedy. Slavistický vedecký výskum vyžaduje odhodlanie, trpezlivosť a vytrvalosť. Aj želaný výsledok, či už vo forme spoločenského uznania alebo iného ohodnotenia, sa zvyčajne neobjaví okamžite. Je preto iba na nás, aby sa slavistický výskum svojimi výsledkami nielen na Slovensku intenzívnejšie prezen-

toval v spoločnosti v celom svojom spektre. Úroveň vedomia vlastnej identity nie je len degeneračným výsledkom globalizačných mechanizmov, ale aj dôsledkom nedostatku vlastného sebavedomia pri prezentácii a uplatňovaní relevantných a aktuálnych vedeckých zistení a poznatkov. V centre slovenského slavistického výskumu je preto od samého začiatku slovenčina, slovenské dejiny a kultúra vo vzťahu k slovanskému i neslovanskému jazykovému, kultúrnemu a etnickému prostrediu. Skúmanie vzťahov a porovnávaci výskum v kontexte „my a tí druhí“ je trvalou a aktuálnou témou komplexného a interdisciplinárneho slavistického bádania.

Kontinuita a diskontinuita interdisciplinárneho slavistického výskumu

Začiatky porovnávacieho výskumu nachádzame už v predobrodneckom období v domácom i medzinárodnom slavistickom výskume. Z tejto skutočnosti sa odvíja nielen povedomie príbuznosti a príslušnosti všetkých Slovanov k jednej jazykovej rodine, ktoré tvorilo významnú zložku počiatkov národno-obrodeneckých procesov. Slovenská slavistika si dobre uvedomuje, že slovanské jazyky a kultúry majú vlastnú štruktúru a že nositelia týchto jazykov a kultúr žili vo vlastných špecifických spoločenských i kultúrno-historických podmienkach, ktoré sa zákonite pretavili do celkového charakteru jazyka, kultúry a národnej identity, ktorá nie je výsledkom mytologizácie národného a kultúrneho povedomia, ale je pevne zakotvená v čase a priestore, teda v historických, kultúrnych i identifikačných procesoch. Napríklad jazyková príbuznosť bola v národno-obrodneckom období základným zdrojom udržiavania kultúrnych kontaktov medzi slovanskými národmi a umožnila vznik kollárovskej predstavy o slovanskej vzájomnosti. Myšlienka slovanskej vzájomnosti ako myšlienka slovanskej solidarity a spolupráce sa však s väčšími či menšími úspechmi postupne uplatňovala, alebo si nachádzala oponentov.

Bez ohľadu na diskusie či na spoločensko-politickú rôznorodosť názorov na diskurzy slavistických výskumov v národnom i medziná-

rodnom kontexte možno zdôrazniť, že slovenský slavistický výskum ako interdisciplinárny a komplexný výskum slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských vzťahov prispieva k objektivizácii vedomostí a poznatkov o dejinách, o jazyku, o kultúre a spoločnosti Slovanov od najstarších čias podnes a v ich rámci najmä o nás samých. Synchronno-diachronne aspekty nášho poznávania formuje vedomie príslušnosti ku konkrétnej historickej, kultúrnej i jazykovej societe a zároveň je východiskom pri komplexných filologických i nefilologických aspektoch porovnávacieho slavistického výskumu: veď už Ján Kollár vyslovil tézu, že iba poznaním minulosti lepšie chápeme aktuálne dianie. Túto skutočnosť si veľmi dobre uvedomovali aj ďalší predchodcovia dnešnej modernej slovenskej slavistiky. Uvedená skutočnosť sa veľmi dobre odrazila najmä v diele nestora a koryfeja slovenskej i medzinárodnej slavistiky Pavla Jozefa Šafárika, ktorý svojou prvou syntézou poukázal na to, že slavistika je komplexnou vednou disciplínou. Svojimi dielami o najstarších dejinách a kultúre Slovanov potvrdil autochtónnosť a rovnoprávnosť slovanských národov v kontexte s ostatnými európskymi národmi a kultúrami. Aj Ľudovít Štúr slovenskú i medzinárodnú slavistiku obohatil vo viacerých vedných odboroch, najmä v jazykovede, histórii i vo folkloristike. Kľúčový význam mala bernolákovská a potom štúrovská kodifikácia slovenčiny. Pre rozvoj a vitalitu slovenčiny a slovenského národa tento čin znamenal vyriešenie základnej ideologickej podstaty svojbytnosti a rovnoprávnosti Slovákov v rodine slovanských národov a kultúr. Vyriešenie týchto otázok v 19. storočí je trvalé a je porovnateľné s národno-obrodeneckým hnutím u ostatných národov Európy. Nijako to však neznamená, že by sa moderný slavistický výskum nemal zaoberať otázkami dejinného, jazykového, kultúrneho, literárneho a religiózneho vývinu. Práve naopak.

V slovenskej slavistickej vede aj po druhej svetovej vojne osobitne rezonovala pálčivá problematika vzťahu slovenčiny a češtiny, ktorá sa odzrkadlila v ponímaní spisovného a národného jazyka. Poňatie tohto vzťahu v duchu čechoslovakistickej idey sa ešte aj v roku 1960 pertraktovalo v Libliciach na slovensko-českej konferencii. Jednostranné približovanie slovenčiny k češtine sa politicky uplatňovalo aj ďalšie desaťročia a v mnohých (väčších i menších) reminiscenciách sa

viaceré aspekty tohto modelu uplatňujú podnes.¹ Pričom práve výskum slovensko-českých vzťahov najstaršieho, staršieho i najnovšieho obdobia by mal na Slovensku tvoriť špecifickú časť komplexného jazykovedného slavistického výskumu. Doposiaľ sa však systematický a interdisciplinárny výskum slovensko-českých vzťahov nepodarilo realizovať.

Slovenský jazykový a kultúrno-historický slavistický výskum čoraz viac pociťoval potrebu riešiť nielen slovensko-české, ale aj slovensko-ukrajinské, slovensko-poľské i slovensko-maďarské vzťahy a v tejto súvislosti sa do popredia dostávali aj otázky jazykovej hranice medzi jednotlivými národmi. Otázky slovensko-poľských jazykových vzťahov rezonovali v diskusiách o pôvode východoslovenských nárečí (Dudášová-Kriššáková 2001 a 2008). Rovnako ani slovensko-rusínske a slovensko-ukrajinské vzťahy nie sú dodnes uspokojivo preskúmané. Existujúce napätia vyplývajú skôr zo stereotypných pohľadov na uplatňovanie sa cyrilských písomností a byzantsko-slovanskej tradície v hraničnom slovensko-rusínsko-ukrajinskom prostredí aj ako súčasťou slovenskej kultúry. Významnú rolu v týchto otázkach zohráva ideová orientácia cirkvi byzantského obradu – buď ako národnej alebo ako interetnickej a interkultúrnej entity na Slovensku. Úzko s tým súvisí aj problém identity nositeľov byzantsko-slovanskej tradície. V súvislosti s výskumom slovensko-nemeckých vzťahov treba poukázať na výsledky výskumov, ktoré Slavistický ústav Jána Stanislava SAV prezentoval v publikácii *Z histórie slovensko-nemeckých vzťahov*. (Ed. Ján Doruľa. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2008. 202 s.).

Výskum vzťahov je prirodzený a vysoko aktuálny a slovenská slavistika sa bez bádania v oblasti vzťahov slovenského jazyka a kultúry v slovanskom i neslovanskom kontexte nemôže zaobiť.

V slovenskej slavistike možno dokumentovať iba jediný slavistický časopis *Slavica Slovaca*, na stránkach ktorého sa uskutočnila aj diskusia o aktuálnosti a potrebnosti systematického slavistického výskumu. Pravdou je, že od začiatku existencie časopisu až do roku 1992

¹ *Stanovisko Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV*. In: *Slavica Slovaca*, 1990, roč. 25, č. 3, s. 201.

v ňom prevládali štúdie zo slovenskej rusistiky, ktoré akoby prednostne určovali jeho orientáciu. Mnoho slovenských jazykovedcov sa totiž domnievalo (ba podnes tento názor prežíva), že ruský jazyk a kultúra nepatrí do slavistiky, ale tvorí akúsi autonómnu vednú disciplínu. Vyplyvalo to samozrejme z vtedajšej spoločenskej či politickej determinácie.

Slavistický výskum ako komplexná vedná disciplína však v slovenskej vede nezohrával centrálnu pozíciu, hoci sa pri všetkých synchronných i diachronných jazykovedných, literárnovedných, historických i etnografických výskumoch brali do úvahy slovanské zretele (Doruľa 1988, 205). Aj preto komplexný jazykovedný slavistický výskum na Slovensku možno v období 70. – 90. rokov 20. storočia poskladať iba z málopočetných a roztrúsených „kamienkov“.² „*Namiesto premyslených koncepcií organizovania slavistického výskumu i budovania slavistických pracovísk sa uplatňovala metóda plátania a potemkinovských dedín*“ (Kollár 1991, s. 195).

Na Slovensku aj napriek základom, ktoré sa slavistike na Slovensku dostali zo strany koryfejev medzinárodnej slavistiky (napríklad už spomínaný Pavol Jozef Šafárik), sa akosi mlčky (no vytrvalo) vyčkávalo dovtedy, kým sa koncom 80. a na začiatku 90. rokov 20. storočia nerozprúdila diskusia o náplni a kompetenciách slavistického bádania. K prebudeniu slovenského slavistického vedomia z akéhosi jeho latentného stavu došlo už v kontexte s prvou analýzou jej neutešeného stavu. Máme tu na mysli poznámky Dionýza Ďurišina na margo slovenskej slavistiky, ktoré publikoval v časopise *Slavica Slovaca* v podobe správy z 10. medzinárodného zjazdu slavistov v Sofii v roku 1988. Zamýšľa sa v nej nad ľahostajnosťou prístupu ku komunikatívnosti slavistických výskumov, nad slabou angažovanosťou v záujme interdisciplinárneho výskumu, s čím súvisí aj uvoľnenie výkladu predmetu a cieľov slavistického bádania a jednotlivých slavistických disciplín. Poukazuje na potrebu formulovať východiská a koncepcie

² Pozri k tomu najmä štúdie P. Žeňucha, K. Žeňuchovej, J. Doruľu, M. Dobrikovej, J. Dudášovej-Kriššákovovej v knižnej publikácii *Slovenská slavistika včera a dnes*. Kolektívna monografia. Bratislava: Slovenský komitét slavistov a Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012. 268 s.

slavistického výskumu, na potrebu reálne organizovať priority slavistického bádania v domácom i medzinárodnom kontexte a poukazuje aj na potrebu následnej aplikácie výsledkov výskumu v ďalšom vedeckom i vedecko-pedagogickom procese.

Aj E. Horák na stránkach časopisu *Slavica Slovaca* uvažoval najmä o príčinách stagnácie slovenskej slavistickej vedy (Horák 1990, s. 64). Slovenská slavistika sa podľa neho nikdy hlbšie výskumne ne realizovala a pri akútnych situáciách, keď bolo potrebné predložiť výsledky slavistického bádania, sa zvyčajne iba konštatovalo zaostávanie slavistického výskumu, no žiadne koncepčné riešenia sa nerealizovali. Podnet na zmenu stavu prišiel práve zvonka, v súvislosti s rozhodnutím Medzinárodného komitétu slavistov usporiadať 11. medzinárodný zjazd slavistov v roku 1993 v Bratislave. Voľba MKS usporiadať 11. MZS na Slovensku bol pre slovenskú slavistiku významný historický a spoločenský moment.

O neutešenom stave v slovenskej slavistickej vede v Slovenskej akadémii vied sa diskutovalo aj na viacerých zasadnutiach Predsedníctva Slovenskej akadémie vied v novembri 1987 a v apríli 1988 a tiež na zasadnutiach Vedeckého kolégia SAV pre jazykovedu, vedy o umení a národopis v októbri 1988 a v júni 1989. Všetky tieto diskusie „spôsobili“ poverenie organizovať 11. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave. Slovensko, teda slovenská slavistika, mala ukázať svoj vlastný vedeckovýskumný a organizačný potenciál. V januári 1989 Predsedníctvo SAV na základe *Správy o súčasnom stave výskumu slavistiky v SSR a opatreniach na jej ďalší rozvoj* (4. zasadnutie P SAV, 28. 4. 1988) iniciovalo vznik pomocného orgánu Predsedníctva SAV – Komisie podpredsedu SAV pre koordináciu výskumu slavistiky na Slovensku. Úlohou tejto komisie malo byť koncepčné usmerňovanie základného slavistického výskumu v príslušných spoločenskovedných pracoviskách SAV, na filologických a pedagogických vysokoškolských pracoviskách na Slovensku i v ďalších inštitúciách, najmä v Matici slovenskej. Na zasadnutiach sa dospelo k záveru, že treba vykonať nevyhnutné opatrenia na nápravu a prekonanie kritického stavu v slovenskej slavistike (Horák 1990, s. 64 – 65).

Z materiálu, ktorý dňa 4. októbra 1988 vypracoval Ján Doruľa a ktorý je súčasťou archívu SKS, vyplýva, že Predsedníctvo SAV po-

žiadalo Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Ministerstvo školstva, mládeže a telesnej výchovy o preskúmanie možnosti zaviesť na obidvoch vtedajších slovenských univerzitách (v Bratislave a Prešove) štúdium slavistiky. Znamená to teda, že na Slovensku slavistika ako systematická disciplína zameraná na základný výskum vzťahov slovenského jazyka a kultúry k iným slovanským a neslovanským jazykom a kultúram neexistovala.³

Úlohu slovenskej slavistiky teda viac či menej „suplovala“ rusistika ako akási „hlavná slavistická disciplína.“ Neodkladnou povinnosťou vedeckovýskumného prostredia na Slovensku bolo na pôde Slovenskej akadémie vied kreovať slavistické centrum, ktorého úloha vyplynula z potreby vytvoriť koordinačné stredisko slovenského slavistického výskumu. Dňa 1. mája 1988 z rozhodnutia Predsedníctva Slovenskej akadémie vied vznikla tzv. *slavistická bunka*. Išlo teda o dôležitý krok, ktorý pomohol sformovať počiatky systematického inštitucionalizovaného slavistického bádania na Slovensku.

Jej prvoradou úlohou bolo vypracovanie programu komplexného slavistického výskumu na Slovensku. Program vypracoval J. Doruľa. Dňa 14. októbra 1988 prebehla oponentúra koncepcie pred rozšírenou radou Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. V diskusii k programu sa ukázalo, že sa predkladá komplexný výskum vzťahov slovenského jazyka a kultúry k iným slovanským i neslovanským jazykom a kultúram.⁴ Text programu bol následne publikovaný v časopise *Slavica Slovaca* (Doruľa 1989, s. 201 – 210). V texte programu slavistického výskumu sa konštatuje, že sa bude postupne uskutočňovať podľa reálnych možností pracovísk, ktoré sa na jeho riešení budú podieľať. Program slavistického bádania vypracovaný Jánom Doruľom si nená-

³ V roku 1964 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave síce vznikla katedra slavistiky a indoeuropeistiky, na ktorej sa mali pestovať všetky filológie okrem ruskej. Slovanské filológie (bulharskú, srbskú, chorvátsku, poľskú, slovinskú) vyučovali predovšetkým zahraniční lektori (Švagrovský 1992, s. 210 – 211). Pozri aj publikáciu *90 rokov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1921–2011)*. Zost. Leon Sokolovský. Bratislava: Filozofická fakulta UK 2011, s. 165 – 167.

⁴ Oponentské posudky spolu so zápisom z diskusie k programu slavistického výskumu sú k dispozícii v archíve Slovenského komitétu slavistov.

rokuje na univerzálnosť. Práve naopak – je inšpiráciou pri základnom i aplikovanom výskume a je zdrojom či motiváciou pre jeho napĺňanie i dopĺňanie, veď vznikal v čase, ktorý bol pre postupné etablovanie sa slovenskej slavistiky v medzinárodnom kontexte zlomový. Témy tohto slavistického výskumného programu nie sú ani zďaleka vyčerpané či vyriešené.

V súvislosti s koncepciou slavistického bádania na Slovensku treba upozorniť aj na vyvolanú odbornú diskusiu v rubrike Kronika na stránkach časopisu *Slavica Slovaca*, kde sa rovnako konštatuje, že je potrebné publikovať vedecké slavistické príspevky slovenských, resp. inonárodných autorov na také slavistické témy, ktoré majú vzťah k slovenskému jazyku, literatúre, dejinám a kultúre. Konštatuje sa aj to, že slavistickú svetovú verejnosť treba cieľavedome a systematicky oboznamovať s výsledkami štúdií slovenských slavistov o glotogenéze a glotochronológii slovenského jazyka a jeho dialektov, o zisteniach jeho diachrónej i synchrónnej morfológie a lexikológie, o všetkých formách slovenskej literatúry od najstarších čias, a to aj v širších komparatistických kontextoch. Zároveň treba sledovať a kriticky hodnotiť inojazyčné publikácie so slovenskými vzťahmi z hľadiska slovenskej jazykovedy, literárnej kritiky, dejín literatúry a kultúry, ba i slovenskej histórie vôbec. Rovnako sa to týka i folkloristiky, etnografie, historiografie, dejín slavistiky, prekladateľstva a ďalších.⁵

Koncepčne a programovo organizovaný slavistický výskum sa na Slovensku do 90. rokov 20. storočia nerealizoval najmä preto, že slavistika sa často vnímala ako súčasť istej ideovej či politickej línie. Ani snahy „modernizovať“ interdisciplinárny výskum v duchu sociologického bádania (sociolingvistické, psycholingvistické či sociokultúrne aspekty) nie sú v slavistickom interdisciplinárnom výskume ničím novým. Aj súčasné ekonomicko-komerčne ladené prioritné či strategické programy sú poznačené ekonomickou politizáciou výskumu, ktorá sa snaží podriaďiť humanitný a spoločenskovedný výskumný program ekonomicko-komerčným záujmom. No slavistika nie je finančne návratnou investíciou. Veď základný spoločenskovedný výskum nie je a nikdy netvoril ekonomické či finančné benefity; jeho

⁵ *Anketa Slavica Slovaca*. In: *Slavica Slovaca*, 1991, roč. 26, č. 2, s. 181 – 182.

ekonomická návratnosť spočíva v rozvoji poznania spoločnosti, teda v utváraní a prehlbovaní kultúrneho, jazykového, historického spoločenského vedomia, poznania a identity. Až komplexne vyprofilovaná spoločnosť môže hovoriť o perspektívach či tvorbe hodnôt a z nich vyplývajúcich benefítov, ktoré sa po správnom zapojení všetkých faktorov môžu opäť zúročiť pri ďalšom komplexnom výskume. Praktická a prirodzená kombinácia vedomostných a aplikovaných výstupov je benefítom z investície do systematického zhodnocovania kultúrnej spoločnosti. Návratnosť základného slavistického výskumu teda nie je ekonomicky ani komerčne merateľná veličina, pretože jeho hodnota sa nedá okamžite finančne vyčíslieť. Ekonomická nezmerateľnosť základného výskumu je možno zdrojom potenciálnej nerovnováhy medzi investíciou a návratnosťou; komplexný výskum v humanitných a spoločenských vedách, a teda aj v oblasti slavistiky, je pritom ekonomicky nenáročný, no jeho výstupom je „iba“ poznanie o kultúre, jazyku, dejinách, spoločnosti s jeho interdisciplinárnymi presahmi.

Slavistika je v súčasnosti na križovatke aj v súvislosti so snahami zúžiť jej ponímanie iba na filologické vedné disciplíny. Forsírovaním filologického rozmeru sa slavistickej vede významne ochudobňuje interdisciplinárny výskum, ktorý je predpokladom pre komplexný pohľad na skúmanú problematiku Slovanov vôbec. Konceptia i smerovanie slovenskej slavistiky však umožňuje jednotlivým vedným disciplinám v čo najširšom zábere postihnúť a charakterizovať jazykový, literárny, historický, etnický, kultúrny i konfesijný vývin národných spoločností nielen v slovanskom kontexte ale aj v širších spoločenských, historických, jazykových a kultúrnych kontextoch. Tento vedeckovýskumný i vedecko-organizačný model slovenskej slavistiky je akceptovateľný aj v medzinárodnom kontexte a utvára tak možnosti pre jeho ďalšie systematické uplatňovanie.

Otázku identity a postavenia národnej slavistickej vedy v kontexte národného i medzinárodného výskumu treba diskutovať najmä v súčasnosti, no s vedomím, že slovenská slavistika je možno čo do počtu výskumníkov slabá, no jej možnosti interdisciplinárneho výskumu nie sú limitované počtom vedcov (Žeňuch 2010, s. 99 – 104). Slavistický interdisciplinárny výskum je náročný, preto ani nemôže byť výskumom jednotlivca, solitéra. Pravda, hybnou silou každého tímu je

jednotlivec, alebo dvaja či traja „ľahúni“, no ani tí si v súčasnom dynamickom vedeckom prostredí nemôžu vystačiť sami. V dnešnom svete digitalizácie a elektronizácie vedeckých zdrojov a v záplave informácií presakujúcich z množstva databáz a internetových a komunikačných zdrojov a z digitalizovaných pamäťových systémov sa nemožno spoľahnúť iba na vlastné kapacity, na kapacity jedného človeka. Komplexný vedecký výskum je vysoko hodnotený, no túto prestíž možno dosiahnuť iba v rámci interdisciplinárneho vedeckého bádania.

Prvoradým cieľom slovenského interdisciplinárneho slavistického bádania je koordinovaný, systematický a projektovaný výskum, ktorý v (stredo)európskom kontexte umožňuje pokryť široko vnímané spektrum výskumných úloh. Uplatňovanie metód základného interdisciplinárneho výskumu, na ktorom sa podieľajú jazykovedci, kulturológovia, etnológovia a folkloristi, teológovia, historici s archeológmi, je v súčasnosti nevyhnutný a aktuálny. Je to devíza, ktorou slovenská slavistika zaplňa medzery pri osvetľovaní úlohy slovenského jazyka, literatúry, dejín a kultúry v slovanskom i neslovanskom interkultúrnom priestore Európy. Výskum slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských vzťahov je slovenským vkladom do konkurenčného prostredia európskej vedy.

V rámci takýchto dlhodobých projektovaných výskumov sa podarilo v edícii *Biblia Slavica* v Nemecku vydať faksimilné vydanie rukopisu *Kamaldulskej Biblie*, prvého prekladu celej Biblie do slovenčiny.⁶ Autori vydania pod vedením J. Doruľa predložili výsledky výskumu jazyka pamiatky, autorstva prekladu i okolností jeho vzniku. Publikované výsledky výskumov sú významným prínosom do osvetlenia dosiaľ málo preskúmanej problematiky, svedčia o vysokej duchovnej a jazykovej vyspelosti prostredia, v ktorom vznikol prvý ucelený slovenský preklad *Písma svätého* v 18. storočí, ktorý je plne porovnateľný s inými vtedajšími či dovtedajšími inojazyčnými prekladmi Biblie.

⁶ *Slovakische Bibel der Kamaldulenser*. Band I – II. *Biblia Slavica*. Ed. Hans Rothe und Friedrich Scholz unter Mitwirkung von Ján Doruľa. Paderborn–München–Wien–Zürich: Ferdinand Schöningh 2002. 920 + 1063 s.

Know-how slovenskej academickej slavistiky

V rámci systematického výskumu cyrilských a latinských pamiatok byzantskej tradície na Slovensku sa v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV od roku 1999 buduje databáza cyrilských a latinských rukopisných i tlačených textov spätých s byzantsko-slovanskou tradíciou na Slovensku.⁷ Jej cieľom je digitalizácia, uchovávanie, výskum a interpretácia cirkevno-slovanského kultúrneho dedičstva Slovenska. Utvorením databázy pamiatok byzantskej tradície na Slovensku, ktorá vznikla najmä vďaka komplexným archívnym a terénnym výskumom, sa utvorili podmienky pre interdisciplinárny slavistický výskum jazykových, etnických a konfesiónálnych procesov v prostredí byzantsko-slovanskej bohoslužobnej a kultúrnej tradície medzi slovanským Východom a Západom. V súvislosti s napĺňaním týchto zámerov vznikla aj medzinárodná vedecká séria *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae*, v ktorej sa prezentujú výskumy byzantsko-slovanskej kultúry a tradície. Pramenná edícia *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* vychádza vďaka spolupráci Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, Pontificio Istituto Orientale v Ríme a Centra spirituality Východ-Západ Michala Lacka Trnavskej univerzity v Košiciach.

V rámci medzinárodnej vedeckej série *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* sa podarilo vydať už tri zväzky pramenného materiálu k tejto problematike. Ako prvý zväzok edície vyšla v anglickom a slovenskom jazyku v roku 2003 knižná práca *Cyrilské rukopisy z východného Slovenska – Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti* (Roma – Bratislava – Košice: 2003). Podáva sa v nej výberový prehľad cyrilských pamiatok z okruhu písomností byzantsko-slovanského obradu na Slovensku a objasňujú sa historicko-spoločenské a jazykové

⁷ V rámci prezentácie databázy pamiatok vznikol plnofarebný dvojjazyčný katalóg: Žeňuch, Peter – Škoviera, Andrej (Zost.): *Pramene byzantskej tradície na Slovensku. K výstave z príležitosti Roka kresťanskej kultúry 2010 / Sources of the Byzantine Tradition in Slovakia. An Exhibition Organized within the Year of Christian Culture 2010*. Bratislava: Slovenský komitét slavistov / Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci s Národným osvetovým centrom, s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a Gréckokatolíckej eparchie v Bratislave 2010, 73 s.

súvislosti vzniku týchto pamiatok.⁸ Na pozadí predloženého dejinného prehľadu o spoločenskom a duchovnom kontexte gréckokatolíckej cirkvi sa v tejto práci zverejňujú čiastkové výsledky výskumu viacerých doteraz nepreskúmaných cyrilských rukopisných pamiatok z oblasti východného Slovenska.

V rámci edície sa podarilo vydať aj takmer 1000-stranovú knižnú publikáciu venovanú výskumu cyrilskej paraliturgickej piesňovej tradície. Publikácia vyšla v koedícii s renomovanou medzinárodnou vedeckou sériou *Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte* v nemeckom vydavateľstve Böhlau Verlag. Prácu sa podarilo vydať vďaka podpore Nadácie Alexandra von Humboldta v Nemecku, Patristische Kommission der Akademie der Wissenschaften von NRW v Bonne a Pontificio Istituto Orientale v Ríme. Prezentuje piesňový repertoár doteraz málo známych 21 cyrilských rukopisných spevníkov zo Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej a Užskej stolice. Obsahuje varianty textov v ďalších 51 ruských, ukrajinských a srbských rukopisoch. Osobitnú skupinu tvoria paraliturgické texty zo spevníkov z Báčky a Srieimu. Monografia obsahuje kritické vydanie a komentáre k jednotlivým textom paraliturgických piesní. Odkrýva nové skutočnosti o jazykových a kultúrnych vzťahoch i etnicko-konfesionálnej diverzite a mobilite a predstavuje prvý ucelený obraz o repertoári paraliturgickej piesňovej kultúry v byzantskom prostredí v 18. – 19. storočí v multikultúrnom, multietnickom a multijazykovom prostredí strednej Európy.

Tretím zväzkom medzinárodnej vedeckej edície *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* je vydanie vyše 700-stranového rukopisného liturgického diela Joannikija Baziloviča *Толкованіє Священныя Літургіи Новаго Закона истинныя Безкровныя Жертвы / Explicatio Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii*, ktoré predstavuje významný dokument o symbióze cyrilskej a latinskej kultúry v karpatskom priestore. Tento cenný rukopis je napísaný dvoj-jazyčne v dvoch paralelných stĺpcoch v cirkevnej slovančine a latinčine. Podoba liturgických textov, ktoré J. Bazilovič v diele uvádza, je

⁸ Vydávanie tejto edície podporuje Gregorian Foundation a v rámci svojho grantového systému prvý zväzok podporila aj Spoločnosť autorov vedeckej a odbornej literatúry (SAVOL).

dokladom miestnej liturgickej tradície. Vydanie tohto liturgického spisu obsahuje úvodnú štúdiu editorov v taliančine a slovenčine a stručný aparát k latinskej časti diela, ktorý umožňuje identifikáciu pramenných textov použitých Bazilovičom pri zostavovaní jednotlivých častí výkladu Božskej liturgie, ako aj ukazovateľ editorských zásahov do latinského textu.

Štvrtý zväzok edície *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* (*Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku*. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. IV. Roma – Bratislava – Košice: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Pontificio Istituto Orientale Roma – Slovenský komitét slavistov – Centrum spirituality Východ-Západ M. Lacka 2013. 482 s.) je výsledkom viac ako desaťročného systematického výskumu pramennej bázy písomností 15. – 19. storočia, ktoré tvoria súčasť písomnej kultúry spätjej s cirkvou byzantského obradu na Slovensku. Jednotlivé málo známe i takmer neznáme písomnosti dokladujú stáročiami pestovanú tradíciu opierajúcu sa o konfesiónálnu, liturgickú, piesňovú, edukačnú, kázňovú i administratívno-právnu prax, ktorá spolu s liturgickým cirkevnoslovanským jazykom tvorí jedinečnú a trvalú hodnotu duchovnej kultúry Slovenska. Byzantsko-slovanská i latinská kresťanská a kultúrna tradícia podnes tvoria rovnocenné zložky duchovného a kultúrneho odkazu, ktorý sa odvíja od cyrilo-metodského dedičstva. Publikované texty prameňov sú dokladom o prostredí a historických podmienkach vývinu duchovnej i materiálnej kultúry tradície cirkvi byzantského obradu na Slovensku, ktorá sa odráža v písomnostiach, jazyku i v zachovanej tradícii, teda v tých zložkách spoločnosti na Slovensku, ktoré ju od samého začiatku kultivovali.

V rámci prípravy databázy pamiatok prebieha v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV aj terénny výskum orientovaný na problematiku prenikania jazykového vedomia slovenských, rusínskych i ukrajinských veriacich cirkvi byzantského obradu do liturgickej cirkevnej slovančiny. Podarilo sa realizovať aj nahrávky liturgií a modlitieb v cirkevnoslovanskom jazyku v prostredí slovenských veriacich cirkvi byzantského obradu na Slovensku, uskutočnili sa výskumy a zbery rukopisných pamiatok, realizujú sa ďalšie zvukové záznamy

a výskum používania cirkevnej slovančiny v liturgickom procese v etnicky zmiešanom prostredí na Slovensku. Keďže v liturgickom procese byzantskej cirkvi na Slovensku sa čoraz viac presadzuje spisovný jazyk, výskum používania cirkevnej slovančiny v gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku je úloha nanajviš aktuálna. Je totiž reálna hrozba, že takto koncipovaný výskum zameraný na zber pamiatok a na realizáciu zvukových záznamov tradičného cirkevnoslovanského úzu v prostredí slovenských veriacich byzantského obradu nebude možné už v najbližšej budúcnosti zopakovať.

Nezanedbateľné výsledky medzinárodného charakteru dosahuje naše pracovisko v oblasti výskumu slovensko-nemeckých, slovensko-bulharských, slovensko-ukrajinských i slovensko-maďarských vzťahov. Do kontextu interdisciplinárneho slavistického výskumu patria aj doteraz zanedbávané témy zamerané na výskum písomností rehoľných spoločností (františkánov, jezuitov, baziliánov). Osobitnú skupinu tvoria bádateľské aktivity zacielené na výskum neštylizovanej ľudovej prozaickej tvorby v zbierkach slovenských i zahraničných zberateľov z konca 19. a začiatku 20. storočia, ktorý sa úzko spája s výskumom jazykových a etnicko-konfesionálnych pomerov v karpatskom prostredí.

K významným vedeckovýskumným výsledkom Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV z medzinárodného hľadiska patrí vydanie 20. zväzku renomovanej medzinárodnej vedeckej série *Kirillo-Methodievski studii / Cyrillo-Methodian Studies* (Sofia: 2011). Publikácia je prvou spoločnou syntézou vedeckých výskumov Slovákov a Bulharov o cyrilo-metodskom kultúrnom dedičstve. Jazyk, literatúra, dejiny a kultúra spolu s niektorými vybranými teologickými otázkami sa v spomínanom zväzku medzinárodnej vedeckej série pertraktujú z hľadiska ich uplatnenia v konkrétnom národnom spoločenstve Slovákov i Bulharov, v ktorom kresťanská tradícia zohrávala veľmi dôležitú úlohu pri formovaní a rozvoji kultúrneho vedomia a postupne sa rozvíjajúceho národného povedomia a identity v národnom, v širšom slovanskom i európskom kontexte. Publikácia vznikla v rámci medzinárodného vedeckého projektu *Cyrillo-metodský odkaz a národná identita Bulharov a Slovákov / The Cyrillo-Methodian Heritage and the National Identity of Bulgarians and Slovaks*, ktorý sa rieši v rámci bilaterálnej spolupráce medzi Slovenskou akadémiou vied a Bulhar-

skou akadémiou vied. Obsahuje štúdie troch pracovníkov ústavu: A. Škovieru, P. Zubka a P. Žeňucha. A. Škoviera sa venuje slovan-ským a gréckym službám svätého Nauma Ochridského, spresňuje poznatky o doposiaľ nepublikovanom pramennom texte aténskej gréckej služby sv. Naumovi a poukazuje na niektoré texty, ktoré sa v nej nachádzajú. Osvetľuje tiež jej vzťah k slovanskej službe publikovanej P. A. Lavrovom a ukazuje na vzťahy medzi jednotlivými službami a analyzuje ich z hľadiska obsahového, liturgického i teologického. P. Zubko vo svojej štúdií venovanej vývinu cyrilo-metodského kultu v Košickej a Spišskej diecéze v cirkevno-liturgickom kontexte 19. storočia konštatuje, že Slováci dokázali udržať a upevniť svoju svojbytnosť a pestovať svoje národné vedomie. P. Žeňuch vo svojej štúdií monografického charakteru (v rozsahu 3 AH) poukazuje na uplatňovanie sa jazykového vedomia v kontexte cirkevnoslovanských liturgických i mimoliturgických prejavov, ktoré majú nezastupiteľnú úlohu pri komplexnom výskume stavu používania cirkevnej slovančiny v prostredí veriacich byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku. Porovnaním zachovaných rukopisných cyrilských textov a aktuálnych jazykových prejavov v prostredí slovenských gréckokatolíkov a pravoslávnych poukazuje na prirodzené uplatňovanie sa národného jazykového vedomia v liturgickom prostredí a vysvetľuje vybrané aspekty jazykových a kultúrnych prejavov v kontexte cirkevnoslovanskej, byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku.

Významným vedeckovýskumným výstupom v podobe samostatnej knižnej publikácie je práca Jána Doruľu *O krajine a vlasti starých Slovákov* (Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2011. 92 s.), v ktorej sa predkladajú poznatky opierajúce sa o výsledky výskumov v tých oblastiach slovenských dejín, jazyka a kultúry, ktoré sa v našej súčasnosti stali predmetom politického záujmu a s ním spojených „odborných“ a publicistických interpretácií a politických, ba aj tzv. občianskych aktivít. Na základe dlhodobých pramenných výskumov sa prinášajú údaje a doklady o pomenovaní a pomenovaniach územia obývaného slovenským etnikom a zaujíma sa stanovisko k tzv. legitimitě pomenovania tohto územia v podobe Slovensko a Felvidék. Osobitná pozornosť sa tu venuje dnes účelovo spolitizovanej problematike písania tzv. historických mien z uhorského obdobia sloven-

ských dejín. Popri rekapitulácii genézy názorov na túto problematiku sa prinášajú nové údaje a doklady dokumentujúce slovenskú tradíciu písania historických mien, prinášajú sa údaje a predkladajú výklady o písaní týchto mien nielen v slovenských textoch, ale aj v nemeckých písomnostiach zo Slovenska v 16. – 18. storočí. V publikácii sa ďalej venuje pozornosť otázke obnoveného používania umelých maďarizátorských predtrianonských pomenovaní slovenských obcí a miest na území Slovenskej republiky, zaujíma sa postoj k viacerým verejne uskutočňovaným aktivitám zameraným na zviditeľňovanie oživenej predstavy o Uhorsku ako maďarskom štáte. Osobitná pozornosť sa venuje v našej súčasnosti extrémne spolitizovanej problematike súvisiacej s verejne proklamovanou diskreditáciou pojmu starí Slováci ako vraj historicky neoprávneného. V zaradení do celkového kontextu slovenského jazykovo-historického a kultúrneho vývinu sa v publikácii prinášajú údaje a doklady o používaní a o významovej náplni spojenia starí Slováci, dokladá sa tu oprávnenosť jeho používania.

Ďalší dôležitý výskumný okruh, ktorý sa v súčasnosti úspešne rozbieha, je venovaný bádaniu v oblasti hagiografických textov viažucich sa na veľkomoravskú a cyrilo-metodskú tradíciu. V roku 2010 vyšla v rámci tejto témy monografia Andreja Škovieru *Svätí slovanskí sedmopočetníci* (Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2010. 247 s.) venovaná historickým, kultúrnym a historicko-teologickým aspektom, ktoré pôsobili pri vzniku skupiny svätcov označovaných ako slovanskí sedmopočetníci (sv. Cyril, Metod, Gorazd, Kliment, Naum, Angelár a Sáva). V práci sa predkladajú výsledky výskumov venované sformovaniu tejto skupiny svätých a vzniku ich spoločnej úcty. A. Škoviera sa v práci zároveň venuje aj výskumu najdôležitejších prejavov úcty, najmä bohoslužobným textom, ikonografii a zaradeniu do liturgického kalendára a skúma osobnosti a diela piatich najvýznamnejších učeníkov solúnskych bratov. Osobitnú pozornosť venuje likvidácii byzantsko-slovanskej misie na veľkomoravskom území, pričom poukazuje na možné teologické a cirkevno-politické motívy týchto udalostí a spresňuje ich datovanie. Syntetizuje aj doterajšie výskumy prameňov, ktoré sa vzťahujú na sv. sedmopočetníkov, pričom niektoré z nich podrobne analyzuje najmä z historicko-teologického hľadiska. Hoci nejde o jazykovednú,

filologickú prácu, A. Škoviera niektoré pramene publikuje nielen v origináli, ale aj v slovenskom preklade. V monografii sa ponúkajú aj riešenia niektorých vybraných otázok liturgického a obradového charakteru, najmä vo vzťahu k cyrilo-metodskej misii a jej pokračovateľom. Práca je rozdelená na tri časti: Prvá je venovaná sedmopočetníkom ako skupine, druhá osudom jednotlivých učeníkov a tretia prameňom k ich životom a úcte. Monografia obsahuje aj kapitolu venovanú liturgickým a obradovým otázkam súvisiacim s cyrilo-metodskou misiou. V slovenskom priestore prináša monografia A. Škovieru prvú syntézu vedeckých poznatkov o svätých slovanských sedmopočetníkoch. Závěry v nej obsiahnuté vychádzajú z niekoľkoročného prameňového výskumu doma i v zahraničí. Publikácia vznikla ako výsledok systematického interdisciplinárneho výskumu. Odhaľuje niektoré doteraz nepoznané aspekty cyrilo-metodskej tradície.

Pozornosť sa v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV sústreďuje aj na niektoré ďalšie aktuálne výskumy zamerané na výskum etnicko-náboženskej tolerancie a mobility, ktorý odкрýva ďalšie aspekty kultúrnej, etnickej a konfesionalnej štruktúry v etnicky, jazykovo, konfesionalne a kultúrne členitom karpatskom prostredí. K výskumnému zameraniu Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV patrí aj porovnávací interdisciplinárny výskum areálových jazykových fenoménov, etnicko-konfesionalných vzťahov, kulturologických, muzikologických, teologických a historických aspektov.

Intenzívne práce prebiehajú aj pri spracovávaní neštylizovanej ľudovej prozaickej tvorby, ktorá tvorí základ budovania databázy naratívov rozličných žánrov v hraničnom priestore medzi Východom a Západom slovanského sveta. V roku 2009 sa v spolupráci s Maticou slovenskou a Slovenským komitétom slavistov podarilo vydať monografickú prácu Kataríny Žeňuchovej *Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín* (Bratislava – Martin: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Matica slovenská 2009. 227 s.). Práca je zameraná na priamy dialektologický výskum jazykovedca Sama Cambela, počas ktorého vznikla obsiahla zbierka nárečových textov v podobe ľudových prozaických útvarov rozličných žánrov. Monografia K. Žeňuchovej na základe archivovaných a publikovaných prameňov vyčleňuje miesto S. Cambela v dejinách slovenskej folkloristiky a prispieva ku kom-

plexnejšiemu poznaniu jeho zberateľskej práce. V materiálovej časti práce sú uverejnené doposiaľ nepublikované alebo ťažko dostupné folklórne texty zachované v rukopisnej podobe.

V roku 2008 SÚJS SAV vydal aj súbor vedeckých štúdií *Pohľady do vývinu slovenského jazyka a ľudovej kultúry* (Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008. 317 s.), ktorý v zmysle jeho súhrnného pomenovania predstavuje dnešné pohľady väčšiny zúčastnených bádateľov do skúmania trvalo aktuálnej, živej problematiky slovenskej histórie, kultúry a slovenského jazyka z hľadiska viacerých vedných disciplín, ktoré majú spoločný predmet výskumu – každá zo svojho špecifického pohľadu. Súbor štúdií tvoria predovšetkým vedecké state pracovníkov SÚJS SAV, v ktorých sa pertraktujú otázky súvisiace s problematikou výskumu postveľkomoravského a cirkevno-slovanského kultúrneho dedičstva, ďalej slovensko-latinských jazykových vzťahov, hudby v predbernolákovskom období a kázňovej tvorby Jána Kollára. Cennou je aj štúdia venovaná výskumu ľudovej prózy na Slovensku i problematike bulharsko-slovenskej frazeológie. Okrem pracovníkov SÚJS SAV v zborníku publikujú výsledky svojich výskumov aj dlhoroční spolupracovníci a spoluriešitelia projektov koordinovaných a riešených v SÚJS SAV.

Aj ďalší súbor štúdií z produkcie SÚJS SAV *Aurora Musas nutrit – Die Jesuiten und die Kultur Mitteleuropas im 16. – 18. Jahrhundert* (Eds. Ladislav Kačic – Svorad Zavorský. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Teologická fakulta Trnavskej univerzity 2008. 330 s.) predstavuje nové poznatky k dejinám a kultúre jezuitov z pohľadu rôznych vedných odborov: historiografie, dejín vedy, literárnej historiografie a filológie, teatrológie, hudobnej vedy a hymnológie, ako aj dejín výtvarného umenia a architektúry. Ukázalo sa, že niektoré dodnes tradované koncepcie najmä z hľadiska dejín umenia, ako napríklad „jezuitský barok,“ vyžadujú nové formulovanie. Komplexný pohľad rozličných vedných disciplín poukázal na mnohé paralely napríklad medzi literatúrou a architektúrou, hudbou a výtvarným umením, ba dokonca i medzi „jezuitskou“ vedou a rôznymi druhmi umenia. V rámci výskumu kultúry rehoľných spoločenstiev na Slovensku v európskom kontexte sa za úspešné pokladá aj vydanie zborníka *Plaude turba paupercula. Franziskanischer Geist in Musik, Literatur*

und Kunst (Hg. Ladislav Kačic. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2005. 368 s.). Obsahuje štúdie domácich a zahraničných autorov (z Rakúska, Nemecka, Česka, Slovinska, Chorvátska a Maďarska) publikované v nemeckom a anglickom jazyku, ktoré prinášajú celý rad nových poznatkov zo stále ešte málo preskúmanej problematiky kultúrnych aktivít františkánskych reholí v oblasti hudby, literatúry, knižnej kultúry a architektúry.

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV vydáva interdisciplinárny slavistický časopis *Slavica Slovaca*, ktorý je registrovaný vo viacerých databázach (ERIH, CEEOL, DOAJ, CEJSH) (o dejinách časopisu pozri Žeňuchová 2012, s. 69 – 81). V rámci výsledkov vedeckovýskumnej činnosti ústavu prezentovaných na stránkach časopisu je významnou aj edícia latinského textu druhého vydania Sentivániho kozmologickej štúdie (1689) s paralelným slovenským prekladom a komentármi (ZAVARSKÝ, S.: *Martin Sentiváni: Dissertatio cosmographica seu De mundi systemate / Sústava sveta. Kozmologická štúdia*. Na vydanie pripravil a preklad s komentárom vyhotovil S. Z. In: *Slavica Slovaca*, 3 (Supplementum), roč. 46, 2011. 154 s.). Cieľom tohto vydania je najmä lokalizovať Sentivániho text v kontexte dobovej odbornej spisby. V úvode edície S. Zavorský venuje pozornosť niektorým osobitostiam latinského jazykového úzu M. Sentivániho. Edícia obsahuje index slov a pojmov, ktoré sú cennou pomôckou pre novolatinskú lexikografiu. Kritický aparát edície zaznamenáva variantné znenia prvého vydania Sentivániho kozmologickej štúdie (1678) ako aj identifikované zdrojové texty, ktoré autor použil pri tvorbe svojho diela (*apparatus fontium*). Sentivániho kozmologická štúdia o sústave sveta (*Dissertatio cosmographica seu De mundi systemate*) predstavuje v istom zmysle základný text jeho známej trojzväzkovej práce *Miscellanea* (Trnava 1689 – 1709). Autor tu ponúka celkový pohľad na svet (vesmír, kozmos), ktorého súčasťami sa potom zaoberá v ďalších častiach diela. Kozmická sústava, ktorú Sentiváni prezentuje, je vlastne sústavou talianskeho jezuitu G.-B. Riccioliho (1598 – 1671). Ide o tzv. *Systema Semi-Tychonicum*, upravený model geoheliocentrickej sústavy Tycha de Brahe (Tychoveho systém sa v jezuitskom prostredí všeobecne prijímal od r. 1620). Na rozdiel od Riccioliho však Sentiváni neuznáva pevnú nebeskú sféru hviezd. Jeho predstava o kozme spá-

ja tychovskú tradíciu reprezentovanú napr. A. Kircherom, G. Schottom či M. Cornaeom s koncepciou G.-B. Riccioliho. Monografická štúdia Svorada Zavarského spolu s editovaným textom Sentivániho kozmológie s komentárom vychádza ako úvodná monografická práca v rámci radu *supplement* časopisu Slavica Slovaca.

Rozličné modely ekonomickej výnosnosti humanitných a spoločenských vied vrátane slavistiky nemožno zmerať finančnými benefitmi. Veď v prostredí slavistiky sa nedá rátať ani s ekonomickou návratnosťou investícií vložených do komercializácie vedeckých výstupov. Výskum kultúry a spoločnosti je a má byť v prvom rade hodnotou ako celok. Imanentný záujem prepojenosti humanitných a spoločenskovedných disciplín vrátane slavistiky s ekonomicky „silnejšími“ vedami preferuje trhová či komerčnú orientáciu výskumu. Nepochybne s tým súvisí aj zmena účelu výskumu. Podmienenie existencie slavistického bádania komerčnými kritériami môže v konečnom dôsledku výrazne ovplyvniť jeho zacielenie, stabilitu a kontinuitu.

Treba si uvedomiť, že iba vedy o spoločnosti, kultúre a umení môžu sformulovať priority a ciele integračnej vednej politiky. Ak v súčasnosti vidno diskrepancie v aplikácii politického multikulturalizmu a existuje riziko dominantnosti diskurzov opierajúcich sa o národné identity, potom slovenská slavistika so svojou náplňou výskumu slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských jazykových a kultúrnych vzťahov je modelom udržateľnosti stability integračnej a systematizujúcej vednej disciplíny.

Do pozornosti sa teda dostáva aj otázka kontinuity a kontextu slavistického bádania a problém generačnej diskontinuity. S tým súvisí aj aktuálna spoločenská potreba realizácie už rozpracovaných vedeckovýskumných tém a okruhov. Závažnou skutočnosťou je solitérstvo v rámci vednej disciplíny. Túto skutočnosť výrazne ovplyvňuje aktuálne legislatívne prostredie a možnosti vyplývajúce z umelej (ne)kompetentnosti vykonávať výchovu adeptov v akademických inštitúciách zameraných na základný vedecký výskum na Slovensku. Dôležitým z tohto pohľadu je prepojenie výskumu a pedagogickej činnosti, respektíve potreba odovzdávať bádateľské výstupy v konkrétnom aplikačnom prostredí. Problém konkurencieschopnosti sa tu tak deformuje

a umelo sa podporuje disharmónia základného výskumu a vysokoškolských kompetencií.

Ohrozením pre slavistickú disciplínu v našom prostredí a teda aj jej „nedokonalosťou“ je skutočnosť, že slavistické výskumy realizované na iných pracoviskách na Slovensku sa často z pohľadu nás samých (nehovoriac pritom o nezainteresovaných pozorovateľoch) vnímajú ako konkurenčné prostredie. Vo vedeckom bádani však nemožno vidieť konkurenčné prostredie, veď konkurencieschopnosť v slovenskom slavistickom výskume je merateľná akceptáciou výsledkov vedeckého bádania v národnom a medzinárodnom kontexte.

Priority a perspektívy

Prioritou slovenskej slavistiky je garancia konkurencieschopnosti vedeckých výsledkov systematického výskumu a ich prezentácia v medzinárodnom kontexte. Komplexný pohľad na parciálne otázky vývinu slovenského jazyka a kultúry v korelácii či vo vzťahoch so slovanským i neslovanským prostredím netreba nijako osobitne definovať. Diskurzy slovenskej kultúry ponúkajú jedinečný obraz mnohostranných vzťahov slovenského jazyka, duchovnej i materiálnej kultúry s inými jazykmi a kultúrami minimálne v stredoeurópskom priestore. Práve viacrozmerný interdisciplinárny slavistický pohľad v kontexte poznávania slovanských i neslovanských vzťahov umožňuje novým spôsobom identifikovať a interpretovať dimenzie vývinu slovenského kultúrneho a jazykového vedomia, a poukázať tak na trvalý prínos slovenskej kultúry do kontextu európskej kultúry. Takto nastavený výskumný program je odpoveďou aj na aktuálne potreby spoločnosti, kde sa ukazuje, že iba komplexný systematický a interdisciplinárny výskum je silnou stránkou slovenskej slavistiky a teda aj zdrojom poznatkov pre udržateľnosť národných hodnôt v európskom integrovanom spoločenstve.

Príloha:

Náplň komparatívneho aktuálneho slavistického výskumu slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských jazykových a kultúrnych vzťahov v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV ako garanta udržateľnosti stability integračnej a systematizujúcej vednej disciplíny určujú hlavné priority:

Priority

- I. *Výskum slovenského kultúrno-historického a religiózneho priestoru v interakciách národných a európskych hodnôt.*
- II. *Interdisciplinárny a konfrontačný výskum jazyka, ľudovej slovesnosti, duchovnej kultúry v oblasti slovensko-latinských, slovensko-cirkevnoslovanských, slovensko-južnoslovanských, slovensko-východoslovanských, slovensko-rusínsko-ukrajinských, slovensko-českých a slovensko-nemeckých vzťahov.*
- III. *Projektovaný a interdisciplinárny výskum vývinových procesov kultúry v národných a globálnych kontextoch ako výskum vzťahov národného jazykového a kultúrneho prostredia vo vzťahoch k slovenskému i neslovanskému jazykovému a kultúrnemu prostrediu v stredoeurópskom a širšom európskom kontexte.*

V rámci hlavných priorít sa v súčasnosti utvárajú podmienky na realizáciu týchto aktuálnych parciálnych tém, ktorých riešenie sa usku-točňuje podľa reálnych možností pracovísk zúčastnených na ich rieše-ní v rámci projektovej spolupráce so Slavistickým ústavom Jána Stani-slava SAV:

Parciálne témy projektované v rámci grantových schém

- I. *Cyrilské a latinské pramene ako súčasť slovenského a európskeho kultúrneho dedičstva, byzantsko-slovanská i latinská tradícia na Slovensku (Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae); slavistický výskum jazykových, etnických a konfesijných procesov v prostredí byzantsko-slovanskej a latinskej bohoslužobnej a kultúrnej tradície v slovenskom prostredí a na pomedzí slovan-ského Východu a Západu.*

2. *Výskum hagiografických textov viažucich sa na cyrilo-metodskú a postveľkomoravskú tradíciu.*
3. *Areálový jazykový a etnicko-konfesionálny výskum vzťahov zameraný na ľudovú prozaickú tradíciu v zbierkach slovenských i zahraničných zberateľov z konca 19. a začiatku 20. storočia v karpatskom prostredí.*
4. *Slovensko-bulharské, slovensko-ruské, slovensko-ukrajinské a slovensko-poľské jazykové a kultúrne vzťahy.*
5. *Dejiny slovenskej slavistiky, postavy slovenského národného a kultúrneho života v európskom kontexte a vo vzťahoch v slovensko-slovanskom i slovensko-neslovanskom kultúrnom prostredí.*
6. *Výskum slovensko-neslovanských vzťahov, najmä slovensko-nemeckých vzťahov v historickej perspektíve niekoľkých storočí; tento výskum sa opiera najmä o zachovaný písomný materiál zo 17. a 18. storočia.*
7. *Interdisciplinárny slavistický výskum tvoria výskumné okruhy zamerané na písomnosti rehoľných spoločností (františkánov, jezuitov, piaristov, kamaldulov, baziliánov); prináša nové poznatky o rozvoji a význame slovenskej vzdelanosti a kultúry z jazykovedného, historického i kulturologického hľadiska. Niektoré podnes zaužívané koncepcie nutne vyžadujú nový komplexný pohľad.*

Zoznam bibliografických odkazov

- Anketa Slavica Slovaca.* In: *Slavica Slovaca*, 1991, roč. 26, č. 2, s. 181 – 182.
- DORUEA, J.: *Program jazykovedného slavistického výskumu na Slovensku.* In: *Slavica Slovaca*, 1989, roč. 24, č. 3, s. 201 – 210.
- DORUEA, J.: *Slavistická problematika v časopise Slovenská reč.* In: *Slovenská reč*, 1988, roč. 50, č. 4, s. 205 – 211.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: *Kapitoly zo slavistiky II.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: *Kapitoly zo slavistiky.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001.
- HORÁK, E.: *Súčasný stav slovenskej jazykovednej slavistiky.* In: *Slavica Slovaca*, 1990, roč. 25, č. 1, s. 64.

- KOLLÁR, D.: *Dvadsaťpäť rokov existencie časopisu Slavica Slovaca*. In: Slavica Slovaca, 1991, roč. 26, č. 3, s. 195.
- SOKOLOVSKÝ, L. (zost.): *90 rokov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1921 – 2011)*. Bratislava: Filozofická fakulta UK 2011, s. 165 – 167.
- Stanovisko Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV*. In: Slavica Slovaca, 1990, roč. 25, č. 3, s. 201.
- ŠVAGROVSKÝ, Š.: *Vznik a rozvoj slovanskej jazykovedy na Univerzite Komenského*. In: Slavica Slovaca, 1992, roč. 27, č. 2, s. 210 – 211.
- ŽEŇUCH, P. (ed.): *Slovenská slavistika včera a dnes*. Kolektívna monografia. Bratislava: Slovenský komitét slavistov a Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012. 268 s.
- ŽEŇUCH, P.: *O špecifikách a identite slavistického výskumu na Slovensku*. In: Slavica Slovaca, 2010, roč. 45, č. 2, s. 99 – 104.
- ŽEŇUCHOVÁ, K.: *Slovenská slavistika na stránkach časopisu Slavica Slovaca*. In: Žeňuch, Peter (ed.): *Slovenská slavistika včera a dnes*. Kolektívna monografia. Bratislava: Slovenský komitét slavistov a Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012, s. 69 – 81.

The Slovak Slavistic research in national and international discourses

Summary

The Slavistic research in Slovakia has been continuously formed as an interdisciplinary, coordinated, systematic and projected research which allows covering a wide range of research projects. Fundamental identification component of Slavistic research in Slovakia is study of the Slovak-Slavic and Slovak- non-Slavic linguistic and cultural relations. The Slavistic studies in Slovakia is perceived as a systematized discipline since it allows connection between several scientific fields which play an important role in examining cultural, social or political issues. The Slavistic concept in Slovakia is an integral part of an internationally accepted Slavistic environment and in various scientific – organizational forms of cooperation allows a wide range of scientific fields to form competence and scientific – organizational background for interdisciplinary, comprehensive and systematic research within the regional, wider European and international context.

Peter Káša

*Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove*

Slavistika a stredoeurópsky kultúrny kontext (Náčrt nového študijného programu)

Slavistika sa už takmer dvesto rokov charakterizuje ako kľúčový humanitný vedecký odbor či akademická disciplína zaoberajúca sa jazykom, kultúrou a históriou geneticky príbuzných slovanských národov, ktorá sa kontinuálne prezentuje najmä v rovine spoločného jazykového kultúrneho kódu. Pojem sa objavoval a objavuje v kontextoch ideologických (slovanstvo, slovanofilstvo, panslavizmus, rusofilstvo...) či vedeckých (slovanská filológia, história, etnografia...). S dávkou zjednodušenia možno povedať, že pojmy odkazujú vždy na tematicky i teritoriálne rozsiahly, ale často iba virtuálny systém hodnôt a znakov: vedeckú alebo ideologickú konštrukciu. Táto ambivalenť, skrytý latentný spor medzi slovanskou „vedou a ideológiou“ je však v slavistike zakódovaný už od herderovských čias, keď sa v európskej kultúre začína tento fenomén reflektovať. Nakoniec, objavuje sa aj v textoch slavistov–zakladateľov: P. J. Šafárika, J. Kollára a A. Mickiewicza, ktorí rozličným spôsobom otvárali a prezentovali slovanský svet a vlastnú víziu „slovanstva“. Neskôr sa tieto vedecké a duchovné slovanské konštrukcie vedecky diferencovali a profilovali (pozitivistická a neskôr štrukturalistická vedecká slovanská filológia), ale po druhej svetovej vojne sa táto progresívna línia prerušila a takmer polstoročie ju deformoval sovietsko-ruský model humanistiky. V súčasnosti sa slavistika spolu s ďalšími akademickými humanitnými disciplínami ocitla na križovatke, vstupuje do nových kultúrnych i vedeckých kontextov, redefinuje svoj vedecký i akademický štatút a hľadá nové možnosti a výzvy. Ukazuje sa však, že v systéme široko a tradične chápanej slavistiky sa v podstate nemení, iba modifikuje

klúčová dominantná rola ruského jazyka a kultúry a čiastočne aj Ruska ako dominantnej geopolitickej mocnosti. V tejto súvislosti je namieste otázka o nových výzvach a možnostiach slavistiky a slavistického výskumu v časoch inter-netovej a inter-kultúrnej humanistiky. Prežije tento smer v tradičnejších a širších genetických kontextoch a kontaktoch s rusistikou alebo „len“ v užších - konkrétnejších, funkčnejších a pragmatickejších kultúrnych areáloch a primárne v slovanско-neslovanských reláciách?

S výraznou dávkou zjednodušenia by som poznamenal, že tradičný slavistický výskum sa v ostatnom čase oveľa výraznejšie profiluje cez jazykovednú časť filológie. Naopak, kultúrna a literárna komparatistická línia výskumu hľadá nové platformy a pestrejšiu tematickú škálu: „*Z tradičnej filologickej dvojice má jednoznačne slovenský charakter jazyk, kým o pojme slovenské literatúry se viedli a vedú diskusie: existuje vôbec tento pojem ako vedecky obhájitelný a nie je to len akási romantická fikcia, konštrukt mýtotvorného 19. storočia?*“ (Pospíšil – Zelenka 1995, s. 32). V podstate možno konštatovať, že v humanistike a literárnej vede prevažuje trend prekonávania zastaraných „slavistických“ stereotypov, v ktorých zaznievajú nacionalistické, slovanofilské i „postsovietcke“ resentimenty kamuflované vedecskou terminologickou ekvilibristikou. Diagnózu súčasnej slavistiky pomenoval priamo a otvorene poľský literárny vedec, kulturoológ a komparatista Bogusław Bakula: „*Slavistika nie je v súčasnej humanistike módna disciplína. Jej predmetom je zdezintegrovaný a chudobný svet (...), ktorý nie je schopný vydvihnúť sa z úpadku (...), nevzbudzuje sympatie a záujem*“ (2010, s. 74).

Ak sa počiatky „vedeckej“ slavistiky a slovenskej idey akosi prirodzene a automaticky spájajú s národným hnutím, tak treba pripomenúť aj alternatívne projekty formovania kolektívnych identít slovenských etník, ktoré boli postavené na hľadaní slovanско-neslovanského (nemeckého a maďarského) dialógu v rámci strednej Európy. Konkrétne je to „austroslavizmus“ (F. Palackého) a „uhroslavizmus“ (J. Palárika) a neskôr, tesne pred začiatkom 1. svetovej vojny, podunajský federalizmus (M. Hodžu). Tento stredoeurópsky kultúrny areál prirodzene existoval ako faktická realita, ale aj ako báza pre budovanie multietnických politických a kultúrnych celkov. Teda paralelne alebo

aj v opozícii k slovanským ideovým a estetickým projektom. Po roku 1945 bola stredná Európa „umlčaným priestorom“ na okraji sovietskeho impéria. Krátko po roku 1989 sa čiastočne revitalizoval tzv. vyšehrádskou iniciatívou (V4), ktorá je už vyše dve desaťročia reálnou a funkčnou politickou, hospodárskou, ale aj kultúrnou štruktúrou. Aktuálny „modus vivendi“ strednej Európy vystihol I. Pospíšil: *„Fenomén strednej Európy sa po všetkých historických peripetiách javí skôr ako duchovný než reálny geopolitický priestor (...), na stredoeurópanstve možno prezentovať viacstupňovosť kultúrnych fenoménov a ich rozporný charakter“* (2013, s. 21). O reláciách slavistického výskumu v kontextoch strednej Európy vzniklo v nedávnej minulosti množstvo podnetných štúdií, ktoré nielen rekognoskujú, analyzujú a opisujú heterogénny kultúrny priestor, ale často signalizujú aj nové výzvy. O inšpiratívosti stredoeurópskej slavistiky píše už spomínaní M. Zelenka (2002) a B. Bakula (2010), ktorí aj tradičnú literárnovednú slavistiku prezentujú cez otvorený a dynamický projekt tzv. „integrálnej komparistiky“.

Svet sa síce zrýchlil a zmenšil, zdanlivo je čitateľnejší a priehľadnejší, problémy sú veľmi konkrétne a reálne, pochopiť však možno iba fragmenty, detaily a ich výrazne limitované kontexty a súvislosti. Veda a najmä univerzitná humanistika sa stále výraznejšie obracia k „reálnemu svetu, ktorý určuje náš každodenný život“ v zmysle pragmatickom i hodnotovom. Vznik a rozvoj aktuálnych univerzitných programov s názvom *stredoeurópske štúdiá* si vynútila práve „nová realita“. Program nekopíruje „prísnu“ vedeckú disciplínu, ktorá má presne a jasne stanovený predmet výskumu ako tradičná slavistika či slovan-ské filológie. Je to skôr nová otvorená interdisciplinárna a najmä na prvom stupni výrazne pragmatická profilácia, ktorá síce vychádza z tradičného filologického základu (štúdiom konkrétnych jazykov a literatúr), ale zároveň tento rozmer aj presahuje (od jazyka a literatúry ku kultúre a filmu, médiám, spoločenskému životu, politike...). Štúdiom jazykov a literatúr teda nie je cieľom, ale cestou k poznávaniu iných, susedných kultúr v najširšom zmysle slova.

V novom programe sme sa koncepcne inšpirovali dynamickejším a otvorenejším modelom „areálovej slavistiky a kultúrnych štúdií“. Podobné programy sa tešia veľkej popularite na špičkových univerzi-

tách v USA, Nemecku, Francúzsku, ale aj v susedných stredoeurópskych univerzitných centrách ako Bratislava, Praha, Brno, Krakov, Poznaň, Budapešť. Vychádzame z aktuálneho stavu európskej a stredoeurópskej spolupráce a integrácie. Program je primárne postavený na jazykovej príprave a kultúrnom prehľade, ale oveľa výraznejšie sa v ňom rešpektujú aj aktuálne požiadavky na trhu práce (cezhraničná spolupráca, cestovný ruch, kultúrna turistika a pod.).

Program *stredoeurópske štúdiá* má otvorený charakter a skladá sa z niekoľkých základných modulov. Prvoradá je praktická výučba jazykov, teda semináre so zahraničným lektorom v systéme európskeho referenčného rámca a základy prekladania a tlmočenia. Aktuálne ponúkame poľský jazyk ako povinný *jazyk A* a ďalšie jazyky ako ukrajínčina, nemčina, maďarčina a bieloruština ako *voliteľné jazyky B*. Dôležitou zložkou základného modulu je aj kultúrna história – prehľad stredoeurópskych literatúr, spoločenského života, histórie, filmu, médií, divadla a pod. Jazykové znalosti sa prehľbujú počas praktických seminárov z prekladu umeleckých textov, hospodárskych a reklamných materiálov, ale aj základov cezhraničnej spolupráce a manažovania cestovného ruchu a kultúry.

Filologické disciplíny, čo je jadro programu, garantujú členovia vlastnej katedry a inštitútu, ale v rámci interdisciplinarnej spolupracujeme aj s kolegami z ďalších katedrií našej univerzity a fakulty. Na programe participujú aj špičkoví odborníci na cezhraničnú spoluprácu a medzinárodný turizmus z Katedry geografie a regionálneho rozvoja Fakulty humanitných a prírodných vied PU, ale spolupracujeme aj s Fakultou manažmentu PU. Sloganom našej katedry i programu je heslo: *Prekroč hranice a spoznaj svojich susedov!* Rovnako sme presvedčení, že malé jazyky majú v Európskej únii budúcnosť a svoje dôležité miesto. Jazykovú a filologickú prípravu vnímame ako prostriedok, cestu k lepšiemu spoznaniu kultúry, histórie a spoločenského života našich susedov (Poliakov, Čechov, Ukrajincov, Maďarov a Rakúšanov). Jazykové kompetencie i kultúrny rozhľad pootvorí absolventom brány do budúcich profesií zameraných najmä na medzinárodnú diplomaciu v najširšom zmysle slova, cezhraničnú regionálnu spoluprácu, marketing a manažment cestovného ruchu, obchodnú spoluprácu a kultúru.

V študijnom programe rešpektujeme aj možnosti, ktoré sa ponúkajú v hospodárskej a podnikateľskej sfére: turizmus a cestovný ruch, medzinárodná regionálna spolupráca, príprava projektov, ale aj profesia prekladateľa a tlmočníka v štátnej sfére, diplomacii a medzinárodných inštitúciách. Nakoniec, dôkazom nášho správneho rozhodnutia je aj „motivačný“ Visegrad University Studies Grant, ktorý sme nedávno získali na trojročné obdobie (2013 – 2016) z nadácie Visegrad Fund práve na podporu a rozvoj programu *stredoeurópske štúdiá*.

Nosné témy jadra programu *stredoeurópske štúdiá* tvoria predmety: Súčasný poľský jazyk, Lektorské cvičenia (poľský jazyk a druhý jazyk podľa výberu), Jazyková komunikácia (poľský jazyk a druhý jazyk podľa výberu), Písomný prejav (poľský jazyk a druhý jazyk podľa výberu), Prekladateľský seminár (poľský jazyk a druhý jazyk podľa výberu), Úvod do stredoeurópskych štúdií, Základy jazykovej komunikácie, Základy literárnej komunikácie, Lingvokulturológia, Stredoeurópske literatúry a kultúry, Dejiny strednej Európy, Dejiny a kultúra nemeckej jazykovej oblasti, Geopolitika strednej Európy, Stredoeurópsky film, Regionálno-geografická charakteristika strednej Európy, Základy marketingového manažmentu a Základy interkultúrnej komunikácie. Alternatívne jednotky programu *stredoeurópske štúdiá* tvoria predmety: Jazykové cvičenia (poľský jazyk alebo iný jazyk podľa výberu), Kapitoly zo slavistiky, Základy počítačovej techniky a spracovávanía textov, Slovensko-slovanské kultúrne vzťahy, Poľsko-slovenská konfrontačná gramatika, Turizmus, Analýza mediálnych textov, Vybrané kapitoly z východoslovanských literatúr, Svetová literatúra, Kreatívne písanie, Lingvokulturológická analýza literárnych textov a Základy public relations.

Absolventi programu *stredoeurópske štúdiá* získajú jazykové kompetencie z poľského jazyka a druhého jazyka podľa výberu slovom i písmom, zo základov prekladania a tlmočenia v dvoch jazykoch, ďalej získajú prehľad o stredoeurópskej politike, spoločenskom živote, kultúre a histórii, praktické znalosti z tvorby a prekladania reklamných materiálov a základy manažovania cestovného ruchu a kultúry. Štúdium ponúka aj pobyty v zahraničí, možnosť cestovať a využívať štipendiá na kratšie či dlhšie študijné pobyty v atraktívnych mestách strednej Európy (Krakov, Varšava, Budapešť, Brno, Viedeň, Berlín

a i.), ako aj možnosť získať kontakty s inštitúciami a firmami, ktoré sú zamerané na obchod a cestovný ruch doma i v zahraničí, najmä v Poľsku. Študenti sa môžu uplatniť v kultúrno-spoločenských inštitúciách, hospodárskej a podnikateľskej sfére (turizmus, cestovný ruch, medzinárodná regionálna spolupráca, príprava projektov), v štátnej sfére, diplomacii, medzinárodných inštitúciách, v treťom sektore a mimovládnych organizáciách či v redaktorskej, vydavateľskej a vedecko-výskumnej oblasti.

Sumárne možno skonštatovať, že aj keď stredná Európa nie je tradičným objektom verifikovateľného vedeckého výskumu, je reálnym a pragmaticky uchopiteľným priestorom, ktorý možno vymedziť geopoliticky, kultúrnohistoricky, ale aj ekonomicky či hospodársky. Podstatné je však to, že vyššie načrtnutý akademický model rešpektuje reálny kultúrny priestor (areál), ktorý charakterizuje dynamický a dialogický stret slovanských a neslovanských kultúr, čo možno vnímať aj ako jednu z mnohých možností na reštrukturalizáciu akademických slavistických programov, ale aj potenciálnych výskumných projektov. V týchto súvislostiach sa otvárajú aj nové aktuálne otázky o modelovaní programov areálových a regionálnych štúdií ako aj možnostiach a limitoch tradičnej akademickej i vedeckej slavistiky v štruktúrach humanitného univerzitného vzdelávania v strednej Európe a na Slovensku.

Zoznam bibliografických odkazov

- BAKULA, B.: *Slawista jako komparatista*. In: Zmierzch Herdera, Opole: WUO 2010, s. 74.
- POSPÍŠIL, I. – ZELENKA, M.: *Slavistika na rázcestí – problémy a perspektiva*. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Prešov: FF UPJŠ 1995, s. 32.
- POSPÍŠIL, I.: *Areál a filologická studia*. Brno: Masarykova univerzita 2013, s. 21.
- ZELENKA, M.: *Literární věda a slavistika*. Praha: Academia 2002.

Slawistik und mitteleuropäischer Kulturkontext (thematische Ausrichtung und spezifische Profile in den neuen Curricula)

Zusammenfassung

Zurzeit befindet sich die akademische Slawistik, zusammen mit anderen geisteswissenschaftlichen Fächern, an der Kreuzung. Sie tritt in neue kulturelle und wissenschaftliche Kontexte ein, sie redefiniert sowohl ihren wissenschaftlichen als auch akademischen Status und sucht nach neuen Möglichkeiten und Aufforderungen. Die Gründung und Entwicklung aktueller universitärer Programme unter dem Titel „Mitteleuropäische Studien“ ist einer der Ergebnisse „neuer Realität“. Das Programm bemüht sich um keine Nachahmung einer „strengen“ wissenschaftlichen Disziplin, die einen klaren und präzisen Forschungsgegenstand hat, wie etwa die traditionelle Slawistik oder slawische Philologien. Es handelt sich eher um eine neue offene interdisziplinäre und, vor allem im Bachelor-Programm um eine deutlich pragmatische Profilierung, die zwar auf einer traditionellen philologischen Grundlage basiert, (Studium konkreter Sprachen und Literaturen), doch aber diesen Ausmaß wesentlich überschreitet (von der Sprache und Literatur zur Kultur, zu den Medien, dem Gesellschaftsleben und der Politik...). Das Studium der Sprache und Literatur ist also nicht das Ziel, sondern ein Mittel zu anderen Nachbarkulturen im weitesten Sinne des Wortes.

Ryszard Tokarski

*Institut filologii polskiej Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej
w Lublinie (Polska)*

Relatywizm językowy. O względności językowych światów¹

Celem niniejszego artykułu jest rozważenie genezy, istoty oraz metodologicznych konsekwencji, jakie pociąga za sobą uznanie zjawiska relatywizmu językowego jako jednej z kluczowych postaw badawczych we współczesnej humanistyce, a zatem również we współczesnym językoznawstwie, a zwłaszcza w semantyce lingwistycznej. Powiązanie semantycznego obrazu świata ujawniającego się w języku czy w językach etnicznych z dynamicznie rozwijającymi się systemami pojęciowymi, z oczywistym rozwarstwieniem socjalnym użytkowników języka czy wreszcie z różnymi intencjami komunikatywnymi wypowiedzi ważne jest z dwóch przynajmniej powodów. Po pierwsze, z wyznaczeniem teoretycznych założeń badawczych lingwistyki oraz istoty języka jako podstawowej formy komunikowania się ludzi. Nie od dziś istnieje w teorii i filozofii języka świadomość, że rozmaite fakty językowe, od poziomu strukturalistyczno-gramatycznego, poprzez semantykę i pragmalingwistykę, różnicują formalnie języki etniczne. Ale za różnicami formalnymi kryje się również zróżnicowanie pojęciowe, konceptualne. I rozważenie takich uwarunkowań stanowi cel teoretyczno-metodologiczny tekstu. Po drugie jednak teoria relatywizmu językowego ważna jest ze względów praktycznych, gdy choćby lektoratowe ćwiczenia leksykalne czy gramatyczne ujawniają znaczące niekiedy asymetrie w systemach grama-

¹ Praca zrealizowana w granicę Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki nr rej. 12H 12 0202 81 „*Alternatywne sposoby kształtowania obrazu świata w systemie językowym i tekstach*”.

tycznych języków, co szczególnie widoczne jest przy porównywaniu języków kulturowo odległych, jak też w systemach leksykalno-semantycznych nawet w językach kulturowo sobie bardzo bliskich. Ale podobnie jest też w obrębie tego samego języka etnicznego. Różnicowanie społeczne, stylistyczne i funkcjonalne typy tekstów, wciąż zmieniająca się czy poszerzająca wiedza o świecie użytkowników języka itp. sprawiają, że w takich wypadkach trudno mówić o jakiejś zunifikowanej, statycznej językowej wizji świata. Na kształt takich alternatywnych wizji świata wpływ wywierają różnego typu uwarunkowania kulturowe, tradycja, ale również wiedza o świecie czy ludzkie doświadczenia.

Jak wspomniano, relatywizm językowy, wynikający z kulturowo warunkowanych odmienności sposobów interpretowania świata zewnętrznego względem człowieka, w opracowaniach podręcznikowych zazwyczaj utożsamiany jest z różnicami istniejącymi między dwoma (lub więcej) językami. Ten typ relatywizmu zwykle bywa określany mianem relatywizmu międzyjęzykowego. Ale istota relatywizmu językowego może też być postrzegana z innej perspektywy: teza zakłada, że również w obrębie tego samego języka etnicznego nie ma zunifikowanych form językowego kategoryzowania i wartościowania świata, a rozmaite językowe interpretacje rzeczywistości pozajęzykowej zmieniają się w czasie, a synchronicznie rzecz ujmując, niekiedy się wzajemnie dopełniają, niekiedy konkurują ze sobą, a niekiedy wręcz wykluczają.

1. Relatywizm międzyjęzykowy

Teorie relatywizmu językowego, zakładające, mówiąc najogólniej, że języki mogą różnić się od siebie nieograniczenie i w sposób nieprzewidywalny, w najbardziej rozpowszechnionych wersjach dotyczą przede wszystkim poziomu gramatycznego i leksykalnego, a w najnowszych badaniach wkraczają również na teren pragmatycznych reguł zachowań językowych. Mimo iż świadomość istnienia systemowych różnic między różnymi językami istniała od dawna, to współczesne badania nad relatywizmem powołują się zazwyczaj na

filozofię języka Wilhelma von Humboldta, jego poprzedników i kontynuatorów, oraz na badania etnolingwistyki amerykańskiej, łączone najczęściej z dwoma nazwiskami, Edwarda Sapira i Benjamin Lee Whorfa.

W rozdziale tym skoncentrujemy się na leksykalnym poziomie języka, w nim przede wszystkim poszukując względności ludzkich postaw w językowych sposobach kategoryzowania i wartościowania świata. Niezależnie jednak od tego ograniczenia, za podstawowe wyznaczniki relatywizmu międzyjęzykowego, uwzględniającego nie tylko konsekwencje wynikające z ujęć proponowanych przez tzw. gramatykę treści i etnolingwistykę amerykańską, lecz również nowsze badania nad różnymi nieograniczonymi do leksykalnych form komunikowania się ludzi w różnych językach i różnych kulturach, przyjmuje się cztery następujące założenia:

- a) Języki charakteryzują się – co jest kwestią oczywistą – wieloma różnicami w zakresie budowy systemu gramatycznego, sposobami rozumienia nawet pozornie bliskich sobie znaczeniowych odpowiedników słów w różnych językach, rozbudową grup leksykalnych oraz ogólniejszymi pragmatycznymi regułami zachowań językowych;
- b) Różnice te nie ograniczają się wyłącznie do poziomu czysto powierzchniowego, formalnego, sprowadzanego do form dźwiękowych, gramatycznych, semantycznych czy pragmatycznych, lecz kryją się za nimi głębsze zjawiska o charakterze pojęciowym, pokazujące odmienności w zakresie sposobów interpretowania świata bądź ogólniejsze interakcyjne reguły dotyczące konwencjonalnych form zachowań językowych w procesie komunikacji;
- c) Ujawniane w konstrukcjach danego języka postawy interpretacyjne z poznawczego punktu widzenia mają jednakową wartość w tym sensie, że nie podlegają sądom wartościującym typu „lepszy – gorszy”, „komunikacyjnie mniej sprawny – bardziej sprawny”, „prymitywny – rozwinięty” itp.;
- d) Stwierdzane różnice konceptualizacyjne między językami nie prowadzą do absolutnej nieporównywalności języków, gdyż odmienności te wyrastają ze wspólnego substratu kulturowego i pojęciowego, nawet jeśli ów substrat ma charakter bardzo ogólny,

przedjęzykowy czy też przy aktualnym stanie wiedzy lingwistycznej należy bardziej do sfery postulatów niż konkretnych propozycji rozwiązań.

Przedstawiona tu w zarysie istota relatywizmu językowego wymaga kilku słów komentarza. Sprawą oczywistą zapewne jest to, że stwierdzenie różnic formalnych między dwoma czy więcej porównywanymi językami jest dopiero pierwszym krokiem w analizach, gdyż rzeczywistym celem opisu, o czym nie zawsze się pamięta, powinno stać się ujawnianie różnic konceptualizacyjnych kryjących się za owymi formami i kulturowych uwarunkowań kształtujących te odmienności (punkty a – b). Podobnie współczesne językoznawstwo odeszło od wartościowania języków wedle kryteriów bardziej lub mniej rozbudowanego systemu leksykalnego (tzw. języki „prymitywne” w opozycji do języków „rozwinętych”), gdyż system ten jest podporządkowany wyłącznie aktualnym potrzebom użytkowników języka i wraz ze zmianą owych potrzeb język bez większych problemów (neologizmy, neosemantyzmy, zapożyczenia, kolokacje) potrafi sprostać stawianym oczekiwaniom (punkt c). W zaproponowanej charakterystyce relatywizmu pojawiło się natomiast stwierdzenie o pragmatycznych regułach zachowań językowych i kwestia ta wymaga szczególnego uwydatnienia. Zagadnienia względności językowych ujęć świata zgodnie z tradycją wytyczoną przez badaczy z kręgu Humboldta i etnolingwistów amerykańskich koncentrowały się głównie na gramatycznym, a następnie leksykalnym poziomie języka. Natomiast intensywnie rozwijające się studia pragmalingwistyczne, w tym również teoria gatunków i aktów mowy, pozwalały uzasadnić i zilustrować tezę, iż poszczególne języki swoiście konwencjonalizują również ponadzdaniowe wypowiedzenia powiązane nadrzędną intencją komunikacyjną. W wyborze pism Anny Wierzbickiej (Wierzbicka 1999) problematyce tej poświęcona została cała II część książki, zatytułowana „Kultura a pragmatyka”. W trzech obszernych rozprawach tej części autorka na przykładzie wielu języków świata pokazuje korelacje rozmaitych gatunków i aktów mowy, np. groźby, ostrzeżenia, podziękowania, uzalania się, humorystycznych docinków itp. i ich wykładników językowych (gramatycznych i leksykalnych) z kulturą, konwencjami społecznymi czy stylem życia użytkowników języka.

Szczegółowszego komentarza wymaga również punkt d) przedstawionej charakterystyki relatywizmu językowego. Jednym z najważniejszych problemów studiów konfrontatywnych, zwłaszcza studiów semantycznych, gdy docelowo zmierza się do odtwarzania modeli pojęciowych w różnych językach, stało się odnalezienia punktów odniesienia czy płaszczyzn porównywania struktur występujących w tych językach. W gruncie rzeczy była to zarówno próba powiązania ze sobą dwóch zazwyczaj przeciwstawianych ujęć języka, uniwersalistycznego i relatywistycznego, jak też ustalenia zależności między uniwersaliami i właściwościami relatywizującymi językowy ogląd rzeczywistości. Historycznie preferowana w ujęciach filozoficznych i semantycznych dominacja badań nad powszechnikami w sposób oczywisty kolidowała z nurtem badań koncentrujących się na swoistych właściwościach konkretnych języków, na odmiennościach w konceptualizacji świata, a zatem na istocie założeń relatywizmu językowego.

Współczesne badania semantyczne zdają się godzić te dwa skrajne stanowiska. Tezę o wzajemnym uzupełnianiu się relatywistycznego i uniwersalistycznego punktu widzenia najostrzej sformułowała Wierzbicka w komentarzach do etnolingwistycznych rozważań Sapira: „*Relatywne i absolutne w języku to dwa bieguny, których nie da się od siebie oddzielić. Bez dopełnienia w postaci teorii uniwersaliów, teoria względności językowej byłaby pusta. Aby sensownie porównać języki, trzeba mieć jakąś uniwersalną miarę. Gdyby języki nie miały wspólnej podstawy w uniwersaliach, różnice między nimi byłyby nieuchwytnie dla opisu.*” (Wierzbicka 1978, s. 22).

W ujęciach kognitywistycznych bądź nawiązujących do niektórych tez kognitywizmu w lingwistyce, przy wspólnym założeniu odkrywania uniwersaliów językowych i na tym tle interpretacje odmienności w każdym z języków, przyjmowano rozmaite drogi. Przytoczmy dwa różniące się punkty widzenia.

Kompromis między stanowiskiem uniwersalistycznym i relatywistycznym odnajduje Wierzbicka w istnieniu tzw. indefinibiliów, semantycznie już niepodzielnych i wspólnych wszystkim językom pojęć: „... *większość pojęć jest rzeczywiście typowych dla poszczególnych języków, ale istnieje także niewielka liczba pojęć uniwersalnych, które występują we wszystkich językach. Te pojęcia uniwersalne moż-*

na przyjęć za „neutralny” fundament i następnie przy jego pomocy parafrazować ogromnie zróżnicowany wachlarz pojęć typowych dla poszczególnych języków i kultur.” (Goddard, Wierzbicka 2001, s. 176). Konsekwentne i wieloletnie poszukiwania autorki doprowadziły, wedle najnowszych ustaleń, do ujawnienia około 60 elementarnych jednostek semantycznych.

W nieco odmiennym kierunku idą poszukiwania wywodzące się z amerykańskiego nurtu badań kognitywnych: „*Tym, co jest uniwersalne, co może stanowić punkt odniesienia dla ludzkiego porozumiewania się, jest substrat kognitywny. Jest on jednak kształtowany różnie w różnych językach. (...) Kognitywiści są więc uniwersalistami, gdy biorą pod uwagę właśnie poziom kognitywny, przyjmują bowiem istnienie wspólnej wszystkim ludziom podstawy fizjologicznej oraz podobnych faz rozwoju kognitywnego. Ale z punktu widzenia semantyki, a także całego języka, kognitywizm to relatywizm ‘oświecony’, który zakłada istnienie pojęć specyficznych dla danego języka, co nie prowadzi jednak w sposób konieczny – właśnie dzięki wspólnemu trzonowi kognitywnemu – do radykalnej niewspółmierności systemów językowych.*” (Lewandowska-Tomaszczyk 1996, s. 66 – 67). Takie ujęcie uniwersaliów i ich ewentualnego „przekładu” na formy swoiste w danych językach nawiązuje do najogólniejszych procesów poznawczych, które warunkują procesy ujmowania świata i przekazywania tych ujęć w trakcie komunikacji językowej.

Istotę relatywizmu językowego da się też scharakteryzować poprzez poszukiwania odpowiedzi na dwa podstawowe pytania stawiane przez antropologię kognitywną: 1. jakie zjawiska materialne mają znaczenie dla ludzi należących do danej kultury? i 2. w jaki sposób językowo organizują oni te zjawiska? Odpowiedzi na te pytania Stephen A. Tyler ilustruje przykładem odmiennej językowej kategoryzacji niektórych zjawisk atmosferycznych: w większości języków europejskich występuje ich leksykalne zróżnicowanie strukturalnie odpowiadające polskim nazwom *rosa*, *mgła*, *lód* i *śnieg*, natomiast lud Koya (Indie Południowe) dysponuje na określenie tych zjawisk jednym słowem *mancu* (Tyler 1993, s. 27). Wiąże się to naturalnie w tym drugim przypadku ze sporadycznością doświadczeń z takimi zjawiskami atmosferycznymi, a zatem również z niewielką ich wagą w życiu tamtejs-

szej społeczności językowej. Jeśli nie ograniczymy się wyłącznie do nazw zjawisk materialnych, to w porównawczych opisach leksyki można dostrzec kilka wyraźnych tendencji. Wyraźnie predestynowane do takich opisów są kategorie leksykalne, które można by określić jako „słowa kulturowo ważne”. Ujawniają one bowiem nie tylko semantyczne różnicowania pozornie identycznej przestrzeni znaczeniowej obejmowanej przez dane słowa czy wyrażenia, ale również ideologiczne czy światopoglądowe postawy użytkowników danego języka. Mowa tu o porównawczych analizach takich kategorii pojęciowych, których leksykalne odpowiedniki ujawniają swoiste sposoby patrzenia na świat i jego oceny, np. pol. *los* i ros. *sud'ba*, pojęcia ‘duży’, ‘ciała’ i ‘rozumu’, ‘sumienia’, ‘wolności’, ‘ojczyzny’, ‘rodziny’ czy ‘śmierci’. Szeroko eksplorowane są porównawcze opisy nazw uczuć i stanów emocjonalnych. Porównawczym opisom leksykalnym sprzyja zwłaszcza sytuacja, gdy identycznie zbudowanej fizycznej przestrzeni pozajęzykowej odpowiadają odmiennie językowo ustruktrowane konstrukcje słowne. Dotyczy to zwłaszcza nazw barw, człowieka, zwierząt i ich części ciała, nazw roślin, liczb i wymiarów itd. (pełniejsza dokumentacja materiałowa w: Tokarski 2013, s. 77 i nast.). Praktycznie w każdej sferze leksykalnej różnych języków można dostrzec odmienne sposoby kategoryzowania i wartościowania świata. Prowadzi to niekiedy do często podnoszonych w literaturze naukowej trudności przekładowych, gdy znaczenie słowa i cała jego otoczka kulturowa w języku wyjściowym ma tylko przybliżone odpowiedniki w języku docelowym. W przygotowywanej pod moim kierunkiem rozprawie doktorskiej doktorantka porównywała rosyjskie słowo *dvor* z wiersza „Do svidanija, malcziki” B. Okudźawy i jego odpowiedniki w polskich tłumaczeniach W. Dąbrowskiego i D. Wawiłow. Każdy proponowany odpowiednik (*park miejski*, *sad*, *podwórko*) tylko w niewielkiej części oddawał wszystkie możliwe konotacje wyjściowego odpowiednika rosyjskiego (Jarosz 2004, s. 74).

2. Relatywizm wewnątrzjęzykowy

W najmniejszej mierze nie kwestionując rzeczywistej wartości relatywizmu międzyjęzykowego w opisie języków, struktur pojęciowych i kultur, warto jednak podkreślić, że owo dopełnianie się intelektualnych możliwości człowieka gra równie wielką, jeśli nawet nie większą, choć nie zawsze dostrzeganą rolę w relatywizmie wewnątrzjęzykowym. Podstawowym założeniem relatywizmu wewnątrzjęzykowego jest teza, że w obrębie tego samego języka etnicznego i w semantycznych obrazach słów na ten język się składających mogą współistnieć, dopełniać się lub sobie przeczyć, odmienne typy racjonalności, odmienne sposoby myślenia o świecie i jego porządkowania.

2.1. Relatywizm w systemie i relatywizm tekstowy

Rozróżnienie relatywizmu systemowego i tekstowego wynika z faktu, że w zakresie procesów kategoryzacyjnych zjawisko to dotyczy zarówno w miarę ustabilizowanych kodowych wartości znaczeniowych słowa, jak też jego wartości potencjalnych, innowacyjnych, kreowanych doraźnie w tekstach, z czasem mogących wchodzić też do ogólnej odmiany języka. W systemowym znaczeniu słowa kumulują się bowiem rozmaite typy doświadczeń, zmieniającej się w czasie wiedzy użytkowników języka o świecie, co w jakiejś mierze musi odnotować czy to zakresowo w swej istocie węższa definicja leksyko-graficzna, czy też pełny semantyczny opis słowa. Relatywizm w systemie to współistnienie w znaczeniu słowa składników motywowanych przez rozmaite typy racjonalności. Ale znaczenie słowa to również pewna potencja, podatność tego znaczenia na rozmaite semantyczne transformacje tekstowe, dla których „inspiracją” jest bądź forma jednostki leksykalnej, bądź obecność takich składników znaczeniowych, które w jednostkowym postrzeganiu świata wymagają odrzucenia, przekształcenia czy rozwinięcia. Semantyczna względność obrazu słowa przejawia się zatem na poziomie języka jako wspólnej przynajmniej dla dużej części jego użytkowników wiedzy o słowie i jego ustabilizowanym znaczeniu. Natomiast semantyczny relatywizm w tekście to taka transformacja znaczeniowa jednostki leksykalnej,

dzięki której zderzają się już utrwalone znaczeniowo właściwości jednostki z nową, kreatywną, zwykle bardzo subiektywną i podporządkowaną określonym intencjom kategoryzacją świata. Ta nowa kategoryzacja może polegać na eksponowaniu w tekście tylko jednego z potencjalnie możliwych ujęć świata i odrzucaniu czy neutralizowaniu ujęć innych, ale może polegać również na kreowaniu, w opozycji do obrazu już zastanego, nowego, sprzecznego z nim sposobu interpretowania świata.

Podstawowym problemem, jaki rodzi się przy próbach opisu sposobów rozumienia przez użytkowników języka znaczeń słów, jest typ racjonalności, a konkretniej mówiąc – różne sfery wiedzy i doświadczeń, jakimi dysponują oni w trakcie posługiwania się słowem. W semantyce lingwistycznej zasadniczym i postulowanym punktem odniesienia był potoczny sposób postrzegania świata. Czy jednak dominującym, a zdaniem niektórych wyłącznym sposobem językowego postrzegania świata staje się racjonalność potoczna, czy też istnieje możliwość, a nawet konieczność uwzględniania rozmaitych, niekiedy wzajemnie się wykluczających typów racjonalności? Odpowiedź na to pytanie znajduje bezpośrednie przełożenie na kształt, tj. zakres i dobór składników znaczeniowych w semantycznej definicji wyrażenia.

Współczesna semantyka wyprofilowana kulturowo zdecydowanie preferuje potoczność epistemologiczną (w odróżnieniu od stylistycznej, por. Bańko 2001, s. 62) jako płaszczyznę odniesienia w semantycznych opisach słowa. W pracach referujących genezę i założenia badań nad językowym obrazem świata, a także w empirycznych opisach wybranych fragmentów leksykonu podkreśla się to, że definicje semantyczne winny odtwarzać potoczne rozumienie znaczenia wyrażen językowych, dokonywane z punktu widzenia tzw. przeciętnego użytkownika języka. Teza taka w zasadzie jest zbieżna z założeniami niniejszego tekstu. Stoimy na stanowisku, że semantyczna definicja słowa nie potrafi się obyć bez odniesień do racjonalności potocznej. Co więcej, ten typ racjonalności jest nie tylko niezbędny z powodów teoriopoznawczych, lecz może stanowić niekiedy zasadniczą sferę odniesień dla innych typów racjonalności w ludzkim myśleniu o świecie. Stanowisko takie nie oznacza jednak akceptowania wyłączności myślenia potocznego w definicjach semantycznych. W znaczeniu wy-

rażenia językowego ścierają się bowiem różne punkty widzenia: poza potocznym rozumieniem świata pojawiają się również elementy wiedzy naukowej, oczywiście nie wiedzy z poziomu eksperckiego, ale także takie elementy, które stwarzają potencjalne możliwości wykreowania nowej wizji świata, tworzenia innowacji semantycznych, reinterpretacji wiedzy w języku wcześniej utrwalonej i na jakimś etapie jego rozwoju akceptowanej.

Nie negując w opisie językowym centralnej roli perspektywy potocznej, musimy zatem wskazać na kilka niebezpieczeństw i niekonsekwencji, jakie pojawiają się wówczas, gdy opis ograniczany jest wyłącznie do punktu widzenia przeciętnego użytkownika języka. Zastrzeżenia dotyczące potoczności dotyczą zarówno samej istoty tej formy poznawania i kategoryzowania świata, jak również jej roli we współczesnym języku i kulturze. Wymieńmy kilka z nich.

Po pierwsze, są to trudności terminologiczne. Kłopoty rozpoczynają się już przy próbach zdefiniowania potoczności i języka potocznego. W literaturze przedmiotu wyróżnia się przynajmniej cztery rozumienia języka potocznego, a za kryteria porządkujące przyjmuje się kategorie z bardzo różnych poziomów opisu lingwistycznego, np. mówioność i konwersacyjność, prymat tzw. „zdrowego rozsądku” w ocenach świata, rozmaite odmiany kontekstu pragmatycznego i kanału przekazu (spontaniczność, familiarność, nieoficjalność, emocjonalność, pogodny nastrój) aż po potoczność jako centrum stylowe języka.

Kłopotów nie ubywa nawet wówczas, gdy za punkt wyjścia przyjmie się najbliższe badaniom semantycznym antropologiczno-lingwistyczne czy – w innych propozycjach terminologicznych – epistemologiczne pojmowanie potoczności jako swoistej semantycznej organizacji słownictwa i struktur gramatycznych z całym zapleczem światopoglądowym i aksjologicznym. Wiele niedomówień i niekonsekwencji pojawia się wówczas, gdy próbuje się zdefiniować potoczność poprzez jej nosicieli – użytkowników języka. W znanym, klasycznym podręczniku Jurija D. Apresjana (Apresjan 1980, s. 79 i nast.) mowa jest o „naiwnym obrazie świata” (naiwnej geometrii, psychologii, astronomii itp.). Jerzy Bartmiński łączy racjonalność potoczną ze zdroworozsądkową postawą „prostego człowieka” (Bartmiński

2001, s. 119), zaś Anna Wierzbicka sprowadza opis języka, zwłaszcza jego struktury znaczeniowej i pragmatycznej, do interpretacji doświadczenia „*przeciętnego człowieka z ulicy*” (Wierzbicka 1993, s. 252). Zauważmy, że tego typu próby definiowania potoczności mają albo charakter waloryzujący negatywnie (*naiwny, zdroworoządkowy*, a nawet *przeciętny* niosą ze sobą konotacje czegoś gorszego, anachronicznego, aintelektualnego itp.; tymczasem język ma swoją piękną logikę, podporządkowaną potrzebom i oczekiwaniom człowieka wobec otaczającego go świata), albo też krąg nosicieli owej potoczności jest właściwie nieokreślony. Bo jak można wskazać *przeciętnego* człowieka i odróżnić go od kategorii ludzi *nie-przeciętnych*? Czy podstawą owej „przeciętności” ma być płeć, wiek, wykształcenie, pochodzenie terytorialne? – a wszystkie te i wiele innych kryteriów mają istotny wpływ na sposób rozumienia i interpretowania świata. Jeśli ma to być człowiek „*z ulicy*”, to od razu nasuwa się pytanie „*z jakiej ulicy?*” i nie jest to pytanie bezzasadne. Czy ma to być ulica wielkiego miasta, ulica małomiasteczkowa czy uliczka na wsi? Wątpliwości tego rodzaju właściwie czynią tę definicję potoczności nieprzydatną, są wygodnym, lecz w istocie treściowo pustym wyznaczeniem zakresu definiowanej kategorii i użytkowników języka jako jej nosicieli.

Po drugie, wątpliwości natury socjologicznej. Nawet jeśli przyjmiemy bardzo nieprecyzyjne przeciwieństwo kryterium „*przeciętnego człowieka*”, to z pewnością nie jest to wyznacznik statyczny, niezmienny w czasie, jak też nie obejmuje całego społecznego zróżnicowania użytkowników języka. „*Nawet w przypadku jednej społeczności narodowej i jednego odpowiadającego jej etnojęzyka [socjologia – przyp. R.T.] musi wziąć pod uwagę istnienie rozwiniętej struktury społecznej, która jest wielowymiarowa, najczęściej hierarchicznie zróżnicowana; musi jednocześnie przyjąć hipotezę, iż poszczególnym członkom tej struktury odpowiadają odmienne systemy językowej komunikacji.*” (Boksański, Piotrowski, Ziółkowski 1977, s. 58).

Trzecią przesłanką uzasadniającą odstępianie od wyłącznego uwzględniania racjonalności potocznej w semantycznym opisie słowa jest rozwój i ekspansja nowych stylowych i gatunkowych form przekazu językowego. W opracowaniach pokazujących tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny (np. Markowski 1992;

Ozóg 2001), a dotyczy to wielu innych języków zależnych od zmian społecznych, ekonomicznych i kulturowych, regularnie pojawiają się rzadko spotykane wcześniej rozdziały dotyczące polszczyzny konsumpcyjnej i stylów perswazyjno-propagandowych, a zwłaszcza języka polityki i reklamy. Ekspansja tych odmian polszczyzny najmocniej wpływa na kształt języka i akceptowane formy językowego kategoryzowania i wartościowania świata.

Prowadzi to, po czwarte, do wzajemnego przenikania się różnych odmian stylowych języka. Zmienność nadawców, a nade wszystko zmienność adresatów tak zróżnicowanych komunikatów językowych prowadzi do tego, że granice między stylami są nieostre. I nawet gdyby przyjąć, że wśród rozmaitych wzajemnie się przenikających odmian stylowych języka uda się przy pomocy jakichś zadowalających niektórych badaczy kryteriów odtworzyć „wzorzec potoczności”, to wciąż aktualne pozostaje pytanie, czy ów „wzorzec” jest jedynym bezalternatywnym sposobem postrzegania świata w języku.

Sam język i obraz świata w nim zawarty podlega, po piąte, stałej ewolucji. Rozwój wiedzy na temat świata zewnętrznego przeciwstawia się elementom konserwatyzmu językowego. Niezależnie od tego, że w języku codziennym posługujemy się nieco „skansenowymi” określeniami typu *słońce, księżyc wschodzi i zachodzi, gwiazdy gasną*, zaś forma *wieloryb* sugeruje semantyczny związek z `wielką rybą`, zapewne nikt z nas, a dotyczy to również dzieci, nie daje wiary aż tak bardzo naiwnej wizji świata, którą mogłyby ewentualnie sugerować przytoczone wyrażenia. Wraz z poszerzającym się, zwłaszcza dla młodszego pokolenia, dostępem do Internetu, piśmiennictwa popularnonaukowego, wraz z rozwojem szkolnictwa, zmianami obyczajowymi i społecznymi itp. zmienia się również sposób postrzegania i interpretowania świata, przejawiający się także w sferze językowej. Przy odtwarzaniu składników oraz zmienności systemu pojęciowego współczesnego Polaka istnieje konieczność uwzględniania nie tylko zmieniającego się świata, lecz również, a może przede wszystkim, zmieniającego się użytkownika języka. A ten dysponuje poza wiedzą potoczną coraz szerszą wiedzą (popularno)naukową, potrafi również świadomie bawić się językiem, podejmować gry językowe, tworzyć struktury formalnie i semantycznie innowacyjne.

Naszukowane tu wątpliwości natury metodologicznej wobec akceptowania absolutnego prymatu wiedzy potocznej w kształtowaniu semantycznego obrazu słowa nakazują dystans względem zunifikowanej semantycznej postawy w interpretacji języka. Zamiast tej dominacji proponujemy pojęciową i semantyczną nierozłączność różnych form myślenia o świecie.

W jakimś sensie dobrą ilustracją tej wielości możliwych spojrzeń na dany obiekt jest znany wiersz Cypriana Norwida „*Nad grobem Julii Capulleti w Weronie*”. Przypomnijmy legendarną scenę będącą postawą licznych tekstów literackich, w tym także wiersza Norwida: nad grobem zmarłych kochanków, Romea i Julii, pojawia się kometa czy spadająca gwiazda:

*Cyprysy mówią, że to dla Juliety,
I dla Romea łąta znad planety
Spada i w groby przecieka;
A ludzie mówią, i mówią uczenie,
Że to nie łąta są, ale że kamienie,
I że nikt na nie nie czeka!*

Stykamy się tu z przeciwstawieniem dwóch różnych, ale realnie istniejących w świadomości użytkowników języka perspektyw opisu *spadającej gwiazdy* bądź *komety*: z jednej strony ciała niebieskiego uosabiającego rozmaite stany emocjonalne, w tym rozpacz i zapowiedź nieszczęścia (*łąta znad planety, groby*), z drugiej – uproszczonej perspektywy naukowej, włączającej to ciało niebieskie do kategorii obiektów czysto fizycznych (*kamienie*). W polskiej tradycji kulturowej *spadającej gwiazdzie* poza zapowiedzią nieszczęścia przypisuje się również zdolność spełniania życzeń. Takie interpretacje zakładają swoistą amalgamatową strukturę znaczenia ze stopionymi w nim odmiennymi kategoryzacjami pochodnymi od różnych typów racjonalności, potocznej, kulturowo-poetyckiej i uproszczonej naukowej. O tym, że uproszczona wiedza naukowa na temat świata czy jego fragmentów, na skutek oddziaływania szkoły czy powszechnego dostępu do Internetu, staje się coraz bardziej obecna w świadomości nawet dzieci, świadczy pozornie tylko akcydentalne zdarzenie. Mój

wnuk, wówczas uczeń 1. czy 2. klasy szkoły podstawowej, pewnego wieczora spytał mnie, dlaczego jego nauczycielka w szkole powiedziała, że spadające gwiazdy są to *kosmiczne śmiecie*. Bardzo to już dalekie od pociągających skądinąd wierzeń o związkach tego ciała niebieskiego ze spełnianiem się ludzkich życzeń czy zapowiedziami nieszczęść, bliskie zaś uproszczonej wiedzy naukowej i z wiedzą tą niespreczne.

2.2. Relatywizm kreowany w tekstach

Postulat nierozłączności różnych form myślenia o świecie do tej pory uwzględniał włączania do struktur pojęciowych elementów wiedzy specjalistycznej (naukowej). Kolejna teza artykułu nawiązuje do potrzeby uwzględniania kreatywnej semantycznej otwartości języka. Stajemy w ten sposób przed odmienną perspektywą opisu relacji między językiem i światem. O ile bowiem względność potocznych i naukowych kategoryzacji (klasyfikacji) świata zależy od w miarę jasnych kryteriów związanych z celem opisu i potrzebami ludzi, to językowa kreacja burzy każdy z zastanych porządków, wprowadza nowy, niekiedy bardzo subiektywny i zaskakujący ład.

Ów nowy ład odzwierciedlający się w znaczeniach jednostek leksykalnych najłatwiej odnaleźć w tekstach kreatywnych, zwłaszcza artystycznych. Jednak nierzadki jest również w rozmaitych tekstach perswazyjnych, np. reklamie, języku polityki, tekstach publicystycznych itp. I właśnie z tych ostatnich źródeł wywodzi się wiele porzekadeł, innowacji znaczeniowych, które wchodzą do języka ogólnego i stopniowo kształtują i utrwalają nową wizję świata. Przytoczona dalej ilustracja materiałowa jest swoistą ironicznie przewrotną diagnozą polskiej rzeczywistości. Przykład pochodzi z prasowych tekstów polskiego felietonisty i satyryka Michała Ogórka. Wszystkie jego felietony mają podobną strukturę. Tekstem głównym jest zwykle opis wymaginowanej sytuacji, w której uczestniczy tytułowy Mr. O'Goreck, sytuacji mającej wprawdzie odniesienia do aktualnych wydarzeń społecznych czy politycznych, ale przedstawionej w sposób celowo przesadny, satyryczny, niekiedy wręcz karykaturalny. Natomiast formą rekapitulacji, uogólnienia przedstawionego zdarzenia, ale

zarazem jego oceną jest semantyczna definicja kluczowego dla felietonu wyrażenia, poprzedzonego śródtytułem „*Słowniczek trudniejszych terminów*”. Oto interesujący nas przykład:

– *Czy pan wie, że kobieta w Polsce materialnie stoi gorzej od porównywalnego z nią mężczyzny? – w Mister O’Gorcku wierciła okiem Wierna Czytelniczka „Wysokich Obcasów”.*
 – *Ciągle słyszy się o czymś odwrotnym – zaproponował Mister O’Goreck. – Że żony są bogatsze od mężów.*
 – *A to w jaki sposób! – Wierna Czytelniczka „Wysokich Obcasów” aż zaniemówiła.*
 – *A w taki, że jak tylko któryś mąż się czegoś dorobi, to zaraz przepisuje wszystko na żonę – wyjaśnił Mister O’Goreck, który był z kolei wiernym czytelnikiem „Bezprawia i Niegospodarki”. – W razie czego mężowi nie można niczego zabrać, bo niczego nie ma. Wszystko należy do żony. (...).*

I konkludująca felieton definicja kluczowego terminu:

Małżeństwo dla pieniędzy „kiedy mąż żeni się tylko po to, aby przepisać wszystko na żonę”.
 (Ogórek 2005, s. 9)

Tradycyjnie frazeologizm *małżeństwo dla pieniędzy* odnosił się do sytuacji, gdy jednym, niekiedy wyłącznym motywem zawarcia związku małżeńskiego była możliwość dysponowania zasobami finansowymi drugiego z partnerów. W felietonie Ogórka następuje znamienne odwrócenie ról: małżeństwo ratuje majątek, w domyśle – zdobyty w nielegalny sposób, przed konfiskatą. Zwróćmy uwagę na rolę wytworzonej w ten sposób polifonii semantycznej wyrażenia. Gdyby nie istniała wcześniej, przed sytuacją opisywaną przez Ogórka, fraza *małżeństwo dla pieniędzy*, wówczas stworzenie jej w odniesieniu do zdarzeń najnowszych byłoby jedynie konstatacją, być może dowcipną i obrazową, zaistniałego stanu rzeczy. Natomiast zderzenie dwóch

różnych znaczeń, rozpatrywanie znaczenia innowacyjnego na tle znaczenia już ustabilizowanego w polszczyźnie, wywołuje przynajmniej efekt humorystyczny. Choć zapewne komizm wyrażenia jest tu sprawą drugorzędną: bardziej chodzi o ironiczną refleksję nad stanem współczesnej obyczajowości polskiej.

Świadomie wyzwalana znaczeniowa polifonia słowa stwarza w tekście swoiste napięcie semantyczne. W najprostszych wypadkach jest to aktualizacja odmiennych, ale potencjalnie tkwiących w języku sposobów oglądu tego samego fragmentu rzeczywistości pozajęzykowej, co pociąga za sobą różnice kategoryzacyjne i aksjologiczne. W sytuacjach bardziej złożonych podjęta w tekście gra językowa prowadzi może do tworzenia nowych, niestandardowych wizji świata. Zazwyczaj jednak powołanie takich innowacyjnych struktur odbywa się poprzez odniesienia do struktur już wcześniej w języku istniejących, skonwencjonalizowanych. Dzięki tym odniesieniom wyrazista staje się nie tylko sama gra znaczeniami, ale również proponowana w tej grze nowa wizja świata. Innowacja, zwracając uwagę na samą siebie, zwraca również uwagę na nowy, niestandardowy sposób postrzegania świata.

Nieprzypadkowo opis relatywizmu wewnątrzjęzykowego dotyczył trzech typów racjonalności, potocznej, naukowej i kreatywnej (artystycznej). Właśnie te typy racjonalności najpełniej wpisują się w triadę występujących w języku głównych sposobów ujmowania świata.² Centralna racjonalność potoczna to interpretacja świata, interpretacja polegająca na swoistym „oswajaniu” świata, na jego wewnętrznym kategoryzowaniu i wartościowaniu wedle intersubiektywnych potrzeb i oczekiwań danej społeczności językowej lub określonej grupy użytkowników. Racjonalność naukowa – odzwierciedlanie – ma charakter obiektywistyczny, a przynajmniej dąży ku obiektywizmowi. Nie pokazuje ludzkich preferencji co do sposobów porządkowania i opisu świata, lecz chłodno, zgodnie z aktualnie obowiązującym stanem wiedzy, odpowiada na pytanie, jaki świat jest.

² E. I. Chanpira (1984, s. 232) wyróżnia trzy typy definicji: teoretyczną, potoczną i artystyczną, tę ostatnią łącząc z widzeniem przedmiotu w określonej chwili i sytuacji.

Przeciwniegi względem odzwierciedlania skraj osi wyznaczany jest przez kreowanie świata, jego obrazy subiektywne, nierzadko podporządkowane indywidualnej wrażliwości twórczej.

Bibliografia

- APRESJAN, J. D.: *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*. Warszawa: Ossolineum 1980, 469 s.
- BAŃKO, M.: *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Studia o słowniku jednojęzycznym*. Warszawa: UW 2001, 336 s.
- BARTMIŃSKI, J.: *Styl potoczny*. In: *Współczesny język polski*, ed. J. Bartmiński, Lublin: UMCS 2001, s. 115 – 134.
- BOKSZAŃSKI, Z. – PIOTROWSKI, A. – ZIÓŁKOWSKI, M.: *Socjologia języka*. Warszawa: Wiedza Powszechna 1977, 183 s.
- CHANPIRA, E. I.: *O chudożestvennoj definiciji*. In: *Problemy strukturnoj lingvistiki*, Moskwa: Nauka 1982.
- GODDARD, C. – WIERZBICKA, A.: *Język, kultura i znaczenie; semantyka międzykulturowa*. In: *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, ed. E. Tabakowska, Kraków: Universitas 2001, s. 175 – 202.
- JAROSZ, N.: *Semantyczne i kulturowe odniesienia w przekładach tekstu poetyckiego*. In: *"Słowa, słowa, słowa..." w komunikacji językowej*, ed. M. Grabska, Gdańsk: Uniwersytet Gdański 2011, s. 73 – 83.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, B.: *Uniwersalizm a relatywizm na tle nowych teorii Kognitywnych*. In: *Językowa kategoryzacja świata*, eds. R. Grzegorzczkowska, A. Pajdzińska, Lublin: UMCS 1996, s. 47 – 70.
- MARKOWSKI, A.: *Polszczyzna końca XX wieku*. Warszawa: Wiedza Powszechna 1992, 221 s.
- OGÓREK, M.: *Najlepszy ogórek, czyli kalendarz na każdy rok*. Kraków: Znak 2005, 271 s.
- OŻÓG, K.: *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*. Rzeszów: Fraza 2001, 263 s.
- TOKARSKI, R.: *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*. Lublin: UMCS 2013, 372 s.
- TYLER, S. A.: *Wprowadzenie do metod antropologii kognitywnej*. In: *Ame-rykańska antropologia kognitywna*, ed. M. Buchowski, Warszawa: Instytut Kultury 1993, s. 25 – 52.
- WIERZBICKA, A.: *Sapir a współczesne językoznawstwo*. In: *E. Sapir: Kultura, język, osobowość*, Warszawa: PIW 1978, s. 5 – 31.

WIERZBICKA, A.: *Nazwy zwierząt*. In: O definicjach i definiowaniu, eds. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin: UMCS 2013, s. 251 – 267.

Linguistic Relativism. On the relativity of Linguistic Worlds

Summary

The basic problem examined in the article is linguistic relativism, both in an interlingual perspective and within the same ethnic language. Disputing the thesis about the exclusivity of colloquial thinking, the meaning of the word is treated as a value spread on three basic types of rationality: (simplified) scientific, colloquial, and creative. The underlying thesis of the chapter is the view that the elements of each of the three forms of thinking about the world appear, sometimes compete with, and sometimes complement one another in the meaning of the word. Relativism manifests itself both in the language system understood as repeatable and conventionalized ways of interpreting the world, and in the innovative textual devices suggesting a new look at the realities.

Jozef Sipko

Inštitút rusistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

Nové filologické hľadania v rusistike

Úvod

Jazyk vo svojej podstate a svojím potenciálom poskytuje neobmedzené možnosti pre rôzne formy komunikácie. Jeho využitie závisí od stupňa kultúrnej vyspelosti komunikujúceho človeka a od vývojového stupňa etnokolektívu, ktorého je príslušníkom, od sociálnych vzťahov a od bohatstva foriem sociálnej, kultúrnej a napokon aj medzikultúrnej interakcie. Postsovietske obdobie v dôsledku proklamovanej **slobody slova** výrazne obohatilo nielen rôzne formy komunikácie, ale zákonite vytvorilo aj nové východiská pre filologické hľadania. V našich podmienkach prešovskej rusistiky sme sa začali orientovať na výskum jazyka v jeho hlbšom a mnohostrannejšom prepojení s **kultúrou**. Na uvedenom pozadí začali vznikať filologické disciplíny s bohatým interdisciplinárnym zameraním, akými sú **etnopsycholingvistika** (Krasnych 2002), **interkultúrna komunikácia** (Gudkov 2003) a najmä celý rad variantov **lingvokulturologie** (Alefirenko 2010, Chrolenko 2005, Maslova 2004, Sipko 2011, Vorobjov 1997). V uvedených prácach sa ponúka určitá možnosť bližšie sa zoznámiť so sociálno-komunikačnými východiskami lingvokulturologie, ktorá skúma jazyk v jeho najtesnejšom prepojení s konkrétnou etnokultúrou. Napokon, na FF PU v Prešove si lingvokulturologickú metodológiu začali osvojovať takisto aj filológovia z iných jazykových pracovísk. V predloženej práci ju budem aplikovať na analýze ruských udalostí z r. 1993 a ich ohlasoch po dvadsiatich rokoch v súčasných ruských patriotických médiách a takisto lingvokulturologickom rozbere výsledkov regionálnych volieb v Banskobystrickom kraji v novembri r. 2013.

1. Vznik politickej lingvistiky

V tomto príspevku sa chcem sústrediť na rozšírenie lingvokulturologického pohľadu na jazyk prostredníctvom výskumu rôznych foriem sociálno-politickej komunikácie najmä v súčasnosti. Táto tendencia je zákonitá, keďže **politický diskurz** je často jednou z dominantných foriem komunikácie v prvom rade vďaka médiám. Okrem toho vo vzťahu k **politíckej komunikácii** evidujeme jej výrazné rozšírenie medzi široké vrstvy spoločnosti.

Známe príslovie: *1. Politika je panské huncútstvo.*, prezentuje síce politiku ako objekt záujmu iba pre vyvolených, no je nesporným faktom, že súčasná politická komunikácia vyvoláva bohatú pozornosť zo strany veľkého množstva bežných obyvateľov. Ešte začiatkom XX. storočia masy obyvateľstva nemali ani volebné právo a boli iba pasívnym objektom politických a mocenských opatrení vládnucich, tzv. historických tried. V súčasnosti sa do politického života zapája v rôznych podobách veľké množstvo radových občanov a teoreticky každý má možnosť byť jej aktívnym subjektom. Už iba ten fakt, že politika sa stala hlavnou témou všetkých spravodajských žánrov, hovorí o jej mieste v našom živote. Tento komunikačný fenomén spôsobuje, že politika sa stala významným predmetom záujmu humanitných vied a čo je príznačné, čoraz viac je v centre záujmu filológov. V tomto kontexte je preto prirodzené, že na uvedenom lingvokulturologickom základe sa sformovala **politická lingvistika** (Čudinov 2010) ako jeden z filologických odborov v rámci rusistiky s výrazným interdisciplinárnym smerovaním.

V spomínanom obsahovom zámere pravidelne prebiehajú medzinárodné vedecké konferencie na Uralskej štátnej pedagogickej univerzite (UŠPU) v Jekaterinburgu. V dňoch 24. – 26. 9. 2013 sa konala v poradí už 10. medzinárodná vedecká konferencia pod názvom *Politická komunikácia* (Čudinov 2013 – zborník) za bohatej účasti domácich a zahraničných filológov, kulturoológov, psychológov, politológov a sociológov.

2. Metafory v politickom diskurze

Zoznam tém vystupujúcich hovorí o veľmi bohatom predmete politickej lingvistiky. Možno však povedať, že táto vedná disciplína skúma v prvom rade **politický diskurz** z rôznych aspektov, medzi ktorými dominuje pohľad lingvistický. Práve v postsovietskom období si najmä rusisti začali uvedomovať bohatstvo komunikačných foriem v rámci sociálnej komunikácie a hádam najviac sa to odrazilo vo výskume **metafor** v súčasnom politickom diskurze. Jednou z prvých prác v tomto smere bola štúdia *Rossija v metaforičeskom zerkale* (Čudinov 2001) a následne sa politická metaforistika stala jednou z hlavných tém v rámci politickej lingvistiky. Je to zrejme zákonité, nakoľko zvýšený podiel axiologických foriem v politickej komunikácii vytvára priestor pre mnohostranné **hodnotenie rôznych objektov**. Ako príklad môžeme uviesť niekoľko ilustrácií, ktoré podávajú svedectvo o našej dobe, keď sa celý rad objektov hodnotí najmä prostredníctvom obrazov z oblasti medicíny, čo napovedá o nedobrom „zdravotnom stave“ súčasnej spoločnosti:

2. *Česko s novou vládou čaká šoková terapia* (Sme, 14. 7. 2010). *Krajiny ohrozené gréckou nákazou* (STV1, 10. 5. 2010). *Nová medicína na finančných tržích, lékem by měla být spolupráce vlád, je to preventivní záchranní recept, český finanční trh je zdravý* (ČT1, 13. 10. 2008). *Putin predpísal ekonomike štyri injekcie* (MK, 30. 9. 2008) (Sipko 2011).

V tejto súvislosti sa vytvárajú priame súvislosti s ďalšími metodologickými postupmi analogických filologických výskumov.

3. Jazykový obraz sveta

Pri evidovaní istej hierarchie výskumu metafor môžeme „diagnostikovať“ priority súčasnej spoločnosti, v rámci ktorých je medicína na prvom mieste, keďže jej jazykové prostriedky sa prenášajú aj do iných sfér ľudskej činnosti. Nie je preto náhoda, že v posledných rokoch sa pravidelne vedie odborná diskusia o **jazykovom obraze sveta**

(Kolšanskij 2006) konkrétneho objektu (krajiny, národa, udalosti, osobnosti a iných reálií). Tento termín je jedným z bazových pojmov súčasnej lingvokulturoológie. Pri skúmaní jazykového obrazu sveta, resp. jeho fragmentov má filológ pred sebou náročnú úlohu, ktorá spočíva vo výbere **najreprezentatívnejších** jazykových jednotiek o danom objekte z rôznych, najmä však bazových etnokultúrnych zdrojov. Ako zdôrazňuje vyššie spomenutý Kolšanskij, objektívny obraz sveta vlastne neexistuje. Ten je podmienený ľudskými kognitívnymi schopnosťami, skúsenosťou človeka, úrovňou jeho vzdelania, schopnosťou tvoriť **asociácie** a pod. Osobitne sa to vzťahuje na jazykový obraz konkrétnej etnokultúry u jeho susedov. V postsovietskom období sa v značnej miere začali meniť vzájomné hodnotiace pohľady medzi predstaviteľmi bývalých zväzových republík. Aj jazykovo a kultúrne k sebe najbližšie slovanské národy – Rusi a Ukrajinci, zaznamenávajú vo vzájomných vzťahoch pomerene vysokú mieru negativizmu. V súčasných médiách sa pravidelne opakujú takmer urážlivé výrazy:

3. *Chochly, Chochlandija, salo* (na adresu Ukrajiny), *moskali, okupanti, sovietsky imperializmus* (na adresu Ruska).

Tieto negatívne jednotky sa asociujú s tragickou minulosťou, v dôsledku ktorej história zaznamenala milióny obetí. Budeme ich nazývať **lingvokulturémy** (Vorobjov 1997), ktoré akoby vymenili sovietske ideologické klišé, keď celé desaťročia deklarovali vysokú mieru priateľstva, jednoty, súdržnosti a oficiálne sa zdôrazňovalo, že budú večné a nemenné. No ako ukázala nedávna história, aj jazykové **sovietizmy** sa v značnej miere axiologicky transformujú, keď sa stávajú neraz prostriedkom paródie:

4. *Bratskaja semja narodov, družba narodov* (*Družba narodov* – literárny mesačník; *internacionalizm*), *Lenin večne živý*.

Môžeme teda s určitosťou povedať, že v podstate objektívny jazykový obraz neexistuje, lebo je ovplyvnený psychologickými, kognitívnymi a inými etnokultúrnymi vzťahovými dispozíciami človeka.

4. Jazykové ukazovatele mentality v podobe konceptov

Vjunov (2005) hovorí o jazykových ukazovateľoch **ruskej mentality** na základe celého radu etnokultúrnych východísk, akými sú napríklad obrovské priestory ruskej krajiny. V tejto súvislosti hovorí o **veľkých protirečeniach** ruského národného charakteru, ktoré sú najvýstižnejšie zaregistrované v ruskej klasickej literatúre.

V súvislosti s Ruskom sa vo výskume jeho jazykového obrazu zdôrazňujú niektoré osobitosti ruskej mentality, ktoré sa odrážajú v konkrétnych lexémach ako sú *duša*, *toska* (melanchólia), *sud'ba* (osud), *mat', rodina* (vlast'). Obhájcovia tejto etnokultúrnej zvláštnosti tvrdia, že uvedené ruské **lexémy – koncepty** sú nepreložiteľné, keďže vyjadrujú neopakovateľné kvality ruskej mentality. Koncept sa vytvára na základe hlbokého poznania rôznych etnokultúrnych zdrojov, medzi ktorými je umelecká literatúra, historická spisba, duchovné texty, príslovia a porekadla, iné folklórne zdroje, známe výroky, aforizmy, encyklopédie a pod. V tomto zmysle sú pri ich analýze istým teoretickým základom viaceré monumentálne filologické práce z posledného obdobia (Karaulov 2002, Stepanov 2004). Typickou v tomto zmysle je monografia Dzjuba (2011), v ktorej sa analyzuje koncept *um* v ruskej lingvokultúre. Zdôrazňuje sa, že uvedený koncept je svojím spôsobom v ruskej lingvokultúre unikátny a osobitne zaujmú ruské príslovia a porekadlá, ktoré rozširujú daný koncept (s. 121).

Je svojím spôsobom zákonité, že lingvokulturoológia sa prepája s politickou lingvistikou. Práve na UŠPU v Jekaterinburgu pravidelne vychádzajú filologické časopisy:

5. *Političeskaja lingvistika a Lingvokulturologija*, ktoré sa vhodne dopĺňajú najmä pri hľadaní východísk určitého politického konania v hlbokých koreňoch konkrétne etnokultúry. Dá sa povedať, že istým centrom tohto druhu filologických výskumov sú už spomínané koncepty.

5. Matuška-Rus

Jednou z najtypickejších tém v tomto hľadaní je objektivizovanie **obrazu Ruska** prostredníctvom najtypickejších lingvokulturém, akými sú pravidelne sa opakujúce výrazy v ruskej histórii a takisto v súčasnosti:

6. *Mať-Rodina, Matuška-Rus, Matuška-Moskva, Matuška-Volga, širokaja russkaja duša.*

Obraz *Matuški-Rusi* ponúka mnohé vysvetlenia ruských historických udalostí, osudu Ruska a jeho ľudí a tento dojem sa umocňuje úryvkami z ruskej umeleckej literatúry. Ruskí myslitelia pravidelne zdôvodňujú niektoré osobitosti ruskej mentality práve uvedeným obrazom *Rusi-Materi*. Bagičeva (2008, s. 29) uvádza okrem iného aj takéto ilustrácie:

7.

<i>Už i jest' za što, Rus mogučaja,</i>	<i>A je za čo, Rusko mohutné,</i>
<i>Polubiť tebjja, Nazvat' materju,</i>	<i>Mať ťa rád a nazvat' matkou,</i>
<i>Stať za česť tvoju, protiv nedruga,</i>	<i>Hájiť česť tvoju, proti nepriateľom,</i>
<i>Za tebjja v nužde, složiť golovu.</i>	<i>V ťažkých časoch položiť hlavu.</i>
(I. Nikitin, Rus)	(preklad autor)

Dokonca motív *materi* niektorí autori dokázali jazykovo skombinovať s bývalou sovietskou skratkou *SSSR*:

8. *Ech ty, eseserša naša mat' – kričal v radosti odin zabvennyj mužik* (A. Platonov).

Bagičeva tento obraz odôvodňuje s tým, že slovo *matka* sa asociuje s prívlastkami:

9. *Lubjaščaja, samaja rodnaja i ljubimaja, ne sposobnaja predať svojo diťa.*

Tento hádam najznámejší **metaforický** a etnokultúrny obraz Ruska sa vysvetľuje okrem iného analogickými motívmi v starogréckej mytológii, v ktorej:

10. „*Matka zem Gaja porodí syna Urana-nebo, ktorý je zároveň aj jej manželom, tak aj matka-Rus porodí ruský národ, ktorý je pre ňu synom aj manželom*“ (Gačev 1995, s. 217 – podľa Bagičeva 2008, s. 30 – preklad autor).

Tieto asociácie vytvárajú a prehlbujú spomínaný koncept a lingvokulturologické zdroje tvorby takej **konceptosféry** sú teoreticky nevyčerpatelné. Je na filológovi, ako dokáže z existujúceho jazykovo-textového materiálu vytvoriť objektívny koncept a následne aj jeho **hierarchizovanú podobu**. Už spomínaný koncept *Matuška-Rus, Mat'-Rodina* sa pravidelne zdôrazňuje a využíva najmä v prostredí emocionálnej komunikácie. Je známe, že najväčšia socha v Rusku, vytvorená známym sochárom *Vučetičom* na pamiatku Veľkej vlasteneckej vojny, na legendárnom mieste vytvára istú triádu:

11. *Volgograd – Mamajev kurgan – Prizyv Materi-Rodiny.*

Ten istý motív bol na najznámejšom plagáte z vojnových čias a volal sa:

12. *Mat'-Rodina zovjot!*

6. Jazykové asociácie

Hlboký lingvokultúrny obraz jednotlivých lexém pomáha vytvoriť a pochopiť **asociatívny vzťah** nositeľov jazyka v rámci konkrétnych slov. V pozícii slov-stimulov pomáhajú preniknúť hlbšie do etnokultúrnej semiotiky, lepšie spoznať mentalitu národa, jeho osudové historické etapy, drámy, radosti, národné hodnoty a priority. Keď sa zásadnejšie pozrieme na už spomínané ruské slovo *mat'* v Ruskom asociatívnom slovníku (Karaulov 2002, s. 312), tak nachádzame presvedčivé asociácie s Ruskom a s tými jeho hodnotami, ktoré sú pre Rusov najcennejšie. Materinský **princíp** v ruskom koncepte *Mat'* jednoznačne dominuje:

13. *МАТ': отец, родная, моя, любимая...Rodina, Gorkij, Božja, Rossija...*

MATUŠKA: zemľa, mama, Rossija, Rus, Volga, Rodina, carica...

Tento materinský fenomén v ruskej mentalite a v ruskej kultúre vôbec si ešte viac uvedomíme, keď ho porovnáme napríklad s analogickým nemeckým konceptom, v ktorom jednoznačne prevláda mužský princíp, kde zaznamenávame jeho historickú útočnosť, ktorá sa neraz v dejinách potvrdila najmä vo vzťahu k Slovanom:

14. *Deutschland – Vaterland, Drang nach Osten.*

7. Jazykový antropocentrizmus

Hľadanie **konceptosféry jazyka** je jedným z hlavných smerovaní v súčasnej rusistike a je pozoruhodné, že vo výraznej miere túto tendenciu zaznamenávame práve v politickej lingvistiky. V nej sa hľadajú a analyzujú tie jazykové jednotky, v ktorých obsahu nachádzame motívy k politickej činnosti konkrétnych vedúcich predstaviteľov jednotlivých štátov. V súčasnom ruskom politickom diskurze sa pomerne pravidelne realizujú rozборы vystúpení súčasného prezidenta *V. V. Putina*. V súvislosti s jeho doterajšou politickou kariérou možno určiť istú hierarchiu konkrétnych jeho výrokov – **putinizmov**, za ktorými sa skrýva bohatý **antropocentrický** obsah. Na tomto mieste sa žiada uviesť *Putinovu* reakciu na teroristický útok v Moskve v r. 1998, keď boli vyhodené do vzduchu dva obytné domy, v dôsledku čoho zahynulo niekoľko stovák ľudí. Vtedy prezident *Putin* na dresu teroristov vyslovil ostrú vyhrážku so slovami, ktoré sú z ruského argotického jazyka. V niektorých slovenských novinách sa objavil aj preklad, ktorý však nevystihuje a ani nemôže vystihnúť celý zmysel ruského originálu:

15. My ich budem močiť v sortire. – Budeme ich topiť na hajzli.

Uvedená lingvokulturéma sa takto stala takmer dominantným fragmentom jazykového obrazu *Putina*, ktorý sa postupne začal rozširovať s ďalšími jazykovými jednotkami. Asi najfrekventovanejšie sú tie, ktoré *Putina* charakterizujú ako človeka, posilňujúceho svoju politickú moc. Tieto fragmenty jeho jazykového obrazu sa rozširovali najmä v období posledných prezidentských volieb v Rusku v r. 2012, kedy vymenil na najvyššom poste dovtedajšieho prezidenta *D. Medvedeva* na základe zjavnej, najprv zákulisnej a potom aj otvorenej dohody. V tomto období dominovali najmä jednotky:

16. Prezidentskije vybory, tretij srok, prejomnik – Prezidentské voľby, tretie obdobie, nástupca.

Politická dominancia *Putina* sa odzrkadľuje takisto v slovenskom politickom diskurze. V denniku *Pravda* (26. 8. 2013) bola uverejnená karikatúra, na ktorej *Putin* odhaľuje svoju hrud', kde má zobrazeného *Brežneva*. Tento druh politického diskurzu dostal v politickej lingvistiky názov **politický kreolizovaný text** (Vorošilova 2013), ktorý má

takisto bohatú výpovednú hodnotu. Práve u nás sú pochopiteľné negatívne asociácie s najvyšším sovietskym predstaviteľom z r. 1964 – 1982, lebo za jeho éry bolo 21. augusta r. 1968 Československo okupované Sovietskou armádou a jej spojencami. V tejto súvislosti je zrejmé, že celý rad jazykových jednotiek vyvoláva v našom slovenskom prostredí úplne iné asociácie, ako v ruskom:

17. *Pražská jar, Dubček, socializmus s ľudskou tvárou, okupácia, normalizácia.*

Je pritom zaujímavé, že v RAS (s. 615) nachádzame niektoré reakcie, ktoré súvisia s udalosťami v Československu v r. 1968:

18. *SOCIALIZMUS: rozvinutý, zriadenie, s ľudskou tvárou (s človečeským licom), zahŕňajúci, utópia, Brežnev, kreténizmus, žobrota, najlepší zo všetkých...*

Asociácie s udalosťami z r. 1968 sú v ruskom jazykovom povedomí evidentné, no, samozrejme, nie sú také frekventované. Hoci v Rusku sa doteraz nepoužíva výraz *okupácia Československa*, predsa však isté asociačné reakcie čas od času možno zaznamenať v ruskej tlači. Podobné **reakcie sú spontánne**, o to viac majú povahu presvedčivej výpovede niektorých Rusov o r. 1968. Typickým v tomto zmysle bol novinový titulok o začiatku Majstrovstiev sveta v hokeji v Prahe v r. 2004, kde sa trénerom ruskej *zbornej* stal legendárny, vtedy už 73-ročný Viktor Tichonov:

19. *Pražskaja vesna Viktora Tichonova. – Pražská jar Viktora Tichonova* (www.lenta.ru – 28. 4. 2004).

Vlastne aj tým sa potvrdzuje, že udalosti r. 1968 mali istú hodnotovú odozvu aj v vtedajšom ZSSR a aj v dnešnom Rusku.

8. Národné hodnoty a jazyk

Predchádzajúce ilustrácie poukazujú na jeden z ďalších objektov vo výskumoch politickej lingvistiky a lingvokulturológie a tým je **jazykový obraz osobností**. Ako zdôrazňuje Alefirenko (2010), v centre záujmu lingvokulturológie je hľadanie **hodnotového priestoru** v jazyku. Na pozadí tohto konštatovania si uvedomujeme, že **hodnoty tvoria ľudia**, iba ľudia si ich uvedomujú a z toho zorného uhla je po-

chopiteľná dôležitosť **antropocentrickej paradigmy** v lingvokulturologických výskumoch. Jeden z ústredných termínov lingvokulturologie, **jazykový obraz sveta**, sa takto rozširuje práve o spomínaný jazykový obraz osobnosti. Ako som to ilustroval na príklade s antroponymom *Putin*, pri každej osobnosti zákonite evidujeme dominantné jazykové asociácie, ktoré zostávajú v národnej pamäti po celé desaťročia, ba aj stáročia. Za jednotlivými reakciami k antroponymickým stimulom nachádzame často veľmi bohatý obsah s mnohými priamymi a nepriamymi hodnoteniami konkrétnych osobností, z ich okolia a doby, v ktorej žili. V konečnom dôsledku zase ide o subjektívne hodnotenie, ktoré sa pomocou asociatívnych testov objektivizuje, čím sa vytvára istá tendencia k určitej miere objektívneho poznania. Ako príklad si môžeme zobrať z RAS niektoré antroponymá známych osobností v pozícii stimulov a zaregistrujeme si niektoré reakcie medzi mladými Rusmi, ako boli zaznamenané koncom XX. storočia. Mnoho protikladných hodnotových reakcií nachádzame vo vzťahu k autorovi *perestrojky* (s. 140):

20. *GORBAČOV: prezident, perestrojka, Michail Sergejevič, lysý, exprezident, vodka, Jeľcin, Lenin, líder, čudák, človek, zmija, mizerný politik, zasran, idealista, neúspech, klamár, reflektor prestavby, Raisa, Reagan, bludné reči, múdry, kalika...*

Okrem toho, že si všimneme širokú hodnotovú škálu od plusov po mínusy, medzi reakciami sú slová s bohatým kontextovým obsahom. V prvom rade sa to týka reakcie *perestrojka*, ktorú v axiologickom zmysle veľmi odlišne prijímajú Rusi a cudzina. Pre zahraničie a aj pre nás je to slovo s jednoznačným pozitívnym obsahom, ktorý sa spája s tým, že sa skončila:

21. *Okupácia, normalizácia, nastal odchod sovietskych vojsk.*

Pre Rusov je toto slovo v značnej miere negatívne. V RAS (s. 442) evidujeme jednoznačnú prevahu negatívnych reakcií:

22. *PERESTROJKA: glasnosť, Gorbačov, hlúposť, idiotizmus, zvíťazí, prepadla, pokračuje, urýchlenie, neporiadok, fľaška, výbuch, noviny, a nové myslenie, Miškova, otravuje, klamstvo, sloboda, rozprávka, smiech, išla by do čerta...*

Reakcie v oboch prípadoch obsahujú veľmi bohatý sociálno-politický kontext. Dedukujeme z nich osobnosť *Gorbačova* ako prvú-

ho a posledného prezidenta ZSSR, jeho fyzické dispozície, boj proti alkoholizmu, začínajúcu slobodu slova, jeho knihu *Perestrojka a nové myslenie*, stretnutia a politické súboje s inými politikmi, neúspech reforiem vo vzťahu k zamýšľaným plánom a pod. Jednotlivé slovné reakcie sú svojím spôsobom **kompresované texty** s už spomínaným bohatým obsahom. A tým, že ide o asociácie, ktoré sú spontánnymi reakciami, teda nepripravenými, zvyšujú dôveryhodnosť a vytvárajú predpoklady pre objektivizáciu skúmaného jazykového obrazu konkrétnej udalosti a osobnosti.

9. Antropocentrický pohľad na voľby do VÚC v novembri 2013

Prezentovanú metodológiu môžeme aplikovať pri analýze jazykových fenoménov, spojených s udalosťami na Slovensku v novembri r. 2013. Najväčšiu pozornosť vyvolali voľby v Banskobystrickom kraji, kde sa do druhého kola volieb na post predsedu VÚC dostal známy radikál *M. Kotleba*. Politici, politológovia, novinári a jednotliví občania sa k vzniknutej situácii pravidelne vyjadrovali a ich argumentácia sa sústreďovala na použitie **výrazných jazykových foriem**. Najčastejšie hodnotenie *Kotlebu* bolo prezentované v lexémach:

23. *Radikál, extrémista, neonacista, rasista.*

Už po prvom kole volieb boli vyslovené hodnotenia tejto neočakávanej situácie, ktoré sa okrem negatívnej charakteristiky *Kotlebu* sústreďovali na zaznamenanie vzájomných útokov jednotlivých politikov. Hádám najviac sa citoval výrok premiéra a predsedu Smeru *R. Fica*:

24. *Postup Kotlebu do druhého kola je výsledok pravicovej politiky. Smer s tým nemá nič spoločného.*

Fico mal na mysli fakt, že najmä predstavitelia SDKÚ nedokázali zabrániť postupu *Kotlebu* do druhého kola, lebo ich kandidát *Kaník* získal nízky počet hlasov. Čakalo sa, že v druhom kole 23. 11. 2013 kandidáta Smeru *Maňka* podpora aj pravicové strany, no ich zástup-

covia verejne deklarovali, že tak neurobia, čo im vyčítal aj predseda SDKÚ *Frešo*. *Kaník* dokonca vyhlásil:

25. *Maňka ako Kotleba* (Sme, 20. 11. 2013).

Aj z tohto výroku je zrejmé, akí sú mnohí politici nepoučiteľní. S uvedeným postojom nesúhlasil okrem iného ani poslanec za SDKÚ *Beblavý*, ktorý svoje stanovisko posilnil výrokom *Churchilla*:

26. *Ak by Hitler napadol peklo, vyjadril by som v parlamente podporu diablovi* (Sme, 20. 11. 2013).

Pravda, v tomto prípade išlo o postoj **naozajstnej osobnosti**. Viacerí autori vyjadrovali pred druhým kolom volieb obavy z narastania politického radikalizmu, z neriešenia **rómskej otázky**, ktorá bola a je v pozadí výsledkov volieb v Banskej Bystrici. Zástupcovia verejnosti, ktorí volili *Kotlebu*, to jednoznačne potvrdili. Upozorňovali na to aj médiá:

27. *Poučenia z Kotlebu* (Sme, 21. 11. 2013).

Napokon boli oznámené výsledky druhého kola, ktoré doslova šokovali mnohých obyvateľov Slovenska, vyjadrovali sa k tomu významné osobnosti, vrátane prezidenta, zaznamenali to aj niektoré svetové médiá, ale fakt zostal faktom:

28. *Volby sa skončili šokom* (P. 25. 11. 2013).

Premiér Fico tento výsledok druhého kola regionálnych volieb okomentoval prostredníctvom známeho radikálneho výroku *J. Slotu*, predneseného relatívne v nedávnej minulosti na adresu *Rómov*. *Fico* pripomenul, že *Kotleba* má iba jedno riešenie:

29. *Krátky dvor – dlhý bič* (P. 25. 11. 2013).

Bol zaznamenaný aj iný výrok *Fica* o výsledku 2. kola volieb v Banskej Bystrici, v ktorom opätovne kritizoval pravicové strany a pripisoval im hlavnú vinu za volebné víťazstvo *Kotlebu* v Banskej Bystrici. Tento výrok bol uverejnený v stĺpčeku *Hlúposť týždňa*:

30. *Podstatná časť hlasov, ktoré získal Kotleba, boli hlasy pravice. Pravica si povedala, že Ancikrist, Satan, Hitler, Mussolini, ktokoľvek je lepší ako Smer* (Kor. 25. 11. 2013).

Ako v mnohých podobných prípadoch, kde sa zobrazuje a komentuje určitá **spoločenská anomália**, tak aj vo vzťahu k regionálnym voľbám v Banskobystrickom kraji sa používali zodpovedajúce jazyko-

vé prostriedky. Zrejme najvýraznejšiu **paralelu** medzi anomáliami a jazykovými formami ich zobrazenia vytvárajú **okazionálne slová**:

31. *Fico skotlebovatie* (Sme, 25. 11. 2013).

Hádam najviac zarezonoval výrok porazeného kandidáta za Smer *Maňku*, ktorým v širšom kontexte poukázal na veľmi napäté pomery, vyplývajúce z **rómskeho problému**, ktorý je v jednotlivých regiónoch Slovenska nadobúda hrozivé rozmery:

32. *Kotleba by vyhral aj inde* (vo viacerých médiách).

V tom istom duchu sa niesol aj článok, uverejnený po prvom kole volieb, kde dominovala opäť najmä **rómska otázka**. Vyslovovali sa k nej občania, ktorí nie sú extrémisti, no napriek tomu sa v druhom kole chystali voliť *Kotlebu*. Tento ich postoj predstavuje doslova:

32. *Bystrické dni hnevu. Prejav frustrácie* (T. 2013. 47).

Samozrejme, že jednotliví autori za výsledkom volieb v Banskej Bystrici vidia aj veľký paradox. Veď Banská Bystrica bola centrom SNP, ktorého 70. výročie sa bude oslavovať v budúcom, t. j. 2014-tom roku. Vystáva otázka, či bude na spomínané oslavy pozvaný aj novozvolený predseda Banskobystrického samosprávneho kraja. V nedávnej minulosti sa neraz vyslovil o SNP ako o *puči*, vyzdvihoval režim *prezidenta Tisa*, svojím spôsobom *popieral holokaust*. Pre mnohých to evidentne musí byť:

33. *Banskobystrický budiček* (Sme, 25. 11. 2013).

Výsledok regionálnych volieb v Banskobystrickom kraji v novembri r. 2013 prináša viaceré **poučenia**. Tie spoločensko-politické by si mali zobrať kompetentní politici, hoci sa, samozrejme, týkajú nás všetkých. Spomínané voľby ukázali, že na extrémizmus sa neoplatí reagovať extrémnymi postojmi. Veď nízka účasť voličov – iba okolo 20 % a v druhom kole ešte nižšia (okrem Banskobystrického kraja), je svojím spôsobom tiež **anomália**. Podobnou anomáliou je stav, keď radoví občania volia extrémistu. Zabúda sa, že *Hitler* sa dostal v r. 1933 k moci vďaka víťazstvu v parlamentných voľbách, ktoré boli v hitlerovskom Nemecku poslednými. Všetky uvedené javy majú svoje príčiny a v konkrétnom prípade je to najmä **rómska otázka**. Pod týmto slovným spojením sa skrýva mimoriadne výbušná situácia, ktorá sa dlhodobo kumuluje. Bolo len otázkou času, kedy sa tento problém **zosobní**, keď jedno meno v našej krajine bude symbolizovať veľký

komplex problémov, ktoré na určitom stupni prerastú možnosti ich pokojného zvládnutia. Aj také myšlienky vyvoláva mnohovravný názov článku s jediným menom:

34. *Kotleba* (Sme, 25. 11. 2013).

Záver

Fragmentárne ukážky zo súčasných lingvokulturologických výskumov naznačujú ďalšie možnosti filologických hľadání. Politický text je v súčasnosti jedným z najfrekventovanejších žánrov, ktorý má veľmi bohatú výpovednú hodnotu vo vzťahu k mnohým stránkam života dnešného človeka. Práve Uralská štátna pedagogická univerzita je v istom zmysle priekopníkom vo filologických výskumoch v rámci politickej lingvistiky. Veľkú zásluhu má na tom jej prorektor, prof. A. P. Čudinov so svojím tímom, ktorý získal významné prostriedky z federálnych fondov, vďaka ktorým môže organizovať podobné podujatia. Efektívnosť konferencie sa zvýšila aj vďaka tomu, že zborník príspevkov bol pripravený už k jej začiatku. Uvedená metodológia umožňuje zaznamenávať významné udalosti aj na Slovensku a tým sa vytára istý **jazykový archív doby**.

Prítomná štúdia bola napísaná v rámci výskumného projektu VEGA 1/0610/11 – 2011/201 *Precedentné fenomény ako jazykové kódy etnokultúry*.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALEFIRENKO, N. F.: *Lingvokulturologija. Cennostno-smyslovoje prostranstvo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo „Flinta“, Izdatel'stvo „Nauka“ 2010.
- BAGIČEVA, N. V.: *Obráz Rodiny-Materi v russkom nacional'nom mentalite*. In: Jekaterinburg: Lingvokulturologija 2008, 2, s. 28 – 33.
- ČUDINOV, A. P.: *Političeskaja lingvistika*. Moskva: Flinta – Nauka 2010.
- ČUDINOV, A. P.: (gl. redaktor). *Političeskaja komunikacija. Materialy meždunarodnoj naučnoj konferenciji*. Jekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t 2013.

- ČUDINOV, A. P.: *Rossija v metaforičeskom zerkale*. In: Russkaja reč 2001, 1, s. 34 – 40.
- DZJUBA, E. V.: *Koncept „um“ v rusškoj lingvokulture*. Jekaterinburg: UŠPU 2011.
- GAČEV, V.: *Nacional'nyje obrazy mira. Kosmo. Psycho. Logos*. Moskva: Progress, Kul'tura 1995.
- GUDKOV, D.: *Teorija i praktika mežkul'turnoj komunikacii*. Moskva: Gnozis 2003.
- CHROLENENKO, A. T.: *Osnovy lingvokul'turologiji*. Moskva: Flinta – Nauka 2005.
- KARAULOV, J. N.: *Russkij jazyk i jazykovaja ličnost'*. Moskva: Nauka 1987.
- KARAULOV, J. N. i koll.: *Russkij asociativnyj slovar*. Tom I Ot stimula k reakcijam. Tom II Ot reakcii k stimulam. Moskva: AST. Astrel 2002.
- KOLŠANSKIJ, G. V.: *Objektivnaja kartina mira v poznaniji i v jazyke*. Moskva: KomKniga 2006.
- KRASNYCH, V. V.: *Etnopsycholingvistika i lingvokul'turologija*. Moskva: Gnozis 2002.
- MASLOVA, V. A.: *Lingvokul'turologija*. Moskva: Academia 2004.
- SIPKO, J.: *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturologie*. Prešov: FF PU 2011.
- STEPANOV, J. S.: *Konstanty: Slovar rusškoj kul'tury*. Moskva: 2004.
- VJUNOV, J. A.: *Russkij kul'turnyj archetip*. Moskva: Nauka – Flinta 2005.
- VOROBJOV, V. V.: *Lingvokul'turologija. Teorija i metody*. Moskva: 1997.
- VOROŠILOVA, M. B.: *Političeskij kreolizovannyj tekst: ključ k pročteniju*. Jekaterinburg: UGPU 2013

Новые филологические поиски в русистике

Резюме

Автор обращает свое внимание на новые филологические направления в современной русистике. В первую очередь отмечает лингвокультурологическую парадигму в исследованиях русистов постсоветского периода и в ее рамках отмечает базисные понятия лингвокультурологии. В рамках указанных поисков выдающуюся роль представляет собой образование концептосферы русского языка, создание языковой картины мира и его фрагментов, декодирование языковых показателей менталитета русского народа и определение культурного архетипа народа – все на основе языковых данных. Особое внимание в статье уделено

образованию новой филологической интердисциплины, которой является политическая лингвистика. Главным объектом ее исследования являются многообразные формы политического дискурса и в особенности политическая метафористика. Теоретические выводы в статье дополнены соответствующими иллюстрациями из современных российских и словацких СМИ по отношению к российским и словацким социально-политическим событиям последних 20 лет.

Добринна Даскалова – Растислав Чапак

*Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”,
Шумен, България*

Прешовски университет, Прешов, Словакия

Междуезикова омонимия – за един от аспектите на оценка

1 Интересът към междуезиковата омонимия в настоящото изследване е провокиран от особеностите в значението и поведението на омоними, които са свързани с едно и също семантично поле, проявено със специфични параметри и зависимости в два родствени езика (български и словашки). Целта на наблюденията и на анализа е да се оценят общите и индивидуализиращите характеристики в семантиката на тези омоними и върху такава основа да се проследят отношенията между тях, съответно да се обясни конкретната им реализация в речта, а също и тяхната позиция при структуриране на полето. Решават се няколко конкретни задачи, свързани със семантичните отношения хипонимия, синонимия и антонимия, проявени между наблюдаваните лексикални единици (в отделни случаи се коментират и интересни зависимости, установени при полисемантичните лексеми). В очертания аспект анализът изисква оптимална в сложността и в многообразието си изходна база данни, която може да създаде предпоставки за наблюдение на изоморфни характеристики и за коментар на паралелни зависимости, съответно да осигури условия за пълнота и обективност при оценката на фактите (както в езика, така и в речта), свързани с междуезиковата омонимия. Съпоставката на български и словашки език при тяхното съвременно състояние обогатява теоретическите и практическите

знания в тази област и осигурява повече и по-сигурни аргументи при решаването на някои от дискуссионните въпроси. За да се постигне цялостна оценка на разглежданите в процеса на изследването връзки и отношения, трябва да се има предвид и преносната употреба на наблюдаваните омоними, защото тя носи съществена информация, разширява основата за анализ и осигурява възможност за проследяване на някои развойни процеси и тенденции. Осмисля се спецификата на конкретната речева проява, определена от общите и различните признаци в съдържанието на тези омоними, както и особеностите в тяхното поведение, които са следствие от индивидуалното им лексикално значение и от мотивираната чрез него позиция на думите в семантичното поле. При оценката на междуетиковата омонимия трябва да бъде съобразено още едно обстоятелство – за да се очертае в пълнота и в цялата си сложност, този тип формално-семантично отношение трябва да се наблюдава както при моносемантични, така и при полисемантични лексеми. В случая съпоставителното разглеждане на два родствени езика осигурява условия за проверка на възможността омонимията да бъде реализирана само при отделни значения на сравняваните многозначни думи.

2. Езиковите факти, наблюдавани и анализирани в предлаганата статия, са ексцерпирани от нормативни източници – Кратък речник на словашки език (*Krátky slovník slovenského jazyka*, 2003) и Български тълковен речник (2008 г.). Изходни при решаването на поставените в изследването задачи са думите от български език. Освен двата речника като източник на конкретен материал в отделни случаи се използва и речта. Основните типологични прозодични характеристики на сравняваните езици, различната графика (кирилица – латиница), както и спецификата на съвременната морфологична система в двата езика (аналитична в български език, съответно синтетична в словашки език) се оценяват като ирелевантни в процеса на работата, защото целта на предлагания анализ изисква да бъде съобразена преди всичко диференциацията, която има отношение към семантиката на формално

тъждествените думи в двата езика и към поведението им в системата.

3. Според степента на различие в семантичната структура, думите, наблюдавани в сравняваните езици, могат да се обособят в две групи: а) междуезикови омоними, които се доближават, респективно съвпадат в план на съдържание чрез едно или повече от своите значения; б) междуезикови омоними, които са изцяло разграничени в план на съдържание. Вниманието е насочено към характеристиките на първата от двете групи. Търсят се различните зависимости и спецификата на връзките между омонимите, които имат еднакво типово значение в двата езика, т.е. проявяват се като структурни елементи на едно и също семантично поле. В рамките на тази парадигма, която е вътрешно, специфично явление на езика, обусловено от хода на неговото историческо развитие, могат да съществуват различни семантични групирания, изразяващи обективно съществуващите отношения между нейните единици. Изграждат се парадигматични редове, които се формират на асоциативна основа върху общност в понятийното значение на думите. Тези редове сегментират пространството на полето и представят спецификата на семантичните отношения между неговите структурни елементи – на близост (синонимни отношения) или на противоположност (антонимни противопоставяния). В границите на полето могат да бъдат установени и коментирани също отношенията на хипонимия.

4. Сравнението между оценката на лексикалното явление омонимия в българската и в словашката съвременна езиковедска литература дава възможност за коментар на общите и различните позиции.

4.1. В словашката лексикология омонимите се дефинират като думи, които се „сближават върху основата на сходство, тъждество в тяхната звукова форма, произношение и граматическа

страна. Различни са обаче от гледна точка на значението и етимологията” (Ондрус, Хорецки, Фурдик 1980, с. 168 – 169). В тези изследвания се аргументира обособяването на три групи омоними: *същински омоними* (лексемите съвпадат графично и звуково във всички форми); *омофони* (графично различни, но съвпадащи в произношението си думи) и *омоформи* (думите съвпадат и като произношение, и като графика, но не във всички свои форми).

4.2. Разликата в постановките, защитени в българската лексикология, има отношение не към същността на самото явление, а към отделни формулировки, представящи неговите конкретни параметри, и към акцентите при обяснението на този тип връзки и зависимости в лексикалната система. Омонимията в случая се представя като отношение между думи, *„които са еднакви по звуков или буквен строеж, но различни и независими по значение”* (Бояджиев 1986, с. 73), съответно като явление, породено от съвпадане на материалните форми на различни лексеми, което по същество е неутрализация на формалните различия между тях (вж Върбанов 1995, с. 252), или като отношение между думи *„с еднакъв звуков състав, еднакво произношение и ударение, но с напълно различно лексикално значение”* (Русинов, Георгиев 1996, с. 145), а също така като *„формално лексикално отношение, което се изразява в съществуването на еднакви по форма думи”* (Зидарова 2009, с. 148). По-съществени са различията, свързани с критериите, посредством които се диференцират отделните видове омоними. Изходна е класификацията, свързана със степента и аспекта на съвпадение между формално тъждествените думи – в случая се обособяват групата на пълните (принадлежат към един и същи лексико-граматически клас и тъждеството е в цялата граматическа парадигма) и на частичните омоними (вж Бояджиев 1986, с. 76; Върбанов 1985, с. 253; Русинов, Георгиев 1986, с. 146; Зидарова 2009, с. 153 – 154). Вторият основен критерий за класификация отчита в коя от формите на думата (графична или звукова) се проявява отношението на тъждество – традиционно тук се отделят графични омоними (омографи), фонетични омоними (омофони) и омоними (думи, тъждествени едновременно като

звукова и като графична структура) (вж Бояджиев 1986, 76 – 77; Въртов 1995, с. 255 – 256). Въз основа на този критерий В. Зидарова предлага диференциацията абсолютни и относителни омоними (при абсолютните тъждеството се проявява едновременно чрез двете формални характеристики на думата – звукова и графична; като относителни се разглеждат омофоните и омографите) (вж Зидарова 2009, с. 154 – 155). Отделят се в самостоятелна група т.нар. морфологически омоними (омоформи), чието тъждество се свързва с отделни граматически форми на думата (вж Бояджиев 1986, с. 77; Въртов 1995, с. 255; Русинов, Георгиев 1996, с. 147 – общото в постановките на Върбан Въртов, Русин Русинов и Станьо Герогиев е разглеждането на този тип отношения като частен случай, проявен в групата на непълните омоними). Разликите в цитираните мнения насочват към прецизиране и уточняване на някои от характеристиките, свързани с наблюдаваното лексикално явление, и към определянето на тези от тях, които в отделните изследвания се коментират като доминиращи за проявата на неговата специфика. При очертаване на различията, свързани с подхода към явлението омонимия, респективно към оценка на неговата същност и проява, от съществено значение е фактът, че в словашката лексикология не се отделя специално внимание на така наречените „лексикално-граматически омоними” (Бояджиев 1986, с. 77; Русинов, Георгиев 1996, с. 148) или „лексико-граматически” според терминологията на В. Въртов (Въртов 1995, с. 255), при които става въпрос за по-особен случай на формално тъждество, свързано с конверсията – процес на преминаване на една дума „в друга част на речта, без да промени морфологичния си състав” (Бояджиев 1986, с. 77). Както се вижда, при наблюдението на явлението омонимия в словашката лексикология не се отделя внимание върху съществуването на омографи от типа *panický* (панически) – *panický* (девствен, без сексуален опит) и върху наличието на лексикално-граматически омоними като *krásne* (красиво – наречие) – *krásne* (красиво – прилагателно име във формата си за ср.р.).

4.3. В теоретичен план обща даденост на използваните в процеса на работата изследвания е, че се подчертава изрично липсата на връзка между значенията на наблюдаваните омоними. Категоричното им разграничаване в план на съдържание е в противоречие със съществени и доказани чрез езиковата реалност зивисимости – част от омонимите са получени като резултат от разкъсването на връзката между значенията на една полисемантична лексема. Този исторически процес може да бъде проследен и доказан с конкретни факти във всеки език. Отношенията, анализирани в предлаганото изследване, свидетелстват, че и при проявата на междуезиковата омонимия могат да се посочат случаи, които доказват съществуването на подобна семантична връзка между някои от наблюдаваните в двата езика омоними. В план на съдържание те се разграничават основно в посоката, както и в крайния резултат от тяхното историческо развитие, които обуславят съответно разликата, свързана със степента на отдалечаване от общата изходна сема.

5. Междуезиковите омоними, както и омонимите в рамките на отделен език, възникват по различен начин. С оглед на задачите в предлаганото изследване интересни са преди всичко формално тъждествените отношения между думи, които са от едно и също семантично поле в сравняваните езици и са резултат от различната посока в развитието на изконната лексема (от типа **antika** *ж.* / **антика** *ж.*; **duša** *ж.* / **душа**; **čas** *т.* **час** *м.* и др.). При сравняването на семантичната структура на тези омоними от двете родствени системи се използва компонентният анализ – метод на изследване, „при който значението на лексикалната единица се разлага на елементарни, по-нататък неразложими семантични компоненти, наричани кванти на съдържанието или семи” (Секанинова 1984). Корпусът, върху който се правят наблюденията и се аргументира анализът, включва 50 двойки думи, намиращи се в отношение на омонимия. От тях 28 думи (56 %) в български език са полисемантични (напр. **век м.** 1. време от сто години с определено начало и край; столетие – *двадесети век.*; 2. период,

продължителност от сто години – *Робството е продължило близо пет века*; 3. дълъг период от време със свои характерни черти, особености; епоха – *век на бетона и машините*; 4. безкрайно дълго време; вечност – *Цар царува – века ли царува?*; 5. време колкото живее човек; **веселие ср.** 1. весело, радостно настроение. 2. веселба; увеселение), а в словашки – 17 думи (34 %) имат такава семантична структура (напр. **vek m.** 1. zvyčajne množné, (dlhý) časový úsek: *pretrvať veku*; 2. obdobie niečím typické, éra: *atómový vek*; 3. obdobie (ľudského) života udávané v rokoch: *v mladom veku, školský vek; dožiť sa vysokého veku*; 4. (ľudský) život: *v šesťdesiatom roku svojho veku* 5. pokročilé obdobie života, staroba; **veselie s.** 1. svadobná hostina s hudbou a tancom; svadba; 2. veselá zábava; veselost', veselenie).

5.1. В представените чрез примерите многозначни думи се установява интересна зависимост – някои от техните значения при синхронното състояние на сравняваните лексикални системи дават основание да бъдат оценени като реализации, свързани с речевата проява на една и съща полисемантична лексема (напр. **век м.** дълъг период от време със свои характерни черти, особености; епоха – *век на бетона и машините, златен век*; време колкото живее човек; възраст; безкрайно дълго време; вечност – *Цар царува – века ли царува? от векове; навеки* // **vek m.** obdobie niečím typické, éra: *atómový vek; zlatý vek*; obdobie (ľudského) života udávané v rokoch: *v mladom veku, školský vek; dožiť sa vysokého veku*; zvyčajne množné, (dlhý) časový úsek: *pretrvať veku; od vekov; na veku*; **веселие ср.** 2. веселба; увеселение // **veselie s.** 2. veselá zábava; veselost', veselenie). С други свои значения същите думи имат характеристиките и поведението на междуезикови омоними – **век м.** в значението си „период, продължителност от сто години” (*Робството е продължило близо пет века*), което е резултат от процес на конкретизиране и стесняване на изходната сема **дълъг период от време**, е омоним на думата **vek m.**, която в словашки език не реализира подобно значение; **veselie s.** 1. svadobná hostina s hudbou a tancom; svadba / в български език думата **веселие** може да има такава преносна употреба само в речта на базата на

индивидуални асоциации върху основата на синекдоха чрез включване в специфичен ситуативен и езиков контекст – *Веселието* вм. сватбата *беше с много изненади*). В коментираните случаи като проява на междуетимологична омонимия могат да се оценят само отделни значения на полисемантичните лексеми.

5.2. Интересни зависимости се наблюдават и при конкретната проява на моносемантичните думи. Част от тях в парадигматичен и в синтагматичен план имат характеристики, които дават основание техните употреби, независимо от нюансите в съдържанието им, да се оценят и коментират еднозначно като речева реализация на една и съща дума (в български език **блато** *ср.* – място, потънало в застояла вода, обикновено обрасло с водни растения // в словашки език **blato** *s.* – zem, prach rozmočené vodou). Установяват се и случаи, подобни на предходния, но различаващи се в степента на абстракция в значението при конкретната проява на съответната дума. В план на съдържание тази дума в единия от сравняваните езици се тълкува като по-общо, по-абстрактно название на съответното понятие, а в другия език нейното лексикално значение се стеснява и конкретизира (**злодей** *м.* който върши или е извършил злодеяние; престъпник – *Злодеят е хванат на местопрестъплението* // **zlodej** *m.* kto kradne, okráda – *vreckový zlodej, zlodej sa vlámal do bytu*).

5.3. Ексерпираният езиков материал предлага и междуетимологични омоними, при които в единия език думата е разширила своя обем с появата на нови значения в нейната семантична структура и днес има характеристиките на полисемантична лексема, а в другия език съществува като моносемантична лексикална единица (в български език **антика** *ж.* 1. стара монета или друга ценна вещ; 2. нещо остаряло, излязло от мода; 3. обигран, хитър човек; хитрец // в словашки език **antika** *ž.* grécky a rímsky starovek; jeho kultúra a umenie; **рано** *нар.* 1. малко преди определеното или обичайно време – *Завършихме работата рано*; с това значение наречieto е антоним на **късно**; 2. сутрин преди началото на деня – *Рано е Радка ранила на бели Дунав за вода*. Нар. песен; 3. начало

на известен период – *Рано есента* // **ráno**¹ *sr.* утро, сутрин – *každé ráno; od samého rána*). Второто значение на думата **рано** в българския език е омоним на **ráno**² в словашки, която се реализира като наречие и означава *zavčas ráno – рано сутринта*. Тук в план на съдържание се проявява отношение на близост, сходство между значенията на тези единици от сравняваните езици, което дава основание те да бъдат оценени като синоними.

5.4. Установяват се и случаи, когато развойните процеси в двата езика имат краен резултат, различен от вече коментираниите. Една и съща полисемантична лексема чрез отделните свои значения може да се разглежда като доказателство за проявата на два типа семантични отношения и зависимости. Например думата **зеленина ж.** в български език с прякото си значение **зелена растителност** назовава родовото понятие и влиза в отношение на хипонимия с думата **zelenina ž.** в словашки език – моносемантична лексема със значение *kultúrne rastliny (nízkeho vraztu), koreňová zelenina* (на това съдържание в български език отговаря думата **зеленчук м.**), която се свързва с видовото понятие. При разширяване на семантичния обем на същата дума в българския език се появява по-абстрактното в план на съдържание преносно значение **качество на зелен; зелен цвят**, посредством което тя изгражда омонимна двойка с лексемата **zelenina ž.** и доказва проявата на междуезикова омонимия при сравняваните в изследването езици. Много по-категорични доказателства за посочените зависимости могат да бъдат установени при съпоставка на българската дума **час м.** с основно значение „**мярка за време; 24-час от денонощие, 60 минути**” с думата **čas m.** в словашки език (с основно значение **време**), която назовава родовото понятие и в план на съдържание се изравнява с лексемата **време ср.** в български език. С някои от зависимите си лексикални значения („**кратко непродължително време**” – *Взех лекарство и на часа болката ми премина*; „**изобщо време, ред, удобен момент**” – *Ще дойде моят час и тогава ще видите; Не е час за разправа*) думата **час** чрез съдържанието си съответства на изходното родово понятие **време**. Представените зависими лексикални значения, които

са резултат от процес на разширяване на семантиката, днес имат сравнително ниска фреквентност и са контекстово обусловени (при реализацията си изискват специфичен контекст – ситуативен и езиков). Съществена за изследването в конкретния случай е реалната проява на семантичното отношение хипонимия, реализирано чрез основното (пряко-номинативно) значение на двата омонима – **час м.** в български език и **čas m.** в словашки език. Доказателство за такова отношение в сравняваните лексикални системи са и междуетимологични омоними от типа **бит¹ м.** начин на живот, съвкупност от условия, обичаи и привички, които са присъщи на един напред, класа, съсловие или прослойка – *градски бит*; **byt m.** miestnosti na bývanie tvoriace celok, bytová jednotka, príbytok – *družstevný byt*.

5.5. Сравнително по-редки са случаите, когато в план на съдържание между наблюдаваните в изследването омоними се проявява отношение на синонимия или на антонимия. Близостта в значението при междуетимологичните омоними се свързва преди всичко с оценката на многозначни думи, при които синонимните връзки се установяват между лексико-семантични варианти, имащи различна позиция в структурата на сравняваните лексеми. Като доказателство за това твърдение могат да се използват отношенията и зависимостите между думи от типа **ласка ж.** в български език и **láska ž.** в словашки език, които се включват в един и същи синонимен парадигматичен ред с различни аспекти на лексикалното си значение (**ласка ж.** със сигнификативното си значение „*проявена към някого нежност, любезно отнасяне*”, съответно **láska ž.** с едно от своите синтагматични структурни значения „*обич, приятелско чувство*”). Обща речева характеристика на тези думи в двата езика е реализацията на едно и също ситуативно обусловено значение (т.е. сигматическо лексикално значение) „*любим, любима*” (*ласка моя / prvá láska, láska milovaná*). Подобно отношение се наблюдава и при думите **вкус м.** от български език, която се проявява с няколко значения (те назовават едно понятие, но от различен аспект и в различен обхват – 1. *усещане на сладко, солено, горчиво, и друго, което въз-*

никва при въздействие на различни разтворими вещества върху специални рецептори, разположени главно в лигавицата на езика; 2. качество на храна или друго вещество да предизвиква такова усещане; 3. приятен вкус, сладост; 4. усет за красиво, изящно; 5. предпочитане или природна наклонност, влечение към нещо) и **vkus m.** от словашки език (двете нейни значения отново са доказателство за функционална полисемия – 1. *schopnosť posudzovať estetickú hodnotu: náročný v. v obliekaní* 2. *súhrn estetických hľadísk istého obdobia, spoločenstva a pod.*). В този случай формално тъждествените думи от двата езика в план на съдържание се намират в отношение на синонимия чрез едно от преносните значения на думата **вкус м.** в български език („усет за красиво, изящно”) и прякото значение на **vkus m.** от словашки език („*schopnosť posudzovať estetickú hodnotu*”). Същото лексикално явление се наблюдава и при формално тъждествени моносемантични лексеми от двата родствени езика (например **завчас nap.** със значение „незабавно, веднага, за кратко време” / **zavčas prísl.** със значение „много рано, преждевременно”; **дивя се** „чудя се, удивявам се” / **dívať sa** „гледам, наблюдавам” – в последния от цитираните примери двете сравнявани лексеми са различни в своята конотация и в стилистичните си маркери. Интересни за изследването са отношенията и зависимостите, които се установяват между думи като **ужасен** и **úžasný** – и в двата езика прилагателното име реализира по две значения (в български език – 1. „който причинява ужас; страшен, страхотен”, 2. „много лош и неприятен”, съответно в словашки език – 1. „ужасен”, 2. „слисващ, смайващ; „учудващ”). С първото си значение сравняваните лексикални единици изграждат синонимно отношение, а чрез втория си лексико-семантичен вариант, който в словашки език е с много по-голяма фреквентност, прилагателните имена се проявяват като антоними. В съвременния български език думата има преносна употреба от типа *Концертът беше много хубав, невероятен, а бе, ужасен беше*. При такава употреба, която е стилистически и експресивно маркирана, прилагателното име е с ярка конотация и има поведението на интензификатор на качеството в положителен план. В план на съдържание то се изравнява със съответства-

щата дума **užasný** в словашки език. Тук са налице основания да се говори за развойни тенденции, свързани с контекстовата реализация на думите и с появата, съответно с вероятността за лексикализация на нови зависими значения в тяхната семантична структура. В двата родствени езика развитието на изходната сема при наблюдаваните междуезикови омоними може да доведе и до полюсно противопоставяне от антонимен тип, т.е. при съвременното състояние на системите като конкретен резултат в план на съдържание се наблюдава противопоставяне, проявено в рамките на една същност (**воня** – „лоша миризма, смрад” / **vôňa** – „благоухание, приятна миризма”; **воня** – „мирише лошо, смърди” / **voňat’** – „мирише приятно, ухае”).

6. Езиковите факти, наблюдавани и коментирани в предлаганото изследване, доказват, че на лексикално равнище съпоставката на родствени езикови системи дава възможност да се установяват отношения и зависимости, които могат да бъдат представени цялостно само при многоаспектен анализ и при включване едновременно на различни критерии (както в план на изразяване, така и в план на съдържание) за представяне на специфичните параметри на междуезиковата омонимия, проявена при думи от едно и също семантично поле. Съпоставителният поглед към български и словашки език в случая дава възможност да се установят интересни зависимости, свързани с характеристиките, реализацията и оценката на този тип междуезикови омоними. Предвид на ограниченията, които обективно се налагат в рамките на една отделна статия и като обем на ексцерпирани и анализирани в процеса на работата езикови факти, и като възможности за решаването на конкретни задачи, предлаганото изследване може само да очертае основните проблеми и да определи аспектите на оценка за едно бъдещо и цялостно монографично проучване. За решаването на поставените задачи от съществено значение е наблюдаваните отношения и зависимости да бъдат коментирани детайлно в план на съдържание, защото при този тип междуезикова омонимия (между думи от едно и също семантично поле) се

установяват общи характеристики, свързани с лексикалното значение на наблюдаваните лексеми както при диахронен, така и при синхронен аспект на оценка. Между формално тъждествените лексикални единици от два или повече родствени езици могат да се установят различен тип семантични връзки и да се проследи проявата на явленията хипонимия, синонимия и антонимия. С най-висока фреквентност са случаите, при които думите от двата родствени езика са свързани с назоваване на родово-видовите отношения, т.е. с отношение на хипонимия. Синонимията и антонимията се реализират сравнително рядко, но случаите на такъв тип отношения при междуезиковите омоними предлагат много интересни зависимости, които разширяват възможностите за анализ и оценка на развойните процеси и тенденции в областта на лексикалната семантика.

7. Съпоставителният аспект при разглеждане на формално-семантичните отношения в две родствени езикови системи (книжовния български и книжовния словашки език) доказва, че могат да бъдат изведени зависимости и характеристики, които все още не са цялостно и еднозначно представени в съществуващите изследвания. Тези зависимости са свидетелство, че сравняваните езици имат повече от предполагаемите досега общи параметри и аспекти на близост в областта на семантиката при проявата на междуезиковата омонимия.

7.1. Изследванията в тази посока дават възможност върху конкретен езиков материал (междуезикови омоними в два родствени езика) да се проследят едновременно, в сложната им връзка и зависимост, формалните и семантичните отношения между наблюдаваните думи. Проблематиката е отворена, от една страна, към проследяване на специфичните за отделния език процеси и посоки на развитие, свързани с лексикалните явления полисемия, омонимия, хипонимия, синонимия и антонимия в границите на парадигма, изградена върху типовото значение на думите (т.е. в рамките на едно семантично поле), а от друга – към

анализ и оценка на междуетиковите връзки, доказващи общите характеристики в развойните процеси и тенденции, които могат да бъдат установени в същата тази парадигма.

7.2. Предложеното изследване дава възможност чрез две родствени езикови системи да се изведат и характеризират идентичните зависимости и процеси, свързани с разрушаването на връзките в структурата на една полисемантична лексема и отделянето на един от нейните лексико-семантични варианти като отделна дума, която има статута и поведението на самостоятелна лексикална единица, формално тъждествена на вече съществуващата в системата лексема. Създават се предпоставки на междуетиково равнище да се разширят възможностите и да се обогатят начините за различаване на двете явления – полисемия и омонимия.

7.3. Представените наблюдения и анализи насочват към основните параметри и зависимости в проявата на междуетиковата омонимия в две родствени езикови системи и принципно очертават възможните начини за тяхното възникване.

7.4. Получените конкретни резултати в процеса на изследването доказват възможностите на компонентния анализ. Посредством такъв тип анализ може да се докаже еднозначно правилността на съществуващите постановки, прилагани като теоретична база при оценката на лексикалното явление омонимия като цяло и в частност при оценката на междуетиковата омонимия. Благодарение на приложения в изследването компонентен анализ може да се постигне детайлна съпоставка и да се установят специфичните прояви на отношенията и връзките при наблюдаваните двата сравнявани езика лексикални единици.

Библиография

- БОЯДЖИЕВ, Т. – КУЦАРОВ, И. – ПЕНЧЕВ, Й.: *Съвременен български език*. 1. издание. Издателска къща „Петър Берон“ София 1999. 654 s. ISBN 954-402-036-5.
- ВЪТОВ, В.: *Фонетика и лексикология на българския език*. Издателство „Абагар“, Велико Търново 1995. 469 s.
- ЗИДАРОВА, В.: *7 Очерк по българска лексикология*. Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“, Пловдив 1998. 173 s. ISBN 954-423-134-X.
- ЗИДАРОВА, В.: *Лексикология на съвременния български език*. Издателство „Контакт“, Пловдив 2009. 303 s.
- ПОПОВ, Д. и кол.: *Български тълковен речник*. 4. Издание. Издателство „Наука и изкуство“, София 2008. 1088 s. ISBN-10: 954-02-0156-X. ISBN-13: 978-954-02-0156-6.
- РУСИНОВ, Р. – ГЕОРГИЕВ, С.: *Лексикология на българския книжовен език*. 3. vyd.: Издателство „Абагар“, Велико Търново 1996. 315 s. ISBN 954-427-238-0.
- BLANÁR, V.: *Tolstého sémantická analýza slovanskej slovnjej zásoby*. In: Jazykovedný časopis. Časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, 1974, roč. XXV, č. 1, s. 53 – 59.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: *Kontrastívny výskum jazykov*. In: Jazykovedný časopis. roč. 22, č. 2, 1971, s. 160 – 174.
- GRIGORJANOVÁ, T.: *K otázke medzijazykových homonym a paronym v slovanských jazykoch: na materiáli rusko-česko-slovenského počítačového slovníka*. In: Hľadanie ekvivalentnosti III. Prešov: Prešovská univerzita, 2007. ISBN 978-80-806862-1-5.
- GRIGORJANOVÁ, T.: *Medzijazyková homonymia v slovanských jazykoch z pohľadu lexikografie*. In: Bulharská a slovenská lexikografia v zjednotenej Európe. Veliko Tárnovo – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2009. ISBN 978-80-969992-4-8, ISBN 978-9548709-94-1, s. 102 – 106.
- HORÁKOVÁ, R. – VAŇKO, J.: *Slovaško-slovenska homonimija. Slovar slovaško-slovenskih medjezikovih homonimov*. In: Slavica Slovaca. ISSN 0037-6787, 2007, roč. 42, č. 1, s. 86 – 87.
- KAČALA, J. a kol.: *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2003. 988 s. ISBN 80-224-0750-X.
- KOŠKOVÁ, M. a kol.: *Bulharsko-slovenský slovník I (A – K)*. 1. vyd. Bratislava: Lúč, vydavateľské družstvo 2004. 709 s. ISBN 80-968971-4-4.

- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk: lexikológia*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 225 s. ISBN 67-194-80.
- PANČÍKOVÁ, M.: *Zradnosti poľskej a slovenskej lexiky*. 1. vyd. Opole: Wydawnictwo PRO 2005. 167 s. ISBN 83-906076-5-4.
- SEKANINOVÁ, E.: *Metóda modelovania a komponentovej analýzy v sématike (s aplikáciou na verba sentiendi)*. In: *Jazykovedný časopis*. Roč. 35, č. 2, 1984, s. 134 – 145.
- ŠKVARENINOVÁ, O.: *Paronymický slovník*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1999. 210 s. ISBN 80-08-02828-9.

Interlanguage homonymy – about one of the evaluation aspects

Summary

The interest to interlanguage homonymy in the present research is generated by the peculiarities and nature of homonyms which are connected with the same semantic field that evinces specific parameters and correlations in two related languages (Bulgarian and Slovak). The aim of the observations and analysis is to examine the common and individual characteristics of these homonyms' semantics and to study the relations between them on this basis, so that their actual realization in speech would be explained, as well as their position in the field structure. The study solves some particular problems, connected with the semantic relations of hyponymy, synonymy and antonymy, evident among the examined lexical units (some interesting interdependences, which have been discovered about the polysemous lexemes, are commented in individual cases).

Marta Vojteková

*Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove*

Slovensko – poľské jazykové paralely a rozdiely a ich význam pri výučbe jazyka¹

Je prirodzené, že medzi dvoma geneticky príbuznými jazykmi ako sú slovenčina a poľština sa vyskytujú mnohé spoločné, ale aj rozdielne javy. Materinský slovenský jazyk môže mať na učenie sa poľského jazyka pozitívny, ale aj negatívny vplyv. Pri kongruencii jazykových javov v slovenskom a poľskom jazyku je transfer osožný, hovoríme o pozitívnom transferi, ale v prípade nezahody v jazykových javoch dochádza k negatívne mu transferu – interferencii, ktorá zapríčiňuje narušenie jazykovej normy v cieľovom jazyku vplyvom materinského jazyka (bližšie porov. Pančíková 2005, s. 17). Úlohou pedagóga je využiť pri výučbe blízkeho slovanského jazyka ako cudzieho pozitívny transfer. Znalosť materinského jazyka by mala byť platformou a prirodzenou oporou pri jeho výučbe. Definovaním interlingválnych rozdielov by mal pedagóg minimalizovať negatívny transfer, t. j. prienik naučených jazykových schém z materinského do vyučovaného cudzieho jazyka. Takúto výučbu však môže realizovať len pedagóg ovládajúci oba jazyky.

Pre výučbu slovanských jazykov v konfrontačnom aspekte však nestačí len samotná znalosť oboch jazykov (materinského a cudzieho), ale je potrebné pripraviť ťažiskovú vedeckú základňu, t. j. uskutočniť celý rad odborných výskumov konfrontačného charakteru, ktoré sú základom aj pre kvalitnú a efektívnu výučbu susedných jazykov. Konfrontačnému výskumu slovenčiny a poľštiny a jeho implementácii do

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA *Dynamicke procesy v súčasnej jazykovednej slavistike*, č. 1/0235/11 (2011 – 2013).

vyučovacieho procesu sa venujú pracovníci viacerých slavistických katedier na Slovensku, najmä na Prešovskej univerzite v Prešove, Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici a Univerzite Komenského v Bratislave. Uvedenú metodiku výučby v súčasnosti realizujeme na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove v rámci nového študijného programu *Stredoeurópske štúdiá*, ale vychádzame z tradície končiaceho študijného programu *Slavistika*.

K mnohým témam, ktoré doposiaľ neboli predmetom podrobnejšieho výskumu v slovenčine a poľštine, patrí aj valencia adjektív. V súlade s konfrontačnou metódou sa v príspevku zameriame na opis zhôd a rozdielov v tomto jave na základe slovníčka takmer sedemdesiatich najfrekvencovanejších adjektívnych lexíí s rovnakou alebo podobnou formou, ktorý sme zostavili pomocou korpusového výskumu a na základe lexikografických diel. Okrem toho, že slovníček je východiskom pre opis zhôd a rozdielov vo valencii adjektív v slovenčine a poľštine, môže byť zároveň využitý pri výučbe slovenčiny alebo poľštiny ako cudzích jazykov, a preto tvorí súčasť nášho príspevku. Teoretickým otázkam valencie adjektív sme sa podrobnejšie venovali v inom príspevku (porov. Vojteková 2012). Na tomto mieste sa preto obmedzíme len na definovanie valencie, ktorú chápeme ako schopnosť slov viazať na seba istý počet ďalších jazykových jednotiek (doplnení, participantov) a určovať ich tvarové a významové vlastnosti (Nižniková – Sokolová a kol. 1998). Termín valencia chápeme širšie ako termín väzba (rekcia), lebo zahŕňa doplnenia vnútorné aj voľné, obligátne aj fakultatívne.

Do slovníčka sme nezahrnuli: a) lexie s valenciou iba v jednom z jazykov, napr. *miły* «sprawiający przyjemne wrażenie, ujmujący, sympatyczny» **dla kogo:** *Miłe dla nas życzenia*. (NSPP); b) v rámci zohľadnených lexíí bezekvivalentné valenčné schémy, t. j. prítomné len v jednom z jazykov, napr. *doskonały* «odznaczający się najwyższą jakością; najlepszy, niezrównany, świetny, znakomity» **do czego:** *Konfitury doskonale do herbaty*. (NSPP), zohľadnená bola v rámci tejto lexie valenčná schéma: *doskonały w czym*; c) v rámci zohľadnených lexíí valenčné schémy s druhotnými predložkami, príčinou čoho je rozsiahlosť a otvorenosť tohto podsystemu, napr. *odpowiedzialny* «taki, który odpowiada za coś» **wobec kogo/wobec czego:** *Odpowie-*

dzialny wobec narodu. (NSPP), zohľadnená bola v rámci tejto lexie schéma s prvotnou predložkou *odpowiedzialny przed kim/przed czym*; d) infinitívne doplnenia a doplnenia v podobe vedľajšej vety, ktoré v rámci najfrekventovanejších lexií predstavovali zanedbateľnú časť, a preto by sme na základe ich analýzy neposkytli relevantné závery, porov. *Bol som si vedomý, że strielam do stráženého terča.* (SNK).

Doplnenia v synonymnom vzťahu majú rovnakú syntaktickú a sémantickú charakteristiku a oddeľujeme ich dvoma lomkami (*podobny z czego//w czym*, adverbálne – zreteľ), jednou lomkou oddeľujeme doplnenia rozlíšené kategóriou životnosti – neživotnosti (*dostępny komu/čomu*). Jednu lexiu môže rozvíjať aj niekoľko doplnení s odlišnou syntaktickou a sémantickou charakteristikou, čo naznačujeme: a) pomlčkou, ak doplnenia rozvíjajú adjektívnu lexiu naraz alebo samostatne: *podobny* «majúce pewne cechy zbiežne, wspólne, prawie identyczne z czymś, z kimś, zbliżony do kogoś wyglądem, charakterem, przypominający kogoś» **z czego//w czym** (adverbálne – zreteľ) – **do czego/do kogo** (objekt – vzťah). *Z oczu podobna do babki.* (NSPP) *Był bardzo podobny do brata.* (NSPP); b) rímskou číslicou, ak doplnenia rozvíjajú adjektívnu lexiu výlučne samostatne: *szczęśliwy* «pełen szczęścia» I. **z czego**, II. **w czym**. *Jestem szczęśliwy z twojego przyjazdu.* (NSPP) *W małżeństwie byłam szczęśliwa.* (NSPP).

Pri uvádzaní valenčných schém v poľštine sme vychádzali najmä zo slovníka pod názvom *Nowy słownik poprawnej polszczyzny* (1999), ktorý uvádza najtypickejšie valenčné schémy, lebo ide o normatívny slovník, ktorý okrem uvádzania kodifikovaných valenčných schém upozorňuje aj na schémy príznakové z normatívneho či štýlového hľadiska. Pri identifikácii slovenských ekvivalentov sme pracovali najmä so *Slovenským národným korpusom*, lebo výkladové slovníky slovenského jazyka zohľadňujú valenciu v minimálnej miere, riadili sme sa však aj vlastným jazykovým vedomím. Lexie triedime v slovníčku do troch skupín: a) adjektívne lexie s úplne totožnou valenciou, b) adjektívne lexie s čiastočne totožnou valenciou a c) adjektívne lexie s úplne odlišnou valenciou.

Adjektívne lexie s úplne totožnou valenciou

agresywny – agresívny «zaborczy, zaczepny, napastliwy»

w czym: Ktoś agresywny w działaniu. (NSPP)

v čom: Je dynamický a agresívny v obrane. (SNK)

bliski – blízky «drogi, serdeczny»

komu: Bliska mi osoba. (NSPP) Jesteśmy sobie bliscy. (NSPP)

komu: Byť blízky niekomu. (SSJ)

chory – chorý «chorujący, podupadły na zdrowiu»

I. na co: Chory na grypę. (NSPP) Chory na serce. (NSPP) Chory na głowę. (NSPP)

na čo: Chorý na týfus. (SSJ) Chorý na srdce. (KSSJ) Chorý na rozum. (KSSJ)

II. z czego (vnútorná príčina)//**od czego** (vonkajšia príčina): Chory ze zmęczenia. (NSPP) Chory od upału. (NSPP)

z čoho (vnútorná aj vonkajšia príčina)//**od čoho** (vnútorná príčina): Bol chorý z osamelosti. (SNK) Chorý z nesmierného pitia. (SNK) Bol chorý od žiarlivosti. (SNK)

czarny – čierny «brudny»

od czego: Byłem czarny od sadzy. (NKJP)

od čoho: Chrbát mal čierny od sadzí. (SNK)

długi – dlhý «mający pewien wymiar liniowy (od punktu do punktu)»

do czego//zried. **po co:** Płaszcz długi do kostek//po kostki. (NSPP)

do čoho//**po čo:** Skrótená nad pás, klasická aj dlhá do polovice stehien. (SNK) Mala nos dlhý po kolená. (SNK)

dobry – dobrý «odpowiedni, właściwy»

I. do czego: Konfitura dobra do ciasta. (NSPP)

do čoho: Olivový olej je dobrý do šalátov. (SNK)

II. na co: Chrust dobry na podpałkę. (NSPP)

na čo: A wtedy zistił, że je dobrý na nosenie. (SNK)

doskonały – dokonalý «odznaczający się najwyższą jakością; najlepszy, niezrównany, świetny, znakomity»

w czym: Doskonały w sporządzaniu map terenu. (NSPP)

v čom: Dokonalý v tvorení ľudského dobra. (SNK)

dostępny – dostupný «nietrudny do zdobycia, osiągalny»

komu/czemu: Dostępne mi informacje. (NSPP) Dostępna ludziom wiedza. (NSPP) Wyrób jest dostępny społeczeństwu w niedostatecznej ilości. (NKJP)

komu/čomu: Znamená to, že je vám dostupný objem dát minimálne 5000 × 100 GB. (SNK) Bol dostupný verejnosti zadarmo v obchodnom centre Aupark. (SNK)

drogi – drahý «kochany, bliski uczuciowo»

komu: Drogie nam wspomnienia. (NSPP)

komu: Za vlast', za všetko, čo je nám drahé, si nastavoval život. (SNK)

godny/godzien – hodný/hoden

1. kniž. «zasługujący na coś»

kogo/czego: Postawa godna pochwały. (NSPP) Ktoś godny zaufania. (NSPP) Ślizg godny łyżwiarza figurowego. (NKJP) Człowiek godzien zaufania. (NSPP) Nie byłeś godzien tego zaszczytu. (NSPP) Nie jestem godny/godzien wejść do twego domu. (NSPP)

koho/čoho: Tvoja dcéra je hodná teba. (SSJ) Byť hoden lásky. (KSSJ) Len ten je hoden vstúpiť do chrámu neznámeho boha, kto so všetkým zúčtoval. (SNK)

2. kniž. «dorównujący komuś»

kogo: Dzieło godne mistrza. (NSPP) Uczniowie godni nauczyciela. (NSPP)

koho: A už teraz môžeme napísať, že bol hodný majstra. (SNK)

konserwatywny – konzervatívny «przywiązany do tradycji, do tego co dawne, niechętny wszelkim zmianom, niewykazujący tendencji do szybkich zmian, przeciwstawiający się reformom politycznym; zachowawczy, tradycjonalistyczny»

w czym: Uczony konserwatywny w poglądach. (NSPP) Ktoś konserwatywny w sposobie ubierania się. (NSPP)

v čom: Je na jej strane v otázke imigrantov, ale nie je dost' konzervatívny v otázke práv homosexuálov. (SNK)

miły – miły «drogi, kochany»

komu/czemu: Tylko ten, kto żyje w dobrobycie, jest miły Bogu. (NKJP) Miła memu sercu dziewczyna. (NSPP)

komu/čomu: Každá pomoc mi je milá. (KSSJ) Tento ukrytý a tajomný plameň, taký milý môjmu srdcu. (SNK)

objektywny – objektivny «bezstronny, wolny od uprzedzeń»

w czym: Nauczyciel objektywny w ocenie ucznia. (NSPP)

v čom: Objektivny v posudzovaní iných sociálnych javov. (SNK)

odpowiedzialny – zodpovedný «taki, który odpowiada za coś»

za kogo/za co – przed kim/przed czym: Kto już raz poznał, w czym tkwi, ten już jest odpowiedzialny za siebie. (NKJP) Odpowiedzialny za rodzinę. (NSPP) Odpowiedzialny przed prezydentem Związku. (NKJP) Odpowiedzialny przed narodem. (NSPP)

za koho/za čo – pred kým/pred čím: Otec sa dnes cíti takisto ako matka zodpovedný za dieťa. (SNK) Zodpovedný za výchovu detí. (KSSJ) Je zodpovedný pred Bohom. (SNK) Každý má byť zodpovedný pred zákonom za jeho porušenie. (SNK)

pełny/pelen – plný

1. «obfity w coś, zawierający wiele czegoś, napełniony po brzegi»

czego: Talerz pełny zupy. (NSPP) Szafa pełna bielizny. (NSPP)

čoho: Pohár plný vody. (KSSJ)

2. «owładnięty, przeniknięty czymś»

czego: Jestem pełna nadziei. (NSPP) Dzieci pełne radości. (NSPP) Zawsze był pełen nadziei. (NSPP)

čoho: Srdce plné radosti. (KSSJ) Jazyk tlače a médií vôbec je plný vnútornej dynamiky. (SNK)

perfekcyjny – perfektny «charakteryzujący się doskonałością w każdym szczególe»

w czym: Aktor perfekcyjny w ruchach. (NSPP)

v čom: Zvolen bol perfektný v defenzíve a víťazstvo si uhájil. (SNK)

silny – silný «odznaczający się siłą, mocą; mocny, krzepki»

czym: Kobieta silna duchem. (NSPP)

čím: Je silný predovšetkým rečami. (SNK)

stały – stály «o człowieku: taki, który nie zmienia poglądów, uczuć, zasad»

w czym: Mężczyzna stały w uczuciach. (NSPP)

v čom: Byť stály v láske. (KSSJ)

szczęśliwy – šťastný «pełen szczęścia»

I. z czego: Jestem szczęśliwy z twojego przyjazdu. (NSPP)

z čoho: Som dojatý a šťastný z dobrého výsledku. (SNK)

II. w czym: W małżeństwie byłam szczęśliwa. (NSPP)

v čom: Som veľmi šťastný v partnerskom zväzku. (SNK)

szeroki – široký «mający duży wymiar poprzeczny»

w czym: Mężczyzna szeroki w barach. (NSPP)

v čom: Bol vysoký, široký v pleciah. (SNK)

ślepy – slepý «pozbawiony wzroku»

od czego (vonkajšia príčina): Ślepy od jasnego światła bijącego prosto w oczy. (NSPP)

od čoho (vonkajšia príčina): Bol chvíľu slepý od slz. (SNK)

świadomy/świadom – vedomý «zdający sobie sprawę z czegoś, wiedzący o czymś»

czego: Jestem świadom swoich praw i obowiązków. (NSPP) Kobieta świadoma swojej urody. (NSPP) Jestem świadomy, że nie umiem wszystkiego. (NSPP) Był świadom, że musi wyjechać. (NSPP)

čoho: Je si vedomý svojej ceny. (SNK) Bol som si vedomý, že strieľam do stráženého terča. (SNK)

twardy – tvrdý «odporny na odkształcenia przy naciskaniu; sztywny, nieelastyczny»

od czego: Ręce twarde od pracy. (NSPP)

od čoho: Boli tvrdé od mrazu. (SNK)

wąski – úzky «nieszereki»

w czym: Mężczyzna wąski w ramionach. (NSPP)

v čom: Bol úzky v pleciah. (SNK)

wdzięczny – vd’áčný «pamiętający o przysługze, którą ktoś mu wyświadczył; pragnący się zrewanżować za to»

komu – za co: Jestem jej wdzięczny za pomoc. (NSPP)

komu – za čo: Bol mu vd’áčný za preukázané služby. (KSSJ)

wierny – verný «dochowujący komuś, czemuś wiary; będący wyrazem tej cechy»

czemu/komu – w czym: Mężczyzna wierny młodzieńczym ideałom. (NSPP) Była wierna mężowi. (NSPP) Wierny w przyjaźni. (NSPP)

čomu/komu – v čom: Byť verný svojim zásadám. (KSSJ) Hanka ho odmietla, lebo bola verná Miškovi. (SNK) Verný v láske. (KSSJ)

zasadniczy – zásadový «o człowieku: trwający przy swoich zasadach; pryncypialny»

w czym: W pracy była zawsze zasadnicza. (NSPP)

v čom: Preto sa snažím byť silný, dôsledný a zásadový v tréningoch aj zápasoch. (SNK)

Adjektívne lexie s čiastočne totožnou valenciou

czerwony – červený «mający barwę taką jak krew»

od czego (vonkajšia príčina)//z **czego**² (vnútorná príčina): Czerwony od mrozu. (NSPP) Czerwony ze złości. (NSPP)

od čoho (vonkajšia aj vnútorná príčina): Bol červený od hnevu. (SNK) Nos mal červený od mrazu. (SNK)

dobry – dobrý «kompetentny, pilny, zdolny, starannie coś wykonujący»

I. w czym: Jest dobra tylko w matematyce. (NSPP)

V čom: A bol som dobrý v matematike, tú som aj vyštudoval. (SNK)

II. do czego: Jesteśmy dobrzy do trudnych zadań. (NSPP)

na čo: Veriaci boli druhotriedni ľudia dobrí na manuálnu prácu. (SNK)

mokry – mokrý «pokryty, przesiąknięty lub ociekający wodą albo innym płynem»

od czego (vonkajšia príčina)//z **czego** (vnútorná príčina): Twarz mokra od łez. (NSPP)

Była mokra ze zdenerwowania. (NSPP)

od čoho (vonkajšia aj vnútorná príčina): Kośeła mokrá od potu. (KSSJ) Som celý mokrý od námahy. (SNK)

podobny – podobný «mający pewne cechy zbieżne, wspólne, prawie identyczne z czymś, z kimś, zbliżony do kogoś wyglądem, charakterem, przypominający kogoś»

² Kurzívou označujeme odlišné doplnenia.

*z czego//w czym//zried. **czym** – do kogo/do czego:* Z oczu podobna do babki. (NSPP) Te dwa obrazy są w czymś podobne do siebie. (NSPP) Był bardzo podobny do brata. (NSPP) Ludzie podobni do ptaków. (NSPP) Dzień podobny do dnia. (NSPP)

čím//v čom – komu/čomu//na koho/na čo: Postavou je podobný otcovi//na otca. (SNK) Obrad mangavipen je podobný našim pytačkám. (SNK) Podobný v podstate. (SNK) ... sa považuje za hudobný nástroj podobný na lýru. (SNK)

sprawiedliwy – spravodlivý «postępujący wobec innych zgodnie z nakazami etycznymi, uznający bezstronnie prawa przysługujące innym ludziom, osądzający bezstronnie»

dla kogo – w czym: Nauczyciel sprawiedliwy dla uczniów. (NSPP) Ktoś sprawiedliwy w ocenie, w postępowaniu. (NSPP)

ku komu – v čom: Buď k nemu spravodlivý. (KSSJ) Má to byť zdatný odborník, prísny a spravodlivý v hodnotení. (SNK)

użyteczny – užitočný «przydatny, potrzebny»

dla kogo//zried. komu/czemu – do czego//zried. w czym: Te rzeczy są dla nas//nam jeszcze użyteczne. (NSPP) Był człowiekiem użytecznym krajowi. (NSPP) Najbardziej użyteczne do analizy aktualnego stanu pogody są obrazy powierzchni Ziemi uzyskane w podczerwieni. (NSPP) Materiały użyteczne w opracowaniu tematu. (NSPP)

pre koho/pre čo//komu – na čo//v čom: Tento typ programu je užitočný pre deti. (SNK) Je užitočný pre širšiu verejnosť. (SNK) Byť niekomu užitočný. (SSJ) Podporuje šport, ktorý je zdravý a veľmi užitočný na vyplnenie voľného času. (SNK) Vezmi Marka a prived' ho so sebou, lebo je mi užitočný v službe. (SNK)

Adjektívne lexie s úplne odlišnou valenciou

bezpieczny – bezpečný «niczym nie zagrażający»

w czym: Mechanizm bezpieczny w obsłudze. (NSPP)

na čo: Vďaka tejto funkcii je možné využiť prednosti projektora s vyšším jasom, ktorý však bude súčasne bezpečný na použitie v učebniach. (SNK)

bliski – blízky

1. «dajacy sie porównać z czymś, podobny do czegoś»

czego: Nieuprzejmość bliska chamstwa. (NSPP) Coś jest bliskie prawdy. (NSPP)

čomu: Zákonitosť prírody je blízka zákonitosti jazykovej stavby. (SNK)

2. «mający pewne cechy zbieżne z czymś, zbliżony do czegoś; podobny»

czego: Nieuprzejmość bliska chamstwa. (NSPP) Coś jest bliskie prawdy. (NSPP) Niedelikatność bliska grubiaństwa. (USJP) Naiwność bliska głupoty. (USJP)

čomu: Ich činnosť je blízka činnosti banky či podielového fondu. (SNK)

bogaty – bogatý «mający dużo czegoś, obfitujący w coś; obfity, znaczny, różnorodny»

w co//zast. czym: Obszar bogaty w ropę. (NSPP) Człowiek bogaty w doświadczenia//doświadczeniami. (NSPP)

na čo: Krajina bohatá na nerasty. (KSSJ) Citrón je bohatý na vitamín C. (SSJ)

cenny – cenný «wartościowy»

dla kogo: Jest to cenna dla mnie pamiątka po rodzicach. (NSPP) Uwaga cenna dla zawodnika. (NSPP)

pre koho: Každý z vás je cenný pre Krista. (SNK)

charakterystyczny – charakteristický «typowy dla kogoś, właściwy komuś, czemuś»

dla kogo/dla czego: Prezentowali ślepy entuzjazm, charakterystyczny dla ludzi przekonanych o swej wielkości i misji dziejowej. (NKJP) Zwyczaj charakterystyczny dla kultury słowiańskiej. (NSPP)

pre koho/pre čo: Princíp bezplatného vysokého školstva je charakteristický pre sympatizantov SDL. (SNK) Tento čas je charakteristický pre detské úrazy. (SNK)

dostępny – dostupný «łatwy do zrozumienia»

dla kogo: Wyjaśnił to w sposób dostępny dla każdego. (NSPP)

komu: Je tu predsa význam, ktorý je ľahko dostupný každému chápanejšiemu čitateľovi. (SNK)

drogi – drahý «kosztowny, mający wysoką cenę»

dla kogo: Dla mnie to mieszkanie jest za drogie. (NSPP)

pre koho: Príliš drahý pre Ukrajinco. (SNK)

głodny – hladný zastar. «pragnący, požądający czegoś»

czego: Ktoś głodny współczucia. (NSPP)

po čom: Hladný po láske, po vedomostiach. (KSSJ)

groźny – hrozný «budzący grozę, lęk, obawę»

dla kogo/dla czego: Choroby groźne dla ludzi. (NSPP) Zanieczyszczenia groźne dla środowiska. (NSPP)

pre koho/pre čo: Myslím si, že to nie je dobrý signál pre medzinárodné spoločenstvo a je hrozný pre obyvateľov Hongkongu. (SNK) Je to hrozné pre celú ekonomiku. (SNK)

kompetentny – kompetentný

1. «uprawniony, upoważniony»

do czego: Urzędnik kompetentny do podejmowania decyzji, wystawiania zaświadczeń. (NSPP)

na čo: Je kompetentný na vybavovanie uvedených žiadostí. (SNK)

2. «znający się na swojej pracy; wykształcony lub świadczący o wykształceniu»

w czym: Lekarz kompetentny w diagnozowaniu chorób płuc. (NSPP)

na čo: Je kompetentný na riešenie takýchto sporov. (SNK)

kontrowersyjny – kontroverzný «dyskusyjny, wywołujący rozbieżność sądów; sporny»

dla kogo: Dla Polaków Wielopolski nadal pozostaje postacią kontrowersyjną. (NSPP)

pre koho: Projekt európskej integrácie je kontroverzný aj pre členov Európskej únie. (SNK)

lekki – ľahký hovor. «ľatwy»

w czym//do czego: Urządzenie lekkie w obsłudze//do obsługi. (NSPP)

na čo: Plechový gril bude ľahký na prenášanie. (SNK)

martwy – mŕtvy «sztywny, bładny, omdlały, bez wyrazu, taki jak u zmarłego»

z czego: Martwy ze strachu. (NSPP)

od čoho: A on v tej chvíli padne na zem mŕtvy od strachu. (SNK)

miękki – mäkký «łatwo ulegający czyimś wpływom, łagodny, ustepliwy; będący wyrazem takich cech»

dla kogo: Dla dzieci był zawsze miękki. (NSPP)

ku komu: Jeho odporcovia mu vyčítajú, že je príliš mäkký k imigrantom. (SNK)

łaskawy – láskavý «okazujący, świadczący łąskę; przyjaźnie, życzliwie usposobiony; wielkoduszny, dobry; sprzyjający»

dla kogo: Los był dla nas łaskawy. (NSPP)

ku komu: Nebol nikdy láskavý k nikomu. (SNK)

adekwatny – adekvátny «zgodny z czymś, odpowiadający czemuś; odpowiedni»

do czego: Reakcja byla adekwatna do sytuacji. (NSPP)

čomu: Účasť bola adekvátna počasíu. (SNK)

niebezpieczny – nebezpečný «grożący czymś, mogący spowodować coś złego»

dla kogo/dla czego: Antysemityzm jest niebezpieczny dla ludzi. (NKJP) Człowiek niebezpieczny dla otoczenia. (NSPP) Środek niebezpieczny dla życia. (NSPP)

pre koho/pre čo: Práve tento druh sociálneho zla je nebezpečný pre jednotlivca. (SNK) Je veľmi nebezpečný pre dýchací systém a kožu. (SNK)

okrutny – krutý «taki, który celowo zadaje ból; bezlitosny, bezwzględny»

dla kogo/dla czego: Los okrutny dla człowieka. (NKJP) Okrutny dla zwierząt. (NSPP)

ku komu/k čomu: Gilgameš, król mesta Uruk, je krutý k svojim poddaným. (SNK) Svet človeka je teda skôr ľahostajný a krutý k veciam číro ľudským. (SNK)

optymalny – optimálny «najlepszy, najkorzystniejszy w określonych warunkach»

dla kogo – do czego: Optymalna dla dziecka liczba godzin lekcyjnych. (NSPP) Temperatura optymalna do przeprowadzenia doświadczenia. (NSPP)

pre koho – na čo: Koncentrácia minerálov je v materinskom mlieku optimálna pre novorodenca. (SNK) Vak je optimálny na táborenie. (SNK)

pamiätny – pamätný «godny pamäci, nezapomniany»

dla kogo: Dzień 21 Listopada 1916 r. będzie pamiętny dla nas. (NKJP)

pre koho: Letopočet 2003 bol pamätný pre Ševčenka. (SNK)

przyjazny – priaznivý «przychylny, życzliwy, dobrze usposobiony wobec kogoś»

komu//dla kogo: Przyjazny mi/dla mnie człowiek. (NSPP)

ku komu: Osud bol k nemu priaznivý. (SNK)

przyjemny – příjemný «sprawiający przyjemność, dodatnie wrażenie»

dla kogo: Przyjemne dla mnie wspomnienia. (NSPP)

pre koho: Odchod tesne po sobášii do cudziny bol příjemný pre novomanželov. (SNK)

slawny – slávny «mający rozgłos, słynący z czegoś; głośny»

z czego: Ktoś sławny z inteligencji. (NSPP) Miasto sławne z za-
bytków. (NSPP)

čím: Claude Lévi-Strauss je slávny predovšetkým výskumami celých stoviek mýtov prírodných národov. (SNK)

slodki – sladký «mający łagodny, miły charakter, wyrażający łagodność; także: przesadnie tkliwy, cikliwy»

dla kogo: Słodka dla przyjaciół. (NSPP)

ku komu: Som sladký k priateľom a pichľavý k zloduchom. (SNK)

sympatyczny – sympatický «miły, wzbudzający sympatie»

dla kogo – zried. w czym: Dla nas był zawsze sympatyczny. (NSPP)
Ktoś sympatyczny w sposobie bycia. (NSPP)

komu – čím: Był sympatický niekomu. (SSJ) Festival je sympatický svojou otvorenosťou. (SNK)

szkodliwy – škodlivý «przynoszący szkodę, pociągający za sobą zgubne skutki; szkodzący komuś, czemuś»

dla kogo/dla czego: Związki chemiczne szkodliwe dla ludzi. (NSPP)
Opary szkodliwe dla zdrowia. (NSPP)

pre koho/pre čo: Je škodlivý pre človeka. (SNK) Vysoký príjem so-
dika je škodlivý pre ľudský organizmus. (SNK)

šlepy – slepý «taki, ktorý nie zauvažá czegoś»

I. na co: Matka šlepa na występki syna. (NSPP)

k čomu: Bart je slepý k добрote muža, ktorý sa vždy nesmierne usilo-
val nahradiť mu otca. (SNK)

II. z czego (vnútorná príčina): Dziewczyna ślepa z miłości. (NSPP)

od čoho (vnútorná príčina): Wybuchol som zrazu roztrpčený a ślepý od
złości. (SNK)

twardy – tvrdý «surowy, bezwzględny, niemiły, niezyczliwy; wyra-
żający bezwzględność, nieustępliwość»

dla kogo: Szef twardy dla swoich podwładnych. (NSPP)

ku komu: Musi być neraz tvrdý k svojim najbliżším. (SNK)

typowy – typický «odpowiadający pewnemu typowi, pewnej serii
przedmiotów, ludzi, zjawisk itp., zawierający cechy danego typu; cha-
rakterystyczny»

dla kogo/dla czego: Zachowanie typowe dla dwulatków. (NSPP) Ut-
wór typowy dla romantyzmu. (NSPP)

pre koho/pre čo: Vaňkovmu štýlu chýba uvoľnený humor, typický
pre Haška. (SNK) Tento systém bol typický pre vyspelé krajiny.
(SNK)

uprzejmy – úprimný «miły, grzeczny»

dla kogo: Dziecko uprzejme dla starszych. (NSPP)

ku komu: Budem úprimný k ľuďom, lebo ľudia chcú počuť pravdu.
(SNK)

zdrowy – zdravý «taki, który służy zdrowiu»

dla kogo: Sok z marchewki jest dla dzieci bardzo zdrowy. (NSPP)

pre koho: Sú zdravé pre deti, mladých, starých. (SNK)

znany – známy «taki, o którym wszyscy znają, o którym wszyscy
wiedzą»

z czego: Dom znany z gościnności. (NSPP)

čím: Jej predseda je známy svojim voľnomyšlienkarstvom. (SNK)

V rámci analyzovaných adjektívnych lexíí dominovali lexie s úplne odlišnou valenciou (celkovo 33), o niečo menej bolo lexíí s úplne totožnou valenciou (celkovo 29) a v rámci 6 lexíí sme sa stretli s čiastočnou zhodou, na základe čoho možno konštatovať pomerne vysokú mieru rozdielov vo valencii slovenských a poľských adjektív. Zhody a rozdiely medzi slovenčinou a poľštinou možno pozorovať predovšetkým vo formálnych typoch adjektívnej valencie, z ktorých jednoznačne dominovali predložkové pády, menšie zastúpenie mali bezpredložkové pády. Hlavnou príčinou uprednostňovania predložkových pádov je to, že predložkové konštrukcie vyjadrujú významy omnoho precíznejšie a konkrétnejšie než bezpredložkové pády. V rámci analyzovanej vzorky sa vyskytlo celkovo 138 doplnení predložkového charakteru (73 v poľštine a 65 v slovenčine) a 42 doplnení bezpredložkového charakteru (19 v poľštine a 23 v slovenčine). Na základe výskumu môžeme nižší výskyt predložkových konštrukcií v slovenčine v porovnaní s poľštinou odvodzovať z: a) uprednostňovania bezpredložkových pádov, porov. napr. *dostępny komu – dostępny dla kogo, známy čím – znany z czego, sławny čím – sławny z czego, sympatyczny komu – czym – sympatyczny dla kogo – w czym*; b) z obmedzenej synonymie predložkových konštrukcií, porov. napr. *podobny v czym – podobny z czego//w czym, czerwony od czego – czerwony od czego//z czego, mokry od czego – mokry od czego//z czego, lekki na coś – lekki w czym//do czego*.

Jednotlivé predložkové pády mali v poľštine aj slovenčine rozličné zastúpenie. Frekvenčné poradie v poľštine je nasledujúce: **dla + G (23)** *cenny, dostępny, drogi, groźny, charakterystyczny, kontrowersyjny, łaskawy, miękki, niebezpieczny, okrutny, optymalny, pamiętny, przyjazny, przyjemny, słodki, sprawiedliwy, sympatyczny, szkodliwy, twardy, typowy, uprzejmy, użyteczny, zdrowy*; **w + L (19)** *agresywny, bezpieczny, dobry, doskonały, kompetentny, konserwatywny, lekki, obiektywny, perfekcyjny, podobny, sprawiedliwy, stały, sympatyczny, szczęśliwy, szeroki, użyteczny, wąski, wierny, zasadniczy*; **z + G (9)** *czerwony, chory, martwy, mokry, podobny, sławny, szczęśliwy, ślepy, znany*; **do + G (8)** *adekwatny, dobry (2 lexie), kompetentny, lekki, optymalny, podobny, użyteczny*; **od + G (6)** *czarny, czerwony, chory, mokry, ślepy, twardy*; **na + A (3)** *dobry, chory, ślepy*; **za + A (2)** *od-*

powiedzialny, wdzięczny; po + A (1) długi; w + A (1) bogaty; przed + I (1) odpowiedzialny.

Frekvenčné poradie zastúpených predložkových konštrukcií v slovenčine je nasledujúce: **v + L (15)** *agresívny, dobrý, dokonalý, konzervatívny, objektívny, podobný, perfektný, spravodlivý, stály, široký, šťastný, užitočný, úzky, verný, zásadový; pre + A (13)* *cenný, drahý, hrozny, charakteristický, kontroverzný, nebezpečný, optimálny, pamätný, príjemný, škodlivý, typický, užitočný, zdravý; na + A (11)* *bezpečný, bohatý, dobrý (2 lexie), chorý, kompetentný (2 lexie), ľahký, optimálny, podobný, užitočný; k + D (9)* *krutý, mäkký, láskavý, priaznivý, sladký, slepý, spravodlivý, tvrdý, úprimný; od + G (8)* *červený, čierny, chorý, mŕtvy, mokrý, slepý (2 lexie), tvrdý; z + G (2)* *chorý, šťastný; do + G (2)* *dlhý, dobrý; za + A (2)* *vďačný, zodpovedný; po + L (1)* *hladný; po + A (1)* *dlhý; pred + I (1)* *zodpovedný.*

Oba jazyky využívajú v najvyššom počte akuzatívne predložky (slovenčina *po, na, za, pre* – poľština *po, na, za, w*) a genitívne predložky (slovenčina *od, z, do* – poľština *od, z, do, dla*). V rámci skúmanej materiállovej bázy nebola v poľštine použitá ani jedna datívna predložka, čo je spôsobené tým, že s datívom sa viažu len tri primárne prepozície: *ku, wbrew, przeciw(ko)*, z ktorých prvé dve sú knižné. Z formálne totožných predložiek v slovenčine a poľštine sú zaťažené v pomerne rozličnej miere najmä predložky: *z* (slov. 2 – poľ. 9), *do* (slov. 2 – poľ. 9) a *na* (slov. 12 – poľ. 4).

Z analýzy valenčných ekvivalentov možno odvodiť niekoľko záverov. Celkovo sa v skúmanej materiállovej báze vyskytovalo 8 typov totožných valenčných schém predložkového charakteru, ktoré mali rozličnú frekvenciu s výraznou prevahou *w/v*: **w/v + L (15)** napr. *agresywny w działaniu – agresívny v obrane; od + G (6)* napr. *czarny od sadzy – čierny od sadzi; na + A (3)* napr. *dobry na podpałkę – dobrý na nosenie; do + G (2)* napr. *dobry do ciasta – dobrý do šalátov; z + G (2)* napr. *chory ze zmęczenia – chorý z osamelosti; za + A (2)* napr. *odpowiedzialny za rodzinę – zodpovedný za výchovu; przed/pred + I (1)* *odpowiedzialny przed prezydentem – zodpovedný pred Bohom; po + A (1)* *długi po kostki – dlhý po kolená.*

Z odlišných valenčných ekvivalentov predložkového typu mala výraznú prevahu dvojica: *dla + G – pre + A*, ostatné dvojice boli frek-

ventované menej: **dla + G – pre + A (14)** napr. *optymalny dla dziecka – optimálny pre novorodenca*; **dla + G – k + D (7)** napr. *okrutny dla człowieka – krutý k poddaným*; **do + G – na + A (7)** napr. *podobny do brata – podobný na otca*; **z + G – od + G (4)** napr. *martwy ze strachu – mŕtvy od strachu*; **w + L – na + A (3)** napr. *bezpieczny w obsłudze – bezpečný na použitie*; **w + A – na + A (1)** *bogaty w ropę – bohatá na nerasty*; **na + A – k + D (1)** *ślepa na występki syna – slepý k добрote muža*.

Príčiny dominance predložkových konštrukcií nad bezpredložkovými pádmi sme už uviedli. Vo vzťahu týchto dvoch typov doplnení možno uvažovať aj o ustupovaní bezpredložkových pádov v prospech predložkových pádov, predložkové konštrukcie ich buď úplne nahrádzajú, alebo vystupujú ako synonymné prostriedky. Priamym prejavom týchto faktov je aj nízky počet bezpredložkových pádov, ktoré sa vyskytovali v analyzovanom materiáli. Celkovo to bolo 42 doplnení bezpredložkového charakteru (19 v poľštine a 23 v slovenčine). Na základe ich analýzy sme dospeli k niekoľkým zisteniam.

V oboch jazykoch boli zastúpené len tri nepriame pády: najviac datív (slov. 13 – poľ. 8), potom genitív (slov. 5 – poľ. 8) a inštrumentál (slov. 5 – poľ. 3). V rámci konkrétnych lexií sa v oboch jazykoch veľmi často využívajú totožné bezpredložkové pády. Pri datívnych doplneniach došlo k zhode v 7 lexiách, pri genitívnych doplneniach v 5 a pri inštrumentálových doplneniach v 2 lexiách: a) adjektíva s bezpredložkovým datívom *miły – milý, wdzięczny – vďačný, drogi – drahý, bliski – blízki, dostępny – dostupný, użyteczny – užitočný, wierny – verný*; b) adjektíva s bezpredložkovým genitívom: *pełny/pelen – plný (2 lexie), świadomy/świadom – vedomý, godny/godzien – hodný/hoden (2 lexie)*; c) adjektíva s bezpredložkovým inštrumentálom: *silny – silný, podobny – podobný*. V rámci skúmaných lexií sme sa len v jednom prípade stretli s tým, že ekvivalentom bol iný bezpredložkový pád: *bliski (G) – blízki (D)*. Pri konkrétnych lexiách vystupovali bezpredložkové pády zvyčajne ako jediné, čo si vysvetľujeme tým, že sme analyzovali najfrekventovanejšie lexémy, pri ktorých sú bezpredložkové doplnenia pomerne ustálené. V časti prípadov v jednom jazyku vystupoval bezpredložkový pád a v druhom ekvivalentná predložková konštrukcia: *głodny czego – hladný po čom; znany z czego –*

známy čím, sławny z czego – słávny čím, dostępny dla kogo – dostępny komu, sympatyczny dla kogo – w czym – sympatyczny komu – čím, adekwatny do czego – adekwatny čím.

Pri synchronnom výskume sa nedá posúdiť, kedy je daná predložková konštrukcia použitá za pôvodný bezpredložkový pád, a preto sme si bližšie všimli len tie prípady, kde synchronne vystupujú synonymne oba typy doplnení. V súvislosti s bezpredložkovým datívom môžeme konštatovať, že v poľštine mu najviac konkuruje predložka *dla* (G), porov. *użyteczny zried. komu/czemu//dla kogo, przyjazny komu//dla kogo*, v slovenčine je to predložka *pre* (A) a *na* (A): *użyteczny komu//pre koho/pre čo, podobny komu/czemu//na koho/na čo*, pričom niekedy je zriedkavejšie datívne doplnenie, inokedy predložkový pád. Variantnosť datívu a predložky *dla* sa v poľštine odvodzuje aj od spätosti s osobným alebo neosobným substantívom. Pri spätosti s neosobným substantívom sa uplatňuje zvyčajne bezpredložkový datív, s osobným substantívom obvykle variantne bezpredložkový datív a predložková konštrukcia: *użyteczny dla kogo//komu, użyteczny czemu*. Konštrukcia s predložkou *dla* však prenikla aj k neživotným substantívam, kde sa v súčasnosti používa ako jediná: *charakterystyczny, groźny, niebezpieczny, okrutny, typowy, szkodliwy dla czego*. Za príčinu expanzie konštrukcií s predložkou *dla* namiesto bezpredložkového datívu považuje D. Buttlerová aj vplyv nemčiny a ruštiny, pričom ustupovanie datívu je príznačné najmä vo funkcii príslovkového určenia. Výlučne s datívom sa podľa uvedenej autorky spája už len málo adjektív (1976, s. 158, s. 160). Bezpredložkový datív ako jediné doplnenie, bez synonymie s predložkovým pádom v rámci danej lexie, mali v slovenčine adjektíva: *blízky, dostupný, drahý, milý, vďačný, verný, dostupný, sympatický, adekvatny* a v poľštine: *bliski, dostępny, drogi, miły, wdzięczny, wierny*.

Výlučne s bezpredložkovým genitívom sa spájali: *pełny/pelen, świadomy/świadom, godny/godzien, bliski, głodny – pełny, wedomy, hodny/hoden*. Ani v jednom prípade sme sa nestretli so synonymiou v podobe predložkového pádu, ale podľa D. Buttlerovej sa iba s bezpredložkovým genitívom spája v súčasnosti veľmi málo adjektív (1976, s. 146). Podľa našich zistení ide najmä o adjektíva so zachovanými krátkymi (mennými) tvarmi. Z konkurenčných pádov uvádza

autorka najmä *na* (A), pričom za hlavnú príčinu konkurencie považuje polyfunkčnosť genitívu, ktorá je spomedzi všetkých bezpredložkových pádov najvyššia. V genitívnych väzbách sa realizuje predovšetkým prenesený význam adjektív, kým v predložkovej konštrukcii základný, konkrétny význam (Buttler 1976, s. 146). Porov. *świadom praw, godna pochwały, pełny nadziei – łakomy na dukaty, chciwa na każdy grosz*, ale doložiť môžeme aj výnimky: *pełny zupy, pełny bielizny*.

Podobne ako ostatné bezpredložkové pády (s výnimkou akuzatívu), aj inštrumentál ustupuje precíznejším a konkrétnejším predložkovým pádom, výraznejšie v príslovkovej, menej v predmetovej funkcii (Buttler 1976, s. 169). Výlučne s bezpredložkovým inštrumentálom vystupovali len adjektíva: *silny – silný, słówny, sympatyczny, znány*. Predložkové pády mu konkurovali v prípadoch: *bogaty* zast. *czym//w co*, *podobny* zried. *czym//z czego//w czym – podobny* čím//v čom, ktoré v poľštine ilustrujú ustupovanie inštrumentálu, kým v slovenskom príklade dominuje bezpredložkový inštrumentál.

Na základe analýzy skúmanej vzorky môžeme hovoriť aj o určitej predispozícii adjektív s rovnakými sémantickými príznakmi ku konkrétnej valencii, čo sa v našom materiáli najvýraznejšie prejavilo pri adjektívach označujúcich farbu (adjektíva so sémantickými príznakmi kvalitatívnosť, vizuálnosť, farba), ktoré sa v poľštine spájajú s predložkou *od* alebo *z* (podľa vonkajšej alebo vnútornej príčiny): *czerwony od mrozu, czerwony ze złości* a v slovenčine s predložkou *od*: *červený od mrazu, červený od hnevu*. Od sémantiky adjektív závisí nesporne aj spájateľnosť so životným alebo neživotným doplnením, porov. *vdáčný komu* (*čomu) – *wdzięczny komu* (*czemu), *kompetentny na čo* (*na koho) – *kompetentny do czego* (*do kogo). Okrem toho, niektoré adjektíva disponujú valenciou len v prenesenom význame, napr. *bohаты na čo – bogaty w co*, kým v základnom význame sú bez valencie. Vzťah medzi sémantikou adjektíva a jeho valenciou má rôzne aspekty, ale k relevantným záverom je potrebný výskum omnoho rozsiahlejšej materiálnej bázy, a preto hlbší výskum tohto problému zatiaľ ponechávame na perspektívny výskum. Veľmi vhodným východiskom pre komplexný vedecký opis valencie adjektív v slovenčine a poľštine s jeho neskoršou implementáciou do vyučovacieho procesu by bol konfrontačný slovník, ktorý by mohol byť využi-

teľný aj pri výučbe slovenčiny a poľštiny ako cudzích jazykov či v prekladateľskej praxi. Jeho zostavenie je však o to náročnejšie, že tento typ slovníka absentuje aj v samotnej slovenčine a poľštine.

Zoznam bibliografických odkazov

- BUTTLER, D.: *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1976. 279 s.
- Krátký slovník slovenského jazyka*. (KSSJ) 4., doplnené a upravené vydanie. Hl. red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego*. (NKJP) Dostupné na internete: <<http://nkjp.pl/>>.
- NIŽNÍKOVÁ, J. – SOKOLOVÁ, M. a kol.: *Valenčný slovník slovenských slovies*. Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita 1998. 270 s.
- Nowy słownik poprawnej polszczyzny* (NSPP). Red. naukowy A. Markowski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999. 1786 s.
- PANČÍKOVÁ, M.: *Zradnosti poľskej a slovenskej lexiky*. Opole: Wydawnictwo PRO 2005. 167 s.
- Slovenský národný korpus* (SNK) – prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. Dostupné na internete: <<http://korpus.juls.savba.sk>>.
- Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. Diel.* (SSJ) Hl. red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968.
- VOJTEKOVÁ, M.: *Valencia slovenských a poľských adjektív*. In: Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika): na počesť Alexandry Jarošovej. Bratislava: Veda 2012a, s. 209 – 219.

Slovak-Polish language parallelisms and differences and their role in language teaching

Summary

The article underscores the practical importance of comparative research and the need for defining of cross-linguistic parallelisms and differences in teaching a close Slavic language. We pointed to a number of themes that have not yet been addressed in the Slovak-Polish comparative research, including

the valence adjectives. By comparing the valence of 70 adjectives processed into a glossary we have defined a typology of similarities and differences, as well as determined their degree. The identified high degree of differences in adjectival complements confirmed the need for further research into this phenomenon with a view of applying the research results in teaching process.

Viera Žemberová

*Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií
Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*

Sondy do ukrajinskej literatúry

K ukrajinskej literatúre živej súčasnosti sa približujeme prostredníctvom sond do jej umeleckých jednotlivostí, ktoré ju zastupujú v slovenskom a českom literárnom živote so zámerom nepreušť poznávacie a zážitkové spojenie s literatúrou svojráznej noetiky, neprenosného prijímania dotykov so životom či prírodou a osobitej morálky s vyhraneným všeludským prijímaním toho, čo prináša vo svojej zložitosti osud, čím sa človeku prihovára krivda a spravodlivosť.

1. Poézia je hudba mysle alebo Pavlo Petrovyč Korobčuk v slovenčine

Ukrajinská poézia svoju prítomnosť spája aj s lyrikou Pavla Petrovyča Korobčuka¹. Z Korobčukovej tvorby sa k slovenskému čitateľovi časopisu *Vertigo* dostal v preklade básnický text *Prenikajúce pušky*, Motivicky sa lyrický subjekt spája s empiriou, noeticky odmieta konflikt „*lebo vojna je vždy chyba*“, aby zložitý osobný zážitok z tohto obdobia svojej mladosti zblížoval s mnohoznačnou sémantikou slova mýliť sa/pomýliť sa.

¹ *Pavlo Pavlovyč Korobčuk* (1984) má vo svojom autorskom príbehu zachytenú skutočnosť, že je člen významnej literárnej rodiny, v ktorej jeho otec Peter Korobčuk vstupuje do ukrajinskej kultúry ako básnik, prekladateľ a literárny kritik. Informácie sme získali z „časopisu o poézii a básnikoch“ *Vertigo*, 1, 2013, 1-2 z príspevku *Rozhovor prekladateľa S. Gála s básnikom P. P. Korobčukom*, strany časopisu sú nečíslované.

Tvorivá osobnosť zaujme svojou tvorbou, čo sa prijíma ako prirodzené a súčasne ako osvedčené pozvanie na dialóg medzi artefaktom a jeho príjemcom. Azda invenčnejšie sú však výpovede autora, ktoré prekračujú jeho konkrétne dielo a smerujú k náčrtu jedinečnosti v autorovej koncepcii umenia, k jeho vymedzovaniu sa na podloží generácie alebo druhu, ku konštruovaniu pevných opôr svojej poetiky, alebo k voľnému premýšľaniu o všetkom, čo pohlcuje tvorcovu myseľ a vkus.

Básnik Pavlo Petrovyč Korobčuk svoje prístavenie sa pri súčasnej ukrajinskej poézii rozvinul „*medzi klasikou a avantgardou*“, aby ponúkol gnómu: „*Človek obsiahne dostatočný prierez svetovej poézie a pritom nemusí opustiť literárny priestor Ukrajiny*“, čím poéziu obrazne mení na jazyk dorozumenia, ktorý sa nebráni žiadnej podmienke dovtedy, kým nesiahne na jeho podstatu a na jej opodstatnenosť pri dorozumívaní sa, pretože „*poézia je hudba mysle*“. Umelec v spoločnosti vystupuje ako barometer jej sebavedomia, zrelosti a odvahy hľadať tam, kde sa iné umenia tejto príležitosti vzdali, alebo ju jednoducho odmietli. Básnik ponúka odpoveď, na ktorú sa spoľahol pre jej dostredivú ambíciu zblížiť všeobecné a jedinečné, čo vyriešil takto: „*Pozícia básnika na Ukrajine je pomerne nemenná a typická. Ľudia sa síce pred básnikom skláňajú, ale jeho mienka nikoho nezaujíma. K ukrajinskému básnikovi sa ľudia boja priblížiť, akoby bol niečím vzácnym, ale verejnosť ho prakticky nepotrebuje. S básnikmi sa dobre zabáva, ale na ich názor nikto nedá*“². Vek básnika nepodsúva emócie vytvorené z rozbitej ilúzie o poslaní básne a jej tvorcu, možno sa dovoľáva postmoderného odstupu od tradície a kontextu.

1.1. Autorská revue súčasnej ukrajinskej literatúry

Ukrajinská literatúra, ukrajinský duchovný a národný „zámer“ preniknúť do európskeho myslenia i nazerania na hodnoty tvorivého sveta, sa presadzovali dejinne dostupnými spôsobmi: získavaním vzdelania v dobovej cudzine, teda aj v inej kultúre, programovo oži-

² Citované z *Rozhovoru prekladateľa S. Gála s básnikom P. P. Korobčukom*. In: Vertigo, 1, 2013, 1-2, strany nečíslované. Časopis o poézii a básnikoch.

vovaným formovaním národnej inteligencie, duchovnosti a umenia v konfrontácii voči spoločenstvám vývinovo nadradeným (ruský, poľský kontext) a emancipačne voči spoločenstvám, ktoré svojím národným vývinom neboli také vzdialené (predovšetkým slovenský a český kontext). Európsky „priestor“ aj v kultúre slovanských spoločenstiev korigujú politické procesy po skončení druhej svetovej vojny. Vznik štátnych foriem ako výsledok mocenského delenia európskeho kontinentu spôsobil, že do konca 20. storočia vznikli také útvary, ktoré mozaikovito, z podložia politickej tézy, ideovej dogmy, „globalizujúcej“ umeleckej metódy a tézy o spoločenskej objednávke, „zostavili“ územne veľkú a predovšetkým ideologicky prepojenú „národnú“ literatúru i napriek odlišným vývinovým podmienkam, čo však, popri iných impulzoch, podnecovalo otváranie nových metodológií výskumu v komparatistike, medziliterárnosti a zosilnilo predovšetkým význam a hodnoty odvodené z pramenného a aplikovaného areálového dotyku medzi kultúrami slovanského i neslovanského prvku na európskom kontinente, ale i mimo neho. Ďalším oživeným činom, ktorý reagoval na jestvujúce podmienky, na potrebu udržať kultúrnu identitu jednotlivého v zovšeobecnenom spoločenstve (navyše v dejinách kultúry ho vždy sprevádzali inšpiratívne etnické a kultúrne následky), boli premyslené prieniky formou umeleckého prekladu. Táto cesta sa opakovane osvedčila, sprevádzajú ju výrazné generačné vystúpenia prekladateľských škôl, ako aj dnes už klasické edičné programy v dejinách jednotlivých národných knižných vydavateľstiev a ich edičných programov. Na tradíciu monotematických prierezov v národných literatúrach si čitatelia periodika *Revue svetovej literatúry* privykli ako na koncepčný čin, ktorý spravidla predchádza profilovému alebo reprezentatívne titulom etablovúcemu konkrétnu národnú literatúru buď v jej vývinovom, alebo aktuálnom „priereze“. Pôsobiaci „otvorený“ knižný trh so všetkými danosťami i očakávaniami, ktoré môžu nastať v nesúlade ambícií kultúrneho záujmu, ale aj vydavateľského marketingu a takmer vždy so zložitými procesmi finančného zázemia, sa vracia aj k slovanským literatúram, o ktorých – okrem odborníkov a profesionálov – širšia kultúrna verejnosť nemala posledné desaťročia serióznejšie informácie. Ak sa v tejto súvislosti pripomenie ukrajinská literatúra, bude to vhodný príklad. S nostalgiou čitateľa si možno spo-

menúť na dávnejšie výrazné edičné činy vydavateľstiev Slovenský spisovateľ či Východoslovenské vydavateľstvo, kde sa koncentrovali etablovaní alebo generačne sústredení prekladatelia na slovanské jazyky a prinášali v nových výkladoch a prekladoch nielen klenoty z klasického fondu slovanských národných literatúr, ale keď na to vznikli vydavateľské a kultúrne podmienky, v preklade prinášali autorov „z bielych miest“ národných literárnych spoločenstiev. Periodikum *Revue svetovej literatúry*³ vo svojom prvom čísle v roku 2009 nazrelo do autorsky členitej ukrajinskej literatúry troma líniami: prvá patrí prekladateľom, druhá pôvodnej ukrajinskej literárnej vede o aktuálnej ukrajinskej tvorbe a tretia⁴, prirodzene, sa stáva epicentrom spomenutých dvoch línii – ide o autorov prijímaných pôvodným kultúrnym kontextom za svojich nových a moderných reprezentantov po ukrajinsky napísanej básnickej alebo prozaickej tvorby. *Revue svetovej literatúry* v prvom čísle v roku 2009 urobila nezvyčajne zásluhný čin, a to tým, že dala príležitosť renomovaným prekladateľom z ukrajinčiny do slovenčiny⁵ (Juraj Andričík), no popri nich aj nádejným spomedzi mladých či začínajúcich znalcov ukrajinskej literatúry (Valéria Juričková). Objektívne treba pripomenúť, že prekladateľská línia v tomto čísle je presvedčivým záberom, no predsa len torzom z aktívnych prekladateľov medzi týmito literatúrami, čo však spätne naznačuje, že táto jazyková odnož prekladateľstva v slovenskom kultúrnom prostredí má o dôstojnú a profesionálne vycibrenú budúcnosť „postarané“. Priesečníkom bloku o súčasnej ukrajinskej literatúre sú *Generačné pocity* od I. M. Andrusjaka s podtitulom *Ukrajinská literatúra na konci 20. a 21. storočia*. Postup, aký si Andrusjak zvolil, sa sústredil na rekonštrukciu spoločensko-politického kontextu a politicko-kultúrneho podložia či

³ *Revue svetovej literatúry*, časopis pre prekladovú literatúru, XLV, 2009, č. 1. (šéfredaktorka Jarmila Samcová). ISSN 0231-6269. V tomto čísle RSL, popri bloku ukrajinskej literatúry, sú prekladové čísla z maďarskej, srbskej, ruskej, francúzskej, anglickej a rakúskej literatúry.

⁴ „*Výber zo súčasnej ukrajinskej literatúry pripravili Tatjana Lichtejová a Marija Kozaková*“ – aktualizované z *Revue svetovej literatúry*, XLV, 2009, č. 1, s. 1.

⁵ Pod názvom *Prekladatelia RSL 1/2009*, s. 109 – 110, sú zverejnené profily prekladateľov z prvého čísla, ktorí sa sústredili na „novú“ ukrajinskú literatúru: Juraj Andričík, Valéria Juričková.

praxe, teda na kontextový výklad stavu ukrajinskej literatúry na konci 20. storočia. Náučne a informačne (to predovšetkým) pripravený výklad zaväzujú predovšetkým v neslovanskom kultúrnom prostredí, pretože len s malými odchýlkami sa kultúrne a spoločenské procesy „odohrávali“ svojou ideológiou a praxou aj v ďalších slovanských literatúrach na konci 20. storočia. Do podstaty vnútorného stavu, teda do mozaiky literárneho a kultúrneho života sa I. M. Andrusjak dostáva v tom okamihu, keď predstavuje postupom výkladu vnútornej atmosféry rozpätie ukrajinskej literatúry (aktualizácie „*chimerického románu*“). Postmoderna je aktualizovaná tvorbou literárnej skupiny *Bu-Ba-Bu*, no viac pozornosti sa venuje tomu okruhu autorov, ktorí sa buď z druhového, či z tematického uhla dostávajú do súladu „s ironickou tradíciou“ ukrajinskej národnej literatúry. V časti *Próza, esejistika, dráma*⁶ sa formou „generačných pocitov“ autora profilového pohľadu na vývin a situáciu ukrajinskej literatúry predstavujú v mikrozáznamoch nové mená, vžitá mená, obľúbené mená súčasných ukrajinských básnikov a prozaikov, ktorí sú reálnou súčasťou modernej európskej kultúry práve svojimi prekladmi do ďalších kultúrnych jazykov, na čo upozorňujú ich biograficko-bibliografické profily. Podmienka kultúrnej frekvencie istej autorskej dielne pravdepodobne vstúpila aj do výberu tých autorov a textov, ktorí sú uvedení v slovenskom preklade do aktuálneho slovenského kultúrneho povedomia. Či už ide o poviedky Vasyľa Habora, Jevhenije Kononenkovej, Dmytra Kešeľu, Taťjany Lichtejovej, Oksany Zabužkovej a verše Vasyľa Kuzana, Ihora Rymaruka, Vasyľa Herasymjuka alebo Pavla Volvača. To, čím sa súčasná ukrajinská literatúra zvyrazňuje, možno predovšetkým ako argument na ohlasované „generačné pocity“ – tak na strane vytvorenej z autorského i prekladateľovho „textu“ naznačí rozprávačská i motivická uvoľnenosť, premyslená výrazová vertikálnosť verša, šírka pocitového zázemia v krátkej próze s prevažujúcou reflexívnosťou, ponornosťou i ponurosťou v dotykoch medzi „skutočnosťou“ a umelcom. Zvlášť poézia súčasnej ukrajinskej literatúry si uchováva svoju zvnútornenú väzbu na osobitosť svojej národnej kultúry, ktorú sprevádzajú moti-

⁶ Revue svetovej literatúry, XLV, 2009, 1. I. M. Andrusjak: *Generačné pocity*, s. 59 – 61.

vické variácie na prírodné, intímne, existenciálne vyznania, ale aj emocionálne ponory do smútku, do vidín konečnosti toho, čo sa spojilo so životom človeka. Tí autori, ktorých si Tatjana Lichtejová a Marija Kozaková ako editorky „vybrali“, sú spravidla v európskom literárnom svete známi svojou tvorbou, medzi nimi je „módna“ Oksana Zabuzková, no v tomto časopiseckom výbere sa pod kožu čitateľa naisto dostane svojimi poviedkami *Nové pančušky* a *Päť minút nežnosti* Jevhenija Kononenková. V príbehoch komorných, lebo také prevažujú, sa rozvinú archetypové tragédie vzťahového, rodového i spoločenského, ale predovšetkým literárneho „dôkazu“ o tom, že nič sa nemení na úsilí jednotlivca nájsť, uchovať seba a napokon sa nedať zlomiť či zničiť tým, čo sa chápe a praktikuje ako tradícia society či etnika zakliata do medziľudských vzťahov, alebo ako dôsledok osudu naplneného krutosťou, bolesťou, zlom, zatrpknutosťou a rezignáciou na život. Poviedka oddávna veľmi úspešne prežíva najrozličnejšie literárne krízy, druhové a žánrové diskusie, generačné vzopätia sa do revolty, experimentovanie s poetikou, bez otrasov prechádza aj predpoveďami o zániku či relativizovaní žánru, no a keď sa o nej „hovorí“, vtedy sa poviedke spravidla venuje „hľadačská, nekonvenčná“ pozornosť autora, sústredeného na látkové a tematické zázemie – paradoxne – nezabývané v poviedke. Poviedka má tú nezastupiteľnú vlastnosť, ktorú jej vtlačá forma žánru, čo však musí za ňu zodpovedať genológia dotvorená naturelom a dejinami národnej literatúry, ktoré si v čase a dejinnom i kultúrnom kontexte vycibrili „svoju“ noetickú a estetickú formu žánru poviedky.

2. Antológia krátkej prózy

A s týmto horizontálnym záberom do inovácie tematiky, nepriamo aj formy a s vertikálnou noetickou vyrovnávanou sa s autorovým poznaním, emóciami a subjektom poviedky sa možno úspešne zoznámiť v antológii *Expres Ukrajina*⁷. Exkluzívny názov antológie sústredí

⁷ *Expres Ukrajina. Antologie současné ukrajinské povídky*. Editorka Rita Kindlerová. Zlín: Kniha Zlín. Edice Neewit, svazek 7, 2008, stran 323.

pozornosť na jej názov, označenie expres neskôr nezíska podporu, ale výber autorov a ukážky z ich poviedkovej tvorby zaujmú. Poviedka svojím žánrovým podložením ostáva nadčasová, flexibilná, tematicky „všemocná“, autorskou poetikou jedinečná a kultúrne osobitá, dokáže sa vyrovnáť s akokoľvek nasmerovanými funkciami, ktoré si od nej spoločenský kontext „sľubuje“, pritom nemusí rezignovať na svoje genologické opisy⁸ a relativizovať vlastný kultúrny národný pôdorys⁹.

Expres Ukrajina prináša široko koncipované autorské tvorivé profily tematiky, poetiky a noetiky, ktoré dokáže poviedka „uniest“, naznačuje jej tematickú, mentálnu a estetickú diferencovanosť v jednom kultúrnom spoločenstve, ale spätne vypovedá o mravnej a emocionálnej hĺbke toho (i čoho), o čom sa „vypovedá“. Editorka Rita Kindlerová o zvolenom zábere a šírke „výpovede“ uvažuje ako o *Barevné hravosti súčasné ukrajinské literatúry*¹⁰. Čaro postmoderného závanu vo východoeurópskych literatúrach neobišiel ani ukrajinskú poviedku, čo naznačujú odvolania sa Rity Kindlerovej na práce Tamary Hundorovej, a to preto, lebo si popri postmoderne v národnej literatúre všíma aj feministické procesy v európskej umeleckej literatúre, a odvoláva sa aj na Vitalija Chermetského. Najskôr, pre vývinové dotyky presakujúce do súčasnosti, upiera svoj pohľad na ukrajinské kultúrne podmienky („sovietska literatúra“), a tak začína návratom do šesťdesiatych rokov a necháva otvorený svoj prehľad - výhľad do dnešných dní, a tam už prevažujú autori narodení v päťdesiatych rokoch 20. storočia: Volodymyr Dibrovy, Mykola Rjabčuk, Juraj Vynnyčuk, Ljudmila Taranová, Jevhenija Kononenková, Halyna Pahuťaková a po nich autori na-

⁸ Martin Pilař: *Pokus o žánrové vymezení povídky*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity. Spisy 1994, s. 37. Autor ich vyratúva v 18 bodoch, začína krátkym rozsahom a končí hybridnosťou žánru.

⁹ Dagmar Mocná, Josef Peterka a kolektiv: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka 2004, s. 515 – 517. Heslo *Povídka* zdôrazňuje tak, ako je to aj v práci M. Pilaře, že ide o žáner rozkolísaný nielen svojou tradíciou, ale aj jednotlivým národným kultúrnym chápaním jej možností a poslania. Za podstatu sa považuje zmienka o tom, že „*Kratší próza ztvárňuje v jistém nadhledu zvolený moment lidské existence*“, s. 515.

¹⁰ Rita Kindlerová: *Barevná hravost současné ukrajinské literatúry*, s. 7 – 19, kde formou autorských mikroprofilov konštruuje žánrové dejiny poviedky. In: *Expres Ukrajina*. Zlín: Kniha Zlín 2008.

rodení v nasledujúcich desťročiach: Jurij Andruchovyč, Oleksandra Irvancevová, Otar Dovženko a ďalší. Zovrieť jeden žáner vo forme antológie vylučuje spontánne jestvovania „čohosi“ spoločného okrem externých podmienok, ktoré viedli k editorskému zámeru. Všetličo o prítomnosti poviedky v národnej literatúre vypovie nielen generačný autorský záujem o jej tvorbu, ale zvlášť jej tematika a literárna estetika, čomu môže externe napomôcť ako signál napríklad jej názov: *Navždy spolu* (Sofija Andruchovyč), *Pieseň závor* (Otar Dovženko), *Cizinec* (Oleh Houda), *Chodba* (Izdryk), *Za mesačné noci* (Maryna Pavlenko), *V nedeli po ránu...* (Vasyl Port'ak), *Jetotak* (Taras Prochasko), *Obydlí* (Mykola Rjabčuk), *Tam, kde je nebe* (Ljudmyla Taran), *Kulháva rusalka* (Oleksandr Žovna). Sémanticky, emotívne, „poetizujúco“ ohraničené názvy vyvolávajú kultúrne asociácie a predpovedajú nádhych láskavej tradície žánru a jeho témy. Iné ladenie majú spravidla názvy, ktoré personalizujú tému aj problém, ako je to v poviedkach *Samijlo z Nemyrova, švárny bandita* (Jurij Andruchovyč)¹¹, *Příběh ženy, která se zamilovala do větru* (Vasyl Gabor), *Porodila mě matička* (Bratři Kapranovi)¹², *Nové silonky* (Jevhenija Kononenko, z výberu *Expes Ukrajina* je zastúpená aj v *Revue svetovej literatúry* 2009, č. 1: *Nové pančušky*), *Vstávejte, mamko...* (Marija Matios), *Žrouotka* (Ljubov Ponomarenko) alebo *Těžký život zla* (Maryna Sokoljan), či *Hledání chrámu* (Oksana Zabužko, aj ona je zastúpená vo výbere súčasnej ukrajinskej literatúry v *Revue svetovej literatúry* z roku 2009, číslo 1: *Sestra, sestra*). Do záverečného okruhu príznakových názvov pre poviedku včleníme tieto: *Play the game* (Oleksander Irvanec), *Berlín, o něžž jsme přišli* (Sehij Žadan). Zo žánrového pohľadu nebráni poviedke nič zásadné v tom, aby sa neotvorila do novelistického formátu a preklenula sa jeho pomocou do románového príbehu. Ona svojou podstatou ostáva latentnou výzvou pre svojho tvorca už tým, že sa nebráni synkretizmu, zaujímavo sa vydáva po trajektóriách filozofie, morálky, emocionality, estetiky, psychológie, ale aj tým, ako si všíma – a to doslova – tenké lanká pohybujúce životom toho, o kom vypove-

¹¹ Jurij Andruchovyč sa spája s literárnou skupinou *Bu-Ba-Bu*.

¹² Bratia Kapranovci zaujali iróniami na „rodovo“ čitateľskú selekciu umeleckej literatúry: *Kobzar 2000* (2003).

dá. Múdrost' tematiky, pôsobivosť autorskej poetiky a mravnosti poviedky ako žánru i formy umeleckej výpovede je v jej vševéducnosti a nezvyčajnej zovretosti, v prepracovanosti priestorového i personálneho detailu, v jej naračnej a výrazovej komornosti, ale keď je to potrebné, aj v jej mlčaní o nadčasovom a hluku pri osudovom, jedinečnom v živote toho „sveta“, z ktorého vzišla príčinami a rozhodnutím svojho tvorcu. Súčasná ukrajinská literatúra je rôznofarebná, ale odkláňa ju na jeden smer z dávna presakujúci vnútorný smútok v postave a zajatie dejinným i osobným časom (pre)naplneným jemnosťou obrazu uchopeného vetou, úctou k prostote a jednoduchosti, vnútornej čistote i odovzdanosť protagonistu, čo prevažujúco vedie k príznakovým výpovediam s hodnotou dejinnej a noetickej identity pre ukrajinskú kultúru ako celok: „*Byl to přízrak malé vesničky, jež se podobala velké zelené číši. Ještě úplně nevymřela, ale zřejmě si uvědomovala, že už stojí na Boží ceste. Možná, že to byl přízrak celé Ukrajiny? Ne, určite ne – jen této vesničky. Pouze této...*“¹³

Mohutný kultúrny zámer a fundamentálny záber do členitej modernej ukrajinskej krátkej prózy predstavila editorská dvojica Marko Robert Stech a Lucie Řehoříková v súbore troch desiatok po ukrajinsky píšucich autorov¹⁴ zoradených podľa alfabetickej postupnosti pod atraktívnym názvom *Ukrajina, davaj, Ukrajina*¹⁵. Príčinným a kultúrnym akcentom antológie *Ukrajina, davaj, Ukrajina* je jej spoločensko-historické vymedzenie ako „*Panorámy postčernobyľskej ukrajinskej poviedky: od katastrofy ku katarzii?*“ Spoločenská a ideologická tenzia je výrazne prítomná predovšetkým v podnetných úvodných príspevkoch, ktoré majú historický a náučný zámer, autor prvej Marko Robert Stech predložil vývinovú *Panorámu postčernobyľské ukrajin-*

¹³ Maryna Pavlenko: *Za měsíčné noci*. In: *Expres Ukrajina*, s. 183.

¹⁴ Pre zostavovateľov vymedzujúcim kritériom je literárny jazyk, a tak sa do výberu súčasnej ukrajinskej krátkej prózy dostali aj autori, ktorí nežijú na Ukrajine, ako príklad próza Evy (Jeva) Bissovej-Kapišovskej *Na vlnách Genezaretského jazera*, preložil Juraj Giac.

¹⁵ *Ukrajina, davaj, Ukrajina*. Antologie současných ukrajinských povídek. Vybrali, uspořádali a průvodné studie napsali Marko Robert Stech a Lucie Řehoříková. Medailony napsal Radim Kopáč a Hana Lundiaková. Vydali Větrné mlýny 2012.

ské povídky od katastrofy ke katarzi?¹⁶, autorkou druhej je Lucie Řehoříková. *Ukrajina: země kde dnes znamená dnes*¹⁷. Vývinovo a esteticky predložené pohľady na krátku prózu v ukrajinskom jazyku sa svojou zorientovanosťou v literárnovednom probléme predstavujú ako chrestomatia ukrajinskej literatúry a kultúry posledných desaťročí: zaujme ambícia otvárať vývinové koncepty ukrajinskej literatúry posledného storočia aspoň európskym estetickým iniciáciám a vnášať historické (predovšetkým Gogol) a svetové (Kafka, Eco, Marguéz a mnohí ďalší) inšpirácie jednak genologického podnetu a naznačovať podnety ďalších známych autorských dielní na pohyby v próze písanej ukrajinským jazykom na Ukrajine i mimo jej územia. Zostavovatelia antológie hovoria o žánrovom zvýrazňovaní poviedky, ale nie je to tak, ustáliť sa na krátkej próze bude účinnejšie voči žánru poviedky. Vedomie kontextu ukrajinskej literatúry priviedlo M. R. Stecha aj L. Řehoříkovú k hľadaniu dominantných vývinových blokov (ich jazykom) v pôvodnej a ruskej próze 19. storočia, v genologickej a estetickej jedinečnosti ukrajinského literárneho romantizmu v európskej literatúre, k látkou rozvinutej a tematikou sústredenej do ponurých problémov subjektu (častým prototypom býva spisovateľ, výtvarník), k odvrátenej strane spoločenského života (negatívne prejavy spolunazývania, svojvôľa skupín voči obyvateľstvu, zložito sa prejavujúca rodina a vzťahy v nej atď.), či života vôbec (pohrávanie sa so smrťou). Výklad Marka Roberta Stecha i Lucie Řehoříkovej pracuje s nadmerným množstvom literárnych javov v role odkazov, prirovnaní, inšpirácií inou autorskou tvorbou, ktoré pomenúvajú nateraz relativizujúcim označením „takzvané“ ako odkazy a vymedzenia na podloží svetového kultúrneho pohybu, čo by naznačovalo, že literárna veda o ukrajinskej literatúre sa pripravuje na výrazný diferenciacny pohyb v ustáľovaní horizontov po ukrajinsky písanej literatúry minulého a nášho storočia. Tak či onak, ide predovšetkým o zvýraznenie invencie, autonómnosti a inšpiratívosti pôvodnej kultúry, ktorá vzniká v súčasnej Ukrajine,

¹⁶ Marko Robert Stech: *Panorama postčernobylské ukrajinské povídky: od katastrofy ke katarzi?* In: *Ukrajina, davaj, Ukrajina*, 2012, s. 13 – 38.

¹⁷ Lucie Řehoříková. *Ukrajina: země kde dnes znamená dnes*. In: *Ukrajina, davaj, Ukrajina*, 2012, s. 39 – 60.

jej spoločnosti v čase rekonštruovania národnej autenticity, a nielen v kultúre a nielen na vlastnom území, pretože „*Skutečnosť, že antologie obsahuje texty výlučne ukrajinsky píšicích spisovateľů, je ve své podstatě druhořadá a poslouží spíše k potvrzení pravidla, že obecné civilizační procesy je někdy vhodné předvést na konkrétních příkladech mikrosvětů jednotlivých národních či regionálních kultur*“.¹⁸

3. Prózy Dmytra Kešeľu

Dve prózy Dmytra Kešeľu¹⁹ *A Smrt' mala tvoje oči, Takto sa rodia príbehy* vo vynikajúcom preklade Valérie Juríčkovej²⁰, by mohli niesť aj „podtitul“ upozorňujúci na výrazovú a emocionálnu stratégiu slova. Na jeho primárne senzúálne a vzápätí filozofujúce i komorne meditujúce schopnosti komponovať nenáhlivým, detailným a zmyslovým spôsobom dostredivú výpoveď o jednotlivosti zachytenej predovšetkým vizuálnym vnemom. Až potom sa prozaikovo slovo – znak svojím syntaktickým reťazcom konštruuje do myšlienkového ponornosti

¹⁸ Marko Robert Stech: c. d. In: Ukrajina, davaj, Ukrajina, 2012, s. 17 – 18.

¹⁹ Pracujeme s dvoma textami ukrajinského spisovateľa Dmytra Kešeľu, ktoré preložila do slovenčiny Valéria Juríčková. Dmytro Kešeľ: *A Smrt' mala tvoje oči*. (I v Smerti byly tvoji oči, s. 9 – 54) a Dmytro Kešeľ: *Takto sa rodia príbehy* (Tak narodžujuťsja sjužety, s. 55 – 107). Juríčkovej preklady vyšli vo vydaní *Miž Karpatami i Tatrami*. Vypusk 14. Užhorod: Polihrafcentr Lira 2010. Vydanie sprevádza úvodné slovo Taťjany Lichtejovej „*Duch ne znaje kordoniv...*“ – Duch nepozná hranice (s. 3 – 5). Valéria Juríčková predstavuje autora v biografickom pohľade na *Svet Dmytra Kešeľu* (s. 6 – 8), publikáciu uzatvára fotodokumentácia *Foto z archivu autora* (s. 108 – 109). Dmytro Kešeľ (1951, Kľačanovo na Zakarpatsku), absolvent Užhorodskej štátnej národnej univerzity v roku 1973. Kariérny a profesijný život autora Valéria Juríčková upresňuje takto: „*V súčasnosti pracuje ako redaktor štátnej „teleradio“ spoločnosti. Od roku 2003 zastáva pozíciu šéfredaktora spojenej redakcie umeleckých programov*“ a končí cennou informáciou pre literárnovedných pracovníkov: „*Životu a tvorbe tohto umelca je venovaná monografia V. Popa Reálny a virtuálny svet Dmytra Kešeľu (2005)*“, s. 6, s. 8.

²⁰ PhDr. Valéria Juríčková, PhD. (1976) vyštudovala ukrajinistiku a slovakistiku. Problematike prekladu sa venuje vo svojom výskume a v súčasnosti sa vo svojej generácii vypracovala na profilovú autorku tvorivého umeleckého prekladu z ukrajinčiny do slovenčiny.

a do nenáhľivo tvarovaného verbálneho obrazu, ktorý – obzvlášť uznanlivo vyjadrené – nepozná hranice a konečné sémantické vymedzenie slova. Napokon slovo vložené do služieb látky a z nej odvíjanej témy vytvára nielen jedinečnosť autorskej poetiky, ale latentne ostáva jeho dominantnou strategickou zložkou jestvovania intenzívneho (literárneho) dialógu medzi autorom a čitateľom, za ktorý treba vďačiť konkrétnemu umeleckému textu. Autorská poetika a stratégia textu, ktorá sprevádza navrstvujúce sa literárne „obrazy“ Dmytra Kešeľu dôrazne využíva kultúrnu a umenovednú poučenosť tvorcu v dejinách jeho národnej literatúry a v dejinách estetickej „vynaliezavosti“ literárnej výpovede, no tak, že popri tých zložkách jeho poetológie, ktoré patria zdroju *doctus*, sa necháva „unášať“ osobnostným a neprenosným typovým vkladom zo zázemia „*ludus*“ či „*natus*“ tak, aby sa obidva komponenty „vedeného“ a „vnímaného“ nevyučovali pri zrode autorského výkladu tradovanej témy a sujetu. Možno by sa mohlo o tematike v obidvoch prózach premýšľať aj v intenciaciach sprítomňovanej recepcnej stratégie odvíjanej z módné inovovaných, variovaných, evokovaných naračných návratov do klenotnice ukrajinskej (slovanskej) svetovej literatúry, a nebolo by sa o čom a ani s čím sporiť, lebo tento postup Dmytra Kešeľu nepopiera, ale ani nezotročuje jeho prirodzene dané kultúrne a etnické podložie.

Najskôr to bude neprehliadnuteľná kompozičná zložka textu *A Smrť mala tvoje oči*, možno s poslaním výraznej morálnej pointy nesymetricky uloženej do autorom organizovanej príbehovej „kauzality“ literárnej výpovede, keď sa čitateľovi oživí narátorova „potreba“ rekapituláciou nekomplikovane, no dramaticky zoceliť fabulu sebou samým a ponechať pritom sujet aj ústrednú humanistickú ideu na hrane fikcie a skutočnosti. Narátor sa tak rozhodne uzatvárať tému i fabulu v okamihu stroho navodenej antigradácie v „udalosti“ a „uvoľnením“ zvnútra nuansovo dotváranej roly mužskej postavy, čím sumarizuje v zmysle zovretého počiatku a konca svoj „problém“: „*Skutočne som nevedel pochopiť, čo sa so mnou stalo. Hej. Chcel som sa porátať so svojím životom. Ale čo robím tu, pod krížom? V jednom okamihu mi preblesklo hlavou všetko, čo som prežil a videl na onom svete. – Hádam to bolo naozaj? Nie, to nie je možné – je to len sen, – pomyslel som si, keď som ešte stále dávil zvyšky vody. – Ak by som o tom nie-*

*komu povedal, neuverí ani mne, ani večne opitému cigánovi a už vôbec nemému chlapčatú*²¹. Pri zvolenom odstupe „od textu“ možno lakonicky vyriešiť: „všetci“ a „všetko“ sa ocitlo na jednom mieste, kompozične pripravujúcom filozofujúcu pointu: sen, rozprávač, nemý brat, mŕtvy priateľ, rozpomienky na osobné dejiny, cigán, voda, „realita“ a výrazné, no nie patetické emócie z hlbokého citového a mravného prežitku. Aj preto treba dodať, na počiatku „všetkého“, čo téma a fabula poskytlí autorovi medzi líniou skutočnosti a líniou vízie – sen postavy zvýrazňuje mravnú i vzťahovú obľudnosť rozhodnutia a pokusu zobrať si život. Tento mravný (zlo)čin sa v pohybe medzi snom a skutočnosťou prenáša do kresťanského odsúdenia ataku na výnimočný dar – život. Azda i preto kolorovaná, detailizovaná, navrstvovaná línia záznamu vytváraná z vízií pohybu narátora v priestore hore/zem – dole/voda, v čase minulosť – prítomnosť, no predovšetkým mlčanlivý „dialóg“ s Bohom, sa stupňujú a menia na imperatív: „Zomrel si z veľkej nerozvážnosti, – odpovedalo mi Svetlo so smútkom v hlase. – Nie... Nie! – zvolal som. – Pane, keď príde čas... na Poslednom súde... pred celým ľudským pokolením zopakujem... Šialene som ľúbil tú ženu!... Kruto krásnu ženu!... Tajomnú ženu! Ženu s tvárou Anjela a očami Smrti. A znovu som sa rozplakal“²² a s mŕtvou matkou: „Zašiel som teda z blankytnej cesty a smeroval k domčeku. Pri prvom zo stromov som zbadal moju zosnulú mamu“²³ (...) „Spáchal si nepripustný hriech – pripravil si sa o život. A nemého brata si zanechal bezmocného, vzdychla si mama bez toho, aby odpovedala na moju otázku. – Môj smútok je nenapraviteľný a moje trápenie je nekonečné“²⁴. Matka má v dejinách ľudskej kultúry dávať, ale aj ochraňovať a brániť život v jeho neopakovateľnosti, má hodnotu a význam absolútneho mravného, citového a existenciálneho symbolu. Najskôr preto „musí“ aj v Kešľovej próze nastať okamih, ktorým sa kompozične pripraví situácia na jediné možné – kresťanské riešenie stretu medzi realitou, lebo je pravdivá, a snom pre jeho naivitu a otvorenosť, medzi

²¹ Dmytro Kešľa: *A Smrť mala tvoje oči*, s. 53.

²² Dmytro Kešľa, c. d., s. 29.

²³ Dmytro Kešľa, c. d., s. 35.

²⁴ Dmytro Kešľa, c. d., s. 37.

omylom: láskou ku krásnej a krutej žene, lebo taká láska neplní dôstojné poslanie jedinca v živote ľudí, a naostatok medzi nevyhnutnosťou. Tou sú mravné a rodové záväzky silnejších jednotlivcov voči tým slabším. Telesná krása ženy sa radí medzi literárne klišé, preto odvrhnutý cit prerastá v Kešeľovej próze *A Smrť mala tvoje oči* do naliehavej výzvy oslobodiť sa z jej zmyslového zajatia (život je dar a žiť zas povinnosť), a tak nastal čas na prosbu: „*Všemohúci (...) vrát môjho staršieho syna na tamten svet. V poriadku! – odvetilo Svetlo. – Ešte sa dá. Všetko je teraz v твоjich rukách. Ale ty sama vieš... – Viem, Všemohúci... viem, čo ma čaká... iba požehnaj*“²⁵. Próza *Takto sa rodia príbehy* na všetko, čím by sme chceli naznačiť, že je to rozprávanie „iné“ ako v próze *A Smrť mala tvoje oči*, dostane odpoveď, že sú to autorove poetologické a noetické blížankyne. Rovín poetologického a nazeracieho i noetického približovania sa vzniká viac, a to dáva istotu, že Kešeľova poetika sa ustálila, autorova stratégia chápania tvorby ako uzavretého „odkazu“ sa premenila na funkčné nazeracie súbory s tendenciou podnecovať kultivovaný estetický a kultúrny zážitok. Alúzie sa môžu javiť ako „sťahujúce sa“ sužety, preto obstoja a neodkroja nič z pôvodnosti Kešeľovej literárnej dielne. Žánrové podložie premyslene utvárané z prelínania postupov v kánone rozprávkovosti, baladickosti, romantického, expresionistického či otvorenej poetiky výrazu a symbolu ponúkané literárnou modernou zo začiatku 20. storočia, to všetko sa subtilne stretáva v priesečníku filozofujúceho stretu života a smrti, sna a skutočnosti, krásy a ošklivosti, pokory a vzdoru, viny a odpustenia, genderového kľúča hodnôt a istôt uviazaných v obsahoch ja a oni, a to dovolilo autorovi po próze „zúfalstva“ (ním musí prejsť znetvorený a odmietnutý syn opustenej matky), aby sa kajal jej obetavosti, ochránil brata, porozumel citu a uviazal sa oddanosťou Svetlu všemohúceho (*A Smrť mala tvoje oči*). Postup gradácie dospel do bodu, keď po vykonaní zložitej cesty poznania seba samého je postava odmenená navrátenou telesnou krásou (ruka, tvár, oči – bolesť, vina, brána do života a ľudí) a obdarená i posilnená odpustením poznania hĺbky svojej viny i prečinov. V „mestskej“ próze tematicky odvíjanej zo žitej „modernej“ prítomnosti sa rodia variácie

²⁵ Dmytro Kešeľ, c. d., s 49.

príbehov. Pôdorys príbehu sa zjednodušuje, ale nezjemňuje. Senzibilita Kešľaovho narátora umocňuje nezvratný personálny tragizmus zakomponovaný do témy nie ako tvarujúci sa konflikt, ale ako jeho odvíjanie v čase i priestore a odklonenie sa do jednostranného „sujetu“. Stratégia textu si to vyžiadala najskôr preto, lebo voči narátorovi – postave „stojí“ či nekoná ten, kto už nemá život vo svojej moci. Sen v tejto próze nemá estetické, ale mravné a noetické podložie, svet vzniká vo svete, krása neuplynula v čase, ale so skúsenosťami, ktoré osobný i dejinný čas premenený na prežité obsiahol. Vzťah muža a ženy nemá v tejto próze ilustráciu romantického spolužitia. Naopak, nesie v sebe verifikovateľné dejinné skutočnosti (občianska vojna v Španielsku, druhá svetová vojna, letecké bitky nad kontinentom, Amerika...), ale aj líniu partnerskej oddanosti, hoci len v tom, že si istý úkon postava natrvalo medzi dennými zvykmi uchová (zapisovanie meteorologických správ pre potreby letov), hoci tento zodpovedný úkon už nemá svoju opodstatnenosť pre fabulu, stáva sa však vzťahovým spojivom s tým, čo v čase uplynulo: „*Chcete, porozprávam vám príbeh, ktorý vám málo kto uverí? Ale že to tak naozaj bolo, vám dosvedčia dokumenty a fotografie*“²⁶. Týmto kompozičným „prelomom“ v čase, priestore i sujetovom kontexte sa do príbehu narátora dostáva rozprávanie starej ženy, bývalej prekrásnej budapeštianskej herečky, ktorá prenajíma izby pre osamelých mužov. Dôvod na prvý pohľad sa zdá prostý a ušľachtilý: (manžel) „– *Je letec. Dlhý čas bol na dôchodku. A potom zrazu, dodnes nerozumiem, čo mu to zišlo na um, ma opustil a odletel. (...) Strašne nerada upratujem a on si veľmi váži čistotu a poriadok... Celý život sa mi vyhrážal, že ma opustí kvôli mojej neporiadnosti. Smiala som sa mu, lebo som vedela, že ma miluje k zblázneniu a že to nikdy nespraví. A pozrite sa, spravil to*“²⁷. Kompozične vytvorí rozprávanie starej ženy rámec na „súčasnú“ materiálne ukotveného manželského príbehu (mladého, utiahnutého a hrdého spisovateľa Michala a jeho konflikt so sebeckou, neuznanlivou manželkou) popri „dávnom“, občiansky a mravne utváranom manželskom príbehu herečky a letca. Povedľa dominantnej línie sa v kompozičnej

²⁶ Dmytro Kešľa: *Takto sa rodia príbehy*, s. 85.

²⁷ Dmytro Kešľa, c. d., s. 85.

štruktúre vytvorí príležitosť na konfrontáciu obsahu, hodnoty života vo dvojici a toho, čo po tom, kto už nie je, ostáva v tom, kto pamäť ich „všedného“ životného príbehu šíri ďalej. Ak ten, kto sa mohol z hlbín vody „vrátiť“ na zem a dostal príležitosť porozumieť svojmu životnému i citovému omylu, ten má v Kešeľovej autorskej stratégii povinnosť odovzdať sa slabším. Ale ten, koho zranili najbližší znevážením a neláskou voči nemu i jeho talentu a zavrhlí zmysel i potrebu tvorivého života, tým sa v Kešeľovej noetickej koncepcii navodí príkaz nevrátiť sa do neláskavého hrzoviska zo sebeckých výčítiek, kde *materiálne* ubilo *duchovné*, veď je to v jeho mravnom zmýšľaní o človeku a jeho bytí priam vnútorným „zákonom“, teda sa musí otvoriť priestor „za textom“ pre čitateľa vedeného narátorom, a tak: „*Michal vzal do rúk svoj kufor a ľahkým krokom sa pohol dopredu v ústrety blahodarnému májovému dažďu*“²⁸.

Kešeľove prózy *A Smrť mala tvoje oči* i *Takto sa rodia príbehy* „našepkávajú“ aj prítomnosť druhového pôdorysu, inklináciu ku komornej dráme a výzvu na baladickú premenu výjavov o stretaní sa za a dobra, viny a trestu.

Sondy majú pravdepodobne takú danosť, ktorou poskytujú na jednej strane prvý kontakt s tým, čo v istom okamihu pri podmienkach jestvujúcich možností či predpokladov nemožno poznať ako celok, na druhej strane to, čo naznačujú oprávnene vyvoláva očakávanie, ba viac, nádej do budúcnosti, ktorá bude prínosná a obohacujúca v tom, že sa sonda naplní a splní to, čo naznačovala. Ukrajinská literatúra v preklade do jazykov umeleckej literatúry svojich západných slovan-ských susedov tieto prísluby napája na vzájomnú kultúrnu tradíciu.

Zoznam bibliografických odkazov

EXPRES UKRAJINA. *Antologie současné ukrajinské povídky*, ed. R. Kindle-rová. Edice Neewit, svazek 7. Zlín: Kniha Zlín 2008.

KEŠEĽA, D.: *A Smrť mala tvoje oči. Miž Karpatami i Tatrami*. Vypusk 14. Užhorod: Polihrafcentr Lira 2010.

²⁸ Dmytro Kešeľ, c. d., s. 107.

- PILAŘ, M.: *Pokus o žánrové vymezení povídky. Spisy*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity 1994.
- RAKÚS, S.: *Poetika prozaického textu*. 2. vyd. Prešov: Náuka 2004.
- REVUE SVETOVEJ LITERATÚRY, XLV, 2009, č. 1.
- UKRAJINA, DAVAJ, UKRAJINA. *Antologie současných ukrajinských povídek*. Vybrali, uspořádali a průvodné studie napsali M. R. Stech a L. Řehoříková. Medailony napsali R. Kopáč a H. Lundiaková. 1. vyd. Praha: Větrné mlýny 2012.
- VERTIGO, časopis o poézii a básnikoch, 1, 2013, č. 1 – 2. Šéfredaktor J. Gavura. ISSN 1339-3820.

Insights into Ukrainian Literature

Summary

Since the 1990s, Ukrainian literature has lived intensively in its original cultural environment as regards the generations, genres and themes, but the Slovak and Czech literary translations pay a great attention to it principally for the purpose to get to know and understand what Ukrainian literature is noetically and aesthetically inspired by at the present time. Literary translations in Slovak and Czech languages bring into the mentioned national literary environments a revelatory insight and inspiring knowledge of the presence of Ukrainian culture after overcoming serious social and artistic transformations at the turn of the last decades of the 20th century. Radical changes led in literature to the authenticity expressed from generational, poetological, noetical and genealogical points of view, they united with a differentiated but above all authentic understanding of the new reality in which Ukrainian literature in the 21st century found itself, because it is the moment that the compilers of anthologies and prose collections focused on to highlight a diversity of literary voices and a respected continuity of national culture connected to a unique creation reflecting the values of the nation despite the intentions of the individual performed differently. The selections in modern Ukrainian literature published in the profile issue of the journal *Revue of the World Literature* in 2009, in the selections *Elixir, Ukraina, davai, Ukraina* and the author profiles of Dmytro Keshelia invite a reader to learn what the Ukrainian presence is like and what problems it has to overcome.

Jolanta Pasterska

Institut Filologii Polskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego (Polska)

Pogranicze polsko-słowackie jako źródło poznania/doznania i rozpadu na przykładzie *Dukli* Andrzeja Stasiuka i *Bombla* Mirosława Nahacza

Pogranicze polsko-słowackie jest w stosunku do pozostałych granic Polski miejscem szczególnym. Od ponad tysiąca lat ulegało ono w porównaniu z innymi terenami „kresowymi” najmniejszym wpływom. Granica ta w znacznym stopniu jest naturalna – na wielu odcinkach przebiega bowiem trudno dostępnymi grzbietami Karpat Zachodnich. Mimo tych niedogodności, albo może właśnie dzięki nim, na tym obszarze schronienie znaleźli zarówno banicy, jak i zwykli mieszkańcy obu krajów migrujący w celu poszukiwania lepszej przyszłości (mam tu na myśli na przykład falę tzw. osadnictwa wołoskiego w Polsce czy zbiegostwo polskich chłopów pańszczyźnianych na Słowację w XVI-XIX wieku, a także schronienie się powstańców słowackich na pograniczu śląsko-czadeckim w okresie Wiosny Ludów 1848–1849). Dlatego na tym terenie z jednej strony obserwujemy przenikanie się historii, kultur i języków, z drugiej zaś swoiste zanurzenie tego terytorium w przeszłości. Dzięki takim warunkom wytworzyła się szczególna enklawa kulturowa, w której czas się zatrzymał, a ludzie wiodą spokojne, wierne tradycji i podporządkowane prawom natury życie. Nic zatem dziwnego, że właśnie ten region upodobali sobie pisarze i poeci próbujący w zgiełku dzisiejszego świata odnaleźć siebie i swoje kulturowe korzenie.

Jest to zapewne jedna z przyczyn rosnącego ciągle zainteresowania pojęciem pogranicza nie tylko literaturoznawstwa, ale i antropolo-

gii, socjologii, historii czy filozofii. Jak pisze znawca tematu: „*Jeśli przyjąć, iż model danej kultury da się opisać w trzech kategoriach: różnorodność – spotkanie – pograniczność, to trzeba eksponować jego interakcyjny charakter: od relacji dialogowych do konfliktu i wrogości. Zawsze jednak różnorodność oraz mnogość składników etnicznych, lingwistycznych, religijnych i kulturowych będzie przesądzać tak o obrazie całości, jak i jej autonomicznych, wewnętrznych komponentach*” (Panas 1996, s. 606).¹

Zatem termin „pogranicze” należałoby traktować jako stan „bycia pomiędzy”, na styku granic terytorialnych ale też mentalnych i interpersonalnych obfitujący w swoistą wymianę wartości, przenikanie i oddziaływanie. Tylko tak wyznaczony kontekst pozwoli uchwycić dwugłosowy dyskurs „ja” – „inny”, „ja” – świat. Tym założeniom odpowiada zarówno biografia jak i twórczość dwóch polskich autorów: uznanego już pisarza i poety Andrzeja Stasiuka i młodego, dobrze zapowiadającego się, choć przedwcześnie zmarłego Mirosława Nahacza, którego literackim mentorem i mistrzem był właśnie Stasiuk. Ich powieści *Duklę* i *Bombla* czynię przedmiotem mojej uwagi. Pogranicze polsko-słowackie jest bowiem dla tych pisarzy punktem „wyjścia” (Nahacz) i „dojścia” (Stasiuk). Autor *Dukli* porzucił wielkomiejską egzystencję w stolicy i w 1986 roku wyjechał z Warszawy, by zamieszkać w Czarnem, a kilka lat później osiąść w łemkowskim Wołowcu w Beskidzie Niskim nieopodal Gorlic i przejścia granicznego Konieczna – Becherov. Nahacz urodził się w Gorlicach (1984), mieszkał w przygranicznym Gładyszowie, by w wieku 19 lat przenieść się do Warszawy. Przytłoczony cywilizacyjnym tempem życia w stolicy, mając 23 lata, popełnił samobójstwo (2007). Obaj twórcy w różny sposób opisują magiczny zakątek Polski jakim jest dla nich teren polsko-słowackiego pogranicza. Celem tego wystąpienia będzie zatem

¹ Panas, W.: *O pograniczu etnicznym w badaniach literackich*. In: Wiedza o literaturze i edukacji, red. T. Michałowska, Warszawa, 1996, s. 606. Zob. także: Uliasz, S.: *O kategorii pogranicza kultur*. In: O literaturze Kresów i pograniczu kultur. Rzeszów, 2001. Cytat pochodzi z tegoż, *Oblicza literaturoznawczego dyskursu o pograniczu kultur* http://odrodenie.org.ua/2003-6/old_version/filologja/Uliasz.pdf. [dostęp z dnia: 11 września 2013].

próba omówienia sposobu obecności pogranicza polsko-słowackiego w prozie Stasiuka i Nahacza.

I. Pogranicze jako przestrzeń pamięci i wyobraźni

Tytułowa Dukla Stasiuka ma w powieści wymiar realny i metaforyczny. Ten pierwszy wyznacza sama nazwa miasteczka położonego przy drodze na Słowację, do Svidnika i dalej Prešova aż po Košice lub Levočę. Źródłosłów tej nazwy miejscowej nawiązuje do terminologii górniczej, w której określano słowem „dukla” mały szyb wykonany w celu poszukiwania złoża (Szymczak 1983, s. 467). Znaczenie to w powieści przypomina Andrzej Stasiuk utożsamiając prymitywny sposób penetracji wierzchniej warstwy złoża z własną metodą pisarską: *„Mój sposób jest prymitywny. Przypomina drążenie na oślepek. Właściwie można by je podjąć w dowolnym miejscu. I tak nie miałyby to specjalnego znaczenia, skoro świat jest kulisty. Podobnie jak pamięć, która zaczyna się od punktu, od kropki, a potem mota się warstwami i zatacza coraz większe kręgi, by nas pochłonąć i na koniec zgubić w guzik potrzebnej obfitości (...)”* (Stasiuk 1999, s. 42). Pamięć i czas determinujący ludzką egzystencję stały się dla Stasiuka źródłem literackich inspiracji i wielokrotnych podróży.

Pierwsze spotkanie z miastem poprzedza introdukcja, w której opisana zostaje wędrowka o świcie po Pogórzu (Przemyśl, Dubiecko, Miejsce Piastowe). Tu na widok gry światła i cienia wyławiających się z mroku domów do głosu dochodzi wyobraźnia. Wykorzystane w tym opisie motywy akwaticzne (morze) i wanitatywne („białe czaszki”) podkreślają ruch napędzający życie, ale i nieuchronnie prowadzący do śmierci. Jak pisze Krystyna Latawiec: *„Dopiero brzask świtu przywróci mieszkańców domostw do istnienia, co prawda tylko chwilowego, bo ograniczonego ramą narodzin i śmierci, więc już można układać litanię do świętych, złożoną z ich imion. Ślady znaczone przemijaniem odciskają się w zmetaforyzowanym języku, mającym jednak pozaliteracki punkt odniesienia w postaci konkretnego miejsca geograficznego z jego pofalowanym terenem, wijącą się drogą, rozrzuconymi domami”* (Latawiec 2013).

Zatem podróż to szczególna, której celem jest próba zgłębienia rzeczy ostatecznych, a płaszczyzną tych poszukiwań jest właśnie przygraniczna Dukla, od której zaczyna swoją wędrówkę narrator powieści, i do której raz po raz wraca – „*No i wciąż wracam do tej Dukli, żeby oglądać ją w różnych światłach i porach*” (Stasiuk 1999, s. 13). Ale nie tylko owe wrażenia estetyczne leżą u źródeł powrotów narratora do tego przygranicznego miasteczka. Obszar topograficznie położony „*po między*” dwoma krajami, gdzie trudno wyraźnie wyznaczyć granice kulturowe i mentalnościowe („*parę kilometrów dalej – za Świdnikiem*” [przyp. J.P.] „*było już jak w domu*” – Stasiuk 1999, s. 78), to przestrzeń o niejasno ustalonych granicach, rozpostarta między ziemią i niebem (góra Cergowa i miasto) implikuje pytania o rzeczy ostateczne, przemijanie i śmierć. Narratorem, owym turystą, jest ktoś z zewnątrz, ktoś, kto nie przynależy do wspólnoty dukielskiej, ale być może dlatego, że jest obcy, posiada wyczulony zmysł obserwacji i dar rozpoznawania szczególnych znaków wypełniających przestrzeń śmierci, niejasnych i nieokreślonych, podpowiadanych raczej przez intuicję i wyobraźnię. Tymi szczególnymi znakami w topografii miasta jest góra Cergowa i nagrobek Amelii Mniszchówny umieszczony w kościele parafialnym (sfera *sacrum*), ale także opuszczony szalet miejski (sfera *profanum*).

Od zachodu i wschodu Duklę otaczają wzniesienia, nad miastem króluje szczyt Cergowej. Ulokowanie miasta (symbolu cywilizacji) w płaszczyźnie wertykalnej: góra – dół, gdzie góra (utożsamiana z Naturą) nacechowana jest zawsze pozytywnie, symbolizuje postawę człowieka wobec otaczającej rzeczywistości, kojarzy się z wolnością i nadzieją. Dół zaś, przeciwnie, konotuje w sobie brak nadziei, zwątpienie i cielesność. Cergowa, jedyny niezmienny, stały punkt potwierdza tę dwoistość świata. Stasiuk pisze: „*Stożek Cergowej zdawał się wyrastać tuż za opłotkami (...). Obłoki to zakrywały to odsłaniały słońce. Ludzie dzięki temu zyskiwali zdwojone istnienie, bo cienie to się zjawiały, to przepadały i każda sylwetka raz po raz objawiała się plamą czerni u stóp, a zaraz potem całkiem samotnie (...). Gra znikających cieni objawiała dwoistość świata z taką siłą, że czekałem aż zniknie Rynek (...) i miasto Dukla zapadnie się w jakąś szczelinę między wymiarami (...), lecz zobaczyłem szyld 'Meble Kalwaryjskie'*”

i wszystko potoczyło się zwykłym, stworzonym przez ludzi torem” (Stasiuk 1999, s. 16). Jest to więc miejsce, gdzie szczególnie silnie metafizyka, wzniosłość miesza się z teraźniejszością i zwykłością, przeszłość sąsiaduje ze współczesnością.

Z takimi doznaniem narrator wjeżdża do Dukli, która w pełnym słońcu upalnego lata wita podróżnego obrazem konduktu pogrzebowego wijącego się „*jak leniwy wąż, jakaś anakonda, albo gigantyczna stonoga*” (Stasiuk 1999, s.12). Scena ta wprowadza w tematykę opowieści, bowiem obraz pogrzebu implikuje bezpośrednio pytania o sens życia, przemijanie i śmierć. Ten swoisty prolog zbudowany został na zasadzie kontrastu, w którym powaga miesza się ze śmiesznością, nobliwa czerń przegrywa ze światem krzykliwych kolorów (złote hełmy strażaków, czarne chorągwie kościelne, barwne mundury orkiestry z puzonistą na czele, wreszcie czerwień wozów strażackich) i odtwarzaną głośno muzyką disco polo czy obrazem miłośników piwa „leżajskiego”. Ceremonia przypomina raczej festyn lub cotygodniowy jarmark niż dostojny pochówek, w powieści Stasiuka, to co wzniosłe nieustannie miesza się z codziennym i przyziemnym, realność świata z metafizyką doznania. Dukla odwiedzana o różnych porach roku i oglądana z różnych perspektyw przykuwa uwagę doznaniem estetycznymi, często pozostającymi na granicy kiczu i prowokacji. Dukla kusi i prowokuje, a pokusa – jak zaznacza Stasiuk – zawsze przybiera formę estetyki.

Od tego ogólnego obrazu przechodzi Stasiukowy narrator do określenia szczegółów topograficznych. Jak trafnie zauważyła Krystyna Latawiec: „*Przestrzeń miasta to rama bytu, zaś ewokowana w powieści pamięć wypełnia ramę egzystencji*” (Latawiec 2013). Dlatego kolejnym obrazem, który odkrywa przed czytelnikiem narrator są rozpadające się schody dawnego szaletu prowadzące w ciemną otchłań, „*Kurz, pajęczyny, podarte gazety, potłuczone szkło, rude, rozkładające się żelazo, gruz i zaschnięte gówno*” (Stasiuk 1999, s. 48). Ta enumeracja zostaje uzupełniona emocjami towarzyszącymi wrażeniom wizualnym, pojawia się strach i metafizyczny niepokój. Uchronić się przed siłą przemijania, opisać to, co jeszcze nie uległo zniszczeniu, uchwycić czas – to idea, którą chce zrealizować autor *Dukli*. Dlatego punkt po punkcie, krok po kroku, chwila, po chwili tropi upływ czasu, wraca

do tych wyznaczonych przez siebie punktów wielokrotnie, tak, jak i do samej Dukli. Bo Dukla, tak jak Schulzowy Drohobycz, jest „*centrum świata, omfalos uniwersum – rzecz, w której zaczynają się wszystkie rzeczy*” (Latawiec 2013) (...) i zapewne kończą. Podejmowane przez narratora powieści próby poszukiwania śladów przeszłości miasta ocalałych w pamięci ludzkiej kończą się klęską. Pamięć, „*ten bękart czasu, nad którym nikt nigdy nie miał władzy prowadzi wszystkie przeżyte i chwilowo zarejestrowane obrazy ku spokojnej zagładzie*” (Stasiuk 1999, s. 91). Dlatego niemożliwe jest odgadnięcie tajemnicy wieczności, ale i zachowanie w pamięci jednego obrazu przeszłości. Pamięć bowiem zniekształca przeszłość, zacierza szczegóły. To prowokuje do pytań ostatecznych dotyczących tajemnicy przemijania. Tym rozmyślaniom służy pobyt narratora powieści w kościele parafialnym pw. św. Marii Magdaleny, gdzie „*Dukla przedstawiała istnieć za ścianą*” (Stasiuk 1999, s. 91), a sarkofag Marii Amalii z Brühlów Mniszchowej spowity półmrokiem skłania do rozmyślań nad życiem zmierzającym ku śmierci. Odtwarzane z pamięci informacje na temat działalności zasłużonej dla miasteczka pani na Dukli, która przyczyniła się do jego rozwoju, pobudzają wyobraźnię. Amalia jawi się narratorowi powieści jako pełna życia kobieta, uosobienie pragnień i słabości. W postaci pani na Dukli zamknięty zostaje mit dawnej świetności miasteczka. Ale nagrobek kobiety skrywa także tajemnicę życia i śmierci konkretnej osoby i tego, co po niej zostanie w przyszłości. Dotknięcie pantofelka pięknej pani (motyw ten obecny jest w *Traktacie o manekinach albo Wtóra Księga Rodzaju* Schulza) uruchamia twórczą wyobraźnię i przenosi w świat imaginacji i wspomnień (Kujawiński 2013). Podobnie jak biografia pięknej Amalii budzi w narratorze *Dukli* ciekawość, tak i wspomniana góra Cergowa kusi tajemnicą (niezbadane jaskinie, legendarne tunele i korytarze prowadzące aż do Odrzykonია, pustelnia Jana z Dukli). Swym kształtem przypominała narratorowi malowaną przez Lorraine'a Sorakte, która góruje nad Rzymem (Kujawiński 2013)², „*No więc Cergowa i Sorakte, którą*

² Góra opisywana przez Horacego i Jana Kochanowskiego. Obecnie nazwa ta raczej odnosi się do całego masywu w Etrurii. Jest to miejsce szczególne ze względu na pamięć o św. Sylwestrze I, „*papieżu, który miał się tam ukrywać podczas prześlania*

Lorrain malował wiele razy i wiele razy służyła mu za ostatnie i najważniejsze słowo opowieści” (Stasiuk 1999, s. 20). Gra wyobraźni implikuje poszukiwania podobieństw Cergowej i góry Sorakte – świętych szczytów, gdzie znaleźli schronienie papież Sylwester I i Jan z Dukli. Ale dostrzeżone paralele w wyglądzie gór to tylko – wedle Stasiukowego narratora – inspirujący wyobraźnię i tęsknoty kolejny miraż, złudzenie, które znika, gdy tylko zmienimy miejsce obserwacji: „*Od północy jej kształt przypomina zwierzę: masywny, spiętrzony łeb i przęcający się grzbiety, jakby miała zaraz stanąć na nogi. Ani śladu łagodnej Sorakte*” (Stasiuk 1999, s. 66).

Stasiuk zatem nie powieła mitu szczęśliwej Arkadii. Wszak każda świetność, tak jak ta dukielska związana z dwustuletnią historią rodu Mnischów przemija i dziś można ją zamknąć w kilku ledwie salach opustoszałego muzeum, w którym obrazy Claude’a Lorrain’a zastąpiono kolekcją militariów. Nawiązanie do twórczości francuskiego malarza pejzażysty okresu baroku, „*który na swych płótnach utrwał piękno zaginionego już szczęśliwego <złotego wieku>*” pozwala Stasiukowi na podjęcie polemiki z artystą. Bowiem „*pisarz na przykładzie Dukli pokazuje śmierć takiego mitu*” (Szwast 1999, s. 545 – 550)³.

Dukla z jej punktami wyznaczającymi przestrzeń śmierci tworzy w wyobraźni Stasiuka swoiste formy „pomiędzy” życiem a śmiercią, duchem a materią, które zbliżają do Stwórcy, zbliżają do nieodgadnionego. Wiedziony tą ideą narrator *Dukli* rozciąga swoje obserwacje na całe Pogranicze. Stąd literackim odpowiednikiem polskiej Dukli, swo-

dowań i skąd cesarz Konstantyn miał go wezwać do Rzymu, by następnie dać się ochrzcić. We wczesnym średniowieczu żyło w tym rejonie kilka wspólnot monastycznych. Jedną z nich zamieszkiwała sam szczyt. U podnóża Monte Soratte powstało natomiast opactwo św. Andrzeja”. Tu odnajdujemy wyraźną analogię do Cergowej i Dukli – miasta Jana Z Dukli i klasztoru Ojców Bernardynów.

³ Szwast, A.: „*Dukla*” Stasiuka jako wyraz zafascynowania Schulzem. In: *Polonistyka*, nr 9, 1999, s. 545 – 550. Cyt za: tegoż, „*Dukla*” Stasiuka jako wyraz zafascynowania Schulzem <http://www.szwast.republika.pl/stasiukr.html> [Dostęp z dnia 11 września 2013]. Zob. także, Szwast, A.: *Historyczno-filologiczna refleksja wokół Wstępu do Dukli Amaliowej Mirona Białoszewskiego*, (w:) „*Szare eminencje zachwyty*”. 80. rocznica urodzin Mirona Białoszewskiego (1922 – 1983), red. J. Szuber, J. Tulik, Sanok 2002, s. 27 – 34.

istym pośrednikiem „w doznaniu nieodgadnionego” obrazu jest w powieści isz i słowacka Levoča, z której prowadzi do Dukli „*droga od południa*”. Do Levoči dociera narrator od strony Spiszu, zatrzymując się po drodze na Rynku w Podolińcu, gdzie o wielokulturowym wymiarze miasteczka, jak i całego regionu świadczy obecność Cyganów (w *Dukli* narrator wspomina o Żydach jako rdzennych mieszkańcach). Cisza, a w zasadzie „bezgłos”, brak poczucia upływu czasu, sprawia, że bohaterowie podróży odbierają to miejsce jako przestrzeń, w której chcieliby się zostać na zawsze (...), w którym „*wszystko, czym byliśmy do tej pory, zostało łagodnie i głęboko zakwestionowane*” (Stasiuk 1999, s. 73). To namiastka prawdziwej Arkadii. Kolejny etap podróży wyznacza Spišská Belá z widokiem mężczyzn smakujących „Smadnego Mnicha” albo „Šariša”, wreszcie Kieżmark z obowiązkowym bocianim gniazdem na wysokim kominie i smaczną zupą czosnkową popijaną wielkopopovickim. Aż wreszcie Levoča. Rozświetlona wszechobecnym światłem, które po przekroczeniu Karpat „*wychodziło z murów, z nieba, z bruku (...)*” (Stasiuk 1999, s.74). Tu po raz kolejny powtarza się sekwencja walki (z ducha gnostycznej) światła z ciemnością. Topografię miasta wyznacza ulica Vysoka, Žiacka, Kłaštorska, kościół św. Jakuba (ze słynnym ołtarzem Mistrza Pawła z Levoči), Sirotinska i klasztor franciszkanów. Nie zabytki jednak przyciągają uwagę podróżnego, ale ludzie wiodący spokojny, pogodzony z naturą żywot. To obrazy młodej dziewczyny karmiącej na progu starego domu swoje niemowlę, oddających się sjeście Cyganów obojętnych wobec burzonego budynku: „*Obok kończył się jakiś świat i wcale im to nie przeszkadzało*” (Stasiuk 1999, s. 75) czy starej kobiety załatwiającej swoją potrzebę obok kościoła, z którego na chwilę musiała wyjść. Narrator określa ich mianem „*ludzi nawykłych do oczekiwania*” (Stasiuk 1999, s. 74). Sceny pięknych, choć tymczasowych przecież domów skąpanych w południowym świetle sprawiają, że miasto z jego ulicami „*wygląda jak zaulek wieczności albo ikona*” (Stasiuk 1999, s. 75). Levoča zatem, ale także Širokie i ich mieszkańcy przybliżają narratora do tajemnicy istnienia i śmierci, stają się pośrednikiem, tak jak dukielska Amalia, między życiem a wiecznością. To istoty pogrążone w odrętwieniu, uśpieniu, które wychodzą poza marginesy ustalonego porządku. Granica jest więc w powieści

Stasiuka „*końcem, ale koniec jest zapowiedzią początku. Ograniczając jedną przestrzeń, staje się równocześnie początkiem innej*” (Nahacz 2013). Tu Stasiuk odnalazł cząstkę własnej tożsamości, ale też jako pisarz – odkrył oryginalną formułę nostalgii, która pozwoliła mu uniknąć sentymentalizmu i literackich uproszczeń.

II. Pogranicze – miejsce afirmacji i rozpadu

O ile w *Dukli* otrzymujemy obraz miejsca, w którym się nie dzieje nic nadzwyczajnego, o tyle Gładyszów Nahacza symbolizuje centrum lokalnej ojczyzny. Przeszłość wioski to sfera *sacrum* utożsamiana z ostoją tradycji, zaś teraźniejszość kojarzy się z rozpadem i atrofia. Bohater powieści *Bombel* podkreśla: „*Mam szczęście, że urodziłem się w górach i mogę istnieć daleko od złego świata pełnego spalin samochodowych i ludzi, którzy zapomnieli co to natura*” (Nahacz 2004, s. 65) lub w innym miejscu: „*Jak jestem w mieście pomiędzy ludźmi, to czuję się niepasującym kawałkiem jakiejś układanki (...)*” (Nahacz 2004, s. 143). Dlatego zapewne w *Bomblu* nie odnajdziemy szczegółów topograficznych, przestrzeń powieści wyznaczają bowiem góry, lasy i łąki, co po pierwsze podkreśla ważność kontaktu z Naturą, po drugie zaś – potęguje wrażenie otwartości, wolności i bezpieczeństwa. Statyczność oglądanych miejsc utrwala przekonanie o ich niezmienności i rodzimoci, „*bo pięknie może być tylko dopiero wtedy, kiedy się wszystko doskonale zna*” (Nahacz 2004, s. 57). Te odczucia potwierdzają impresjonistyczne niemal opisy przyrody podkreślające jej amorficzność. Tu wyraźnie wyczuwa się jedność Natury i człowieka. „*Lato, łąka, słońce grało, ptaszki śpiewały (...), raj na ziemi, życie umierać*” (Nahacz 2004, s. 65). W Gładyszowie czas się zatrzymał i oparł cywilizacji konsumpcji. Dominuje tu bezruch – tak, jak w słowackim Podolińcu, a czas liczony jest porą roku i świętami religijnymi. Dla *Bombla* to miejsce jest błogosławieństwem, dlatego nie chce innego świata: „*Postanowiłem się nie ruszać i mieszkać tylko tu. Bo to moja miejscowość. Żadna inna*” (Nahacz 2004, s. 58). Opowieść snuta jest z pozycji kłozarda, który za punkt obserwacyjny przyjął wiejski przystanek. To odpowiednik miejskiego Rynku i rzymskiego (opiewa-

nego przez Horacego) Marsowego Pola, gdzie spotyka się młodzież. Nahacz w takiej scenerii kreśli jednoznacznie negatywny obraz gładyszowskiej terażniejszości. Jego narrator-bohater osadzony mocno w tej ziemi, cierpi na szczególny rodzaj schizofrenii, która każe mu patrzeć na opisywaną rzeczywistość w dwóch wymiarach czasowych: przeszłości i terażniejszości. Dzięki temu możemy oglądać świat niejako z drugiej strony, z perspektywy zapaści cywilizacyjnej spowodowanej transformacją ustrojową. Narrator powieści to pijak i wiejski prostak, który przemawia do nas językiem jurodiwego⁴. Jest on kimś na wzór świętego idioty, kimś nienaturalnym, zniekształconym i zdeformowanym, obcym i niezrozumiałym przez otoczenie. Wbrew jawnie okazywanej mu przez wiejską społeczność niechęci bohater powieści Nahacza – tak jak jurodiwy – nie zamyka się w pustelni, ale powraca z osamotnienia, by demaskować pozorną „ludzką mądrość”, by wstrząsać, zrywać społeczne maski i obnażać obłudę. Źródłem sprzeciwu Bombla jest też „normalne”, czyli uporządkowane życie. Inne fragmenty powieści akcentują bezsensowność wszelkich działań człowieka, które nie są od niego zależne i ograniczają jego wolność (wyjście do sklepu o danej godzinie, wyjazd do miasta bez konkretnej przyczyny). Człowiekiem – zdaje się mówić autor *Bombla* – rządzi jakaś bliżej nieokreślona siła, która popycha go do różnych działań. Dla bohatera Nahacza będzie to zdobywanie pieniędzy na piwko, dla innych poszukiwanie pracy. Obserwacje bezsensu ludzkich zmagania z codziennością prowadzą do konkluzji: „*Za to w dzień to jest jedna wielka zmiana, że na trzeźwo za ch... się człowiek nie połapie, ale na szczęście po pijaku wszystko go omija i się nie przejmuje, i po prostu nie musi się łapać kompletnie na niczym*” (Nahacz 2004, s. 151).

⁴ O tej postaci pisał m.in. C. Wodziński: *Święty idiota. Projekt antropologii apofatycznej*, Gdańsk 2000; tegoż: *Jurodiwy. Portret niebyswalca*. In: *Więź*, nr 3, 2000, s. 89 – 92. Zob. także: Zieniewicz, A.: *Efekty prozy (na przelomie stuleci)*. In: *Co dalej literaturo? Jak zmienia się współcześnie pojęcie i sytuacja literatury*, red. A. Brodzka-Wald i in., Warszawa, 2008, s. 56 – 65. Szczegółowo postać narratora i autora powieści *Bombel* omawiam w swoim artykule „Jestem Bombel na przystanku”. *O projektowaniu autora w młodej polskiej prozie na przykładzie Bombla Mirosława Nahacza*. In: *Inna literatura? Dwudziestolecie 1989 – 2009*, t. 1, red. Z. Andres, J. Pasterski, Rzeszów, 2010, s. 382 – 397.

Życie mija więc na obserwacji otoczenia z poczuciem wolno upływającego czasu, bo na pograniczu (tak jak w Stasiukowej *Dukli*) czas płynie znacznie wolniej niż w innych regionach „*Oprócz kałuży zamarł też i czas*” (Nahacz 2004, s. 124). Ludzie upodabiają się do siebie, „*Wyglądają jak z dawno utraconej epoki (...), Na ich twarzach nie widać żadnej tragedii (...), Ale mają też kraciaste czapki i wieczny katar (...), twarze mają pomarszczone jak papier toaletowy (...)*” (Nahacz 2004, s. 58). Nahacz, podobnie jak Stasiuk, sięga tu po technikę estetyzacji wprowadzając jej estetyczną odmianę popartą licznymi metaforami. Mieszkańcy Gładyszowa przypominają bohaterów *Opowieści galicyjskich*, dobrze zintegrowani z beskidzką rzeczywistością po upadku firm państwowych są skazani na wegetację w miejscu zapomnianym przez świat. Dlatego Nahacz w przeciwieństwie do Schulza nie mitologizuje tej przestrzeni, bo jak mówi jego bohater, „*zagęszczenia powszedniości wypierają wszelką metafizykę*” (Nahacz 2004, s. 58). Pięknu beskidzkiej kotliny zostają przeciwstawieni mieszkańcy popegeerowskiej wioski, ogarnięci marazmem egzystencji, dla których swojskość tego miejsca stała się przekleństwem. Nahacz kreśli tu portret pokolenia postpeerelu, pokolenia okaleczonego, które wchodzi w dorosłe życie bez bagażu wartości. Nie chodzi tu o rejestrację konkretnych zdarzeń, ale o opowiedzenie o ludzkiej, czy ściślej, naszej polskiej, mentalności. Dlatego inaczej niż narrator powieści Nahacza odbierają gładyszowską rzeczywistość jej bohaterowie. Są tu ludzie, którzy nie potrafią normalnie funkcjonować, ich kontakt z rzeczywistością jest zaburzony i zmarginalizowany. To jednostki bez żadnych perspektyw, szukający w narkotykach czy alkoholu łatwych doznań i leku na beznadziejną rzeczywistość. Poza powszedniością pozostaje przeszłość. Zupełnie bowiem inny wymiar ma Gładyszów utrwalony w pamięci. Przeszłość, na którą składa się tragiczna historia tych ziem zostaje waloryzowana pozytywnie, można wręcz mówić o sakralizacji tej przestrzeni. Wsiedlenia Łemków i Cyganów, którzy „*musieli umrzeć, bo za ciemna skóra widocznie komuś przeszkadzała*” (Nahacz 2004, s. 30) („puste domy”, „wypalone miejsca po domach”) oraz zanik ich pięknej tradycji spowodowały pustkę w otoczeniu. Uchronić od zapomnienia historię i tradycję rdzennych mieszkańców tych ziem, to główna idea przyświecająca narratorowi powieści, a i zdaje się,

samemu autorowi: „*Ja mam taki strach, że kiedy już dla mnie to wszystko się skończy, świat zniknie razem ze mną. Ale nie ten, co jest. Ten, co był. Nikt nie uwierzy, że tutaj mógł ktoś mieszkać*” (Nahacz 2004, s. 53).

Dla narratora *Bombla* Gładyszów to „*miejsce autobiograficzne*”, któremu się nieustannie przygląda, szukając potwierdzenia swojego trwałego zakorzenienia (Czermińska 2012, s. 49). Nahacz, umieszczając akcję *Bombla* w przygranicznym Gładyszowie, podkreśla wyjątkowość tego miejsca, tu czuje się bezpiecznie, żyje zgodnie z naturą i tradycją łemkowską, oderwany od tej rzeczywistości stacza się i ginie. Łemkowie – rdzenni mieszkańcy tych ziem, tak jak Stasiukowi Cyganie i Żydzi, nie ulegają pokusie wielkomiejskiego życia, pozostają wierni tradycji, dzięki temu są bliżsi poznania tajemnicy istnienia. Jako nieliczni opierają się szturmowi cywilizacji. Jak mówi sam Nahacz: „*W rzeczywistości pogranicza chęć utrzymania kultury miażdżona jest przez coś o wiele bardziej realnego i ludzkiego: głód, lęk smutek, brak*” (Nahacz 2013). W tym kontekście opisywany marazm, owo uśpienie w którym pogrążeni są mieszkańcy Gładyszowa, można uznać za przejaw ich pokory i pogodzenia się z niezasłużonym wyrokiem historii.

III. Konkluzje

Obie powieści, które uczyniłam przedmiotem moich rozważań, penetrują obszary pozbawione wcześniej literackiego oblicza, to obszary „niczyje”, poprzez które dokonuje się samookreślenia. Ale to jednocześnie „centrum nadawcze” (określenie K. Uniłowskiego), w którym rodzi się diagnoza współczesnego życia. Odwołując się do miejsc mniej znanych ściśle związanych z Naturą, Stasiuk i Nahacz (w odmienny artystycznie sposób) sugerują, że takie peryferyjne przestrzenie stanowią remedium na agresywny świat konsumpcji. Tylko z dala od chaosu i pędu miasta, w świecie pełnym kolorów i łączności z przyrodą można snuć refleksje dotyczące życia, przemijania i śmierci. Obaj pisarze ewokują „Miejsca Znieruchomiałe”, „Naturę zastygłą”, bo zatrzymanie czasu, którego doświadczyli w Dukli i Gładyszow-

wie jest nade wszystko „*naczelnym przedmiotem heretyckiej nostalgii i fundamentem wyobrażonej doskonałości istnienia*” (Czapliński, Śliwiński 1999, s. 202). Heretyckiej, bo dla obu pisarzy Dukla i Gładyszów stały się symbolicznym miejscem wyłożenia własnej koncepcji filozoficznej (niemal gnostycznej) (Czapliński 1998, s. 148), u podstaw której leży przekonanie o „śmierci ducha”. Jeśli więc życie duchowe jest źródłem ładu zarówno w człowieku jak i w społeczeństwie, to poprzez ten czyn został zburzony porządek społeczny, nastąpił chaos. Zbrodni na duchu dokonali ludzie poświęcając go dla cywilizacji. Uwięzienie w świecie, powoduje, że byt jest cierpieniem, a złagodzić je może „*jedynie odnajdywanie śladów pierwotnej jedności*” (Voegelin 1992, s. 123). Tę pierwotność Andrzej Stasiuk i Mirosław Nahacz odnajdują właśnie na pograniczu polsko-słowackim.

Bibliografia

- CZAPLIŃSKI, P.: *Gnostycki traktat opisowy*, In: Kresy, nr 1, 1998, s. 147.
- CZAPLIŃSKI, P. – ŚLIWIŃSKI, P.: *Literatura polska 1976-1998. Przewodnik po prozie i poezji*, Kraków 1999. Wydawnictwo Literackie, s. 202.
- CZERMĨŃSKA, M.: *Kategoria miejsca autobiograficznego w literaturze doby migracji*. In: *Narracje migracyjne w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, t. 2, red. H. Gosk, Kraków, 2012, Wyd. Universitas, s. 49.
- KUJAWIŃSKI, J.: *Duchowa mapa Italii*. http://www.ms.ecclesia.org/pl/index.php?option=com_content&view=article&id=72 [Dostęp z dnia 14 września 2013].
- LATAWIEC, K.: *Dukla – omfalos i miejsce peryferyjne*. In: *Od poetyki przestrzeni do geo-poetyki*, red. E. Konończuk i E. Sidoruk, Białystok, 2012. Wydawnictwo Uniwersytetu Białostockiego, s. 49 - 70.
- LATAWIEC, K.: *Dukla – omfalos i miejsce peryferyjne*. <http://www.latawec.krakow.pl/pliki/Pisarze%20o%20Dukli.pdf> [dostęp z dnia 11 września 2013].
- NAHACZ, M.: *Granice – przekraczanie, rozdzielenie i spójność. (W oparciu o pogranicze polsko-słowacko-ukraińskie)*. http://nadbuhom.pl/art_2571.html. [Dostęp z dnia 15 września 2013].
- NAHACZ, M.: *Bombel*. Wołowiec 2004, Wyd. Czarne, s. 160.
- PANAS, W.: *O pograniczu etnicznym w badaniach literackich*. In: *Wiedza o literaturze I edukacji*, red. T. Michałowska, Warszawa, 1996. Wyd. Instytut Badań Literackich, s. 606.

- PASTERSKA, J.: „*Jestem Bombel na przystanku*”. *O projektowaniu autora w młodej Polskiej prozie na przykładzie Bombla Mirosława Nahacza*. In: *Inna literatura? Dwudziestolecie 1989 – 2009*, t. 1, red. Z. Andres, J. Pasterski, Rzeszów, 2010. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 382 – 397.
- STASIUK, A.: *Dukla*. Wołowiec 1999. Wyd. Czarne, s. 125.
- SZWAST, A.: „*Dukla*” *Stasiuka jako wyraz zafascynowania Schulzem*. In: *Polonistyka* nr 9, 1999, s. 545 – 550.
- SZYMCZAK, M.: *Słownik Języka Polskiego*, t. 1, Warszawa 1983, Wydawnictwo Naukowe PWN s. 467.
- UNIŁOWSKI, K.: *Na Zachód od Dukli*. In: *Twórczość*, nr 6, 1998, s. 95 – 98.
- WODZIŃSKI, C.: *Święty idiota. Projekt antropologii apofatycznej*. Gdańsk 2000. Wydawnictwo słowo/obraz terytoria.
- VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*. Chicago 1952 (wyd. pol.: *Nowa nauka polityki*, przeł. P. Śpiewak, Warszawa 1992). Wyd. Biblioteka ALETHEIA, s. 123.

Polish-Slovakian Borderland as a Source of both Cognition/Recognition and Disintegration – the Case Study of the Novels *Dukla* by Andrzej Stasiuk and *Bombel* by Mirosław Nahacz.

Summary

The article discusses two types of literary descriptions of Polish-Slovakian borderland. The first one is discussed on the example of the novel *Dukla* by Andrzej Stasiuk, the second one is drawn from the novel *Bombel* by the representative of a young generation of Polish writers – Mirosław Nahacz. On one hand, the narrator of *Dukla* perceives the journey to this borderland town as an attempt to fathom the eschatological last things. Only in the silent serenity and tranquility provided by the timeless scenery of rural Dukla one can think over the past and reckon with oneself. On the other hand, *Bombel* presents different idea of the meaning of life spent in the village of Gładyszów located “at the end of the world”. Consumer lifestyle that is a side effect of economic changes disintegrated the former moral order of this place. To rebuild it, the dwellers of the borderland village search their past for its multicultural tradition. Both writers evoke in their writings a variety of pictures of “motionless places” and “still nature” due to the fact that the stop of the flow of time they experienced in Dukla and Gładyszów is perceived as a proof of the perfection of existence. Stasiuk and Nahacz treat Dukla and

Gładyszów as symbolical places to reveal the philosophical conception based on the conviction that their dwellers reject spiritual and metaphysical values in favor of their imprisonment in the world of consumerism. A remedy for these changes can be found through the extensive search for the trails of primordial human unity. The writers find such unity at the Polish-Slovakian borderland.

Janusz Pasterski

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego (Polska)

Dialog kultur i tradycji pogranicza w poezji Janusza Szubera

Kategoria pogranicza jest we współczesnej humanistyce jednym z pojęć kluczowych. Odnosi się nie tylko do swego prymarnego znaczenia określonego obszaru terytorialnego, ale w równej mierze do ukształtowanej tam wspólnoty kulturowej z jej paradygmatem wzajemnego przenikania zjawisk, nakładania się form i sposobów myślenia, dialogu i wymiany wartości. Tego rodzaju refleksja o pograniczu jako przestrzeni spotkania i współistnienia różnych kultur stała się u podstaw nowoczesnej myśli antropologicznej, która podejmuje zagadnienia relacji z Innym i polifonicznego charakteru więzi międzyludzkich (wystarczy wspomnieć twórców szeroko rozumianej filozofii dialogu – Michała Bachtina, Emmanuela Levinasa czy Martina Bubera). Złożoność tego pojęcia potwierdza również jego interdyscyplinarne nacechowanie, które wyznacza przedmiot badań wielu dyscyplin naukowych, m.in. historii, geografii, socjologii kultury, antropologii kultury, etnologii, językoznawstwa czy wreszcie nauki o literaturze (porov. Kasperski 2009, s. 7 – 13). Z tej wielostronności wynika także wniosek o syntetycznym charakterze pogranicza jako swoistego i niepowtarzalnego złączenia różnych tradycji i imaginariów kulturowych. Nie wnikając w szczegółowe typologie rodzajów pograniczności (np. terytorialnej, kulturowej czy interpersonalnej – porzri: Nikitorowicz 2001; Witkowski 2000; Babiński 2002), warto jedynie zaznaczyć, że pojęcie to pozostaje w widocznej opozycji do kategorii granicy. Granica oddziela, pogranicze łączy. „*W miejsce wyraźnej linii granicznej*” – jak zauważył Stanisław Uliasz – „*mamy do czynienia ze strefą płynną, przejściową. Wytworzenie się swoistej strefy przejściowej na pograniczu kultur zbliżonych jest cechą polskiego wschodniego pogra-*

nicza. Na takim pograniczu wytworzył się z czasem pewien typ społeczności i jej kultury” (Uliasz 2001, s. 10 – 11).

Z takim modelem pograniczności w duchu przenikania się sąsiadujących ze sobą kultur mamy do czynienia w przypadku południowo-wschodnich obszarów Polski i zachodnich terenów dzisiejszej Ukrainy. Zamieszkujące je wspólnoty narodowe i etniczne pozostawały przez długi czas w ramach tego samego organizmu państwowego – najpierw Rzeczypospolitej Obojga Narodów, później habsburskiej Galicji i międzywojennej Polski. Funkcjonowały również w tych samych strukturach lokalnych (wsi, miasteczek i powiatów), które przechowywały trwałe wzory współżycia społecznego i wielostronnych powiązań oraz kontaktów. W świadomości społecznej zachował się zwłaszcza dziewiętnastowieczny obraz pograniczy kulturowych, upostaciowany w Królestwie Galicji i Lodomerii jako obszarze heterogenicznym, ale zarazem symbiotycznym. Był on po części konsekwencją popularności mitu habsburskiego, przedstawiającego monarchię nadunajską jako idealne państwo wielu narodów, obszar szczęśliwej koegzystencji różnych kultur, tradycji i religii. Ta mozaikowa rzeczywistość współżycia wielu wspólnot jest już dzisiaj zjawiskiem historycznym, ale wciąż obecnym (choć w różny sposób) w pamięci narodów. Jej pokłosiem jest idea dialogu i spotkania jako opozycja wobec „języka zamknięcia i konfrontacji”, a także uzmysłowienie zasadniczej roli transgresji we współczesnej myśli antropologicznej i kulturowej. Jak ujął to Bachtin, „*dziedzina kultury nie ma wewnętrznego terytorium: cała sytuuje się na granicach*” (Bachtin 1982, s. 26).

Polifoniczność kulturowego pogranicza i świadomość złożoności właściwych mu konstrukcji tożsamościowych, etnicznych, językowych czy religijnych niejedną raz znalazły już swoje odbicie w literaturze, zwłaszcza dwudziestowiecznej, odkrywającej jak gdyby ten fenomen społeczny (wspomnieć należy choćby klasyczne już dzieła Stanisława Vincenza i Jerzego Stempowskiego bądź utwory Wita Tarnawskiego, Zygmunta Haupta czy Andrzeja Chciuka, by pozostać przy literackich wizjach harmonijnego współistnienia). Co jednak zaskakujące, jedno z najciekawszych ujęć ciągle żywej tradycji kulturowego pogranicza stworzył nie prozaik, ale poeta i to w dodatku współczesny, mocno zakorzeniony w tym regionie, lecz równocześnie o innej

już biografii niż te symboliczne życiorysy pisarzy – wygnańców. Janusz Szuber, urodzony w przygranicznym Sanoku w roku 1947, a więc w czasie, gdy dokonał się już rzeczywisty rozpad wielonarodowej wspólnoty kulturowej na tych ziemiach, stał się swoistym kronikarzem przeszłości. W jego utworach znalazły bowiem swoje miejsce reminiscencje historycznego współistnienia wielu nacji, języków i kultur. Ukraiński poeta i tłumacz, Wasyl Machno, nazwał go wprost „ostatnim poetą kresowym”, wychowanym w wielokulturowym środowisku, które już jednak nie istnieje (Machno 2008, s. 321).

Aby zrozumieć tę „archeologię pamięci” w poezji Janusza Szubera, należy zatrzymać się wcześniej nad genealogią rodzinną autora i jego niełatwą biografją, naznaczoną ciężką i nieuleczalną chorobą: „Rodzina ze strony ojca wywodziła się z niemieckich osadników, którzy w XV wieku osiedlili się w podsanockim Haczowie. Natomiast rodzina matki posiadała ziemiańsko-inteligenckie korzenie o silnych wieloetnicznych tradycjach, ukształtowanych przez powinowactwa niemieckie, ruskie, ormiańskie, a nawet chorwackie. To – jak powie poeta – jego własny macecznik. Przynależność do tego właśnie skrawka Rzeczypospolitej pieczętowały dodatkowo koligacje z ziemiańskimi rodami Rylskich czy Zachariaszów, które odegrały znaczącą rolę dla regionu” (Uliasz 2008, s. 11).

Ta dalsza i bliższa przeszłość stała się ważną częścią kulturowej świadomości poety i w wyrazisty sposób znalazła istotne miejsce w jego utworach. Od niej też zaczął Szuber swoją poetycką drogę, której nadal pozostaje wierny. Jego twórczość jest ściśle związana z ziemią rodzinną, historyczną Ziemią Sanocką – jej kulturową barwnością i różnorodnością.

Drugim faktem determinującym z kolei egzystencjalny wymiar losu poety jest jego groźna choroba stawów, która już w studenckim wieku skazała go na poważne cierpienia, operacje i wielomiesięczne pobyty w szpitalach, a ostatecznie przykuła do wózka inwalidzkiego. Pełny werwy młodzieniec, student warszawskiej polonistyki, stał się w ten sposób człowiekiem niepełnosprawnym, a rytm jego życia na zawsze już określony został przez nawroty choroby i zamknięcie w trudnych i samotnych realiach losu inwalidy. Literatura i pisanie okazały się w tych warunkach rzeczywistym ocaleniem duchowym,

praktyką prowadzoną niespiesznie, w samotności i „do szuflady”. Nietrudno domyślić się, że w tej sytuacji życiowej i twórczej zasadniczą rolę zaczęła odgrywać pamięć jako najważniejsze źródło poruszające wyobraźnię autora. Pamięć własna, ale i pamięć przodków, przekazy rodzinne czy jeszcze szerzej – historia miasta i regionu, tradycja pogranicza i wielokulturowości. Jednak debiut poety nastąpił dopiero w roku 1994 i od tego czasu jego kolejne książki poetyckie przyniosły mu natychmiastowe uznanie, nagrody literackie, dobre przyjęcie przez krytyków i badaczy oraz zainteresowanie czytelników.

Zarówno w pierwszych, jak i w późniejszych zbiorach wierszy uwagę odbiorców zwróciło niezwykle silne osadzenie w miejscowych realiach, wyborna znajomość historii i kultury, przywiązanie do szczegółu i niezwykła wrażliwość sensualna. Szuber jak badacz dziejów, „etnograf” lub „archeolog” ożywał w języku poezji bliższą i dalszą przeszłość. „*Pamięć mój jedyny paszport*” – deklarował w wierszu *Sen kornika* (Szuber 1996, s. 59). Ten zwrot w stronę minionego nie miał przy tym wymiaru nostalgicznego, przeszłość odślaniała sens uniwersalny, pozwalała spojrzeć na własne życie poprzez pokłady kulturowych i historycznych nawarstwień. Innymi słowy, była nie tyle odtwarzaniem faktów, ile drogą do samopoznania i zrozumienia porządku natury i historii. Jej palimpsestowy charakter oznacza właśnie sięganie do różnych źródeł kultury: polskiej, ukraińskiej, żydowskiej, niemieckiej, łemkowskiej i bojkowskiej. W takim bowiem tyglu kształtowała się specyfika kulturowego pogranicza z jej ideami międzywspólnotowej komunikacji i polifoniczności.

Przeszłość w poezji Janusza Szubera jest więc odbiciem biografii autora, jego tradycji rodzinnych oraz lokalnej tożsamości społeczno-kulturowej. Związek z miejscem urodzenia, dzieciństwa i lat dojrzałych symbolicznie stawia poetę w ciągu rodzinnej historii, odślaniając szeroką perspektywę spoglądania wstecz i postrzegania własnej egzystencji przez „lustro” wcześniejszych pokoleń i rodzinnych antenatów. Osobista genealogia zyskuje tym samym sens ponadjednostkowy, w którym wyrażają się uniwersalne znaki ludzkiej egzystencji, a „mała ojczyzna” poety uogólnia się w esencję istnienia.

Wielokulturowy świat pogranicza zaznacza się w tej twórczości przez wskrzeszanie pamięci o dawnych mieszkańcach tych ziem, któ-

rzy niegdyś wspólnie dzielili los autochtonów. Poeta ma jasną świadomość „tutejszości”, czyli poczucia wieloetnicznej tożsamości, charakterystycznej dla regionów kulturowego pogranicza. Wiersz otwierający debiutancki zbiór Szubera *Paradne ubranko i inne wiersze* w świadomy sposób łączył język polski z ukraińskim (a nawet słowackim), podkreślając obecność wielu kultur w tradycji regionu. Tytułowy „korowaj” to ciasto weselne, znane z obrzędów weselnych Łemków i Rusinów, a symbolizujące poprzez akt wręczenia najbliższym osobom życzenia pomyślności i długiego życia. Słowa kończące wiersz, „*Prosy me pani matko / Do nas odobraty korowaj od nas*” (Szuber 1994, s. 5) warto więc interpretować jako gest zaproszenia autora do „*poczęstunku duchowego, do swego świata poetyckiego*” (Sulikowski 2010, s. 46). W świecie tym obecność różnych etnicznych żywiołów jest czymś zupełnie naturalnym. Przykładem takiej „mozaiki” niech będzie wiersz „*Las wielki i niedźwiedziów dosyć*” o kompozycji centonu, czyli tekstu złożonego z różnych, odrębnych fragmentów połączonych w spójną całość (Szuber 1994, s. 19):

*W czeluściach gór dymiących
Niedźwiedzie piwo warzą
Albo w panwiach żeliwnych
Ługują popiół drzewny.
Cyhany hrajut na skrypkach i basach
Ludy zajmują sia chliborobstwem
i wypasom chudoby,
Mlecznym obchodzą się całe lato.
Targi w Lisku znaczne na bydło.
Tu bez Żyda się nie obejdzie.
Balbuste cipkały zrobiło mit bojne.*

Poetyka centonu połączyła tu cały szereg cytatów z historycznych przekazów, dzieł literackich i dokumentów w języku polskim, a także z mowy bojkowskiej, łemkowskiej i jidysz. W ten sposób stała się symbolicznym odpowiednikiem polifonii kulturowej, rodzajem poetyckiej *summy* historycznej przeszłości tych ziem.

Janusz Szuber chętnie sięga też do zachowanych pamiątek minionego czasu, przywołuje rodzinne opowieści i ludowe podania, kontempluje wyblakłe fotografie, przegląda stare księgi i bedekery. Jest przywiązany do wielkiej roli szczegółu, w którym chce widzieć materialny znak pamięci, powstrzymujący przemijanie i ocalający od nicości. Konkret jest często dla niego punktem wyjścia poetyckiej refleksji, jak choćby w wierszu *Nieruchoma podróż*, w którym dawny *Przewodnik po Galicyi i Bukowinie* z roku 1906, w jaki wyposażano cesarsko-królewskie koleje przełomu XIX i XX wieku, stał się impulsem do lirycznej podróży wyobraźni szlakiem ówczesnych wiadomości, anonsów i reklam. „*Dzisiaj ja odbywam tamtą / nieruchomą podróż*” – wyznaje podmiot liryczny, wyruszając w wymagowaną ekskursję. Prowadzi ona przez galicyjskie krajobrazy, przybliży urodę dawnych miasteczek z ich atrakcjami, nowościami czy codziennym życiem, zatrzymuje uwagę na wizerunkach mieszkańców z powagą zajętych swoimi sprawami. Czytamy tam:

*Na Czeremoszu w Uścierykach daraby
czyli splawy. Tratwy przystrojone małymi choinkami,
przy długim rudlu bosy Hucul, panowie
w tużurkach, kapeluszach, sztywnych kołnierzykach
nad kokardą krawata, siedzą w płóciennych
fotelach przytwierdzonych do bierwion.*

W ujęciu poety nie ma jednak łatwej nostalgii, jest natomiast bogactwo szczegółów dawnego życia, w których odnaleźć można trwałe rysy ludzkiego losu, wspólne dla różnych nacji, wieków i pokoleń. To co indywidualne splata się we wspólne, lokalna historia, kultura i tradycja układają się w połączony zapis doświadczeń egzystencjalnych wszystkich mieszkańców tych ziem.

Szczególnie wyraźne jest zakorzenienie twórczości Szubera w tradycji wielokulturowości galicyjskiej utożsamianej z wzorcem koegzystencji różnych nacji, ładem współistnienia i wytworzeniem odrębnego rodzaju tożsamości. Ta ostatnia manifestuje się na przykład w apologii „tutejszości”, a więc charakterystycznym poczuciu przynależności do społeczności autochtonów, wolnych od nacjonalizmów.

W wierszu *January Poźniak*, poświęconym pamięci zapomnianego, dziewiętnastowiecznego poety polsko-ukraińskiego, Janusz Szuber wyraźnie deklaruje nie pokrewieństwa z twórcą sprzed stulecia. W wymyślnym dialogu ze swoim bohaterem na jego pytanie „*Kto tam?*” odpowiada prosto „*Swój, tutejszy*” (Szuber 2004, s. 69). Z kolei w jeszcze innym utworze (*Do Ryszarda Schramma*) symbolicznie nakłada na siebie obowiązek pamięci o przeszłości regionu (Szuber 2004, s. 73):

*A nam, było nie było „tutejszym”,
Nad ocalałymi księgami parafialnymi usiąść,
Z księżyich zapisków sagi rodzinne wysnuwać,
Potargane na powrót w supły wiązać.*

*W cerkwiach na ławkach kolatorskich
Kości, sądu czekające, w jaką taką
Całość składać i w ciała przyoblekać.*

Bycie „tutejszym” oznacza rezygnację z monoetnicznego, wyłącznie polskiego punktu widzenia historii i teraźniejszości Ziemi Sanockiej – „małej ojczyzny” poety¹. Wbrew tragicznym doświadczeniom dziejowym i konfliktem polsko-ukraińskim z roku 1918, z lat II wojny światowej i późniejszego czasu przymusowych przesiedleń sanocki autor z mozołem wskrzesza pamięć dawnej, heterogenicznej społeczności. Od wieków scalały się w niej różne wpływy, współkształtujące wspólną świadomość. W komentarzu do reprodukcji późnogotyckiego obrazu Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Zagórzu Szuber celnie zilustrował różnorodność tych nurtów kulturowych i religijnych, pisząc: „*Bieszczady nieodmiennie kojarzą się z ikonami, czyli z czcigodną tradycją rytu wschodniego, a przecież od późnego średniowiecza istnieje również na tym terenie nieprzerwany rzymskokatolicki kult maryjny*” (Szuber 2004, 63). Tak oto tworzyła

¹ O innym rozumieniu „tutejszości”, odnoszącym się jednak do współczesnej poezji białoruskiej, pisała Ivana Slivková. Pozri: Slivková 2012, s. 33 – 45.

się polifoniczna całość, nadająca kulturze pogranicza bogaty i niepowtarzalny kształt, nierzadko o sakralnym właśnie wymiarze.

Jeszcze inną, bardziej zindywidualizowaną odmianą „tutejszości” jest Szuberowa „mojość”, która dała tytuł osobnemu tomowi jego prozy poetyckiej. Za tym określeniem o charakterze neologizmu kryje się gest zdefiniowania własnej tożsamości w oparciu o kategorie miejsca, pamięci i języka (Sienkiewicz-Woskovicz 2008, s. 113). „Mojość” poety narodziła się właśnie tutaj, w tej konkretnej przestrzeni, gdzie wszystko splata się w „warkocz nie do rozplątania”, a to co moje ma sens nie tylko topograficzny i fizyczny, ale w równie ważnym stopniu – sens duchowy. „Mojość” Szubera ma przy tym podwójny rodowód. Wywodzi się, po pierwsze, z myśli Martina Heideggera jako zasadniczy przymiot jestestwa (por. Heidegger 2004), a – po drugie – z poezji Czesława Miłosza, który w podobnym znaczeniu pisał o życiu człowieka jako celebrowaniu „naszej malej mojości” (Miłosz 1988, s. 133).

Obraz pogranicza i Ziemi Sanockiej w poezji Janusza Szubera należy też postrzegać jako wariant mitu galicyjskiego, wyraźnie obecnego w dwudziestowiecznej literaturze polskiej (np. utwory Andrzeja Kuśniewicza, Włodzimierza Odojewskiego, Juliana Strykowskiego czy Leopolda Buczkowskiego). U jego podstaw legło „doświadczenie nieodwołalnej utraty <<ojczyzny prywatnej>>”, t. j. świata, który „zniknął w wyniku dwóch kataklizmów: pierwszej i drugiej wojny światowej”, ale także pamięć o synkretycznym charakterze kultury pogranicza (Wiegandt 1985, s. 117 – 118). Przywoływanie przeszłości jest więc działaniem mitotwórczym, którego podstawę stanowi sakralizacja zamierzchłej codzienności w jej ocalonych, materialnych znakach i zachowanych przekazach ustnych. Mitologizacji służy kreacja „ja” mówiącego (w roli kronikarza, historyka, etnografa czy niemalże archeologa), epicki styl narracji, zabiegi stylizacyjne i językowe, a także przekształcenia gatunkowe. Poeta odtwarza minione dawno wydarzenia, przywołuje znane i nieznane postacie, opisuje przedmioty, posługuje się językiem ukraińskim, mową Bojków i Łemków, żydowskim jidysz, kościelną łaciną. Ta polifoniczność językowa jest rozpoznawalną cechą utworów Szubera i najlepiej potwierdza fenomen etnicznej różnorodności i kulturotwórczej inwencji. Właśnie

w języku niejako „zabalsamowany” został dawny świat, czas przodków i wspólnego wszystkim życia. To z niego wyłania się przeszłość, uobecniona w poetyckim „teraz”, jednostkowe staje się uniwersalnym, detal niewarty uwagi nabiera znaczenia jako część ludzkiego doświadczenia. W wierszu *Oktostych* scalają się na przykład dwie wielkie tradycje pogranicza – chrześcijaństwa zachodniego i wschodniego oraz dwa języki – polski i ukraiński (Szuber 1999, s. 23):

*Już niczemu się nie dziwię
I donikąd nie spieszę,
W czarnobrewej cerkwi złożę
Moich kości pusty gotyk.*

*I nadzieja wbrew nadziei,
Że On – Spas Nierukotworny –
Od nicości mnie wybawi.
Żywy przejdę wrota śmierci.*

Jak zauważyła Oksana Weretiuk, epitet „czarnobrewa cerkiew” „nie tylko ujawnia znajomość przez autora folkloru ukraińskiego [...], a również określa swojski, emocjonalny stosunek mówiącego do prawosławnej świątyni chrześcijańskiej” (Weretiuk 2008, s. 277). Podobnie należy interpretować przywołanie Zbawcy za pomocą kluczowego pojęcia chrześcijaństwa wschodniego (Spas Nierukotworny), stosowanego do „świętego wizerunku *Oblicza Chrystusowego*” (Sulikowski 2010, s. 57). Natomiast metafora „gotyku kości” odsyła do średnio-wiecznego stylu budowy kościołów zachodnich, wers piąty – do łacińskiej pieśni *Te Deum*, a wers ostatni – do przekazów biblijnych (*List do Rzymian* 4, 18).

Polifonia kultur pogranicza zaznacza się w poezji Szubera nie przez odrębność głosów czy metaforę rozdroża, ale przez współodczuwanie i palimpsestowe nakładanie kolejnych warstw we wspólnym dziedzictwie. To co otaczało dawnych mieszkańców tych ziem, to czym żyli i to jak się ze sobą komunikowali było stałym składnikiem świadomości zbiorowej. Współcześnie ta wielokulturowość karpackiego pogranicza funkcjonuje już tylko w przestrzeni mitu i nostalgii za daw-

nym łaodem. W wierszu *Do Wasyla Machno – poety*, adresowanym do wspomnianego już ukraińskiego twórcy, Szuber świadomie odwołuje się do tej przedmitycznej rzeczywistości, pisząc m.in. (Szuber 2001, s. 61):

*I pomyśleć, Wasylu, że jeszcze
Do niedawna dzieliła nas, przyjaciół,
Jedynie sąsiedzka miedza. Te same
Obłoki, zadymki, ulewy gdzie olchy, ryby,
gdzie mięta, iwy, kwietne ściany –*

*Jak pisał wielki poeta Twojego języka
Bohdan Antonycz – mój starszy kolega
Z sanockiego gimnazjum królowej Zofii.
[...]
Moi przodkowie chodzili do cerkwi,
Inni do protestanckiego zboru,
Jeszcze inni do gotyckich kościołów i barkowych
kaplic,
Grzeszni, prosili Zbawiciela o udział
W Jego zmartwychwstaniu.*

*I ja rzymski katolik proszę o to samo.
I znak pokoju teraz przekazuję Tobie
[...]*

Sanocki poeta odtwarza mit ponadnarodowej wspólnoty, otwartej na inność i różnorodność, kulturowo heterogenicznej, ale jednocześnie połączonej trwałymi więzami wspólnego „światoodczucia”. Oczywiście, jest w pełni świadomy, że tę utraconą krainę wskrziesić można tylko za pomocą poetyckiego słowa, sakralizując „obyczaje naszych dziadków” jak choćby w rytualnym obrzędzie krojenia chleba z wiersza *Obyczaje*.

W poezji Janusza Szubera ożywa dawna tradycja multietnicznego i wielowyznaniowego pogranicza, wznawia się dialog kultur, uobecnia się galicyjska i przedwojenna obyczajowość, uwiecznia galeria zapo-

mnianych postaci. Autor staje się „poetą czulej pamięci”, skupionym na losach ludzi, krain, miasteczek i przedmiotów, przemienianych w mityzowane przypowieści. Jego niespieszna narracja o ważnych i mniej ważnych aspektach regionalnej przeszłości nabiera jednak cech uniwersalnych, które pozwalają w nich widzieć odbicie egzystencjalnych, historycznych, społecznych, a nawet metafizycznych problemów człowieka. W tym właśnie wyraża się wszechstronna i poznawcza wartość tych wierszy. *Poeta doctus* jest bowiem nie tylko archeologiem pamięci, ale także poszukiwaczem prawdy o świecie i sobie samym. I równocześnie wielkim apologetą poezji, która ma moc ocalania świata z „żarłocznego gardła *Wielkiego Nic*”.

Bibliografia

- BABINSKI, G.: *Przemiany pograniczy narodowych i kulturowych – propozycje typologii*. In: *Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku*, red. R. Stemplowski, A. Żelazo, Warszawa: PISM 2002.
- BACHTIN, M.: *Problemy literatury i estetyki*, przeł. W. Grajewski. Warszawa: „Czytelnik” 1982.
- HEIDEGGER, M.: *Bycie i czas*, przeł. B. Baran. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2004.
- KASPERSKI, E.: *Kategoria pogranicza w badaniach literackich. Problemy metodologiczne*. In: *Pogranicze kulturowe (odrębność – wymiana – przenikanie – dialog)*, red. O. Weretiuk, J. Wolski, G. Jaśkiewicz. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2009, s. 7 – 13.
- MACHNO, W.: *Janusz Szuber: poeta kresowy*. In: *Poeta czulej pamięci. Studia i szkice o twórczości Janusza Szubera*, red. J. Pastarska, M. Rabizo-Birek, Rzeszów: Fraza 2008, s. 317 – 321.
- MIŁOSZ, C.: *Nieobjęta ziemia*. Kraków: Wydawnictwo Literackie 1988.
- NIKITOROWICZ, J.: *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*. Białystok: „Trans Humana” 2001.
- SIENKIEWICZ-WOSKOWICZ, M.: *„Mojość” przeciw nicości*. In: *Poeta czulej pamięci. Studia i szkice o twórczości Janusza Szubera*, red. J. Pastarska, M. Rabizo-Birek, Rzeszów: Fraza 2008, s. 109 – 120.
- SLIVKOVÁ, I.: *Bieloruská poézia na prelome storočí. Interpretácia a recepcia bieloruskej poézie konca 20. a začiatku 21. storočia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2012, s. 33 – 45.

- SULIKOWSKI, A.: *Epos sanocki Janusza Szubera*. Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski 2010.
- SZUBER, J.: *Biedronka na śniegu*. Kraków-Toronto: „a5”, Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie 1999.
- SZUBER, J.: *Gorzkie prowincje*. Sanok: nakł. Grażyny Jarosz 1996.
- SZUBER, J.: *Las w lustrach*. Rzeszów: „Yes” 2001.
- SZUBER, J.: *Paradne ubranko i inne wiersze*. Sanok: nakł. Grażyny Jarosz 1994.
- SZUBER, J.: *Tam gdzie niedźwiedzie piwo warzą*. Olszanica: „Bosz” 2004.
- ULIASZ, S.: „*Bard Gór Słonnych*”. *Od biografii poetyckiej ku poszukiwaniu wartości wspólnotowych*. In: Poeta czulej pamięci. Studia i szkice o twórczości Janusza Szubera, red. J. Pasterska, M. Rabizo-Birek, Rzeszów: Fraza 2008, s. 11 – 16.
- ULIASZ, S.: *O literaturze Kresów i pograniczu kultur. Rozprawy i szkice*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2001.
- WERETIUK, O.: „*Wskrzyszam z martwych tamto*”: *ukraińskie Bieszczady Szubera*. In: Poeta czulej pamięci. Studia i szkice o twórczości Janusza Szubera, red. J. Pasterska, M. Rabizo-Birek, Rzeszów: Fraza 2008, s. 271 – 278.
- WIEGANDT, E.: *Austria Felix, czyli o micie Galicji w prozie współczesnej*. In: Modele świata i człowieka. Szkice o powieści współczesnej, red. J. Święch, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie 1985, s. 113 – 143.
- WITKOWSKI, L.: *Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji*. Toruń: Adam Marszałek 2000.

The Dialogue of Cultures and the Tradition of the Borderlands in the Poetry of Janusz Szuber

Summary

The article explores the phenomenon of cultural polyphony in the work of the contemporary Polish Poet Janusz Szuber. His poetry draws heavily on family history, on the history of the Sanok region and on the cultural traditions of the Borderlands. Szuber is deeply conscious of the multifaceted complexity of identity problems – ethnic, religious, linguistic – which characterize multicultural territories. Pasterski shows how in a variety of ways Szuber’s poems bring the past to life and especially the motley patchwork of belief and custom of the Borderlands of former times. This bygone world, resurrected by the poet’s imagination, recreates the myth of a supranational community,

open to difference and the Other, culturally heterogenous, but at the same time united by strong and enduring bonds. He writes of individuals and their stories, as well as of places and objects. Thus his writing acquires universal implications, illuminating existential, historical, social, and even metaphysical issues.

Lajos Pálfalvi

Inštitút stredoeurópskych štúdií Fakulty humanitných a sociálnych vied Katolíckej univerzity Pétra Pázmánya v Pilišskej Csabe (Maďarsko)

Jerzy Stempowski w piekle Słowian

Esej jako osobny gatunek literacki powstał w wieku XVI dzięki Montaigne'owi. Dał mu nazwę, ale nie określił szczegółowo poetykę tego gatunku. W porównaniu z innymi kategoriami gatunkowymi esej stoi na niskim stopniu normatywności, nie ma krępujących reguł, więc nikt nie chce zrewolucjonizować; nie ma tu stagnacji, akademizmu, wielkich przełomów i niespodziewanych koniunktur. Awangardiści czy inni rewolucjoniści nie mają tu nic do roboty, fanatycy wolności widocznie nie chcieli korzystać z wolności istniejącej, z wartości zastanych, odziedziczonych od przodków, woleli walczyć o wolność zburzając konwencje gatunków bardziej znormalizowanych i popularnych. W dwudziestym wieku, w czasach permanentnych rewolucji artystycznych, esej stał się rezerwatem wartości niekoniunkturalnych.

Chociaż Stempowski już w latach studenckich poznaje najważniejsze nurty awangardowe – ogląda w Wenecji wystawę włoskich futurystów a w roku 1915 w Zurychu chodzi na imprezy pierwszych uczestników ruchu dada do Cabaretu Voltaire założonego przez Hugo Balla –, a w roku 1933 opublikuje dłuższe opracowanie na temat futuryzmu pod tytułem *Chimera jako zwierzę pociągowe. Próba interpretacji ekonomicznej futuryzmu* (pierwotna wersja tytułu lepiej wyraża punkt widzenia autora: *Kalkulacja handlowa fantazji. Próba krytyki materialistycznej*), nie stał się orędownikiem najnowszej mody literackiej. Wręcz przeciwnie. Uważał, że już w czasach Napoleona zaczęła się fatalna tendencja „introspekcji systematycznej”.

Według jego hipotezy *Mémoire sur les perceptions obscures* Maine de Birana jest jedną z pierwszych pozycji nowego paradygma-

tu, którego kulminacją jest freudyzm i literatura powstała pod wpływem psychoanalizy. W literaturze XX wieku nie ma już „wizji świata zewnętrznego”: „Dostojewski, który tyle jeździł koleją, nie wspomina nigdzie, aby widział coś z okna wagonu. (...) Przez pół wieku Dostojewski był ulubioną lekturą elity europejskiej, i od niego zaczęła się epoka omfaloskopii w literaturze Zachodu.”¹ Chwaląc opisy krajobrazu w opowiadaniach Zygmunta Haupta musi cofać się w czasie aż do epoki Petrarcki, bo on jeszcze znał tę magię, zostawił nam wiele pięknych opisów w swoich listach łacińskich: „*Dokądkolwiek przyjeżdżał, opisywał miejsce pobytu z dokładnością szkicu topograficznego*”.²

Czy to znaczy, że Jerzy Stempowski był konserwatystą? Chętnie odpowiedziałbym na to pytanie twierdząco, gdybym nie wiedział, czym się kojarzy konserwatyzm w Europie Środkowej. Deklarowany konserwatysta tego regionu jest związany z przedwojennymi nurtami ideowymi, w większości przypadków pielęgnuje myśl państwowonarodową, jego pozycja jest blisko do kościoła. Stempowski natomiast był agnostykiem. Walczył za niepodległość Polski, ale po powrocie do państwowości rozczarował się. Kraj nie spełniał jego oczekiwań, bo założyciele zdaniem Stempowskiego na samym początku zdradzili ideę jagiellońskiego federalizmu, wybrali swoisty egoizm narodowy. Polskiemu eseście jest obca dwudziestowieczna idea narodowa, czuje się najlepiej z jednej strony w oświeceniowym kosmopolityzmie, a z drugiej strony w regionalizmie. W okresie międzywojennym, kiedy Polaków fascynowała odzyskana państwowość, Stempowski zauważył, że ekipa rządząca tworzy jakąś fasadę z atrybutów państwowości,

¹ J. Stempowski: *List do Zygmunta Haupta* [w jegoż:] *W dolinie Dniestru. Listy o Ukrainie*, wyb., oprac. i posłowiem opatrzył A. S. Kowalczyk. LNB, Warszawa 1993. 316 s. W liście do Gustawa Herlinga-Grudzińskiego z 18 stycznia 1965 roku cytowanym tutaj przez A. S. Kowalczyka formułuje swoją tezę bardziej radykalnie: „*To co dla Maine de Birana było tylko niejasna sensacja, stało się dla ludzi XX wieku rodzajem ryczącego potwora zagłuszającego i zaciemniającego rysy świata zewnętrznego. Było to największe być może odkrycie XIX i XX wieku, dające literaturze zupełnie nową tematykę i materię literacką. Belkot wewnętrzny, wychodzący z naszej wątroby i organów trawienia, stał się zarazem tematem i językiem sztuki.*”

² Tamże.

za którą spokojnie może się zająć bezsensowną działalnością zastępczą.

Rówieśnicy Stempowskiego pielęgnowali kult państwa, niektórzy byli przekonani o tym, że Polska oto dotarła do pozytywnej fazy cyklu mesjanistycznego, została wreszcie nagrodzona przez opatrność; inni już odrzucili mitologię romantyczną, zmienili to na utopie społeczne albo na idee modernizacji. Z punktu widzenia Stempowskiego byt państwowy nie był uprzywilejowaną formą egzystencji społeczeństw. Jego regionalizm nie miał nic wspólnego z koniunkturą Europy Środkowej. Nie wyróżnił Polaków, Czechów czy Węgrów powołując się do średniowiecznych tradycji państwowości, bo fascynowały go takie plemiona, których uczestnictwo w historii tego regionu było minimalne. Odwrócił hierarchię: podziwiał Ukraińców i Rumunów, nie cenił Węgrów, patrzył bardzo krytycznie na niepodległą Polskę. Ale najbardziej podziwiał, wręcz mitologizował Hucułów, którzy jakby istnieli poza historią oficjalną, kulturą piśmienną.

Udział w historii z jego punktu widzenia kojarzył się z przemocą, grzechem, arogancją, natomiast byt pozahistoryczny dał szansę na harmonię najwyższej rangi. Ta swoista odwrócona hierarchia ma motywację moralną też. Chociaż Stempowski był subtelnym intelektualistą i arystokratą w jednej osobie, ta fascynacja nie była fanaberią sobie-pana uwielbiającego barokowe sielanki pasterskie. Wybitny eseista urodzony w Krakowie „za prawdziwą ojczyznę uznawał tylko Podole, gdzie w schyłku XVIII wieku osiedlili się jego przodkowie”. Jak wspomina Halina Kenarowa, „w pokoju Stempowskiego wisiał nad łóżkiem duży, czarny, drewniany krzyż”. Chociaż pisarz był niewierzący, zachował krzyż jako pamiątkę rodzinną. Jak sam wyjaśnił: „Jeśli się miało pradziada, który wyrznął i wbił na pal setki ludzi (...) to spadkobierców obowiązuje jakieś zadośćuczynienie i ten krzyż mi o tym przypomina”. Tym wyjaśnieniem sugerował, że Józef Stempowski, wojewoda kijowski, „bestialski pacyfikator Humańszczyzny po powstaniu Gonty i Żeleźniaka w roku 1768” był jego przodkiem, ale ta pokuta była raczej symboliczna. Eseista był z innej rodziny, więc

wyznanie możemy rozumieć jako „*dowód pamięci o tej haniebniej karcie polskiej obecności na Ukrainie*”.³

Stempowski obserwował i podziwiał ślady starych kultur rolniczych i pasterskich. Chętnie powoływał się na badania profesora uniwersytetu w Dijon, Gastona Roupnela. Zdaniem francuskiego profesora chłopskiego pochodzenia „*w początkach okresu historycznego Europa zachodnia posiadała już wcale gęste zaludnienie i cywilizację rolniczą liczącą od dwudziestu do pięćdziesięciu tysięcy lat. Część istniejących dziś pól, pastwisk, dróg, miedz i skrajów lasu pochodzi z tego okresu i nie uległa większym zmianom w czasach historycznych*”.⁴ Stempowski nigdzie nie sformułował tak jednoznacznie, jak wyobrażał sobie przeszłość przedhistoryczną Europy i jak można czytać ślady tej cywilizacji w naszych czasach, jak w wyżej cytowanym, mało znanym tekście opublikowanym prawie ćwierć wieku po śmierci autora. Stempowski wyjaśnia w swoim referacie napisanym o sadze huculskiej Stanisława Vincenze, że czytając *Historię wsi francuskiej* Roupnela, studiował praktyczne sposoby rozpoznania różnych śladów prastarej cywilizacji, które zachowały do dziś swą pierwotną postać (na przykład pola, drogi, miedze, lasy).

W literaturach europejskich cenimy romantyków między innymi jako odkrywców przyrody, wiejskiego krajobrazu, nowych, w poezji jeszcze nie opisanych regionów. Według stereotypów klasycyści w epoce Oświecenia żyli w sztucznym świecie, wśród dekoracji martwej mitologii. Byli odcięci od bezpośrednich doświadczeń, zamiast przyrody opisali parki pałaców. Zdaniem Stempowskiego (który zresztą bardzo chętnie opisuje parki pałaców ukraińskich) Oświecenie jednak było bliżej do prastarej cywilizacji. Romantycy i ich następcy wytworzyli pojęcie egzotyizmu i patrzyli na kultury przedhistoryczne „*przede wszystkim z punktu widzenia odrębności i małowalności*”.⁵

Zdaniem Stempowskiego ludzie Oświecenia nie mieli zmysłu historycznego. Według ich intuicji przodkowie w dawnych epokach nosili tylko inne maski, w zasadzie byli bardzo podobni do nas, możemy

³ A. S. Kowalczyk: „*Stepowa Hellada*”, tamże, s. 321 – 322.

⁴ J. Stempowski: *Na wysokiej poloninie*, tamże, s. 81.

⁵ Tamże, s. 80.

ich zrozumieć wychodząc z własnych doświadczeń. Wyobrażali sobie ludzkość jako grupę tworzącą „jednolity pochód zdążający w tym samym kierunku, i że różnice między poszczególnymi cywilizacjami są tylko etapami tego samego rozwoju. Idea ta rozszerzyła ogromnie horyzont ludzi Oświecenia, ukazując, poza zapiskami kronikarzy i wspomnieniami historii pisanej, olbrzymie przestrzenie czasów leżące za nami.”⁶

Stempowski szukał śladów prastarej cywilizacji na Ukrainie i w innych krajach Europy Wschodniej. W tym regionie trudniej było dotrzeć do najgłębszych warstw, ponieważ burzliwa historia wcale nie sprzyjała zachowaniu wartości, spokojne cywilizacje były zagrożone przez ciemne, niszczące siły, które zawsze będą obce temu okręgowi cywilizacyjnemu. Stosowanie metodów nauczonych we Francji nie jest łatwe na Ukrainie. Mimo to Stempowski tam też potrafił zidentyfikować warstwy średniowieczne, antyczne i dawniejsze, pogańskie. Bo daleko od centrów władzy istniała jakaś ciągłość. W eseju pod tytułem *W dolinie Dniestru* powołuje się na opisy podróżników, według których Ukraina „w wieku XVI, po tysiącu latach migracji i inwazji” była olbrzymim pustym stepem, a na południowej części kraju mieszkali Tatarzy pasterscy. Ale ten obraz wydaje mu się bardzo powierzchowny po konfrontacji z własnymi doświadczeniami: „*W ogrodzie, w którym spędziłem pierwsze lata dzieciństwa, stały trzy stare drzewa derenia, posadzone tam przed wiekami dla zaznaczenia miejsca. U stóp leżał kamienny krzyż z wieku XI, obok którego znajdował się grób przedhistoryczny. Z dala od dróg uczęszczanych przez ludy wędrowne i wojownicze, życie biegło nieprzerwanie, pokolenia pogańskie ustępowały miejsca pokoleniom chrześcijańskim, i pobożna ręka, na modłę starożytną, znaczyła groby drzewami przywiezionymi z Azji Mniejszej.*”⁷

We Francji łatwiej znaleźć ślady prastarej cywilizacji rolniczej, zato w Karpatach Wschodnich można było poznać świat Hucułów, którzy nadal żyli poza kulturą piśmienną, poza historią, w swoim „czasie górskim”. W czasach historycznych społeczeństwo zachowuje

⁶ Tamże, s. 79.

⁷ J. Stempowski: *W dolinie Dniestru*, tamże, s. 16.

w swojej pamięci czyny ludzkie, natomiast w czasach przedhistorycznych „*długie tysiące lat zostawiły w pamięci rolników pierwotnych luźną i zmienną przędzę legend*”.⁸ Nie możemy odtworzyć biegu przeszłości. Według interpretacji Stempowskiego w huculskiej sadze Stanisława Vincenza legendy formują się i rozplývają jak obłoki. Taki jest wieczny teraz cywilizacji pierwotnych.

Brak pamięci zdaniem Stempowskiego jest „*zgardzeniem niezwykle głębokim*”. Świadczy o tym, że „*rolnicy pierwotni są tak blisko związani z naturą, że nie mogą oderwać się od niej dla zyskania perspektywy. Przy lepszych urodzajach wzrastają liczebnie, po latach klęski liczba ich mniejsza się z powodu braku pożywienia*.”⁹ Ci rolnicy nie potrafili tworzyć rezerw wymienialnych. Chwilowe nadwyżki nie dały szansy na zostawienie trwałego śladu w pamięci ludzi. Koncepcja Stempowskiego o początku epoki historycznej odzwierciedla jego moralną nadwrażliwość. Pochodził z arystokratycznego rodu, który uczestniczył w historii już od kilku wieków. Ta pozycja kojarzyła mu się z grzechem, próbował to odreagować w różne sposoby.

Przekroczenie granicy między kulturą prastarą, ustną a kulturą historyczną, piśmienną stało się możliwe dzięki grzechowi pierworodnemu władców. Ten akt wywołał traumę, której ślady nadal można znaleźć w podświadomości zbiorowej: „*na dnie pamięci ludów znajdujemy wszędzie królów, którzy obłożyli haraczem pracujących rolników i, uwolniwszy się w ten sposób od codziennej zależności od natury, mogli dokonać czynów, o których mówiono nawet w dłuższy czas po ich śmierci*”.¹⁰

Stempowski marzył o pełni cywilizacji przedhistorycznej w czasie najgłębszego kryzysu Europy wojennej i powojennej. W tym świecie pozbawionym wartości rozpoznał pewne archetypy wrogie spokojnemu społeczeństwu rolników i pasterzy. W *Dzienniku podróży do Austrii i Niemiec* opisuje pewnego oficera „*wysiadającego z samochodu o czeskich barwach*”. Nazywa się kapitan S., zajmuje się wyłapywaniem Słowaków po wojnie, denuncjuje ich przed władzami aus-

⁸ J. Stempowski: *Na wysokiej poloninie*, tamże, s. 85.

⁹ Tamże, s. 86.

¹⁰ Tamże, s. 86 – 87.

triackimi i francuskimi, a potem wydają tych uchodźców NKWD. Kapitan S. pojawia się „w nowiutkim mundurze o imponującej liczbie naszywek złotych, ma w twarzy coś odrażającego, brutalnego i bestialskiego. Takie twarze widuje się u myśliwych, którzy z wielką przyjemnością szlachtują w kociołku 10 saren i 50 zajęcy.”¹¹

Obraz powojennej, okupowanej Europy jest przygnębiający. Stempowski wolałby uciekać do takiej Europy Wschodniej sprzed pierwszej wojny światowej, którą zachował w pamięci. Po raz pierwszy podróżował wzdłuż Kresów Wschodnich z ojcem w roku 1909, mając szesnaście lat. Przejechali przez całe pogranicze od Bałtyka (od Klaipėdy) do morza Czarnego. To się powtarzało jeszcze kilka razy. Stempowski znał nie tylko historię i kulturę Międzymorza, miał w świadomości i w uszach mapę językową całego regionu. Jako konsekwentny regionalista cenił nie tylko prestiżowe języki literackie, potrafił odróżnić wiele dialektów. W powojennym Monachium, szukając noclegu w Deutsches Museum, w obozie UNRRA słyszy rozmowę „uchodźców z Europy Wschodniej”: „*Nie bez pewnego wzruszenia poznają po języku i wymowie ściślejszą ojczyznę każdego z mówiących. W wyobraźni przesuwiają się przede mną szybko Kowno, Bratysława, Łódź, Czerniowce, Libawa, Belgrad, Równe, Użhorod, Rawa Ruska, Berdyczów... Głosy te uprzytomniają mi, jak dalece jestem wciąż Europejczykiem wschodnim. Z każdym z tych miejsc związana jest jakaś część mojej przeszłości. Wiem, jak szumią tamtejsze rzeki, jakie łowią w nich ryby, jakie pieśni śpiewane są na Wielkanoc i o czym się mówi o zmierzchu. Gdybym do któregośkolwiek z nich mógł wrócić, odrzuciłbym truciznę myśli i żył przez pewien czas biernie, jak ziemia karmiona światłem i deszczem.*”¹²

18 września 1939 dwaj ojcowie założyciele polskiej szkoły eseju, Jerzy Stempowski i Stanisław Vincenz przekroczyli granicę Węgier uciekając od Armii Czerwonej. Vincenz świetnie zintegrował się ze

¹¹ J. Stempowski: *Dziennik podróży do Austrii i Niemiec* [w jegoż:] *Od Berdyczowa do Łafitów*, wyb., oprac. i przedmową opatrzył A. S. Kowalczyk. Czarne, Wołowiec 2001. 92 s.

¹² Tamże, s. 107.

społeczeństwem uchodźców polskich (brał udział w życiu kulturowym), przyjaźnił się z Węgrami, nauczył się języka węgierskiego, pisał piękne eseje o regionach i krajobrazach Węgier. Wyjechał na Zachód dopiero w roku 1946. Stempowski czuł się fatalnie na Węgrzech, wybitny poliglota cierpił w kraju, w którym nic nie rozumiał z języka mówionego na ulicy. Vincenz kompetentnie opisał różne warstwy kultury, chwalił dziedzictwo rzymskie, cenił tradycje węgierskie. Stempowski nic nie wyczytał ze śladów.

Złamał się na Węgrzech, stracił swoją stoicką równowagę. Nie chciał zgodzić się na losy emigranta, nie chciał przeprowadzić się do Budapesztu albo do innych miast, gdzie skupiło się uchodźstwo polskie, pozostał w strefie przygranicznej, żył zwrócony ku przeszłości. Przeżył chyba najgłębszy kryzys swojego życia. Obok depresji groził mu zanik pamięci.¹³ W węgierskim schronisku nad Cisą doszedł do wniosku (po utracie drugiej biblioteki), że nigdy nie zrealizuje już nic ze swoich ambitnych, profesorskich planów. Nie opracuje historii i literatury późnego Cesarstwa Rzymskiego, nie napisze monografii ani o prastarej cywilizacji rolniczej, ani o historii techniki literackiej od renesansu do XX wieku, tak samo jak później, już w Szwajcarii nie powstała książka o estetyce Owidiusza. Po bankructwie profesora urodził się eseista. Żyjąc w czasie katastrof cywilizacyjnych nie miał warunków do napisania wielkich syntez, zato z fragmentów fenomenalnej wiedzy powstały piękne eseje, w których zamiast hipotez naukowych znajdujemy głębokie intuicje.

Kultura węgierska w oczach Stempowskiego była obcym elementem w żywiole słowiańskim. Błyskotliwy hermeneuta, po raz pierwszy w życiu, był bezradny na Węgrzech, nie rozumiał ani języka, ani krajobrazu. Najstarsze tradycje węgierskie widocznie nie mieszczą się w jego kanonie Europy: imponuje mu prastare rolnictwo, a nie jazda konna czy strzelanie z bata. Ponieważ kultura węgierska jest mu nieczytelna, szuka głębszych warstw, które są mu znane z innych krajów.

¹³ O tym okresie Stempowskiego pisałem na podstawie jego eseju pt. *Księgozbiór przemysłowców*. L. Pálfalvi: *Węgierski epizod w życiu i twórczości Jerzego Stempowskiego*. Porównania, 9, 2011. s. 199 – 205.

Sądząc z niektórych uwag, był przekonany o tym, że tylko wąska grupa konformistów identyfikuje się z tożsamością węgierską, na terenie kraju żyją właściwie Słowianie. Jak pisze w liście do znajomego w roku 1942: „*nawet Węgry okrojone są pełne mniejszości, i pod samym Budapesztem na wsi słyszeć można wszędzie mowę słowiańską*”.¹⁴ To jest gruba przesada, są słowackie wsie między Budapesztem a Ostrzyhomem, żyją Serbowie w Szentendre i Pomáz, ale pod Budapesztem żyła w tych latach raczej mniejszość niemiecka (która częściowo została wysiedlona po wojnie).

Potwierdza go w tym przekonaniu to, co widział w Użhorodzie. Spacerując „*na głównej ulicy zwanej Corso*” miasta, które w końcu lat trzydziestych znów przybrało węgierską nazwę Ungvár, i wszędzie słyszy mowę węgierską. Na pytanie czy zawsze żyło tu tak wielu Węgrów, stary obywatel miasta odpowiada: „*Zmienili się tylko urzędnicy, ale spacerowicze Corsa są zawsze ci sami. Za czasów austriackich mówili po niemiecku i po węgiersku, za czeskich – po czesku, za ukraińskich – po ukraińsku, dziś zaś znów mówią po węgiersku.*”¹⁵

Delikatnie mówiąc, Stempowski nie stał się hungarofilem ani na początku wojny, w czasie pobytu na Węgrzech, ani po wojnie, na emigracji. Preferował narody „niehistoryczne” (postheglowskie) i plemiona archaiczne. Nie zmienił się jego stosunek do Węgrów nawet jesienią roku 1956, w czasie powstania węgierskiego, kiedy Polacy manifestowali w wszystkie możliwe sposoby swoją sympatię do powstańców, popierali Węgrów jak mogli, połączyli mitologię wiosny ludów z buntem antykomunistycznym. Węgrzy w opisie Stempowskiego wcale nie są szlachetnymi buntownikami, są raczej niebezpiecznymi naiwniakami, którzy szkodzą sobie i innym, zmuszają Sowieców do interwencji ze swoim nieodpowiedzialnym zachowaniem. Węgrzy nie znają elementarnych reguł polityki, nigdy nie mieli zachodnich sojuszników, może dlatego traktowali poważnie bezpodstawne obietnice. Jego zdaniem nie wolno buntować przeciwko lokalnym przywódcom komunistycznym, ponieważ oni bronią społeczeń-

¹⁴ A. Zieliński – J. Stempowski: *Korespondencja 1941 – 1942* [w:] J. Stempowski: *W dolinie Dniestru...* s. 238.

¹⁵ J. Stempowski: *W dolinie Dniestru*, tamże, s. 12.

stwo przed terrorem Sowietów, którzy mogliby deportować całe narody do Syberii. 23 listopada r. 1956, w liście do Jerzego Giedroycia pisał, że „inicjatywa przeszła na Węgrzech do antykomunistów, po 10 latach nie orientujących się więcej w możliwościach politycznych. Nieprzydatność praktyczna antykomunistów w walce o prawa wewnątrz bloku sowieckiego jest faktem wartym zastanowienia.”¹⁶

Już była mowa o tym, że w tekstach Stempowskiego czasami pojawiają się wrogowie ludów zajmujących się rolnictwem przez tysiąclecia. Tolerancja Stempowskiego ma swoje granice, siły destrukcyjne spoza europejskiego okręgu cywilizacyjnego są niezrozumiałe, ich radykalna obcość budzi tylko grozę i wstręt. Kiedy pisze o systematycznym burzeniu starych niemieckich miast przez lotnictwo, dojdzie do wniosku, że ludność mocarstw pozaeuropejskich „nie ma żadnej przeszłości i nie wie, na co taka rzecz może się przydać”. Przypomina mu „to rozważanie angielskiego historyka na temat, w jakim celu Dżengis-Chan masakrował ludność podbitych krajów. Nie znajdując żadnego rozumnego objaśnienia tego zjawiska, historyk zadawałnia się przypuszczeniem, że – jako szef barbarzyńskich nomadów – Dżengis-Chan nie znał wartości pracy i nie wiedział, co począć z takim mnóstwem ludzi.”¹⁷

Skoro Stempowski miał niebywałą pamięć historyczną, chyba możemy przypuszczać, że na samym dnie niechęci do Węgrów znajdujemy wstręt do wspomnianych „barbarzyńskich nomadów”. Znając pochodzenie Węgrów, pewnie uważał, że naród węgierski jako element obcy w jego ulubionym regionie Europy właściwie należy do tej kategorii. Niby Stempowski sięga tu bardzo głęboko, ale ten fantazmat niczym się nie różni od pewnego toposu literatury słowackiej. Eseista nie powołuje się na *Slávy dcéru* Kollára, ale czuł się na Węgrzech jak w piekle Słowian. Myślę, że opinia Stempowskiego o władcach stepowych i katach Słowian nie różni się od oceny sformułowanej

¹⁶ J. Giedroyc – J. Stempowski: *Listy 1946 – 1969*. Część pierwsza, wyb., wstępem i przypisami opatrzył A. S. Kowalczyk. Czytelnik, Warszawa 1998. 413 s.

¹⁷ J. Stempowski: *Dziennik podróży do Austrii i Niemiec [w jegoż:] Od Berdyczowa do Lafitów...* s. 118.

przez Kollára w 558. сонечце.¹⁸ Subtelny intelektualista uzbrojony skomplikowanym aparatem pojęciowym doszedł tu do powszechnie znanej mitologemy.

Ежи Стемповский в аду для Славян

Резюме

Ежи Стемповского, выдающегося представителя польской эссеистики, привлекали народы, не имеющие государственности, так как по его мнению эти народы не совершали исторических преступлений. Стемповский восхищался земледельческими, крестьянскими культурами, следы которых видел не только в западной, но и восточной Европе. Он считал, что оседлые народы создают ценности, в то время как кочевники несут уничтожение.

В сентябре 1939 года Ежи Стемповский вместе со Станиславом Винценцом, спасаясь от Красной Армии, прибыл в Венгрию, однако в отличие от своего друга не нашел своего места в этой стране. Оставаясь в Карпатах, Стемповский пережил самый страшный кризис своей жизни. Лишенный библиотеки, он вынужден был отказаться от научных амбиций, именно поэтому родился из него эссеист. Стемповский-полиглот не понимал венгерского языка, не ориентировался в кодах венгерской культуры; а венгров, по всей видимости, считал современной разновидностью кочевников, находящихся вне культурного канона, которые даже в потерявшей большую часть своей территории стране притесняли многочисленные меньшинства.

Сколь глубокой бы не казалась данная мысль, в действительности она сродни романтическим славянским фобиям. Как в стихотворении Коллара *Slávy dcera*, в глазах Стемповского Венгрия была адом для славян. Характерно, что его мнение о венграх не изменилось даже после 1956 года: он считал их политически безгарамотными людьми, вынудившими русских оккупировать страну своим бессмысленным восстанием.

¹⁸ O motywie „piekła Słowian” i utworze Jána Kollára patrz R. Kiss Szemán: *Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között*. Balassi, Budapest 2010.

Ivana Slivková

*Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove*

Žena v slovanskej poézii

V príspevku si v prvom rade kladieme niekoľko základných otázok: Ako uvažovať o žene v literatúre? Žena ako autorka? Žena ako hrdinka/lyrický subjekt? Žena ako téma? Ženskosť textu/ženský jazyk? A zameriavame sa predovšetkým na bieloruskú poéziu, ktorú používame v ukážkach ako východiskovú súčasnú ženskú tvorbu a dokresľujeme ju ukážkami z tvorby slovenských a poľských poetiek s cieľom nájsť podobné a odlišné v súčasnej slovanskej poézii.

Stanovené otázky možno rozdeliť do dvoch celkov. V prvom sa sústredíme na hľadanie odpovedí na typológiu ženských autoriek (žena ako autorka?) a typológiu ženských hrdiniek (žena ako lyrický subjekt). Druhý pohľad je zameraný na podoby ženy z tematického hľadiska ako aj na ďalšie aspekty ženskosti textu, t. j. typický jazyk ženskej poézie a predovšetkým jeho emocionálnosť. V podstate je však veľmi ťažké stanoviť presné hranice pri uvedených otázkach a na ich zodpovedanie je nedostatočná interpretácia iba vybraných ukážok, preto vnímame tento príspevok ako začiatok perspektívneho literárneho hľadania.

Ako vidia ženy samy seba? Ako vidia svet? Ako vidia muža? Ako vidia život (smrteľnosť)? Ako vidia lásku?

Typické aspekty ženského písania v súčasnej bieloruskej lyrike, v tvorbe starších i mladších autoriek majú svoje špecifiká. Pri uvažovaní o ženskom písaní v bieloruskom kontexte treba brať do úvahy najmä tematické hľadisko a následne uvažovať aj nad základnými typmi lyrickej hrdinky. Súčasná bieloruská ženská poézia opisuje najmä štyri typy lyrickej hrdinky a to intímny (láska), feministický (moje postavenie), duchovný (reflexívnosť) a intelektuálny (tvorba s cieľom

osloviť). Pri analýzach a interpretačných ukázkach zohľadňujeme najnovšie genderové teórie a interdisciplinárny prienik výskumu, ktorý stojí na pomedzí literatúry a filozofickej či psychologickéj vedy a do úvahy treba brať aj viacero sociolingvistických aspektov, ovplyvňujúcich literatúru písanú ženami. S. Kaľadka v monografii o súčasnej ženskej poézii v Bielorusku okrem iného píše: „*Сучасная беларуская паэзія – гэта мастацтва з сінкрэтычнай зададзенасцю, у якім быццё не падзяляецца на сферы, на высокае і нізкае, дазволенае і забароненае, ўсё перакрываюўваецца ў размаітых мастацкіх вобразах. Сучасны твор – адкрытая для творцы і чытача мастацкая сістэма*“ (Kaľadka 2010, s. 3). K týmto charakteristikám rôznorodosti umeleckého systému súčasnej bieloruskej poézie dodajme len toľko, že pri literatúre písanej ženami sa obrazné vyjadrenia rozširujú o špecifické znaky, ktoré básňam dokážu dať len ženy, či už v pozícii autorky alebo hrdinky¹.

Postavenie ženy v histórii bieloruskej literatúry a v súčasnosti

V rámci pôvodnej charakteristiky súčasnej bieloruskej ženskej poézie sme sa zamerali na postavenie ženy v histórii bieloruskej literatúry v porovnaní so súčasným postavením. Aj preto sme ako kľúčové vybrali autorky charakterizujúce priebežné zmeny vo vnímaní ženskej tvorby na začiatku a na konci 20., resp. začiatku 21. storočia. Prvý typ súvisí s národno-obrodeneckými snahami Bielorusov, ale zároveň je to typ ustráchanej ženy, ktorej chýba vzdelanie a rešpekt zo strany mužov. Druhý typ autoriek i hrdiniek sa snaží vynahradiť si všetko to, čo im pôvodne nebolo dopriate a preto v ženskej poézii prelomu storočí prevládajú obrazy emancipácie, ženskej sily a typicky ženských problémov (city, estetika utrpenia a pod.).

¹ Bližší pohľad na typológiu ženských autoriek prinášame už v kapitole *Ženskost' v súčasnej bieloruskej poézii* v monografii *Bieloruská poézia na prelome storočí. Interpretácia a recepcia bieloruskej poézie konca 20. a začiatku 21. storočia*. Prešov 2012.

Žena podriadená mužovi

Špecifikom ženskej poézie vždy bola intímna lyrika s ľúbostnou tematikou, trochu sentimentálna báseň so všeplatnými pravdami. Aj v súčasnej bieloruskej poézii nachádzame autorky ako napr. Raisa Baravikova (1947), ktoré svojou tvorbou danú líniu prezentujú. Ako príklad uvádzame jej sentimentálne riadky, v ktorých odsudzuje ženu aj v citoch závislú na mužskej vôli:

*Цалуе **кат** маю руку пачціва.
 А дотык вуснаў – быццам дотык джала.
**Ён сёння службыць верна і цярпліва,
 Каб заўтра я ў нагах яго ляжала.**
 Віж далікатны дорыць мне валошкі,
Маленькі знак павагі – і не болей.
**Каб вечарам дадаць яшчэ хоць трошкі
 У летаніс маёй грахоўнай волі.**
 Князь позіркам мяне гарачым лаішчыць,
 І чару падае з віном чырвоным.
**А заўтра пані іншая прыўлаішчыць
 Мае грахі і крэсла каля трону.**
 Няхай прысуд палічаць справядлівым.
 Бязлітасна цяжкі – вянец няславы...
Зайздросце мне – бо я была ішчаслівай.
 А з кім? На пласе не прамоўлю нават.*

(internetový zdroj)

Muž ovládne ženu pozornosťou a darčekom, aby dostal jej „hriešnosť“ a napriek tomu, že si žena uvedomuje krátkodobosť efektu a nestálosť jeho citov, ktoré pominú s príchodom inej, teší sa z prežitého. Paradoxne, muž zobrazený ako kat a ako vládca, ktorému na žene veľmi nezáleží, je v tejto básni víťazom, keď poetka v závere tvrdí, že aj toto pomínutelné šťastie by jej iné mali závidieť. Takýto typ poézie prevláda aj u mladých začínajúcich autoriek. Zobrazenie obetovania sa ženy ako bezmocného stvorenia v literárnom procese je jednou z veľmi silných tendencií v súčasnej bieloruskej poézii.

A tiež Láska ako stereotyp

R. Baraviková je tiež predstaviteľkou toho najtypickejšieho obrazu o ženskej poézii, t.j. básni o láske. Základnou tendenciou v jej poézii je opisovať stereotypné vnímanie citu ako otázky, sna, kradného úsmevu, utrpenia a bezsenných nocí ako napr. v básni *Чаму? Навошта? – што ні дзень з пытання...*, ktorá končí metaforickým klišé, že trápenie s láskou je raz sladké ako med a inokedy nechutné ako jed a vždy si ho treba vypiť do dna.

Дзеля чаго? Спрадвечная пакута.

Чакаем ночы, каб не спаць да дня.

Адзін гаворыць – мёд,

другі – атрута,

і кожны выпіць хоча ўсё да дна.

(internetový zdroj)

Intímna, nielen ľúbostná

Poézia písaná ženami je teda stereotypne vnímaná ako ľúbostná, resp. ako lyrika o láske. V rámci axiologického systému je obohatená o **ženskú subjektivitu**, ktorá aj tematicky inak zameranej básni priradzuje prívlastok intímna. V tomto prípade máme na mysli intimitu v najširšom slova zmysle, t. j. všetko, čo je pre autorku, resp. hrdinku osobné (nielen v súvislosti s partnerskými vzťahmi)². Intímnu výpoveďou v tomto duchu je napr. aj báseň Ludmily Rublevskej *Cirkus*, kde sa na pozadí iných línií zobrazuje aj autorkino sklamanie zo života, ktorý žije, z ľudí, ktorí ju obklopujú:

Vezmite aj mňa, vravím, na poslednú púť.

Nechcem už cirkus, kde sa vedú jemné reči.

² V tejto súvislosti súhlasíme so Svetlanou Kaljadkou, ktorá sa vyjadruje o nevhodnosti zjednodušeného používania termínov *lyrika o láske*, *ľúbostná lyrika* a *intímna lyrika* ako synonym.

Hnuší sa mi už lož a kopy múdrostí.

Kdeže už hviezda na čelo –

kosť pohodená.

Strácam kumšt.

Situácia v básni negatívne graduje, melanchólia a ťažoba na duši je vyjadrená symbolickými okovami, ale aj sivým ťažkým nebom, ktoré ju drží pri zemi:

Pustiť von z hlavy Benátky.

A s nimi Rím.

Drážďany, Veronu i Varšavu nech zastrie hrádza.

Je iba nebo sivé ako dym

nad mestom, z ktorého sa neodchádza.

Kto vravel:

dušu nemôžeme okovať?

Kdeže, nájsť na ňu reťaz nie je ťažko.

Aj tu sa človek môže dobre mať,

tu medzi komínom a smetiskom a fl'aškou.

(Rubľevská 2000, s. 95)

Enumerácia cudzích miest naznačuje, že hrdinka trpí v konkrétnom priestore, v rodnom kraji, pretože, ako bolo uvedené v prvej ukážke, práve tam sa kopí lož a prázdne reči a, ako čítame v závere básne, kumuluje sa tam špina (reálna i obrazná).

Láska

Intímna je aj láska, preto ľúbostnú poéziu možno včleniť ako prirodzenú súčasť intímnej lyriky. Z novších tendencií treba spomenúť tzv. fyziologickú lyriku (antropologickú), ktorá sa v básňach prejavuje nie prostredníctvom lyrických hrdinov (osôb), ale za prítomnosti prirodzených procesov ako napr. sexuálny akt. Príkladom takejto podoby ženského písania je tvorba Chrisciny Laľko, ale tendencie naznačujúce

telesnosť lásky v menej provokatívnej obmene čítame napr. aj v novátorskej poézii Ľudky Siľnovovej v básni *Návrat* (1957):

*Prilož svoju sivú hlavu
k mušli môjho ucha –
a počuješ more!*

*Dotkni sa
mojich rozpustených vlasov –
pripomenieš si piesok!*

*Vezmi moje ruky do svojich,
posprietaj prsty –
a spomenieš si na stromy!*

*Prilož svoje milé pery
k mojím –
a rozpamätáš sa na slnko!*

(Siľnovová 2000, s. 88)

Ženu v tejto básni vyjadrujú rôzne časti tela – ucho, vlasy, ruky, prsty, pery, žiaducu/očakávanú mužskú aktivitu naznačujú slovesá v imperatívne – prilož, dotkni, vezmi, posprietaj, prilož. Hodnotu mužsko-ženského spojenia predstavuje spomienka, vyjadrená obrazmi mora, piesku, stromov a slnka a slovesami regresívneho významu – pripomenieš si, spomenieš si, rozpamätáš sa... Z interpretačného hľadiska môže ísť o pekné spomienky na príjemný zážitok v telesnej (reálnej) i netelesnej (obraznej) podobe. Vnímanie rôznych podôb interpretácie je v tomto prípade späté s tzv. intersubjektívnym priestorom (terminológia vid' Kaľadka), čo je priestor všeobecne dostupný v protiklade k osobnému, individuálnemu, unikátnemu, o ktorom hovoríme pri intímnej (osobnej) lyrike. Intersubjektívny priestor v ľúbostnej poézii Ľ. Siľnovovej je miesto, kde do kontaktu prichádzajú ona a on v rôznych subjektívno-objektívnych a subjektívno-subjektívnych vzťahoch.

Láska – predstava verzus realita

Trochu iný pohľad na lásku nachádzame v dnes už tradičnej línii modernej poľskej poézie. Wisława Szymborska ako uznávaná predstaviteľka ženského písania, reflektujúceho životné hodnoty očami inovátora hovorí vo svojej básni *Prvá láska* o konflikte predstavy a reality.

Prvá láska
Hovorila,
že prvá láska je najdôležitejšia.
To je veľmi romantický,
ale nie môj prípad.

Čosi medzi nami bolo i nebolo,
Dialo sa i podelo.

Ruky sa mi nechvejú,
keď objavím drobné pamiatky
a hrbku listov previazaných motúzom
keby aspoň stužkou.

Naše jediné stretnutie po rokoch,
to bol rozhovor dvoch stoličiek
pri studenom stolíku.

Iné lásky
doteraz hlboko vo mne dýchajú.
Tá prvá musí lapať dych, aby si vzdychla.

A predsa práve taká, aká je,
vládze, čo tamtie ešte nevládzu:
nepamätaná,
ani sa nesnívajúca,
navyká ma na smrť.

(Szymborska 2003, s. 39)

Prvá láska nie je takou, akou by mala byť, autorka jej neprikladá ten symbolický (stereotypný) význam a dôležitosť. Práve naopak, píše o nej ako o všednosti, ktorá sa stráca pod vplyvom nových zážitkov. A všednosť prvej lásky vyjadruje kolobeh života, striedanie statusov v ľudskom živote, plynutie času, ktoré vedie k tomu, že žena nezabúda na svoju pominuteľnosť/smrteľnosť (aj ona zomrie a zapadne prachom, ak tá veľká vec v živote človeka = prvá láska zomrie a zapadne prachom).

Stručný, skôr pragmatický pohľad na lásku nachádzame v tvorbe poľskej poetky Ewy Lipskej. Báseň *Láska* je pravým opakom sentimentálnych bieloruských veršov, a napriek tomu tiež prepája život s citom. Lásku ako najdôležitejšiu hodnotu v živote ženy autorka vracia z piedestálu (aká by mala byť) späť do reality (aká je). Rovnako ako Szymborska hovorí o pominuteľnosti citu ako prirodzenom dôsledku.

Nijaké vysvetlivky. Odkazy.

Prípisy. Heslá.

Nalievanie mlčiacich vínnych rév.

Všetko závisí od toho

Ako dlho budeme navždy.

(Lipska 2001, s. 11)

Na rozdiel od náznakovej pominuteľnosti v básni R. Baravikovej (striedanie žien), v poľskej poézii vidíme väčšiu spoluzodpovednosť ženy za výsledok, t.j. nielen muž rozhoduje o úspechu či neúspechu vzťahu.

Sebaidentifikácia

Takýmto spôsobom sa do ženskej umeleckej tvorby dostávajú či už z hľadiska formy alebo obsahu **personalizácia a sebaidentifikácia**. Filozofické uvažovanie o otázke bytia a metafyzické názory vyjadrujú svojou tvorbou už spomínané poetky Siľnovová a Rubľevská. E. Siľnovová v básni *Vesmír (ktorý sa inak nazýva knižnica...)* Jorge Louis

Borges uvažuje nad životom prostredníctvom obraznej lexiky spätej s knihami:

*Načo sme si len vysnívali
tú nádhernú **Knihu života**,
keď ju tak nedbalo držíme
vo Vesmírnej **knižnici**?
Ani jej **signatúru** nenájdeme
v nijakom katalógu.*

(Siľnovová 2000, s. 88)

L. Rubľevská uvažuje nad problémom slobody a morálneho výberu prostredníctvom náboženskej lexiky vo viacerých svojich básňach ako napr.:

*mám na výber
ostávam v **raji**
had sa ponížene plazí preč
kamene z **Babylonskej veže**
sa rozsypali po perfektnom Vesmíre
nik ani jeden nezdvihne na **Ábela**
pretože sa nenarodí
obeť ani vrah
len ja
sa budem potkýnať
o nemé neforemné balvany
až príliš poslušná
až taká
že ich neodstránim z cesty*

(Rubľevská 2000, s. 94)

Obdobne nachádzame Rubľevskej chaotické vnímanie nadpozemského aj v inej ukážke:

*Pomiešalo sa **peklo s rajom**,
osud a hriech sa pomiešali.*

V otázke sebaidentifikácie a vnímania seba samej je dobrým príkladom aj tvorba slovenskej poetky Mily Haugovej, ktorá v básni *Obrazy masky* opisuje starnutie ako prirodzený vývin v živote ženy a s tým súvisiacej zmeny jej životnej roly. Báseň zároveň opätovne dokazuje väčšiu „oslobodenosť“ západoslovanskej poézie od stereotypov a očakávaní tradičného ženského písania v porovnaní s bieloruskou/východoslovanskou lyrikou.

Obrazy masky
Medzi sebou a sebou,
medzi tvárou tu
a tvárou tam,
v úzkom priestore sna,
medzi telom a smrťou,
bdie anima mia –
Nečakane navždy, neodvratne.
Tieň ohňa, na ktorý striehne tma,
dych neviditeľnej čriedy,
zakopané kosti sna.
Medzi deltou chrbta a chrbta,
medzi lonom z kameňa
a lonom nežným,
medzi teba a mňa položené
neutešiteľné oko.

(Haugová 2009, s. 137)

Na ilustráciu odlišnosti pridajme ešte aj veľmi subjektívnu báseň Ewy Lipskej o živote, prekonávaní rôznych úskalí, o predstave a jej konfrontácii s realitou... o tom, že ženu nie je nevyhnutné vnímať len cez jej vzťah k mužovi či k dieťaťu, resp. cez národobuditeľskú líniu dokazujúcu rovnoprávnosť žien. U Lipskej sa v tomto prípade prelína psychický stav lyrického subjektu s obraznými stavmi sveta, čím sa vytvára pohľad na personalizovanú realitu (taký je svet a také sme aj my, čo sa deje so svetom, deje sa aj s nami, svet nerozlišuje vplyv na ženu od vplyvu na muža...).

*Nezachránila ma **povodeň**
aj keď som už ležala na dne.*

*Nezachránil ma **požiar**
aj keď som už dlhé roky horela.*

*Nezachránili ma **katastrofy**
aj keď po mne prechádzali **vlaky a autá**.*

*Nezachránili ma **lietadlá**
ktoré explodovali spolu so mnou vo vzduchu.*

*Rúcali sa na mňa
múry veľkých miest.*

*Nezachránili ma **jedovaté hríby**.
Ani presné salvy **popravčích čiat**.*

*Nezachránil ma **koniec sveta**
pretože na to **nemal čas**.*

Nič ma nezachránilo.

ŽIJEM

(Lipska 2001, s. 60)

Z typologického hľadiska nemožno určiť v súčasnej bieloruskej literatúre písanej ženami pevné hranice. Hranice sú pohyblivé aj v rámci tvorby jednej autorky. Členenie lyrických hrdiniek a tematického zamerania poézie napomáha k individuálnej interpretácii, avšak nie je smerodajným pri vytváraní hraníc typológie, pretože takéto charakteristiky sa objektívne môžu vytvoriť až s dostatočným časovým odstupom, tak ako sa to už čiastočne naplnilo pri opise ženského písania v prvej polovici 20. storočia. Pri súčasnej ženskej poézii môžeme

hovorí iba o základných tendenciách, ako je napr. pomerne veľká typologická podobnosť ženských hrdiniek v tvorbe jednotlivých autoriek. Taktiež možno vyčleniť analógiu medzi históriou a súčasnosťou prostredníctvom folklórneho a mytologického základu literárneho diela.

Z hľadiska genderových teórií sú bádania v oblasti bieloruskej ženskej poézie na začiatku. Interpretácia básní ženských autoriek doteraz podliehala skôr stereotypnému vnímaniu ako zohľadneniu mužsko-ženských princípov. Prvé kroky v teoretickom spracovaní genderových teórií, ktoré sú aplikovateľné aj v rámci bieloruského literárneho kontextu urobila vo svojej monografii *Беларуская сучасная жаночая паэзія. Мастацкія канцэпцыі «жаночага шчасця»* z roku 2010 Sviatlana Kaľadka³.

Faktom je, že „(...) *беларускія аўтаркі імкнуцца раскрыць своеасаблівую ментальную сутнасць беларускі*“ (s. 33) a práve tieto národné špecifiká na jednej strane napomáhajú charakteristike jednej z podôb bieloruskej súčasnej literatúry, ale na druhej strane brzdia proces rozpoznávania aplikácie feministických teórií (emancipácia) a ženských aspektov (napr. estetika utrpenia) tzv. ženského písania. Aj v tejto súvislosti je na mieste šírenie alternatívnej umeleckej interpretácie ako tvorivého postupu žien-spisovateliek, ale aj v recepcii ženskej tvorby u žien-čitatelek.

Bieloruské poetky aj hrdinky sa sústreďujú na zmyslové vnímanie, citovosť a tradičné hodnoty (osobné aj národné). V západoslovanском kontexte prevláda aj v citoch samostatnosť a racionálne uvažovanie, pričom sa však zohľadňuje spätosť so svetom (čo dáš, dostaneš), ktorá vedie k *sebapozorovaniu* (vo vzťahu k sebe a vo vzťahu k svetu/času/iným...). Bieloruská ženská poézia je stále do veľkej miery sentimentálna, pričom v ostatných uvedených prípadoch je viditeľná

³ „Гендэрны падыход як адзін з альтэрнатыўных у даследаваннях беларускай сучаснай паэзіі (і асабліва жаночай паэзіі) дазваляе асэнсаваць нацыянальную сутнасць характару чалавека праз прызму сацыякультурнага канструкту полу, які з'яўляецца носьбітам рыс гістарычнага часу. Гендэрныя даследаванні ўвогуле грунтуюцца на ідэалогіі фемінізму: гісторыю жанчыны неабходна вывучаць як асобную гісторыю індывідуальнасцей.“ (Калядка 2010, s. 3)

skôr tendencia k odsentimentalizovaniu, analytickosti a udržaniu si nevyhnutného dištancu od prílišnej, typickej, stereotypnej ženskosti v básňach napísaných ženami (väčšia miera emancipácie).

Bieloruská poézia písaná ženami je o bieloruskej žene a pre bieloruské ženy. Poľská a slovenská poézia písaná ženami je o žene a nielen pre ženy.

Zoznam bibliografických odkazov

- BARAVIKOVA, R.: *Verše*. Internetový zdroj. Dostupné na: <http://moykahany.ru/>. [citované 07. 11. 2012]
- HAUGOVÁ, M.: *Zrkadlo dovnútra*. Bratislava: KK Bagala 2009, 220 s.
- KALADKA, S.: *Belaruskaja sučasnjaja žanočaja paezia. Mastackija koncepcyi „žanočaha ščascia“*. Minsk: Belaruskaja navuka 2010, 165 s.
- LIPSKA, E.: *Sedemnášť červených veвериčiek*. Banská Bystrica: Drewo a srd 2001, 87 s.
- RUBLEVSKAJA, L.: *Cirkus*. Revue svetovej literatúry, č. 1, 2000, s. 94 – 95.
- SILNOVOVÁ, L.: *Návrat*. Revue svetovej literatúry, č. 1, 2000, s. 88 – 89.
- SLIVKOVÁ, I.: *Bieloruská poézia na prelome storočí. Interpretácia a recepcia bieloruskej poézie konca 20. a začiatku 21. storočia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012, 144 s.
- SZYMBORSKA, W.: *Chvil'a*. Bratislava: Drewo a srd 2003, 83 s.

Woman in Slavic Poetry

Summary

The paper first poses several basic questions: How should a woman be considered in literature? A woman as an author? A woman as a heroine/lyrical subject? A woman as a topic? The femininity of a text/female language? The main focus is laid on the Belarusian poetry (by R. Baravikova, L. Rublevskaya, L. Silnova), which is used in samples as the benchmark modern creative work and is completed by extracts from the works by Slovak (M. Haugová) and Polish female poets (W. Szymborska, E. Lipska) in order to find similarities and differences in contemporary Slavic poetry.

Miroslava Kitková

*Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove*

**Fenomén Dorota Masłowska.
Jazyk a štylistika románu
*Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną***

Dorota Masłowska (1983) je mladá poľská autorka, ktorá zrejme nie je pre väčšinu slovenských čitateľov taká známa ako iné výrazné osobnosti poľského literárneho panteónu, ku ktorým možno zaradiť nositeľov Nobelovej ceny za literatúru H. Sienkiewicza, W. Szymborskú, S. W. Reymonta, Cz. Miłosza, alebo iné výrazné mená, ako napr. A. Mickiewicza, B. Prusa, W. Gombrowicza či mnohých ďalších. Na týchto autorov však nemožno nazerať rovnako, pretože každý vo svojej tvorbe spracovával inú problematiku, opisoval iné prostredie, doba, v ktorej žili a tvorili bola odlišná a taktiež sú medzi nimi generačné rozdiely, preto ich ťažko „škatuľkovať“ a porovnávať. Dorota Masłowska patrí k súčasným poľským autorom a teší sa všeobecnej obľube čitateľskej obce, podobne ako aj ďalší súčasní autori, ako napr. A. Stasiuk, O. Tokarczuk, S. Chutnik a iní. Prečo by však slovenskí čitatelia mali spoznať práve Dorotu Masłowskú? Možno práve preto, že sa líši od tých, ktorí sú slovenským čitateľom dávno známi.

Literárny svet, predovšetkým však ten poľský, spoznal Dorotu Masłowskú v roku 2002, keď ako čerstvá maturantka vydala svoj debutový román *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*. Ten bol preložený pod titulom *Sneh a krv* aj do slovenčiny, pričom preklad si vzal na starosť Tomáš Horváth. Inak znejúci titul diela v origináli a preklade nie je iba slovenskou záležitosťou. V Česku vyšiel pod názvom *Červené a biele*, v Taliansku ako *Ber všetko*, vo Francúzsku

ako *Polococktail Party*. Tento román nevyvolal na Slovensku také búrlivé reakcie, ako u našich severných susedov. Kým samotná autorka zbierala nominácie na najprestížnejšie literárne ocenenia a mnoho z nich aj úspešne premenila, literárni kritici sa chytali za hlavy a nestačili sa čudovať, čo za literárny počin vypustila táto mladučká autorka do sveta. Za svoj debut bola nominovaná na cenu NIKE, najprestížnejšie poľské literárne ocenenie. To jej vtedy síce uniklo, ale o štyri roky neskôr túto cenu získala, a to za román *Paw królowej*. Tretí román má názov *Kochanie, zabilam nasze koty* (2012). D. Masłowska nie je autorkou, ktorá by sa bytostne venovala iba písaniu románov. Je taktiež autorkou divadelných hier *Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku* (2006) a *Między nami dobrze jest* (2008). O tom, že D. Masłowska je všestranná osobnosť, svedčí aj hudobný album, ktorý vydala pod názvom *Spoleczeństwo jest niemile* (2014).

Samotní čitatelia sa rozdelili na dva tábory. Jedni vyzdvihovali nový spôsob pracovania s jazykom, nazývali Masłowskú zázračným dieťaťom poľskej literatúry a ospevovali jej nezvyčajný talent, iní zasa považovali tento román za brak, ktorý nemalo žiadne vydavateľstvo nikdy vydať. Búrlivé diskusie čitateľov na internetových fórach len dokazujú, že táto Masłowskej literárna prvotina vyvoláva neobyčajný rozruch.

V čom teda spočíva inakosť Doroty Masłowskej? Stačí pár riadkov a každému čitateľovi je jasné, že jedným a azda aj najvýraznejším aspektom, ktorý odlišuje Masłowskej debut od iných diel, je jazyk. Autorkin spôsob práce s jazykom je neobvyklý. Štylisticky sa toto dielo vymyká zaužívaným štandardom a najmä jazykovej norme. Jej jazyk sa akoby riadil vlastnými pravidlami. A tento stav by, prirodzene, mal kopírovať aj slovenský preklad. Pokúsime sa poukázať na niekoľko štylistických aj gramatických odchýlok od normatívneho jazyka, ktoré možno v románe nájsť a taktiež uviesť niektoré odlišnosti, ktoré vystupujú v slovenskom preklade. Hoci v tomto príspevku nepôjde o komplexnejšiu analýzu týchto javov, nádejame sa, že i tak pomôžeme čitateľom vytvoriť si aspoň malú predstavu o jednom z najdiskutovanejších diel ostatných rokov u našich severných susedov.

V prvom rade je nutné ozrejmiť si, aký jazyk vlastne Masłowska v diele využíva. To, že nepatrí do spisovnej normy a vykazuje vysokú mieru expresivity, nemožno poprieť. Jej jazyk je zaručene rafinovaný a ťažko ho zaškatuľkovať ako taký alebo onaký. Na základe toho, v akom prostredí a aké typy postáv tento jazyk využívajú možno povedať, že tento jazyk je akýmsi slangom sídliskovej mládeže. Slang sa realizuje na gramatickej a zvukovej podobe živej hovorovej reči, nemá osobitnú gramatiku ani fonetiku a definujeme ho ako osobitný slovník hovorového štýlu (Mistrík 1977, s. 217). Slangový jazyk nezatajuje prvotný význam slov a používatelia jazyka nemajú s porozumením významu týchto výrazov väčšie problémy (Ondrus – Horecký – Furdík 1980, s. 180). Preto aj keď spomíname sídliskovú mládež, ešte to neznamená, že človek nepatriaci do tejto skupiny ľudí by nevedel, resp. si nedomyslel, o čo v konverzácii ide. Slang sa pomerne často využíva v umeleckej literatúre, najmä v literatúre určenej pre mládež na charakterizovanie osôb či prostredia a táto podmienka je v Masłowskej diele splnená. Výrazy, ktoré sa výraznejšie odlišujú od kodifikovanej podoby jazyka, pričom tieto prostriedky majú nezriedka aj nárečový pôvod, tvoria subštandardnú varietu jazyka. Okrem štandardnej a neštandardnej variety jazyka sa uvažuje aj o hovorovej podobe jazyka. Ten sa definuje ako forma založená predovšetkým na používaní variantných prostriedkov. Ide o formu so zjednodušenou výslovnosťou, jednoduchšou vetnou štruktúrou, voľnejším slovosledom, s lexikálnymi neologizmami, prípadne so slovami z iných variet národného jazyka, napr. slangu, s kontaktoými slovami a slovami, ktoré nemusia byť ešte kodifikované (Slančová 1996, s. 18). Aj tieto prvky sú v románe prítomné. V tomto Masłowskej diele sa prejavuje najmä hovorová lexika, ktorá je typická pre konverzačné a spontánne prejavy. Práve preto nie je možné jazyk románu „zaškatuľkovať“ ako výsostne taký či onaký.

Ak by sme sa pozreli na Masłowskej dielo z hľadiska štýlu, určite by sme ho najskôr zaradili k umeleckému štýlu, keďže ide o umelecké dielo – román. Ide o subjektívny a značne variabilný štýl, keďže jeho norma pripúšťa uplatnenie iných štýlových noriem a má k dispozícii celý inventár prostriedkov národného jazyka (tamže, s. 51). Pri tomto diele však možno spomenúť aj hovorový štýl, keďže ten sa tradične

charakterizuje ako štýl súkromnej, familiárnej, pracovnej či priateľskej komunikácie. Tak ako umelecký štýl, aj hovorový štýl je subjektívny, prejavuje sa najmä v súkromných ústnych prejavoch a pri spontánnej komunikácii.

Na profil hovorového štýlu vplýva niekoľko faktorov, ako napr. prostredie, v ktorom sa realizuje. S týmto faktorom následne súvisí aj uvoľnenosť a nepozornosť vo vyjadrovaní, ktorá môže prejsť až do nedbalosti (Mistrík 1977, s. 109). A práve s touto uvoľnenosťou sa u Masłowskej stretávame. Nedbalosť v jazyku môže byť manifestovaná aj použitím nevhodného spisovného prvku, ako aj použitím nespisovného prvku, napr. dialektizmu alebo cudzieho výrazu: „*Stawiam ptasie mleczko, stawiam wazonik ze sztucznym gerberem, obok papierosy, full elegancja (...)*“, či skrátka slova, ktoré sa do výpovede explicitne nehodí a pôsobí rušivo, či dokonca nezrozumiteľne: „*(...) iż właśńie z mej plci mnie jakąś makabryczną metodą okradziono i teraz jestem rodzaj nijaki.*“ (Masłowska 2005, s. 83, 84). Podľa výkladového slovníka *makabryczny* znamená *budzący grozę, przerażający, okropny, straszny, koszmarny* (SJP 1982, s. 92). Kým poľský čitateľ by s jeho porozumením možno nemal výraznejšie ťažkosti, slovenský čitateľ mu možno nebude rozumieť, pretože vo výkladovom slovníku sa tento výraz nenachádza. V preklade ho T. Horváth ponecháva vo foneticky poslovenčenej podobe, preto by možno nebolo na škodu uviesť pod textom poznámku prekladateľa, v ktorej by bola podaná definícia tohto výrazu. V niekoľkých prípadoch autorka dokonca do výpovede vložila slová alebo časti vety v angličtine: „*Ci się zdaje, że zalatwilabyś to trzema żetonami i congratulations, we've got a winner, gwałtownie opady monet, możesz sobie kupić wszystko, co zobaczysz włącznie z wieszakiem, ładą i ekspedientką.*“ (Masłowska 2005, s. 220). Anglické výrazy sú ponechané aj v slovenskom preklade.

V hovorovom štýle sa môžu vedľa seba vyskytovať slová nociońálne a expresívne, prvky vyššieho i nižšieho štýlu, až celkom vulgárne. (Mistrík 1977, s. 109). Vulgarizmy vystupujú aj u Masłowskej najmä ako prostriedok zvyšovania expresivity: „*Kurwa chuj i ja pierdolę.*“ (Masłowska 2005, s. 86). Nejde tu však o nejaký inovatívny prvok, vulgarizmy ako prostriedky expresivity jednoducho patria k inventáru hovorového štýlu, tak ako aj nadávky, prezývky, deminu-

tíva, eufemizmy a mnohé ďalšie. V románe sa nachádzajú aj časti, v ktorých autorka využíva tzv. kontaktové prostriedky: „*Ale co Arleta ma do powiedzenia na tym tyle, to już mnie, za przeproszeniem, gównu obchodzi.*“ (tamže, s. 12). Autorka do vety vsunula formulu, ktorou vyjadruje ospravedlnenie toho, čo bude nasledovať. Väčšina kontakto- vých prostriedkov klesá buď na úroveň citových výrazov a citoslovieč, alebo až na úroveň lexikálno-sémantických prázdnych spojení, ktoré sa používajú nevedomene (Mistrík 1977, s. 107). Aj toto možno u Masłowskej badať: „*Ja mówię tak: słuchaj, Magda.*“ (Masłowska 2005, s. 29).

Expresívnosť hovorového štýlu sa prejavuje aj pri lexikálnych jednotkách, čo možno zaznačiť napríklad aj duplikáciou grafém: „*Mówię wtedy: kuuurwa twa mać.*“ (tamže, s. 56), ako aj duplikáciou jednotlivých lexém: „*Ja mówię nie. Nie i nie.*“ (tamže, s. 7).

Svojím spôsobom je Masłowskej jazyk v diele zdeformovaný. Je však nutné podotknúť, že táto deformácia je cieľená. Iba veľmi málo čitateľov by zrejme považovalo za vierohodnú takú výpoveď, ktorá by úplne zodpovedala jazykovým normám, najmä ak si uvedomíme, že hrdinami sú mladí ľudia, neraz vychovávaní ulicou, ktorí rozhodne nemajú jazykový prejav na najvyššej úrovni, nadávajú, komolia slová a občas nejaké nové slovo sami vymyslia: „*Trzeba być żydofilem, by znieść każdy ruch jej kośćca pod skórą.; (...) ty dziś marnie skończysz – belkocze. Twoja gotyklaska również.*“ (tamže, s. 66). V týchto prípadoch sú novými výrazmi slová *żydofil* a *gotyklaska* (v slovenskom preklade *židofil* a *gotikptica*). Ide o slová účelovo vytvorené autorkou, možno ich teda zaradiť k individuálnym neologizmom. „*Reč mládeže v dnešnej umeleckej literatúre bez slangových prvkov by znela neprirodzene a strojene*“ (Mistrík 1977, s. 218).

Hovorovosť v jazyku signalizuje aj univerbizácia a skracovanie ustálených fráz, či dokonca skracovanie samotných lexém: „*Czy żyję. Jak żyję, to spoko.*“ (Masłowska 2005, s. 217). V tomto prípade autorka skrátila lexikálnu jednotku *spokojnie*. Je však zaujímavé, že v slovenskom preklade vystupuje zodpovedajúca lexikálna jednotka v plnom tvare: „*Či žijem. Ak žijem, tak pohoda.*“ (Masłowska 2004, s. 219), hoci sa v slovenčine, najmä v jazyku mládeže, pomerne často objavuje aj jej skrátená podoba, teda *v poho*.

Hovorový štýl takisto umožňuje aj uvoľnenosť vetnej a kompozičnej skladby textu (Mistrik 1977, s. 106). Autorka preto buduje výpoveď buď pomocou celého radu spojok, namiesto toho, aby jednu dlhú vetu podelila na viacero kratších, alebo spojky nevyužíva vôbec a celú výpoveď, prípadne časť z nej, tvorí viacero jednoslovných maximálne dvojslovných výpovedí: „*Andżela ma tusz waterproof. Zero zacieków. Sterczące rzęsy. Rozwalone nogi. Zaciągniętą kieckę. Ręce wplecione we włosy. Marzycielską twarz.*“ (Masłowska 2005, s. 67). Jednu zo siahodlhých výpovedí si možno v knihe prečítať na strane 159. Celkovo je obsiahnutá na 21 riadkoch z celkového počtu 31, ktoré stranu tvoria. Takýmto spôsobom sa na seba nabaľuje množstvo výpovedí, pričom to, čo je povedané na začiatku, a to, čo je povedané v závere, spolu neraz vôbec nesúvisí. Zdanlivá nelogickosť je však tiež jednou z charakteristických črt hovorového jazyka, rovnako ako inverzný slovosled, ktorý Masłowska tiež využíva. V románe však možno nájsť aj opačné prípady, teda keď autorka výpoveď rozdelila do viacerých viet, hoci na seba logicky nadväzujú a mohli by pokojne tvoriť jednu výpoveď, ktorej časti by boli oddelené čiarkou, čo by možno bolo aj žiaducejšie: „*Co by Izabela Robakoska, panieńskie nazwisko Maciak, nie natknęła się rano na syf. Wchodząc do domu po weekendzie. Spędzonym na rachunkach w Zepterze.; Rozmyślam przez chwilę o swej matce, z domu Maciak Izabeli, po mężu Robakoskiej. Która dziś kupiła te ptasie mleczko z myślą o sobie (...).*“ (tamže, s. 75, 72).

V spisovnej poľštine nie je prípustné začínať vetu spojkou. V románe D. Masłowskej však veľmi veľa výpovedí začína práve spojkou, a to spojkou *że* (v poľskom texte vystupuje neraz aj v synonymnej forme *iż*): „*Że się świetnie bawi, dużo na świeżym powietrzu (...); Iż nie jesteśmy ludźmi, tylko zwykłymi jamochłonami, co (...); Że jej się fajnie ze mną rozmawiało (...).*“ (tamže, s. 81, 13). Celkovo sa v tomto diele vyskytuje spojka *że* až príliš často, spomedzi všetkých spojok sa zdá byť najfrekventovanejšou. Keďže slovenčina nemá pre túto spojku inak znejúci variant (ako napr. pri spojkách *iba* a *len*, ktoré sú úplne synonymné a je *iba* na používateľovi jazyka, ktorú z nich použije) a prekladateľ T. Horváth rešpektuje východiskový text, v slovenskom preklade je zastúpenie spojky *že* na začiatku viet takisto

veľmi vysoké. Namiesto toho, aby autorka nejakú situáciu opísala viacerými vetami, často si zvolí len jednu vetu, v ktorej sa objaví spojka *že* niekedy aj trikrát, ba aj častejšie: „*Jak dowiedziałem się, że tak już jest, chociaż raczej, że już nie ma, to nie było tak, żeby ona mi to powiedziała w szczere oczy, tylko stało się akurat na tyle inaczej, że ona mi to powiedziała poprzez właśnie Arletę.*“ (tamže, s. 5). Táto prílišná frekventovanosť je zapríčinená aj tým, že autorka v diele využíva minimum priamej reči a všetky konverzácie postáv nám sprostredkúva rozprávač, hlavná postava knihy. Aj tento aspekt prispieva k tomu, že sa Masłowskej román, aspoň po formálnej stránke, nepodobá tradičným románom, pretože rozhodne nie je obvyklým javom, aby bolo celé prozaické dielo písané v nepriamej reči. To je typické skôr pre odborné texty.

Masłowska často konštruje výpovede, v ktorých sa hrdinovia „točia“ okolo tej istej veci a tieto výpovede sú neraz absurdné a zdanlivo bez pointy, čo si vyžaduje plnú koncentráciu čitateľa. Navyše autorka zvykne využívať anaforu, čomu sa spisovný jazyk taktiež snaží vyhýbať: „*To jest liść z drzewa. To jest kamień węgielny. To jest kip, którego dotknął swymi ustami Pan Bóg. To jest jej Pierwsza Komunia (...). To jest jej pierwszy włos. To jest jej pierwszy ząb. To jest jej pierwszy paznokieć, a to jest jej pierwszy chłopak (...); Wtedy otwieram. Otwieram. Otwieram te zamki, co zamknęłam wcześniej.*“ (tamže, s. 80, 94). Anafora je opakovanie rovnakých slov alebo skupiny slov na začiatku za sebou idúcich veršov alebo viet, čím sa má zvýrazniť obsah výpovede (Žilka 2007, s. 35). V umeleckej literatúre sa s touto slovnou figúrou stretávame skôr v poézii, v prozaickom texte môže pôsobiť až rušivo. Opakovanie sa však netýka iba výrazov na začiatku vety. Autorka buď priamo opakuje dané slová v rámci jednej výpovede, alebo využíva synonymá: „*Na komórkę dostaję wiadomość tekstową od Andżeli. Cześć Silny, poznaliśmy się tam i sram, oraz czy się jeszcze kiedyś spotkamy. Taka wiadomość. Taki sms*“ (Masłowska 2005, s. 40). Využívanie celého radu synonym v rámci jednej výpovede je v tomto románe pomerne častým javom, v tomto prípade ide o výrazy *wiadomość tekstowa – taka wiadomość – taki sms*. V niekoľkých prípadoch opakuje minimálne dvakrát celú vetu, čo považujeme za nepotrebné: „*Andżela w drzwiach. Andżela w drzwiach.*“ (tamže,

s. 95). Z hľadiska budovania výpovede sa takéto opakovanie slov zdá byť redundantné, hoci to môže byť aj autorkin zámer, ktorým sa snaží upútať čitateľovu pozornosť práve na tie veci, ktoré sa na prvý pohľad zdajú byť nepodstatné. V hovorenom prejave je takisto časté aj nefunkčné opakovanie výrazu, rektifikácia, návrat k už povedanému, používanie výplnkových slov (*teda, prosto, áno*), uprednostňovanie expresívnejšieho variantu synonymického radu, zvýšená frekvencia zámen alebo neprepracované až defektné syntaktické konštrukcie (Slančová 1996, s. 22). Všetky tieto javy, ktoré aj na vyššie uvedených príkladoch možno vidieť, v konečnom dôsledku znižujú kultivovanosť jazykového vyjadrovania. Ako sme však už spomínali, ťažko očakávať kultivovaný prejav od mladého človeka, ktorý sa pohybuje v prostredí, v ktorom tento spôsob vyjadrovania nie je bežný.

Zaujímavým faktom, ktorý možno sledovať v slovenskom preklade, je to, že niekedy prekladateľ použije nocionálnu lexému, kým v origináli je expresívna alebo naopak, expresívnu lexému nahradí nocionálnou: „*Patrzysz sobie niby, a jak tylko, to we wrzask.*“ (Masłowska 2005, s. 220). Slovenský preklad nahradil neutrálne sloveso *patrzeć* (pozerať (sa)), štylisticky zafarbeným slovom *kukať*: „*Akože sa tak kukáš, a ak len niečo, tak do plaču.*“ (Masłowska 2004, s. 222). Zaujímavá je aj práca prekladateľa s krstnými menami. Napriek tomu, že v slovenčine existujú relevantné ekvivalenty niektorých mien (Natasza/Nataša, Andrzej/Andrej), prekladateľ ich automaticky neposlovenčuje. Kým meno Nataša uvádza v jeho slovenskej podobe: „*Nataša číta nahlas a s námahou prvý list.*“ (tamže, s. 117), meno hlavného hrdinu ponecháva v poľskej podobe: „*Meno? Andrzej, veľmi ma teší dodávam a ty?*“ (tamže, s. 190). Priezviská prekladateľ trochu modifikuje, čím zrejme reaguje na samotnú Masłowskú, ktorá pri niektorých postavách uvádza dva tvary toho istého priezviska, napr. tu vystupujú postavy s priezviskami Robakowski aj Robakoska, syn a matka, ktorí by logicky mali mať rovnaké priezvisko (neberieme teraz do úvahy prechýľovanie ženských priezvisk, ide o poukázanie na fakt, že koreň priezvisk by mal byť rovnaký). Rovnaký princíp vidíme aj pri priezvisku *Masłoska*, resp. *Masłofska*: „*Co, Masłoska, nie jest tak? – Čo, Masłofska, nie je tak?*“ (Masłowska 2005, s. 220 – Masłowska 2004, s. 222). Slovenská podoba týchto priezvisk vlastne predstavuje ich

fonetický zápis. Keďže samotná autorka sa s priezviskami trocha hrá, prekladateľ na to zákonite reaguje rovnako. Otázkou ale ostáva, prečo ich jednoducho neponechal v takej podobe, v akej ich uvádza samotná autorka.

Ani z gramatického hľadiska nie je jazyk Doroty Masłowskiej normatívny. Práve tieto neštandardné formy však robia z knihy netypické dielo. Vidíme to aj na príklade, kde autorka píše *zdejmij tą gumę* namiesto správneho tvaru *zdejmij tę gumę*. Prípadoť, keď v texte použila inú paradigmatickú koncovku, než by podľa správnosti mala, je viacerô: „*Także podkreślam, że telewizja okazała się moja najlepsza koleżanka, w dodatku higieniczniejsza i bardziej dużo bezpłatna koleżanka niż dotychczasowe wcześniejsze (...)*“ (Masłowska 2005, s. 237). Autorka v tejto vete použila nominatívny tvar (*moja najlepsza koleżanka; higieniczniejsza; bezpłatna koleżanka*), namiesto záväzného predikatívneho inštrumentálu (*moją najlepszą koleżanką; higieniczniejszą; bezpłatną koleżanką*). V slovenskom preklade však prekladateľ Tomáš Horváth použil správnu inštrumentálnu formu.

Slovné spojenie *bardziej dużo* nie je spisovné. Autorka mohla použiť buď len slovo *bardziej* (poprípade *więcej*), alebo *dużo*, ale nie spojenie oboch. T. Horváth v slovenskom preklade uvádza iba jeden výraz: *omnoho (lacnejšou kamoškou)*, pretože jedine takto má tá veta zmysel a logiku, nemožno tu použiť spojenie *viac veľa* takou či onakou. Tvar nominatívu vystupuje aj vo vete: „*Dzisiaj jest 5 wrzesień, czwartek.*“ (tamže, s. 237), hoci správne je v tomto prípade použitie genitívu, teda *dzisiaj jest 5 września*. Už o pár riadkov ďalej však využíva genitívne tvary: *14 lipca. 17 września lub chociażby od biedy 11*. Iným prípadom nesprávneho použitia ustáleného slovného spojenia spisovnej poľštiny je napríklad spojenie lexém „*(...) a następną razą używaj antykoncepcji.*“ (tamže, s. 128), ktoré v správnom tvare vystupujú v podobe *następnym razem*. V slovenčine sa takto znejúce spojenie lexém, ktoré možno voľne preložiť ako *na budúci raz* nevyskytuje, preto sa v preklade objavuje jediné logické slovo, a to *nabudúce*. V niektorých prípadoch autorka do výpovede vloží redundantnú lexikálnu jednotku: „*to by był superbrutalny film tylko dla szczególnie dorosłych*“ (tamže, s. 127), tu lexému *szczególnie*. Vo vete: „*Bezwzględnie też włączam też odkurzacz.*“ je zasa zbytočným výrazom

častica *też*, dokonca možno povedať, že obe tieto častice možno pokojne vynechať. Vo vete: „*Za to mamy te same nazwisko.*“ (tamže, s. 21) autorka využila podobu ukazovacieho zámena *te* namiesto správneho tvaru *to*. V slovenskom preklade v tejto vete ukazovacie zámeno vôbec nefiguruje: „*Zato však máme rovnaké priezvisko.*“ (Masłowska 2004, s. 20). Iné, ako správne zámeno (čiže *to*) by sa však do slovenskej vety vôbec nehodilo.

Iným jazykovým špecifikom je využitie fonetického pravopisného princípu pri zápise lexikálnej jednotky, v ktorej je zastúpená nosovka: „*zdanżam na czas*“ (Masłowska 2005, s. 105), aj keď v iných častiach knihy to isté sloveso použila v správnom tvare: „*Lecz nie zdążam już pomyśleć dalej (...)*“ (tamže, s. 74). V ústnej podobe rozdiel medzi týmito slovami nebude taký markantný ako v písanej.

Wojna polsko-ruska pod flagą bialo-czerwoną nie je typickým románom s prepracovanou fabulou, autorka akoby spájala jednotlivé časti textu dokopy napriek tomu, že v niektorých prípadoch sa na seba jednotlivé udalosti viažu iba voľne, a preto sa môže zdať, že Dorota Masłowska písala tento román bez predchádzajúceho plánu.

V Poľsku tento román prezentovali ako prvý *dresiar*sky román. Výraz *dresiarz* je odvodený od slova *dres*, ktorého definícia znie: „*lekki, wygodny strój sportowy składający się z długich spodni i bluzy*“ (MSJP 1995, s. 155). *Dresiarz* je teda: *przedstawiciel subkultury młodzieżowej zachowujący się agresywnie, ubrany w dres, zwykle ortalionowy*. Na základe toho teda možno tvrdiť, že Masłowska takýto román napísala, i keď nie všetci súhlasia s tým, že toto dielo je prvé, ktoré opisuje toto prostredie. Je však pravdou, že sa ho snaží vykresliť čo najpresvedčivejšie, čomu autorka zákonite prispôsobila jazyk aj štylistiku. Nie všetky špecifiká však možno v slovenskom preklade vidieť. Je to zapríčinené tým, že niektoré spojenia lexikálnych jednotiek alebo jazykové prvky v slovenčine vôbec neexistujú, napr. už spomínané nosovky. Prekladateľ T. Horváth sa snažil Masłowskej spôsob vyjadrovania sa pretransformovať aj do slovenčiny, no niektoré paradigmatické odlišnosti Masłowskej jazyka nebolo možné preložiť do slovenčiny inak ako gramaticky správne, pretože celá veta by stratila zmysel a aj keď sa autorka pokúša priblížiť čitateľovi jazyk, ktorý nefunguje podľa pravopisných pravidiel, v slovenčine taká mo-

difikácia nebola vždy možná. Napriek tomu však aj v preklade cítiť, že tento jazyk je atypický.

V tomto príspevku sme poukázali na niektoré jazykové a štylistické prvky, ktoré nekorešpondujú so spisovnou podobou jazyka a ktoré, dovoľíme si tvrdiť, tvoria jeden z nosných pilierov celého románu Doroty Masłowskej.

Zoznam bibliografických odkazov

- Mały słownik języka polskiego*. 12. vyd. Red. E. Sobol. Warszawa: PWN 1995. 1181 s.
- MASŁOWSKA, D.: *Sneh a krv*. Bratislava: Ikar 2004, 238 s.
- MASŁOWSKA, D.: *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*. 3. vyd. Warszawa: Lampa i Iskra Boża 2005, 239 s.
- MISTRÍK, J.: *Štylistika slovenského jazyka*. 2. vyd. Bratislava: SPN 1977, 456 s.
- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk – Lexikológia*. Bratislava: SPN 1980, 232 s.
- SLANČOVÁ, D.: *Praktická štylistika*. 2. vyd. Prešov: Slovacontact 1996, 178 s.
- Słownik języka polskiego*. 2. vyd. Warszawa: PWN 1978, 1087 s.
- ŽILKA, T.: *Teória literatúry pre gymnáziá a stredné školy*. 4. vyd. Bratislava: Poľana 2007, 219 s.

Phenomena Dorota Masłowska. Language and Stylistics in novel *Snow White and Russian Blood*

Summary

This paper deals with the linguistic and stylistic particularities at debut novel by contemporary Polish writer Dorota Masłowska. We point out in particular the individual deviation from the standard language that appear throughout the work and its characteristic form. These differences are presented on concrete examples and to point out whether and to what extent these differences manifested in the Slovak language. We presented individual deviation and at the same time presented the correct forms. These specifications relate to different language levels, in this paper, however, we don't dedicate them fully, it will be examined in the dissertation thesis.

Marek Mitka

*Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove*

**„Poznámky k dejinám“
ako kriticko-analytický žáner
literárnohistorického diskurzu
v stredoeurópskom priestore po roku 2000
(Ad V. Mikula – *Čakanie na dejiny*
a *Postinterpretácie*)**

Valérom Mikulom žije v slovenskej literárnej vede presvedčenie (ba vlastne kontinuálna prax), že keď je už raz nečitateľná kniha (ergo: balamutiaci autor, esteticky nezvládnutý text, úpadková etapa dejín literatúry atď.), nech je záživná a obveseľujúca aspoň recenzia, resp. štúdia, stať či esej, ktorá ju (ich) reflektuje. Platí to temer bezvýnimkovo pre Mikulove literárne kritiky a platí to z veľkej časti aj pre jeho štúdie a esejistiku – pre tú, ktorú zhrnul v súbore *Čakanie na dejiny. State k slovenskej literárnej histórii* (2013) určite. Úsmevný a dikciu celej knihy indikujúci je už začiatok *Na úvod-u*, ktorý predostiera bazálne rysy traktovanej „dejinóznej“ traumy: „*Ak by sme sa pokúsili nájsť vlastnosť, ktorá trvalo a výrazne charakterizuje slovenskú spoločnosť a jej kultúru v priebehu celej jej vedomej existencie, zrejme by to bolo čakanie na (vlastné) dejiny. Toto paradoxné rozpoloženie – čakanie na niečo, čo bolo – spôsobuje, že u nás dochádza, tiež paradoxne, k faktickému nedoceňovaniu minulosti a zároveň k preceňovaniu toho, čo sa o nej povie, napíše. Akoby samotný fakt kritického podania mohol tú minulosť zmazať, kým nadšený prístup akoby ju budoval!*“ (Mikula 2013, s. 5). Táto naskrze rozporná dvoj-
smernosť vo vnímaní seba i reality tvorí v Mikulovom koncepte zá-

kladné východisko pre hodnotenie literárnohistorického procesu na Slovensku. Parafrázujúc autora, problémovým neuralgickým bodom je okolnosť, že to, čo sami o sebe napíšeme, je pre nás neraz závažnejšie (realistickejšie) ako to, čo sa naozaj udialo. V autorovom interpretačnom fókuse potom figuruje odkrývanie dvoch základných, exportne slovenských typov skresľovania skutočnosti: 1. reštrikčného (nezámerného), spočívajúceho v deficite (seba)kritického myslenia a odstupe, v nedostatku súdnosti a racionálneho prístupu, ale aj v absencii pokory a ochoty poučiť sa (napr. z histórie) a 2. expanzívneho (cieleného), osnovaného na entuziastickom, ba freneticky budovateľskom a chronicky mýtotočnom vzťahu k entitám ako slovenský ľud, s. národ, s. dedina, s. literatúra, s. dejiny a pod.

Prvý „modus operandi“ je determinovaný hlavne historicky, na čo autor poukazuje priblížením mentálnych pomerov v nedávnom Uhorsku: „...uhorská 'realita' bola pozitívne takmer nezachytiteľná. Tento zaostalý kút Európy stál na iracionálnych tradíciách, na absurdných zvykoch a predsudkoch, na korupcii, šľachticko-zemianskej svojvôli a hlúpej pýche, na zdevastovanom a zadubenom ľude, na zaostalom školstve (...). Toto Uhorsko, ktoré sa vďaka svojej 'šľachte' pomerne úspešne bránilo osvietenským reformám Márie Terézie a Jozefa II., čo ho poznačuje dodnes, bolo rozumom neuchopiteľné!“ (tamže, s. 37). Popravde, oná zadubenosť spolu s niektorými ďalšími, avšak vonkoncom nie nepodobnými charakterovými vlastnosťami a duševnými sklonmi (provinčnosť myslenia, hašterivosť, závistlivosť, celková zaostalosť, alkoholizmus, ľahká manipulovateľnosť) defiluje pod Mikulovým drobnohlľadom v literárnej prevádzke v rozličných, hoc aj umiernených mutáciách dodnes. Druhý, expanzívnejší modus sa rozvinul ako prostriedok na korigovanie (rozumej zahmlievanie) dôsledkov pôsobenia toho prvého, slovom, stal sa činiteľom, ktorý upadajúce či celkom upadnuté inštitúcie povýšil na súčasť „*fundujúceho štátotvorného príbehu*“ (tamže, s. 75). To je, pars pro toto, prípad mytológem *ľud a dedina*, narábanie s ktorými sleduje autor od obdobia osvietenov Fándlyho a Bajzu až po Šikulu, Slobodu, Pišťanka a Kopcsaya v prierezovej štúdii *Dedinský ľud* – „*zlatý*“ či „*opitý*“?. Kľúčový je tu moment prerodu témy na mýtus („*Národ (...) bola pre romantikov taká vysoká, priam posvätná kategória, že si nevyhnutne museli ľud*

estetizovať, zosviatočniť, idealizovať, ak mal byť aj národom“ – tamže, s. 95) a peripetie jeho upevňovania a rozkladania po-romantickými literárnymi generáciami – od produktívneho uchopenia témy naturistami až po vznik „ideologického mýtu“ (tamže) v časoch najtvrdšieho komunizmu, resp. „od“ V. Šikulu, rozvíjateľa lyrizovanej prózy, „k“ R. Slobodovi, ktorý sľaby repetoval účtujúce gesto realistov vo vzťahu k romantickému mýtu. „*V prípade hodnotovej superiority dediny*“ – píše Mikula v úvode k tejže štúdii „*ide (...) o účelovo vytvorený a potom tradovaný kultúrny obraz, ktorý nieže nemá, ale ani nikdy nemal svoj korelát v skutočnom stave vecí*“ (tamže, s. 75). Letmo dopĺňam, že v podobne (ak nie ešte väčšmi) diskutabilnom svetle sa vyššie spomenutý pojmový „saturlát“ národa uzrieva aj v kapitole *Novodobá slovenská literatúra: „V slovenskom ideovom priestore existovala ojedinelá predstava (...) – bola to predstava martinských kultúrnych dejateľov, že národ možno vytvoriť a formovať ‘zhora’, samotnou silou umenia. Takáto koncepcia, ktorú rozpracovali Vajanský a Škultéty v štylizovane polemických Kritických listoch, vychádzajúcich v Orle (1880), kládla na umenie nesplniteľné požiadavky – prostredníctvom umenia sa mal konštituovať národ ako jednoliaty celok, vedený a usmerňovaný z martinského centra*“ (tamže, s. 21).

Popri silnej orientácii na diagnostiku umeleckej hodnoty textu sa Mikulovo písanie prezentuje i dôsledným naštudovaním relevantného „správania sa“ autora v zodpovedajúcom časopriestorovom kontexte. Ak sa výberovo sústredíme na tie časti knihy, v ktorých Mikula približuje peripetie slovenskej literatúry po roku 1948 po dnešok, s úľakom a istou nevôľou zistíme, že opis vývinových zákonitostí dejín našej písanej slovesnosti sa môže realizovať ako prevažne súvislá kritika elementárnych morálnych ľudských postojov. Presnejšie: ako dejiny „krivenia“ estetiky pokrivenými charaktermi. A je jedno, či čítame o neautentickom M. Rúfusovi, skompromitovanom a kompromitujúcom M. Váľkovi, morálne zdecimovanom V. Mihálikovi, socialistic-kými doktrínami sfanatizovaných M. Ferkovi a F. Štrausovi či cenzorsky agresívnych E. Feldekovi a J. Šimonovičovi, takmer nepretržite sme konfrontovaní s klamom a pretvárkou, bezzásadovosťou, kolaborovaním a slabosťou, a to všetko na platforme neobyčajne flexibilného osvojenia si ideových zásad komunistickej totality. Napokon, kameň

na kameni neostáva ani pri hodnotení tvorby slovenských konkretistov, menovite J. Stacha, J. Ondruša a J. Mihalkoviča. Ich sympatie ku kontaminácii vlastnej poézie dobovo príznakovým, ideologickým materiálom sú miestami natoľko frapantné (kosáky a kladivá, červené hviezdy na tankoch a sovietske štandardy na Mesiaci, témy VOSR, SNP, Lenina v mauzóleu, Aurory, robotníkov zo šácht či dokonca *Päť malých rekviem za súdruhom Antonínom Zápotockým* v prípade Stacha), že termín „zlaté šesťdesiate“ u Mikulu dožíva opäť v polohe mýtu, ergo, je oprávnené redukovaný na tri-štyri autonómne roky (obkrúžené vstupom Osamelých bežcov, Š. Strážaya a J. Buzássyho do literatúry). Jasným východiskom zo situácie menšieho či väčšieho blamovania sa autorov malo byť podľa Mikulu nespolupracovanie s komunistickým režimom, preukázanie jeho nepoužiteľnosti a nezlučiteľnosti s estetickými kvalitami v umení. „*Dalo sa nepísať (Smrek či Silan), resp. 'dalo sa' publikovať inde (emigranti), či prinajmenšom 'dalo sa' aj nepísať prorežimné básne!*“ (tamže, s. 128), pripomína sa tu múdro.

Za kulminálny bod knihy však považujem záverečné úvahy *Hodnoty a literárne dejiny a Estetikum či politikum?*, ktoré popri inom zrkadlia ťažiskové projekty slovenskej literárnej historiografie po roku 1989. Zúfalosť týchto syntetizujúcich pokusov (takzvané Šmatlákové, Marčokove a Sedlákové dejiny literatúry) pritom podľa Mikulu nekvie v nedostatočnej erudícii či metodologickej nepripravenosti, ale (u Šmatláka a Marčoka) v čisto automatickom prehodení hodnotiacich znamienok, t.j. vo formulovaní identicky zjednodušujúcich a demagogicky totalizujúcich tvrdení pred aj po roku 1989. Mikulovsky najrozveseľujúcejší je zaiste príklad schematizmom plne indoktrinovaného Marčoka – ak sa lepšie prizrieme jeho devastačným článkom o slovenskej poézii sedemdesiatych rokov (viď napr. ten Mikulom citovaný v Romboide č. 1 z roku 1981) a náčrtu periodizácie v „jeho“ *Dejinách slovenskej literatúry III.*, neubránime sa zvláštne rozporuplnému smiechu cez slzy. „*Ak u Šmatláka cieľom literatúry bolo 'budovanie socializmu', u Marčoka je to budovanie pluralizmu: kdesi pred prvým bodom jeho periodizácie sa naznačuje stratený 'zlatý vek' pluralizmu a šiesty bod 'definitívne' (naveky) otvára cestu k jeho opätovnému dosiahnutiu. Imperatívno-teleologický spôsob, akým sa pred*

literatúru kladie úloha vydať sa na cestu k pluralizmu, nám zároveň prezrádza aj chápanie onoho vytúženého postkomunistického cieľa – ide o akýsi kolektívny, egalitársky hurá-pluralizmus, ktorý stiera rozdiely a popiera hierarchiu“ (tamže, s. 166). Takáto „fetišizácia pluralizmu pochopeného ako vláda relativizmu“ (tamže, s. 169), kde „všetky hodnoty sú si 'demokraticky' rovné, všetky názory uniformné, rovnako závažné, no najmä nezávažné“ (tamže) je pravdepodobne aj jednou z tristných podôb „demokracie s komunistickou tvárou“ (tamže), ktorú sa nám na Slovensku v ostatných rokoch podarilo vybudovať. Tautologickosť nášho historického údelu je v závere hádam napojiteľná aj na odtážitú a skromnú poznámku, ktorou autor vypravuje do sveta svoj rukopis: „*Keďže neprináša dejiny slovenskej literatúry, iba state k nim, slovenský čitateľ môže zotrvať v nikdy neukojiteľnom čakaní na dejiny i Dejiny*“ (tamže, s. 6).

Ono „*neukojiteľné čakanie*“ je teda v Mikulovej axiológii nie výrazom extrémnej a povedzme rovnako „neukojiteľnej“ priberčivosti či rozmarného odmietania slovenským čitateľom, je skôr projekciou excelentného (vysoko erudovaného a pod hlavičkou „dejiny“ nateraz neexistujúceho) literárnohistorického výkonu podobne excelentného (na Slovensku hojne sa vyskytujúceho) percipienta, ktorý svojou literárnou a všestrannou kultúrnou poučenosťou vytvára prirodzený tlak na vznik takto disponovaných sumarizujúcich diel. Ak po roku 1989 Mikula zaujíma dobre vyargumentovaný kontroverzný postoj k tzv. Šmatlákovým (*Dejiny slovenskej literatúry II. [19. storočie a prvá polovica 20. storočia]*, 1999) i Marčokovým dejinám (*Dejiny slovenskej literatúry III. Cesty slovenskej literatúry druhou polovicou XX. storočia*, 2004)¹, neinak sa stavia aj k tým zatiaľ posledným, ktoré

¹ Ako ilustráciu indikovanej nekompetentnosti tzv. Marčokových dejín môžeme uviesť komentár literárnej vedkyne M. Součkovej, ktorá celkom opomína (na rozdiel od V. Mikulu) ich metodologické fundamenty, zato sa však s precíznosťou venuje vierohodnosti Marčokom enumerovaných faktov: „*V danej časti je vzhľadom na malú plochu (približne dvadsať strán) dosť nepresností – pars pro toto o stereotypnosti jazyka Samka Táleho nepísal Jozef Bžoch (Marčok, 2004, s. 275), Knihu o cintoríne recenzoval Adam Bžoch; Z denníkov Idy V. nie je zbierka poviedok, ide o novelu Jany Bodnárovej (tamže, s. 283); Juráňovej texty neoceňujú 'napospol ženské recenzentky' (tamže, s. 284), ale jej textom venovali (hoci nie*

vznikli pod „kuratelou“ I. Sedláka (*Dejiny slovenskej literatúry I-II*, 2009): „*Pokiaľ ide o časovo tretie ponovembrové dejiny pod vedením I. Sedláka, tie sú metodologicky i autorsky natoľko 'pluralitné', že nemôže byť reč o nejakom spoločnom usporadujúcom princípe. A tak aj keď tam nájdeme akceptovateľné kapitoly, ako koncepčný celok možno toto kolektívne dielo považovať za ukážku takých dejín, v ktorých sú nekorektnosti nielenže skrývané pred čitateľmi, ale často ostávajú utajené aj niektorým autorom (vrátane vedúceho kolektívu)*“ (tamže, s. 152). Následne Mikula formuluje názor, ktorý radikalizuje stanovisko nielen k takto (od)čítaným Sedlákovým dejinám, ale relativizuje obdobne centrované „literárnodejinné“ podujatia en bloc: „*V odborných kruhoch sa im (dejinám I. Sedláka [ed.] – M.M.) dostalo zaslúženej kritiky a teoretikov iste potešili ako presvedčivý dôkaz nielen o nemožnosti, ale priam zbytočnosti písať dejiny literatúry*“ (tamže, s. 152 – 153). Mikula následne upozorňuje i na diskutabilnosť nedávneho pokusu českých literárnych vedcov (projekt V. Papouška *Dějiny nové moderny. Česká literatura 1905 – 1923*, 2010) nahradiť pri koncipovaní dejín literatúry „*syntagmu paradigmatom, t. j. namiesto literárnohistorického rozprávania (ktoré je, ako každý diskurz – ako sa to vie od Foucaultovských čias – pokusom uzurpovať si moc) ponúknuť 'neagresívne' synchronne rezy*“ (tamže, s. 153). „*Neinvazívnosť*“ – podotýka ďalej Mikula „*tu však zároveň znamená kapituláciu pred*

vždy afirmatívnu pozornosť i Balla, A. Bžoch a M. Gajdoš: *Juráňovej debut sa nevolá Zverina* (tamže), titul je *Zverinec*; *Pankovčínov 'posmrtné vydaný román Lináres* (1999) (tamže, s. 287) ešte nevyšiel; zato Balla mal v čase vydania *Dejín slovenskej literatúry päť kníh, kým V. Marčok reflektuje len Ballov debut Leptokaria a druhú knihu Outsideria, pričom Outsideria vyšla o rok skôr, ako uvádza na s. 287 V. Marčok* (t. j. v roku 1997, nie 1998); *Mareka Vadasa nepohltila 'čiernokroniková diera redaktorstva v časopise'* (tamže, s. 288), ak okrem Marčokom spomínaných kníh do roku 2004 vydal i samostatnú knihu *Prečo sa smrčka smeje a v spoluautorstve s Emanom Erdélyim aj zbierku próz Diabol pod čapicou atď.*“ (Součková 2009, s. 11 – 12). Ak k tomu prirátame i Součkovou diagnostikovaný, miestami až smiešne expresívny Marčokov jazyk, sme celkom jednoznačne náchylní charakterizovať takéto a im podobné produkty literárnej vedy ako nanašajúc obskúrne a frapantne diletantské. Citované postrehy M. Součkovej navyše iba zväzňujú legitimitu pocitov frustrácie a rozčarovania, ktoré pri týchto dejinách intenzívne vníma (popri iných) aj Mikula.

nevyhnutnosťou dejiny konštruovať“ (tamže), k čomu sa v citovanej publikácii jadrne vyjadruje aj D. Tureček: „... *dějiny nelze nezaujatě popisovat ani bezesbýtku rekonstruovat, ale pouze konstruovat a vlastní interpretační pozici bych chápal jako nezbytnou součást diskurzu*“ (tamže). Presvedčenie skeptika, ktoré rezonuje aj z vyššie citovaných Mikulových stanovísk (našťastie) preda len strieda formulovanie východiskovej koncepcie, ktorá by mala platiť pre prácu literárneho historika všeobecne. ňou je zdôvodniteľná aj chronická krízovosť či problematickosť napospol všetkých slovenských literárnohistorických knižných podujatí po roku 1989: „*Ak ťažiskom literárnej histórie má byť 'konštrukcia' minulosti, potom základným prvkom tohto procesu musí byť významová (re)konštrukcia, čiže interpretácia textov. (...) Dejiny literatúry nemôžu byť iba dejinami faktov, ale rovnako nie ani alibistickými dejinami interpretácií textov či dokonca svojvoľnou reinterpretáciou celého literárnohistorického korpusu z nedefinovanej (fluktuujúcej) interpretačnej pozície. Mali by byť komplexnou reinterpretáciou, ktorej dominuje kritérium estetickej hodnoty*“ (tamže, s. 155). Dodávame, že práve „kritérium estetickej hodnoty“ je konštruktom, ktoré v literárnych dejinách na Slovensku do týchto chvíľ absentuje, ba dalo by sa povedať, že je skôr hodnotou pridanou v zmysle ťažšie dosiahnuteľnou či len veľmi obtiažne infiltrovateľnou. Ved' ak má konkrétny literárny historik fatálny problém s artikuláciou bežne a kdekoľvek dostupných a overiteľných elementárnych biobibliografém autorov (pozri napr. poznámku pod čiarou 1), asi ťažko budeme od neho očakávať axiologicky relevantné výsledky jeho minucióznej práce s textom. Tu niekde väzí napokon aj odpoveď na otázku, prečo sú v slovenskom literárno-kultúrnom prostredí ako smerodajné literárnohistorické príručky akceptovanejšie tie diela, ktoré sa primárne za produkty literárneho dejepisectva nepovažujú. Prinajlepšom sa proklamujú v pozícii statí, črt, sond, skíc, fragmentov či poznámok k podvedome zamýšľanej iniciatíve napísať obsiahlejšie dejiny literatúry niekedy v budúcnosti, resp. prispieť k možnému (kolektívnemu) riešeniu tejto otázky zatiaľ „iba“ parciálne. V ostatných dvoch dekádach to pritom nie sú iba Mikulove publikácie *Čakanie na dejiny* alebo najnovšie *Postinterpretácie* (2014). Syntetizujúci a značnú personálnu platformu literátov fixujúci charakter majú už publikácie Z. Rédeya *Súčasná slovenská poézia v kontexte civilizačno-*

-kultúrnych premien (2005; resp. aj jeho kniha s identickým názvom venovaná próze z roku 2007), *Lektúry* (2005) a *Fragmenty* (2010) F. Matejova či štúdie P. Zajaca *Prelomové či svoje? Skica o slovenskej literatúre deväťdesiatych rokov* (1999) a *Slovenská literatúra deväťdesiatych rokov v obrysoch* (2001). Nehovoriac už o vyslovene výpravných monografických dielach M. Součkovej (*P[r]ózy po roku 1989*, 2009) a J. Šranka (*Individualizovaná literatúra. Slovenská poézia konca 20. a začiatku 21. storočia*, 2013). „Čítanie“ dejín literatúry (minimálne od druhej polovice 20. storočia) tak môže pre slovenského príjemcu znamenať aj kaleidoskopickú lektúru diskurzívne heterogénnych, avšak výsostne interpretačne zameraných textov. Možno len uvažovať, či opísaná situácia týkajúca sa utvárania konštitutívneho a metodologicky východiskového „textu“ literárnych dejín nie je na Slovensku takisto prejavom neinvazívneho, ergo individualistického či až chronicky solitérneho modelu percepcie našej literárnej prevádzky...²

Mikulove *Postinterpretácie* sa z naznačovaného hľadiska ocitajú v blízkeňom vzťahu s jeho staťami *Čakanie na dejiny*. Podobne ako v nich, i v najnovšej knihe ponúka autor zásadné príspevky ku komplexnému literárnovednému „spracovaniu“ viacerých osobností slovenskej literatúry – portréty S. H. Vajanského (*Recidivujúci romantik*), J. Jesenského (štúdie *Básnik s citovou dominantou* a *Verše ako cesta k ideálu*), J. Kostru (*Láska, smrť a dieťa [Erotika v Hniezdach a Mojej rodnej]*), R. Fabryho (*Diletantstvo ako „básnický“ princíp*) či Š. Strážaya (*Š. S., dieťa šesťdesiatych rokov*) si možno (aj vzhľadom na autorovu kritickú integritivnosť výsledkov cudzích lektúr) hravo predstaviť ako ťažiskové a interpretačne načas sfinalizované príspevky v zodpovedajúcich kapitolách dejín slovenskej literatúry. U Mikulu si ale nemožno nevšimnúť zjavnú nechúť ku kreovaniu vážnych, metodologicky rigorózných a syntetizujúcich literárnohistorických diel – u tohto

² V tejto súvislosti stojí akiste za povšimnutie, že Ústav slovenskej literatúry SAV v Bratislave, ktorý je, objektívne vzaté, ako inštitúcia priam predurčený na kolektívne recipovanie nedávneho i časovo vzdialenejšieho literárneho diania, neponúkol za posledné štvrtstoročie zo svojej produkcie jediné syntetizujúce literárnohistorické dielo. Vyššie spomenuté „neakademické“ aktivity M. Součkovej a J. Šranka možno potom v takomto kontexte pokladať za priekopnícke a hodné všestranných sympatií (úvahy na túto tému pozri aj v Mitka 2014).

autora totiž v prístupe k textu vždy platila istá nadľahčenosť, naoko nevážnosť a ironizovanie, ktoré s presnosťou zasahovalo objekt i subjekt prehovoru. V knihe *Čakanie na dejiny* sa po počiatočnej diskvalifikačnej (anti)téze o „*nikdy neukojiteľnom čakaní na dejiny i Dejiny*“ (pozri citát vyššie) ešte pristupuje k definovaniu diskurzu, ktorý by mohol byť novým pracovným východiskom pre budúce projekty na poli literárnej histórie (nech by bol jeho účinok akokoľvek prekvapujúci a radikálny): „*Pravdaže, literárne dejiny konfigurujúce sa podľa esteticky hodnotných textov nemôžu byť ani 'vyvážené', ani 'úplné'. Pri uplatnení tohto kritéria by sme zrejme našli obdobia nahusto dotované literárnymi hodnotami, ale tiež prázdne priestory. Predovšetkým však bude treba priznať, že z niektorých období by neostalo nič či takmer nič. Vlastne to by bol prvý mentálny krok: nebát sa prázdna*“ (tamže, s. 157). V *Postinterpretáciách* už Mikula jasnejšie vychádza z tvrdenia M. Foucaulta („*Hovoriť, že 'humanitné vedy' sú nepravými vedami, je (...) zbytočné; ony vôbec nie sú vedami.*“ – Mikula 2014, s. 8), z čoho napokon abstrahuje nasledovné: „*Dobrym sluhom nám môže byť občas aj metodika vedeckých postupov, no principiálne hovoriť o 'vede' pri písaní o literatúre je naozaj prehnané*“ (tamže). Z ďalších riadkov cítiť pri zmienke o súvise s vedou v jej explicitnom slova zmysle doslova štitivosť („*... nejaké vedecké skameneliny však v knihe, žiaľ, ostali*“ – tamže, s. 9) a tak nečudo, že posledným – ideálnym štádiom, kam sa môže písanie o literatúre podľa Mikulu uchýliť, je oblasť slobodného umenia. „*To by sa však muselo vyvliecť z chomúta vedeckých nomenklatúr a byrokratických mašinérií a vrátiť sa spolu so svojim predmetom – literatúrou – k prirodzenosti, čiže do oblasti kratochvíľ. Ved' chvíle, ktorými si krátíme život, bývajú tie najkrajšie...*“ (tamže, s. 10). Uvedený citát má zaiste svoj pôvab a dávku exhibície tieňujúcu autorov idiolekt, no má aj svoju konzistentnosť, keďže, domnievame sa, v nijakom ohľade nelikviduje legitimitu (pre mnohých oxymoronického) spojenia *literárna veda*. Ved' „*kratochvíľnosť*“ vo význame žartovlivosť, nevážnosť či z formálneho hľadiska poznámkovosť a skicovanie môžu byť stále zárukou odborne fundovaného prístupu a mimoriadne záživného, prítťažlivého čítania, čo doteraz potvrdzujú prakticky všetky Mikulove knihy. Naopak, monumentálne poňaté a akademicky sa tváriace podujatia typu Sedlákových

a Marčokových dejín činia z literárnej vedy poľahky zosmiešniteľnú pavedu. Otázka akútnej potreby redefinovania pojmu *literatúra*, resp. *literárnosť* (pre Mikulu je kľúčová najmä v *Čakaní na dejiny*) sa tu teda, aj pod vplyvom vyššie uvádzaných zistení, obohacuje o potrebu nanovo determinovať obsahovo-metodologické „podložie“ výrazov *veda* a *vedeckosť*, a to zvlášť pri aplikácii vo sfére humanitných disciplín. Z priestorového hľadiska to už ale nemôže (a dodajme, že v tejto chvíli ani nechce) byť predmetom ďalšieho uvažovania v našom príspevku.

Zoznam bibliografických odkazov

MIKULA, V.: *Čakanie na dejiny. State k slovenskej literárnej histórii*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2013.

MIKULA, V.: *Postinterpretácie*. Bratislava: Cathedra 2014.

MITKA, M.: *Dobre rozvikla(tel')ná teória*. In: Rak – Revue aktuálnej kultúry, XIX, č. 4, 2014, s. 37 – 41.

SOUČKOVÁ, M.: *K rôznym podobám slovenskej prózy po roku 1989*. In: P[r]ózy po roku 1989. Bratislava: Ars Poetica 2009, s. 11 – 42.

"Notes on the history" as a critical-analytical genre of the literary-historical discourse in Central European space after 2000 (Ad V. Mikula – *Čakanie na dejiny* a *Postinterpretácie*)

Summary

Marek Mitka in his contribution deals with two books of Slovak literary scientist Valér Mikula – *Čakanie na dejiny* (2013) and *Postinterpretácie* (2014). He wonders what determines the nature of today's literary-historical research in Slovakia and broader – in the Central European cultural space. Mitka tries to confront small genres of literary science as notes, fragments, sketches, probes and features and bring them into the context of a major academic projects in the field of literary history. He claims that banter, less serious attitude and ironic distance from ourselves do not reduce in any way the scientific status of literary science. In the conclusion emphasizes the idea of V. Mikula to new redefine the concept of *literature*. Besides that he connects his own request – to redefine the methodological and semantic aspects of the very word *science* – especially when applied to the humanities disciplines.

Miriama Jakubiková

*Centrum ukrajinistiky Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove*

Роль Івана Франка для слов'янських літератур

Період, в якому Іван Франко жив та працював, належав на кінець XIX – початок XX століття. Цей період в історії України позначений важкою ситуацією. Галичина була протягом століть відірвана від східної України, загарбана польською шляхтою, а після поділу Польщі – приєднана до Австрії. В році 1848 революція ліквідувала панщину, кріпацтво, зберегла шляхетське землеволодіння.

Іван Франко (1856 – 1916) – український поет, критик, мислитель, публіциста, перекладач, громадський і політичний діяч. Був письменником-новатором, творцем невмирущих класичних образів і творів, доктором філософії та почесним доктором Харківського університету. Патріот України – своєї батьківщини.

Український письменник та громадський діяч Михайло Коцюбинський згадав зовнішній образ І. Франка: *„Невеликий, хоч сильний мужчина. Високе чоло, сірі, хоч трохи холодні очі, в лініях бороди щось енергічне, уперте. Рудувате волосся непокірливо гнеться, вуси стирчать. Скромно одягнений, - він тихий і непомітний, поки мовчить. А заговорить – і вас здивує, як ця невисока фігура росте й росте перед вами, мов у казці. Вам стане тепло і ясно од світла його очей, а його мова здається не словом, а сталлю, що б'є об кремінь і сипле іскри.“* (Франко 1948, с. 3).

Світогляд Івана Франка – це світогляд передової людини, з широкими демократичними, гуманними, вільнолюбними поглядами. Письменник формувався під впливом культури народів і вважав за потрібне збагачувати культуру рідного українського

народу найкращими здобутками передового людства. Іван Франко був популяризатором прогресивної світової культури, інформатором та вносив у цю культуру свій посильний вклад.

Франкові не властива була національна обмеженість. Від початку в українській літературі він звертається до **культурних джерел інших слов'янських народів, окремо російського народу**. Від перших своїх кроків Іван Франко пише про творчість визначних російських письменників: Гоголь, Лермонтов, Чернишевський, Добролюбов, Писарєв, Салтиков-Щедрін, Решетніков, Помяловський, Олексій Костянтинівич Толстой або перекладає їхню творчість.

В збудженні інтересу Франка до російської літератури певну роль відіграли відкриті листи до редакції *Друга* українського публіциста й вченого Михайло Драгоманова.

Проте перебільшувати сторонній вплив на формування Франка як художника навряд чи було б вірно. „Зрештою, – писав він з приводу цього, – я шукав собі сам дороги, пробував різних тонів і різних манер, дивлячись на одно, щоб зміст був свій, щоб душа твору була частиною моєї душі.“ (Франко 1956, с. 582).

Іван Франко виявляє велику увагу до **культури інших слов'янських народів: чеського, словацького, польського, сербського**. Багато зробив для прогресивної культури польського народу. Заслуга письменника полягає в тому, що він, незважаючи на всі труднощі й перешкоди, прокладав шляхи до серця польського народу, селянам, молоді, окремо інтелігентам.

В східній Галичині, де працював і жив Франко, польська мова поруч з німецькою була другою офіційною, державною мовою в Східній Галичині. Він бере участь у робітничому двотижневому часопису польською мовою *Praca*, стає його редактором, де виявляє свої думки для незалежності українського народу від інших народів.

Він почав 1874 року друкуватися у львівському студентському журналі *Друг*. Перші його твори писані так званим „язичієм“ – мішаниною української, російської і старослов'янської мов.

Даним виразом і чином Іван Франко виявляє глибоке розуміння національного питання.

Український письменник і учений утримував зв'язки також зі словацькими і чеськими культурами.

Перші статті, які були опубліковані про Івана Франка згадали польських і чеських учених, передусім монографію Мікулаша Неврлого під назвою *Іван Франко – український поет-революціонер*, що вийшла чеською мовою у Празі 1952 року, потім статті Михайла Мольнара та інших.

Звернемо увагу на Франка в рамках **сербської культури**. У львівському журналі *Друг* 1877 року він як 20-річний друкує рецензію на збірку *Сербські народні думи і пісні*, перекладені на українську мову поетом Михайлом Старицьким. Він оцінював книжку як першу спробу: „присвоєння нашій мові *скарбів сервської поезії народної в цілім її об'ємі*.“ Франко історичні думи з книжки порівнює і вказує на відмінність з українським і руським фольклором.

Франко був видатним дослідником і збирачем усної народної творчості і фольклористом.

Ранній Франко виявляв інтерес до побуту, життя, культури слов'янських народів, намагався впливати на їх розвиток своїми передовими ідеями.

Поет був українським патріотом. У вірші *Моя любов* Франко прекрасно сказав про свої щирі і глибокі почуття до України, він ставив запитання:

*І чи ж перечить ся любов
Тій другій і святій любові
До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнетуть окуви?*

Він сам відповідав на питання:

*Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце божє всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Вкраїно!*

Як відомо, Франко приділяє вагу літературам слов'янських народів. Польською мовою пише статтю *Адам Муцкевич в українській літературі* і друкує її 1885 року в польській петербурзькій газеті *Клад*. Надруковано переклади творів польського поета на українську мову.

Особисто приділяємо увагу на історію роману *Лель і Полель*. Шукаючи спосіб пробитися до свого читача, письменник не раз писав художні твори німецькою або польською мовами, друкував їх у австрійських чи польських журналах та газетах. Він потім перекладав цей твір українською мовою.

Франко як патріот українського народу з 80-х років почав систематично працювати над історією української літератури. Польською і українською мовою тут публікував книжки: *Руський театр у Галичині* (Зоря, 1885, No 23 і 24), *Literatura rusinska w Galicji za rok 1886* (Prawda, 1887, No 2 і 6), *Rusinska literatura albumowa* (Prawda, 1887, No 22, 24 і 27), *Literatura rusinska w r. 1888* (додаток до петербурзького часопису Kraj – Przegląd literacki, 1889, No 11).

Письменник написав у чеському журналі *Slovanský přehled* (1889, No 1 і 2, 1899, No 6) статтю під назвою *Literatura ukrajinsko-ruská (maloruská)*.

Серед найцікавіших літературно-критичних праць І. Франка є такі, в яких йдеться не про одного якогось визначного представника певної літератури, а про цілу течію у багатьох літературах, в яких порушуються питання загального значення, однаково важливі для будь-якої з слов'янських літератур.

Франко працює в польській прогресивній пресі протягом літ від 1887 по 1897 рік. Співробітничав в польських часописах Варшави, Кракова, Петербурга, Лодзі. Він був членом редакції львівської газети. В часописах друкує багато публіцистичних і наукових статей на різні теми. Франко звертає в статтях про польську літературу передусім увагу на прогресивні явища, пише про письменників.

Він друкує статтю *Юліус Словацький і його твори*. Стаття виявляє, як орієнтувався Франко в польській літературі, в історії польської літератури. У статті позитивно оцінює нове критичне

видання творів Словацького, підготовлене істориком польської літератури доктором Вігеляйzenом. Франко подає об'єктивну оцінку на величезний вплив Словацького на ціле польське покоління, але вплив подекуди некорисний. Український письменник і критик вказував польським читачам орієнтуватись в історії польської літератури.

В рамках польської літератури Франко присвятив і статті польському поету *Яну Каспровичові*. Цей поет, селянин з походження, почав свою діяльність з захисту демократичних ідей. У першій статті Франко бачив суперечливий характер творчості Каспровича – боротьбу реалістичних тенденцій: *„Каспрович по природі реаліст, поет твердої, але здорової дійсності, між тим традиція романтичної школи веде його в світ примар і фантастичних постатей утоплеників, надхмарних дів, наяд і дрияд, ангелів і чортів та інших у цьому ролі декоративних істот.“* (т. 18, с. 183).

Український письменник друкує статтю *Польський селянин в освітленні польської літератури з приводу повісті Б. Пруса Плацовка*. Висловлював побажання, щоб твір Плацовка був: *„початком загального і тривкого повороту польської белетристики до долі простого народу. Тільки там, на цьому власному ґрунті, може вона знайти джерело живої води і невичерпне багатство оригінальних і серйозних, важливих і живих тем, що зовсім слушно інтересують загал суспільства далеко більше, як ті втерті і на тисячі ладів перемелені любовні історії.“* (т. 18, с. 169 – 170).

Франко приходив до важливих теоретичних узагальнень, що стосуються всіх слов'янських літератур, всіх літератур світу: *„Великі поети – це сумління народу. Щасливий той народ, що його сумління завжди чисте, мов дзеркало, і ніколи не дасть себе засліпити фальшивими доктринами, ні зведеними на манівці пристрастями.“* (т. 18, с. 187).

Іван Франко провадив **перекладницьку роботу**, збагачуючи цим національну культуру українського народу. Він перекладав особливо письменників із слов'янських мов і дуже багатьох народів світу. З чеської мови перекладав Короледвірський рукопис Сватоплука Чеха, Само Халупки, Карела Гавлічека-Боровського,

Ярослава Врхліцького, Яна Неруру. З мови польського народу перекладав Віктора Гомуліцького і Адама Міцкевича. З російської літератури він перекладав Михайла Лермонтова, Миколи Некрасова, Олександра Пушкіна і Миколи Чернишевського.

Письменник перекладав і з багатьох мов інших народів світу. Це була широка програма взаємозбагачення культур українського й інших слов'янських народів, усіх народів світу. Він виявляє свої думки: *„Тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справді наше надбання, і тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим то я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайомити інших з його життям.“* (т. 1, с. 31).

Над здійсненням цієї програми І. Франко працював протягом цілого свого життя.

Він звертався до античних і інших стародавніх джерел різних віків і народів і пояснював це звертання так: *„Коли правда те, що головне значення поезії в тім лежить, що вона розширює нашу індивідуальність, збагачує душу такими враженнями і почуваннями, яких вона не зазнала би в звичайнім житті або не зазнала би в такій силі й ясності, то думаю, що передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями.“* (т. 12, с. 542 – 543).

Твори Франка ще за життя автора перекладались на мови слов'янських народів. Твори перекладаються до цього часу. У школах вивчається спадщина українського письменника, поета, критика, публіциста, перекладача, громадського і політичного діяча.

Слов'янські народи ще за життя Івана Франка високо цінували його діяльність і творчість по взаємозбагаченню культур і літератур.

Література

- БАСС, І. І. і ред. колегія: *Іван Франко. Зібрання творів у п'ядесяти томах. Художні твори томи 1 – 25. т. 1 Поезія*. Київ: Наукова думка 1976. 501 с.
- КОЦЮБИНСЬКИЙ, М.: *Твори в шести томах*. т. 4, 1962, 57 с.
- МОРОЗ, М. О.: *Іван Франко. Бібліографія творів 1874 – 1964*. Київ: Наукова думка 1966. 445 с.
- ОЛЕКСАНДРОВ, В.: *І. Іван Франко. Вибрані твори*. Київ: Державне видавництво художньої літератури 1948. с. 3 – 11.
- ФРАНКО, І.: *Literatura rusinska w Galicji za rok 1886*. Ін.: Prawda, 1887, No 2 і 6.
- ФРАНКО, І.: *Literatura rusinska w r. 1888, додаток до петербурзького часопису Kraj – Przegląd literacki*, 1889, No 11.
- ФРАНКО, І.: *Іван Франко. Повісті*. Київ: Видавництво художньої літератури Дніпро 1971. с. 5 – 18.
- ФРАНКО, І.: *Руський театр у Галичині*. Ін.: Зоря, 1885, No 23 і 24.
- ФРАНКО, І.: *Rusinska literatura albumowa*. Ін.: Prawda, 1887, No 22, 24 і 27.
- ФРАНКО, І.: *Статті і матеріали. Збірник 5*. Львів, 1956, с. 125 – 126.
- ФРАНКО, І.: *Твори в двадцяти томах*. т. 2, 1950, 386 с.
- ФРАНКО, І.: *Твори в двадцяти томах*. т. 16, 1956, 139 с.
- ФРАНКО, І.: *Твори в двадцяти томах*. т. 18, 1956, 346 с.
- ФРАНКО, І.: *Твори в двадцяти томах*. т. 20, 1956, 582 с.
- http://uk.wikipedia.org/wiki/Франко_Іван_Якович

Роль Івана Франка в славянських літературах

Резюме

В даній роботі ми досліджуємо життя і творчість українського письменника, поета, літературного критика, журналіста, перекладача, громадського і політичного діяча Івана Франка (1856 – 1916) і його значення в контексті славянських літератур. Письменник жив, діяв і працював в кінці 19-го – на початку 20-го століття. З самого початку літературної роботи письменник зосередив своє уваження на культурні джерела славянських народів – чеського, польського, російського, словацького і сербського. Ми наводимо рецензію в межах сербської літератури. В східній Галичині, в час діяльності автора, поряд з німецькою мовою, була польська мова вторинною офіційною державною

языком в данном регионе. Более подробно анализируем избранные статьи писателя из профессиональных польских журналов. Из этого следует то, что автор хорошо ориентировался в истории польской литературы. Особенно отмечаем Франка как переводчика трудов славянских авторов, но и писателей других национальностей.

Страшимир Цанов

*Прешовски университет в Прешов
ШУ „Еп. Константин Преславски (Република България)*

„Цар Симеон” на Петко Тодоров – историческа тема и модерност

Безспорен факт е, че в литературата няма особено значими произведения, посветени на най-великия цар в българската история. Защо е така е трудно да се каже. Вероятно *„историческият Симеон и паметта за него имат такова естетическо излъчване, че всеки опит за съвременно художествено пресъздаване изглежда обречен и не е случаен фактът, че големите наши майстори на романи и драми на историческа и философско-историческа тема като Ив. Вазов, Ст. Загорчинов, Ем. Станев, Г. Стоев не написаха мащабни творби за него”* (Трендафилов 2010, с. 54).

Всеки историографски и всеки литературен образ на историческа личност или събитие участва във формирането на националната културна памет. Тя има същностна роля за националната идентичност и се конструира посредством конкурирането и напластяването на текстове, които изграждат ценностните представи на общността за нейното минало. Какво е цар Симеон Велики за българското себевъзприятие от началото на 20 век, когато е публикувана творбата, обект на нашата интерпретация? Както и другите големи личности от Българското средновековие, той започва пътя си на културна аксиологема в епохата на Възраждането от „История славянобългарска” на Паисий Хилендарски. В нейния текст цар Симеон е от избраните, най-големите, 13-те включени в обобщително апологетичната глава „Събрано накратко колко знамените били българските крале и царе”. Той обаче не е откроен сред тях. Отец Паисий „не забелязва” културно-

строителната роля на Симеон. За него царят е значим с военните си победи, но и те не го уникализират, не го определят като по-велик от Крум (в „История славянобългарска” е Крун). За хилендарския монах най-велик български цар е Йоан-Калиман (смешение между Калоян и Иван Асен II).

Високото възраждане „коригира” йерархията по слава, създадена от Паисий – на първо място вече е хан Крум. Каква е логиката? През третата четвърт на 19 век българската историческа памет участва в изграждането на националната идеология и съответно се конструира съобразно нейните изисквания. Необходимо е войнско самочувствие на поробения от близо 500 години българин и това превръща владетеля с най-бляскави военни победи в най-популярен и съответно в символ на героика. Триумфът на Крум Страшни в битката при Върбишкия проход на 26 юли 811 г., ознаменуван с императорския череп-чаша, засенчва четирите Симеонови похода към Цариград.

Пръв откроява изключителността на Симеон и неговата епоха Спиридон Палаузов. Той издава на руски език през 1852 г. студията „Век болгарскаго царя Симеона”. Тя е в основата на появата на понятието *Златен век на българската книжнина/култура*. Научният жанр на текста предполага неголяма аудитория и ограничена разпространеност. Във времето на своята поява той не може да повлияе на историко-идеологическото мислене на възрожденския българин и да превърне Симеон в конкурент на Крум за „приза” символ на българско величие. Впоследствие, с появата и развитието на българската историческа наука (да не забравяме, че фактически Спиридон Палаузов е руски историк от български произход), това изследване има важна генеративна роля за създаването на историческия мит Симеон като съставка на българското национално самосъзнание. **Сп. Палаузов пръв откроява двуединството на първия български цар – книжовник и военначалник.** Тридесетина години след „Век болгарскаго царя Симеона” народният поет Вазов дава великолепен израз на това двуединство в цикъла от оди „Епопея на забравените”:

*А той беше учен, философ велик
и не се срамеше от своят язык,
и кога нямаше кого да надвива,
той пишеше книги, за да си почива.*

В съчинението на Палаузов ценностният акцент определено е върху Симеон организатора на културния живот, а не върху Симеон пълководеца и завоевателя. Вярно е, че в самия край на текста (последния абзац) се твърди: „... българите имат право да се гордеят с тази епоха, еднакво забележителна както с политическите успехи на техните прадеди, така и с тяхната литературно-научна дейност.” (Палаузов 1974, с. 202). Това заключение обаче не съответства на съдържанието на изложението. В него военнлюбивата външна политика на Симеон получава нееднозначна историческа оценка: „действително войнственият характер на Симеон поставил България едва ли не по-високо от всички съвременни ѝ държави; но това величие още по-бързо започнало да пада при неговите слаби наследници. Успехите на неговото оръжие над гърците, сърбите и унгарците на свой ред предизвикали тези народи на кървава борба с техния съсед.” (Палаузов 1974, с. 200).

Съвсем различна е оценката на културната политика на първия български цар. Тя е суперлативна: „... литературната дейност в България в епохата на Симеон е била на такава висока степен на развитие, на каквато не е могла да бъде по това време литературата на който и да е нов народ в Европа.” (Палаузов 1974, с. 200). Всъщност от Сп. Палаузов започва в българското историческо мислене една линия на ценностно противопоставяне на двете страни на Симеоновата политическа личност – позитивите са за владетеля книжовник, а негативите за владетеля войн, титулуващ себе си „цар на българи и ромей” и мечтаещ да стане господар на най-големия град в средновековния свят. Показателно е, че ценностното противопоставяне културна – военна политика може да се открие и в юбилейното и по презумпция апологетично писане за „Златния век”. Нерадикално, но достатъчно ясно, това се вижда в един сборник, посветен не на

каква да е годишнина, а на 1000-годишнината от смъртта на на „великия българин” (така на последната страница на четвъртия том от година първа на „Българска историческа библиотека”, издаден през 1928 г., е назован Симеон – не владетел или цар, а просто велик българин). Редактори на авторитетното издание са проф. В. Златарски и проф. П. Ников. Структурираността на сборника недвусмислено отдава приоритет на духовните пред военно-политическите измерения на Симеоновата епоха. Изданието започва с портрет на царя от проф. Симеон Велков. Следва в старобългарски оригинал и новобългарски превод текстът на „Похвала на цар Симеон”. Същинската научна част от сборника включва само едно изследване, посветено на външната политика на великия владетел – „Политическата дейност на цар Симеон (893 – 927)” от В. Златарски (текстът на същия автор за преписката между българския владетел и Лъв Магистър е с текстологично-извороведски характер). На духовната култура, процъфтяла през Симеоновото царуване, са посветени цели четири изследвания: „Хилядо години български език – от Цар Симеона да днес” (Ст. Младенов), „Цар Симеоновия век в литературата” (Минко Генев), „Духовен живот и просвета у българите в царуването на Симеона” (Ю. Трифонов), „Изкуството на българите през IX и X в.” (проф. Кр. Миятев). Съотношението между интереса към военно-политическите от една страна, и духовнокултурните, от друга, аспекти на Симеоновата епоха е достатъчно красноречиво и само по себе си оценъчно. Ако ценностната антитеза между културния и военния блясък на България от първата четвърт на X век е само имплицирана в юбилейния сборник от 1928 г., не е така в монументалната история на средновековна България на класика на българската медиавистична историография Васил Златарски (един от двамата редактори на коментираното издание). В нея е дадена категорично отрицателна оценка на Симеоновата външна политика. Тя е направена не от гледна точка на непосредствените резултати на Симеоновите действия, а с оглед на техните стратегически рефлексии върху българската историческа съдба. В бляскавите военни победи на великия цар големият историк вижда зародиша на главоломния упадък на държавата след него-

вата смърт: „Увлечен от мисълта за абсолютното самодържавие във византийска форма и още повече от идеята да седне на престола на източните императори, Симеон отклони България от естественото ѝ и нормално социално-икономическо развитие и хвърли българския народ в 14-годишни тежки и безполезни войни, които изтощиха духовните му и материални сили и чиито лоши сетнини почнали да се чувствуват и да се проявяват, както видяхме, още докато Симеон бил жив, в масови движения.” (Златарски 1971, с. 498 – 499).

И до днес в българската историческа наука е налице нееднозначно в ценностен аспект отношение към владетеля, през чието управление България безспорно изживява най-славния си период както в културно, така и във военнополитическо отношение. **Тази двойственост е логично следствие от същността на историческото мислене – събитията са значими не сами по себе си, а като причини за следходни събития.** Тенденциите основно са две – положителна оценка на Симеоновата епоха като цялост (и разбира се на личността на царя), включваща култура и политика, и разделяне на Златния век на положителен с културните си постижения и отрицателен с безплодния си военен блясък отрязък от Българското средновековие.

Във времето, когато се появява разказът на П. Ю. Тодоров „Цар Симеон”, в българската култура доминира Вазовата поетическа представа за Симеон като еднакво велик с културностроителната и със завоевателната, имперската си политика. Текстът е писан през 1901 г. и за пръв път е публикуван през 1902 г. В социалдемократическото списание „Общо дело”. След преработка авторът го издава отново – в сп. „Мисъл” през 1907 г. Третата публикация повтаря втората и е в сборника „Идилии” (1908 г.).

Какъв е естетическият контекст на литературния кръг „Мисъл”, към който принадлежи Петко Тодоров? И какво е отношението на авторите, които той обединява, към историята и нейното художествено пресъздаване? С кръга „Мисъл” започва модерността в българската литература. Критическите и художествените творби на авторите, определящи своята идентичност посредством принадлежността си към него, са ориентирани към

вътрешния, индивидуалния свят на човека. Показателно е ключовото присъствие на думата **душа** в естетиката на Пенчо Славейков и в поезията на Яворов, както и критическото разпознаване на кръга „Мисъл” като израз на индивидуализма в художествената словесност. Д-р Кръстев и Пенчо Славейков, които оформят, условно казано, естетическата доктрина на „Мисъл”, не признават значимостта на родната литературна традиция (старобългарска и възрожденска), но се отнасят с огромно уважение към фолклора. Това особено важи за Пенчо Славейков, който, въпреки че неизменен редактор на сп. „Мисъл” е д-р Кръстев, е главният естетически ментор в знаменитата четворка (Пенчо Славейков, д-р Кръстев, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов). Той вижда бъдещето на българската литература – като модерност и универсалност на посланията (европейскост) – в синтеза между вечните, и затова актуални ценности на българския фолклор, и модерните художествени и философски послания на западноевропейската и руската култура. **Доколкото концептът вечност, така важен за „Мисъл” е аисторичен, историята не е обект на същински творчески интерес в произведенията на авторите, гравитиращи към кръга. Когато тя присъства като тема е актуализирана аисторично, т.е. чрез нейните сюжети се илюстрира вечното, това, което се повтаря във времето и следователно не му е подвластно.** Историята е причинно-следствено движение във времето, промяна, а творците от кръга „Мисъл” са заплени от непроменимото, от Вечността, която само показва различните си образи в протичането на времето, но е винаги една и съща. Във времето се цени това, което не е случайно, т.е. съответства на Вечността и илюстрирайки я символично се вписва в нея:

– *Идеята на времето пренес
ти в вечността... Мойсее, говори!*

(„Микел Анжело” – Пенчо Славейков)

Подвластни на Вечността, Пенчо Славейков, Яворов и Петко Тодоров се насочват към образи и мотиви от историята не заради

тяхната историчност, а заради символичния им потенциал да дават контури, емотивна плът на универсални идеи за човешката духовност и изкуството. Логично е, че при такава естетическа нагласа не е налице стремеж на авторите да вникват в конкретиката на историческите епохи и да се придържат към историческата достоверност като смисъл и фактичност. За тях историята е просто материал за философски и естетически послания. Но „обработката” на материала не може да бъде абсолютно независима от него, защото е именно негова „обработка”, и неизменно е налице кореспондентност между художествения образ на историческия сюжет и представите, изградени за него в националната култура (формирани както от историографията, така и от традиционната литература, имаща идеологическо и илюстративно отношение към историческите факти). Тази кореспондентност можем да назовем **литературно актуализиране на историята**. Различните образи, чрез които се проявява, свидетелстват за моделите на художествено мислене у авторите, ориентирани се към исторически теми.

Прави впечатление, че когато се интересуват от историята като материал за своите произведения (безспорно и съвсем логично интересът не е особено голям) творците от „Мисъл” демонстративно пренебрегват целостността на историческия сюжет, от който извличат отделен мотив или детайл, придават му символичен характер, превръщат го в символ, отдалечавайки го от неговите конкретноисторически значения. Това е **своеобразно универсализиране на конкретното чрез аисторизиране на историческото**. Разликата между подхода към историческата тематика на авторите от „Мисъл” и подхода на литературно-естетическия им опонент Вазов е огромна. Ако „патриархът на българската литература” прецизно се рови в хроники и документи и се стреми да се придържа към точността на фактите в своите произведения (разбира се, доколкото позволява спецификата на художествения дискурс), то за Пенчо Славейков и Петко Тодоров фактите се само отправна точка за конструиране на символи суниверсални ценностни послания.

Разказът (по определението на самия автор „идилията“) „Цар Симеон“ е естетически свободен от придържането към фактологията на историята, но не е „освободен“ от съобразяване с нейния смисъл. Той започва с панорамен поглед към настъпващата срещу Цариград Симеонова армия. Повествованието е третолично, а чрез несобствено пряката реч е силно психологизирано. Всевиждащият разказвач прониква в душите и мислите на цар, велможи и войници. Основно внимание е отделено на това, което чувства главният герой в нощта преди неминуемото според творбата превземане на най-големия град в тогавашния свят. В душата му безконфликтно съседстват носталгичните спомени по Магнаурската младост и твърдата решимост да завладее Константинопол, за да сложи край на един и начало на друг период в царуването си. Вътрешният монолог на героя лиризира епичността на историческия сюжет и ситуира Симеон в текста едновременно аисторично и исторично – чрез неговия съкровено личен душевен свят и посредством идентичността му на историческа личност:

„Но тази нощ, що милва с кротък сън войнишкия стан, в душата на царя разравя старо огнище сега. Тоз благ лъх отвява пепелта на годините и под нея стари спомени блестят!...

... Във Влахерна те чакат само. Там ти си по свой отколкото и в бащина си дом. И ще бъдеш!... Уморен е вече духът му. Но – още и утре – ще отдъхнат и ратни поля, и морни войни. От Босфора до Дунава бял само храмове и палати ще се вдигнат и славата на неговото царство през земи и морета ще се разпръва...”

По правилата на класическата сюжетна художествена словесност в текста обаче се случва нещо, което преобръща хода на действието (в случая действието е вътрешно, сюжетът е психологически). Симеон случайно чува блънуването за плячка на един от спящите велможи. Той е потресен, осъзнава варварската, антикултурната същност на замисленото завладяване на града на градовете: *„Два-три деня, неделя – ще се свърши грозното им тържество, всеки плякката си ще помъкне нагоре и цялата слава на Византия ще глъхне в буренак... Не, не с таквизи орди се*

подигат царства и славят славни имена! Тук нищо няма да остане...”

Творбата включва и един сантиментален мотив – Симеон изживява чувството на вина, родено от осъзнаване на своето поведение спрямо Източната Римска империя като израз на непризнателност: „... *И летописци, и мъдреци донякога ще запишат в своите книги: не цар дойде тук името Христово да прослави, светът да познай ума и мъдростта му, а варварин неблагодарен, комуто и вяра, и книга дадох в ръка, помъкна от Балкана своите пълчища в плен да обърне Византия!*”

Финалът на творбата е логично следствие от прозрението на Симеон, че разрушението не носи истинска слава – за изумление на огромната си войска той се отказва от завоюването на Цариград. Така текстът на П. Ю. Тодоров утвърждава идеята, че в историята присъстват както жаждата за власт и органично съпътстващата я сила на разрушението, така и духовното съзиждане в сферите на културата и изкуствата. **Чрез интровертния сюжет се внушава, че историята като духовно творчество и съхраняване на неговите плодове морално превъзхожда историята като насилие с цел утвърждаване на политическа власт.**

С тази кратка и непретенциозна творба Петко Тодоров демонстрира един тип художествено актуализиране на исторически мотиви същностно различен от този, който познава възрожденската литература. Автори като Д. Войников, В. Друмев, Г. Раковски, Л. Каравелов, както и органично свързаните с Възраждането Д. Ганчев и Ив. Вазов, независимо дали се стремят към историческа достоверност (като Вазов) или се отнасят по-свободно към информацията от историческите източници (като Д. Ганчев) художествено **претворяват миналото с оглед на асоциативната (или причинно-следствената) му обвързаност с настоящето, и то именно българското настояще.** Този тип литературно функционализиране на миналото можем да го наречем идеологически. Той светогледно е роден от патриотизма на възрожденската епоха и неговите послания са с поучителен характер. Творбата на Петко Тодоров е твърде различна. Първо тя

не се отнася по-свободно към историческата фактологичност, а направо я пренебрегва. В никакъв исторически извор не може да се прочете, че Симеон се отказва от възможността да завладее Цариград. Фикционалният П.-Тодоров сюжет не може да бъде приет и като сътворен по вероятност. Историческите източници еднозначно представят Симеон като обсебен от мечтата да стане господар на византийската столица. Културното му меценатство е ориентирано към собствената държава и е абсурдно да предполагаме, че макар и назоваван „нов Птолемей”, той, владетелят, готов в съюз с арабите мюсюлмани да превземе една от двете столици на тогавашния християнски свят, е можел да има универсалистични идеи за духовността, които да са в противоречие с егото му на „василевс на българи и ромей”. Показателно за това колко същностна съставка в държавническата личност на Симеон е имперската воля за власт е ироничният му отговор на молбата/предложението на византийския император Роман Лакапин да върне завладени византийски крепости: „*българите имат обичай да изискват чуждото и да го не връщат*” (Златарски 1971, с. 797).

По-интересното е, че **Петко-Тодоровият „Цар Симеон”** не оглежда историческата сюжетност в кореспондентния контекст на българското настояще, както прави по принцип българската литература от XIX век. Литературното възсъздаване на събитията от началото на X век не е опит да се обясни съвременността, времето от началото на XX век. В духа на естетиката на кръга “Мисъл” текстът поставя един наднационален, универсален по смисъл въпрос и му отговаря с категоричността, присъща на неофитите. Въпросът е коя от двете сили в човешката история – волята за власт или волята за творчество – е по-велика; коя от двете *sub specia aeternitatis* превъзхожда другата. Чрез нравствения катарзис на героя творбата заявява, че **волята за творчество има морална идентичност за разлика от волята за власт**. Творчеството е рожба на Любовта, то се осъществява в Свободата и ражда Красотата, която свързва Времето с Вечността. Духовното творчество е самодостатъчност за тези, които му се посвещават, но чрез него те обогатяват другите, тези, които го

възприемат. Волята за власт се осъществява посредством насилие, тя ражда унищожение, смърт. Тази воля изразяват не творците на духовната история, а творците на политическата история. За тях може да се каже *sic transit gloria mundi*. Вечността принадлежи на хората на Духа, временността, тленността е дял на хората на меча.

Всъщност Петко Тодоров използва един български исторически сюжет (фикционализиран, префункционализиран) за изразяване на идея, която има универсалистична идентичност. Това е идеята, че **истински ценна в историята на човечеството е само Духовната история, историята на науките и изкуствата**. Това, което е в единство у историческия Симеон (книжовник и войн), е разделено от автора на „Идилии” и е включено в контекста на противопоставянето. **Книжовникът отрича война**.

Длъжни сме да зададем въпроса *къде е родното в творбата*? Длъжни сме, защото за творците от „Мисъл” *родното* е много важна категория. Дълбоко патриотичният смисъл на естетиката на кръга „Мисъл” е в стремежа да се открие **общочовешкото в националното**. За автори като Пенчо Славейков, Петко Тодоров, Пейо Яворов не е валидна възрожденската дилема *родно – чуждо*, с нейния агонален характер. Независимо дали се стремят да представят *родното* като по-високо от някакво *чуждо* (пример: ние, българите, първи от всички славяни сме имали своя литература на роден език, свой цар, свой патриарх) или като изостанало спрямо чуждото и стремящо се да го догони (идеите за европеизацията) **авторите от епохата на Възраждането поместват родното в антитезен контекст с чуждото**. Представителите на кръга „Мисъл” полагат своето, родното в съвсем друг контекст, не антитезен, а инклузивен. **Родното не е в отношения с чуждото, а с общочовешкото, универсалното**. То (родното) осъществява себе си посредством изявяване на общочовешкото. **Съпричастността с универсалното определя ценностната идентичност на своето, българското**. Емблематични са разсъжденията за отношението национално – общочовешко в студијата на Пенчо Славейков „Българската поезия”: „*Но дали домашни или чужди неща ме занимават, моят поглед на художник е съсредоточен на външни съдбини и душевни събития, в които се*

откроява човека. Когато ми се удаде и в българина да открия човек, моята радост не е по-малка от вашата. И мислите ли вий, че когато изобразявам душевните борби на Бетховена, Шели, Микел Анжело, Прометей (Симфония на безнадежността), моят художнически смисъл е да ви представя тях? – а не през тях оная жизнерадост, оная жилава, упорита вяра в себе си, които са кардинални черти в националния ни характер? Тия образи са толкова чужди, колкото образите в ония мои песни, които са на пряка нашенска тема. Те са толкова чужди, колкото са чужди за русите Пушкиновите – Скъперник Рицар, Дон Жуан и пр.“ (Славейков, П. П. Българската поезия. – liternet.bg/publish4/prrslaveikov/kritika/poezia).

Четиринадесет години след Пенчо Славейков („Българската поезия” излиза в сп. „Мисъл” през 1906 г. – кн. 2, 6, 7) друг голям представител на българската модерна литература, Гео Милев, публикува статията си „Родно изкуство” (сп. „Везни”, г. II, кн. 1, октомври 1920). В нея откриваме подобна на Пенчо-Славейковата интерпретация на категориите **родно** и **общочовешко (универсално)**. Модернисткото естетическо мислене на Гео Милев ги идентифицира като съотнесени диалектически и съответно ценностно определящи се една друга: „... **колкото повече и по-особени ценности принася изкуството на един народ в кръга на Мировата душа, толкова по-голямо е неговото значение.** <...> **Задачата на всеки български художник – поет, музикант, живописец – е: чрез своите произведения да влее в Мировата душа онези вечни ценности, които притежава българската душа, които е придобила или ще придобие българската душа; а това българският художник ще постигне по пътя на своята собствена душа. Така разбираме ние родното изкуство – така родното изкуство отрича себе си, за да стане не само интернационално, а – универсално.**” (Гео Милев 2002, с. 255).

В разказа на П. Ю. Тодоров Цариград е символ на съкровищницата на световната култура. Отказвайки се да го превземе, П.-Тодоровият Симеон приобщава българското към универсално духовното, общочовешкото. Така, разминавайки се с историческия Симеон по отношението си към „царицата на

градовете”, героят на разказа „Цар Симеон” съвпада със своя „прототип” по отношението си към духовната култура. Историческият Симеон създава „Златния век на българската книжнина”, Рах Simeonika, а този от модерния белетристичен сборник „Идиллии”, съхранява общочовешките ценности на византийската цивилизация и съответно *символично ги присвоява*, прави ги достойни и на българската.

Предпочитайки владетеля книжовник пред завоевателя, писателят модернист П. Ю. Тодоров всъщност *мисли исторически* – като професионалният историк В. Златарски. И двамата, независимо от разликата в дискурсите, определят ценностната идентичност на Симеон с оглед на причинно-следствената същност на историята, а според нейните критерии значението примерно на Симеоновите сборници и „Шестоднев” на Йоан Екзарх безспорно засенчва кървавия блясък на битките при Булгарофигон, Ахелой и Катасирти.

Подобно игнориране на войнолюбивия цар за сметка на книголюбивия е налице и в едно изключително произведение на световноизвестния художник Алфонс Муха, ярък представител на стила *модерн* (на френски – *art nouveau*). В своя цикъл от 20 монументални платна (с размери 810 x 610 см или 620 x 405 см), рисуван от 1912 до 1928 г. и назован „Славянска епопея”, той въплъщава представата си за същността на историята на славянството. Сред личностите и събитията, претворени от изобразителния талант на Муха и видяни както през призмата на славянофилските му идеи, така и чрез неговото увлечение по масонството и окултизма, наред с Ян Хус и Коменски е и българският цар Симеон (картината е от 1923 г.). Той е изобразен като „нов Птолемей”, покровител и вдъхновител на славянската просвета и литература, а не като страшния победител на маджарските орди и ромейските армии. Оказва се, че толкова различни творчески личности като Васил Златарски, Петко Тодоров и Алфонс Муха могат еднакво категорично да възприемат царуването на Симеон като „Златен век” само заради творенията на перото, а не заради делата на меча. Муха има сред 20-те платна на „Славянска епопея” и две посветени на битки – при Грюнвалд и Витков. За него

те имат значение за духовното развитие и пътя на славяните към свободата. Такова значение за чешкия художник нямат Симеоновите победни битки. В художническата визия на историята на Муха българският цар е велик, но само сред книжовниците. Така го изобразява в своята картина – вдигнал десница да благослови потъналите в свитъци и книги войни на славянското слово. Показателно е заглавието на картината – „Българският цар Симеон: основоположник на славянската литература” (на чешки – *Bulharský car Simeon: zakladatel slovanské literatury*).

В картината на големия български художник Димитър Гюдженев „Цар Симеон – златният век на българската писменост” владетелят също е сред книжовници, но дясната му ръка не благославя, а държи скиптър. Той обаче е семантичен двойник на благославящата царска десница от картината на Муха. В сюжетния контекст на картината скиптърът, символ на властта, чрез обкръжението на книжовниците се явява символ на духовната власт, символ на властта на словото. Власт, която ражда свободата.

Литература

- ЗЛАТАРСКИ, В.: *История на българската държава през средните векове. Т. 1*. София: Наука и изкуство 1971.
- МИЛЕВ, Г.: *Пътят на свободата*. София: Захарий Стоянов 2002.
- ПАЛАУЗОВ, С.: *Избрани трудове в два тома. Т. 1. Изследване по история на България и европейския югоизток през Средновековието*. София: Наука и изкуство 1974.
- СЛАВЕЙКОВ, П. П.: *Българската поезия*. – liternet.bg/publish4/ppslaveikov/krtika/poezia.
- ТРЕНДАФИЛОВ, Х.: *Младостта на цар Симеон*. София: ПАМ Пъблишинг Къмпани ООД 2010.

Petko Todorov’s “Tsar Simeon” – Historical Theme and Modernism*Summary*

The object of this study is Petko Todorov’s short story of “Tsar Simeon”. The article examines the short story in view of the Bulgarian historiographic ideas for the historical personality of Tsar Simeon. Petko Todorov’s differentiation between the values of the cultural policy of the great ruler on the one hand and his military policy on the other could be associated with the modern aesthetics of the Bulgarian literary circle “Thought” and its affinity to the ahistorical concept of *eternity*. The article puts an emphasis on the relation *national – universal* in the particular work and on its cultural meaning in the early 20th century. A parallel has been drawn between Petko Todorov’s story and Alphonse Mucha’s painting “The Bulgarian Tsar Simeon: the Originator of Slavonic Literature”.

Luciána Hoptová

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

Dejiny Bieloruska v slovenskej a českej historiografii po roku 2000

Bielorusko – krajina milovaná, ale aj zatracovaná. Krajina, ktorá po celé stáročia musela bojovať o svoje „miesto na zemi“ s veľkými mocnosťami, ktoré jej určovali ďalšie smerovanie. Krajina, ktorá nám síce nie je geograficky vzdialená, no aj napriek tomu máme o jej dejinách málo poznatkov.

Problemátike dejín Bieloruska bolo v slovenskej a českej historiografii venované pomerne málo monografií, odborných štúdií a príspevkov. V prácach staršej proveniencie sa pozornosť autorov sústredila len na parciálne témy, a to predovšetkým na témy týkajúce sa 20. storočia – vývoj Bieloruska ako súčasť Sovietskeho zväzu a na vývoj Bieloruska v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny. V 90. rokoch minulého storočia sa do popredia záujmu slovenských a českých historikov dostala aj téma bieloruskej emigrácie.¹ Avšak naďalej absentovali

¹ Napr. *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918 – 1945. Díl I., svazek I.* Praha: Národní knihovna České republiky 1996. 424 s. ISBN 80-7050-246-0.

Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918 – 1945. Díl I., svazek II. Praha: Národní knihovna České republiky 1996, s. 427 – 849. ISBN 80-7050-246-0.

Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918 – 1945. Díl I., svazek III. Praha: Národní knihovna České republiky 1996. s. 853 – 1472. ISBN 80-7050-246-0.

Russian, Ukrainian and Belorussian Emigration between the World Wars in Czechoslovakia. Results and Perspectives of Contemporary Research. Holding of the Slavonic Library and Prague Archives. I. svazek. Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna 1995. 535 s. ISBN 80-7050-229-0.

práce, ktoré by podávali ucelený pohľad na dejiny Bieloruska. Až práce vydané v posledných rokoch predostreli komplexnejší pohľad na túto problematiku. K takýmto publikáciám patrí napríklad práca českého historika Miloša Řezníka. V monografii s názvom *Bělorusko*² priblížil M. Řezník dejiny Bieloruska od najstarších čias: cez obdobie príslušnosti ku Kyjevskej Rusi, obdobie poľsko-litovskej nadvlády, následnú ruskú nadvládu, tragické obdobie druhej svetovej vojny až po začiatok 21. storočia. O historickom vývoji Bieloruska od obdobia praveku až po najnovšie dejiny pojednáva aj monografia bieloruských autorov Hienadža Sahanoviča a Zachara Šybieku *Dějiny Běloruska*³, ktorá bola doplnená o kapitolu napísanú českými historikmi týkajúcu sa česko-bieloruských vzťahov v minulom storočí a prvých rokoch súčasného storočia.

Okrem týchto prác, ktoré podávajú ucelený pohľad na dejiny Bieloruska, sa v slovensko-českom prostredí ďalej stretávame s prácami, ktoré sa zamerali na určitú etapu bieloruských dejín, pričom u odbornej verejnosti sa do popredia záujmu dostávajú aj nové témy. Autori sa v prácach vydaných v posledných rokoch sústredili opätovne na vývoj Bieloruska v 20. storočí a konkrétne na tieto okruhy: vyhlásenie a existencia Bieloruskej národnej republiky, vnútropolitický vývoj v Bieloruskej sovietskej socialistickej republike v druhom a treťom decéniu minulého storočia, vývoj Bieloruska v rokoch 1939 – 1945, predstavitelia bieloruskej emigrácie v medzivojnovom Československu a ich aktivity, ako aj práce týkajúce sa vývoja Bieloruska po roku 1945.

Problematika formovania prvého štátneho útvaru v novodobých bieloruských dejinách – Bieloruskej národnej republiky, bola dlhé desaťročia z politických dôvodov tabuizovaná nielen v slovensko-

Russian, Ukrainian and Belorussian Emigration between the World Wars in Czechoslovakia. Results and Perspectives of Contemporary Research. Holding of the Slavonic Library and Prague Archives. 2. svazek. Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, 1995. s. 536 – 989. ISBN 80-7050-229-0.

² ŘEZNÍK, Miloš: *Bělorusko. Stručná historie států*. Praha: Libri 2003. 111 s. ISBN 80-7277-183-3.

³ SAHANOVIČ, Hienadž – ŠYBIEKA, Zachar: *Dějiny Běloruska*. Praha: Lidové noviny 2006. 302 s. ISBN 80-7106-828-4.

-českom prostredí, ale aj v samotnom Bielorusku. V samotnej Bieloruskej sovietskej socialistickej republike bola v čase Sovietskeho zväzu akákoľvek zmienka o Bieloruskej národnej republike tabu. V monografiách a odborných štúdiách jej bolo venovaných pár odstavcov označujúc ju za buržoázny útvar pod plnou kontrolou cisárskeho Nemecka.⁴ K zásadnejším zmenám v sledovaní Bieloruskej národnej republiky došlo v dôsledku vnútropolitických a spoločenských zmien v druhej polovici 80. rokov minulého storočia. O Bieloruskej národnej republike sa začalo viac písať predovšetkým po rozpade Sovietskeho zväzu a vyhlásení nezávislej Bieloruskej republiky, keď sa do popredia sledovania bieloruských historikov dostala práve táto téma. Posledné dve dekády priniesli ohromné množstvo odbornej literatúry – monografií, odborných štúdií a článkov, zborníkov dokumentov a materiálov.⁵ Kým v domácej, bieloruskej historiografii, je táto téma už dostatočne spracovaná, tak v slovenskom a českom prostredí absentuje hlbší „ponor“ do danej problematiky. Aj napriek tejto skutočnosti môžeme nájsť u slovensko-českej odbornej verejnosti niekoľko prác, ktoré sa

⁴ Napr. IGNATENKO, I. M. – KAMENSKAJA, N. V. – KRAVČENKO, I. S. – MARČENKO, I. E. – PETRIKOV, P. T. – ŠABUNJA, K. I.: *Istorija Belorusskoj SSR*. Minsk: Nauka i tehnika 1977. 632 s.

KRAVČENKO, I. – ROMANOVSKIJ, N. – CHADKJEVIČ, T.: *Belorusskaja SSR*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo političeskoj literatury 1956. 191 s.

⁵ Napr. KRUTALEVIČ, Vadim Andrejevič: *Stanovlenije nacionalnoj deržavnosti (1917 – 1922 gg.)*. Minsk: Pravo i ekonomika 1999. 388 s. ISBN 985-442-030-1.

KRUTALEVIČ, Vadim Andrejevič: *Na putiach nacionalnogo samoopredelenija (BNR – BSSR – RB)*. Minsk: Pravo i ekonomika 1995. 138 s. ISBN 985-6194-05-9.

REZNIK, Anatolij Nikolajevič: *K voprosu o gosudarstvennosti BNR, ili Tak byla li BNR gosudarstvom?* Minsk: UP Technopint 2002. 36 s. ISBN 985-464-203-8.

REZNIK, Anatolij Nikolajevič: *Pervyj Vsebelorusskij s'jezd (dekabr' 1917 goda)*. Minsk: Enciklopediks 2007. 84 s. ISBN 978-985-6742-45-6.

PLATONOV, R. – STAŠKEVIČ, N.: *Ternistyj puť k svobode. K voprosu o stanovleniji belorusskoj nacionalnoj gosudarstvenosti*. In: Nioman, 1992, č. 10, s. 129 – 155.

PLATONOV, R. – STAŠKEVIČ, N.: *Ternistyj puť k svobode. K voprosu o stanovleniji belorusskoj nacionalnoj gosudarstvenosti*. In: Nioman, 1992, č. 11, s. 131 – 161.

TICHOMIROV, Alexandr Valentinovič: *Brestskij mir 1918 g. i Belarus*. In: Belorusskij žurnal meždunarodnogo prava i meždunarodnych otnošenij, 1999, č. 2, s. 44 – 57. ISSN 2072-0513.

venujú práve Bieloruskej národnej republike. Medzi práce, ktoré sa zaoberajú kreovaním prvého štátneho útvaru v bieloruských dejinách, patria práce Luciány Hoptovej. Napríklad v štúdiu *Vyhlásenie nezávislej Bieloruskej národnej republiky v kontexte vnútropolitického vývoja (1917 – 1918)*⁶ upriamila autorka svoju pozornosť na konanie Prvého celobieloruského zjazdu v decembri 1917, ako aj na následný politický vývoj na území Bieloruska a vyhlásenie Bieloruskej národnej republiky prostredníctvom troch ústavných listín v marci 1918. L. Hoptová sa vyhláseniu Bieloruskej národnej republiky ako aj vývoju na území Bieloruska v prvých povojnových rokoch venovala aj v dizertačnej práci *Špecifiká vnútropolitického vývoja Bieloruska v rokoch 1918 – 1922*⁷. K ďalším autorom, ktorý sa venoval problematike prvej republiky v bieloruských dejinách, patrí Ilia Hlybouski. Práve vyhlásenie Bieloruskej národnej republiky v marci 1918 je ústrednou témou jeho príspevku *Počátky novodobé běloruské štátnosti. K 90. výročiu vyhlásení Běloruské lidové republiky*.⁸ Kreovaniu Bieloruskej národnej republiky a predovšetkým snahám jej predstaviteľov o medzinárodné uznanie sa venoval Andrej Selehau⁹ v príspevku *Nie je hanbou byť porazeným v boji za slobodu. Diplomatické úsilie o vznik Bieloruskej republiky*¹⁰. Autor v ňom upriamil svoju pozornosť na snahy predstaviteľov Rady Bieloruskej národnej republiky na Parížskej mierovej kon-

⁶ HOPTOVÁ, Luciána: *Vyhlásenie nezávislej Bieloruskej národnej republiky v kontexte vnútropolitického vývoja (1917 – 1918)*. In: Pokorná Korytarová, Lenka a kol.: *Promýšlet Evropu dvacátého století: Evropa sjednocená / rozdělená*. Brno: Matice moravská, 2012, s. 93 – 103. ISBN 978-80-86488-96-7.

⁷ HOPTOVÁ, Luciána: *Špecifiká vnútropolitického vývoja Bieloruska v rokoch 1918 – 1922*. [dizertačná práca]. Prešovská univerzita v Prešove (Prešov, Slovenská republika). Filozofická fakulta; Inštitút histórie. Školiteľ: Doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2013. 144 s.

⁸ HLYBOUSKI, Ilia: *Počátky novodobé běloruské štátnosti. K 90. výročiu vyhlásení Běloruské lidové republiky*. In: *Na východ*, 2008, roč. 8, č. 1, s. 12 – 13. ISSN 1214-2522.

⁹ Andrej Selehau bol v čase publikovania príspevku v časopise *História poslucháčom doktorandského štúdia vo Varšave*.

¹⁰ SELEHAU, Andrej: *Nie je hanbou byť porazeným v boji za slobodu. Diplomatické úsilie o vznik Bieloruskej republiky*. In: *História*, 2009, č. 3 – 4, s. 54 – 58. ISSN 1335-8316.

ferencii v roku 1919, ako aj na vzťahy so svojimi susedmi, predovšetkým Poľskom.

Problematika Bieloruskej národnej republiky sa v posledných rokoch dostáva do popredia záujmu slovenskej a českej odbornej verejnosti, o čom svedčí okrem už spomenutých prác aj skutočnosť, že v januári – marci 2013 sa v Slovanskej knižnici – Národnej knižnici Českej republiky v Prahe konala výstava pod názvom *Neznámá Běloruská lidová republika*. Práve na tejto výstave boli predstavené novoobjavené historické dokumenty, ktoré priblížili formovanie bieloruského národného hnutia a ustanovenie bieloruskej štátnosti v roku 1918.

Otázke vývoja Bieloruska po roku 1921, t. j. po podpísaní Rižskej mierovej zmluvy, ktorou sa územie Bieloruska rozdelilo na dve časti – vo východnej časti bola obnovená ešte v júli 1920 sovietska republika a západná časť Bieloruska sa dostala pod vplyv Poľskej republiky, nie je v prácach po roku 2000 v slovenskom a českom prostredí venovaná dostatočná pozornosť. Výnimku predstavuje azda len práca Aleny Markovej, ktorá sa venovala vývoju v Sovietskej socialistickej republike Bieloruska, od roku 1927 oficiálne nesúcej názov Bieloruská sovietska socialistická republika. Vo svojej monografii *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu. Iluze nebo realita?*¹¹, ktorá je založená predovšetkým na archívnych materiáloch z Národného archívu Bieloruskej republiky v Minsku, dobových periodikách, ako aj prácach súčasných bieloruských historikov, sa A. Marková (vo svojom výskume sa dlhodobo venuje problémom sovietskych dejín, formovaniu národa a národnej identity) zamerala na fenomén bielorusizácie v druhej dekáde minulého storočia. Ako uviedla samotná autorka v úvode svojej práce: „*Národnostní politika bělorusizace je fenoménem jedinečného a rozporuplného období 20. let 20. století. Během bělorusizace byly intenzivně podporovány národotvorné procesy v již existující Běloruské sovětské republice (BSSR). Současne byl učiněn pokus o vytvoření*

¹¹ MARKOVÁ, Alena: *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu. Iluze nebo realita?* Praha: Lidové noviny 2012. 261 s. ISBN 978-80-7422-230-6.

*běloruské národní identity a všeobecně byl rozvíjen a prosazován běloruský jazyk, kultura, věda a pod.*¹²

Práce charakterizujúce vývoj v západnej časti Bieloruska v medzivojnovom období v najnovších prácach publikovaných v slovenskom a českom prostredí doposiaľ absentujú. Výnimku tvoria len práce, ktoré sa však nevenujú priamo tejto problematike, ale vývoju Bieloruska ako celku – už vyššie spomenuté práce M. Řezníka i H. Sahanoviča a Z. Šybieku, ako aj práca L. Hoptovej – *Západné Bielorusko ako súčasť Poľska v rokoch 1921 – 1922 z pohľadu bieloruskej historiografie*¹³, v ktorej sa ale autorka venuje vývoju v západnej časti Bieloruska len v rokoch 1921 – 1922.

Vývoju Bieloruska v rokoch druhej svetovej vojny bolo v posledných rokoch venovaných viacero odborných štúdií a článkov. Dôraz autori kládli predovšetkým na vojenské udalosti odohrávajúce sa na území Bieloruska v rokoch 1939 – 1945. V novinách Bojovník – dvojtýždenník antifašistov, ktoré vydáva Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, boli publikované po roku 2000 články ako: *Bielorusko v rokoch vojny*¹⁴, *Akí boli?*¹⁵ a pod. Autorom článku *Akí boli?* je Michal Rjabik, ktorý sa v ňom venoval partizánskemu hnutiu v Bielorusku. Svoje spomienky na pôsobenie v partizánskom hnutí v Bielorusku publikoval Michal Rjabik po roku 2000 aj v práci *Osudy bývalých slovenských bieloruských partizánov*¹⁶. Problematike partizánskeho hnutia v Bielorusku, ako aj otázke sformovania Zaist'ovacej divízie na okupovanom území Bieloruska sa vo svojich prácach venovali aj Jozef

¹² MARKOVÁ, Alena: *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu. Iluze nebo realita?* Praha: Lidové noviny 2012, s. 5.

¹³ Práca *Západné Bielorusko ako súčasť Poľska v rokoch 1921 – 1922 z pohľadu bieloruskej historiografie* bola prezentovaná na medzinárodnej vedeckej konferencii „Polska – Słowacja – Ukraina. Trójpogranicze wielokulturowe” v Rzeszowe v júni 2013 a v najbližších mesiacoch by mala byť práca zaradená do zborníka, ktorý vziđe z tejto konferencie.

¹⁴ B. V.: *Bielorusko v rokoch vojny*. In: Bojovník, 2004, č. 13, s. 3. ISSN 0323-2018.

¹⁵ RJABIK, Michal: *Akí boli?* In: Bojovník, 2003, č. 8, s. 7. ISSN 0323-2018

RJABIK, Michal: *Akí boli?* In: Bojovník, 2003, č. 9, s. 6. ISSN 0323-2018.

¹⁶ RJABIK, Michal: *Osudy bývalých slovenských bieloruských partizánov*. Bratislava: CCW 2005. 91 s. ISBN 80-89166-06-7.

Bystrický¹⁷, Pavel Mičianik¹⁸ a Martin Lacko¹⁹. Stručne o druhej svetovej vojne v Bielorusku pojednáva aj práca Petra Chorváta²⁰. Bielorusko v rokoch druhej svetovej vojny je aj ústrednou témou diplomovej práce²¹ L. Hoptovej. Okrem toho sa L. Hoptová venovala vývoju Bieloruska v rokoch 1941 – 1944 a predovšetkým židovskej problematike na Nemcami okupovanom území Bieloruska aj v štúdiu *Riešenie židovskej otázky na okupovanom území Bieloruska*²². Autorka sa v práci venovala jednému z najtragickejších období v živote bieloruských Židov. V štúdiu je uvedená: „*Nemci, ktorí sa snažili o konečné odstránenie židovskej komunity, vytvorili na území Bieloruska systém väznic, koncentračných táborov a get, v ktorých bez súdu zadržovali státisíce ľudí. Na území Bieloruska bolo vytvorených v priebehu troch krutých rokov panovania Nemcov viac ako 260 miest masového zničenia obyvateľstva...*“²³

Okrem prác slovenských a českých autorov sa o Bielorusku v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny dozvedáme aj z odborných štúdií bie-

¹⁷ BYSTRICKÝ, Jozef: *Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942)*. In: *Vojenská história*, 1999, č. 4, s. 29 – 54. ISSN 1335-3314.; BYSTRICKÝ, Jozef: *Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (november 1942 – október 1943)*. In: *Vojenská história*, 2000, č. 3 – 4, s. 35 – 52. ISSN 1335-3314.

¹⁸ MIČIANIK, Pavel: *Slovenská zaisťovacia divízia na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942)*. In: *Vojenská história*, 2006, č. 4, s. 43 – 65. ISSN 1335-3314.

¹⁹ LACKO, Martin: *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*. Bratislava: ÚPN 2007. 339 s. ISBN 978-80-969699-4-4.

²⁰ CHORVÁT, Peter: *Svedok pohnutých časov: rozprávanie o pevnosti Brest*. In: *História*, 2006, č. 2, s. 42 – 43. ISSN 1335-8316.

²¹ HOPTOVÁ, Luciána: *Bielorusko v rokoch druhej svetovej vojny*. [diplomová práca]. Prešovská univerzita v Prešove (Prešov, Slovenská republika). Filozofická fakulta; Inštitút histórie. Školiteľ: Doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. Prešov: Filozofická fakulta PU 2009. 99 s.

²² HOPTOVÁ, Luciána: *Riešenie židovskej otázky na okupovanom území Bieloruska*. In: *Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2012, s. 136 – 145. ISBN 978-80-89514-12-0.

²³ HOPTOVÁ, Luciána: *Riešenie židovskej otázky na okupovanom území Bieloruska*. In: *Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2012, s. 138.

loruských historikov, ktorí publikovali svoje práce v slovenských časopisoch. Ide napríklad o štúdiu bieloruského historika V. V. Zdanoviča²⁴, ktorá bola publikovaná v časopise *Annales historici Presovienses*. V. V. Zdanovič v nej analyzoval obraz nemeckého okupačného režimu na území Bieloruska v rokoch 1941 – 1944 v bieloruskej historiografii. Autor charakterizoval stav spracovania danej problematiky v dvoch hlavných etapách vývoja bieloruskej historiografie – v sovietskej a postsovietskej etape. Prínosná je predovšetkým druhá časť, v ktorej V. V. Zdanovič analyzuje aj posledné práce bieloruských autorov. Autor v štúdií upozornil aj na sporné otázky výskumu, ktoré stále ostávajú nespracované.

Ďalším z bieloruských historikov, ktorého práca bola publikovaná na území Slovenska po roku 2000, je Sergej Azaronok. Pri spracovaní štúdie *Bielorusi a rodáci z Bieloruska v bojoch na území Slovenska*²⁵ vychádzal S. Azaronok z materiálov, ktoré uchováva Bieloruské štátne múzeum histórie Veľkej vlasteneckej vojny v Minsku. Autor v úvode štúdie priblížil oslobodzovanie Bieloruska v rokoch 1943 – 1944, pričom ale dôraz kládol na priblíženie partizánskeho hnutia v Bielorusku v rokoch vojny. Súčasťou štúdie je aj priblíženie činnosti Slovákov v partizánskom hnutí na území Bieloruska, ako aj pomoc Bielorusov pri oslobodzovaní Slovenska.

Politickému, hospodárskemu a spoločenskému vývoju Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky v roku 1945 nie je v slovensko-českom prostredí venovaná dostatočná pozornosť. Výnimku predstavujú práce Jana Šíra²⁶, ktorý okrem iného vo svojich dielach stručne načrtnol aj vývoj a smerovanie krajiny v povojnových rokoch, ako aj

²⁴ ZDANOVIČ, V. V.: *Germanskij okupacionnyj režim na territorii Belarusi v 1941 – 1944 gg. v otobraženii otečestvennoj istoriografii*. In: *Annales historici Presovienses*, 2011, č. 1, s. 144 – 155. ISSN 1336-7528.

²⁵ AZARONOK, Sergej: *Bielorusi a rodáci z Bieloruska v bojoch na území Slovenska*. In: *Oslobodenie Slovenska 1944 – 1945*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2010, s. 173 – 192. ISBN 978-80-970238-9-8.

²⁶ ŠÍR, Jan: *Denuklearizace Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu*. Praha: Karolinum 2013. 193 s. ISBN 978-80-246-2169-2.

ŠÍR, Jan: *Denuklearizace Běloruska po roce 1991*. In: *Slovanský přehled*, 2011, č. 1 – 2, s. 97 – 116. ISSN 0037-6922.

(už) vyššie spomenuté práce, ktoré približujú dejiny Bieloruska od najstarších čias po súčasnosť.

Osobitná pozornosť je v najnovších prácach zo slovenského a českého prostredia venovaná problematike bieloruskej emigrácie v medzivojnovovej Československej republike. Bieloruská emigrácia, ktorá prichádzala na územie Československa po roku 1917, predstavovala po obyvateľoch ruského a ukrajinského pôvodu tretiu najpočetnejšiu komunitu. Centrom bieloruskej emigrácie sa stala Praha. Bieloruský národný život sa v Československu rozvíjal hlavne prostredníctvom vlastných periodík, spolkov a organizácií. Bieloruská emigrácia v medzivojnovom Československu sa stala ústrednou témou štúdie Daniely Kolenovskej. V úvode štúdie *Běloruská emigrace v Československu (1918 – 1938)*²⁷ sa autorka zamerala na politický vývoj na území Bieloruska v rokoch 1917 – 1919, predovšetkým na vyhlásenie Bieloruskej národnej republiky, ako aj na snahy predstaviteľov novej republiky o jej uznanie zo strany Československa. Hlavný dôraz v štúdiu je ale kladený na aktivity predstaviteľov bieloruskej komunity v Československu, predovšetkým aktivity bieloruských študentov a študentských spolkov, ktoré v Prahe vznikali. Záver štúdie je venovaný stručnej charakteristike najvýznamnejších bieloruských emigrantov v medzivojnovom Československu. Problematika bieloruskej emigrácie je spracovaná aj v diplomovej práci Terezy Swadoschovej²⁸. Aj keď primárne sa autorka zamerala na česko-bieloruské literárne vzťahy, v práci nájdeme cenné informácie o Bielorusoch v medzivojnovovej Prahe. Téma bieloruskej emigrácie v medzivojnovom Československu sa venovala aj L. Hoptová v práci *Russkaja akcija pomošči i podderžka izdatel'skoj i obščestvennoj dejatel'nosti belorusskoj emigracii*²⁹. Autorka sa sústredila na spolkovú činnosť bieloruských študen-

²⁷ KOLENOVSKÁ, Daniela: *Běloruská emigrace v Československu (1918 – 1938)*. In: Soudobé dějiny, 2007, č. 1, s. 78 – 105. ISSN 1210-7050.

²⁸ SWADOSCHOVÁ, Tereza: *Česko-běloruské literární vztahy*. [diplomová práca]. Masarykova univerzita (Brno, Česká republika). Filozofická fakulta; Ústav slavistiky. Školitel': Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2012. 103 s.

²⁹ HOPTOVÁ, Luciána: *Russkaja akcija pomošči i podderžka izdatel'skoj i obščestvennoj dejatel'nosti belorusskoj emigracii*. In: *Russkaja akcija pomošči v Československu*. Praha: Ústav slavistiky Masarykovy univerzity 2012. 103 s.

tov, ktorí boli združení v spolkoch ako Bieloruská hromada, Ústredné bureau práce ukrajinskej a bieloruskej academickej emigrácie v ČSR, Podporný fond ukrajinských a bieloruských študentov v Prahe, Hromada ukrajinských a bieloruských študentov lesného inžinierstva v Prahe a iné, ale aj na priblíženie časopisov, ktoré vychádzali v medzivojnovom Československu a na ktorých vydávanie finančne prispievala aj Československá republika prostredníctvom projektu Ruská pomocná akcia, ktorý bol zahájený v roku 1921. Časopiseckým periodikám bieloruskej emigrácie sa okrem iného venoval aj Lukáš Babka a Jiří Vacek v práci *Hlasy vyhnaných: periodický tisk emigrace ze sovětského Ruska (1918 – 1945)*³⁰. Informácie o bieloruskej emigrácii v medzivojnovom Československu je možné nájsť aj v publikácii *Ruskij zagraničnyj istoričeskij archiv v Praze – dokumentacija: katalog sobranij dokumentov, chranjaščichsja v pražskoj Slavjanskoj biblioteke i v Gosudarstvennom archive Rossijskoj Federacii / Ruský zahraniční historický archiv v Praze – provozní dokumenty (registratura): katalog sbírek uložených v pražské Slovanské knihovně a ve Státním archívu Ruské federace*³¹, ktorej časť je venovaná práve Bieloruskému zahraničnému archívu. Publikácie bieloruskej emigrácie sú priblížené aj v práci *Tlače ruskej, ukrajinskej a bieloruskej emigrácie vo fondoch Štátnej vedeckej knižnice v Prešove*.³²

lovakii: istorija, značenije, nasledije. Ed. Lukáš Babka, Igor Zolotarev. Praga: Nacionalnaja biblioteka Češskoj respubliky – Slavjanskaja biblioteka, Russkaja tradicija, 2012, s. 105 – 110. ISBN 978-80-7050-609-7; ISBN 978-80-905145-1-5.

³⁰ VACEK, Jiří – BABKA, Lukáš: *Hlasy vyhnaných: periodický tisk emigrace ze sovětského Ruska (1918 – 1945)*. Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna 2009. 126 s. ISBN 978-80-7050-558-8.

³¹ *Ruskij zagraničnyj istoričeskij archiv v Praze – dokumentacija: katalog sobranij dokumentov, chranjaščichsja v pražskoj Slavjanskoj biblioteke i v Gosudarstvennom archive Rossijskoj Federacii / sostaviteli L. Babka, A. Kopřivova, L. Petruševa = Ruský zahraniční historický archiv v Praze – provozní dokumenty (registratura): katalog sbírek uložených v pražské Slovanské knihovně a ve Státním archívu Ruské federace / sestavili L. Babka, A. Kopřivová, L. Petruševa*. Praga: Nacionalnaja biblioteka Češskoj respubliky – Slavjanskaja biblioteka 2011. 564 s. ISBN 978-80-7050-600-4.

³² *Tlače ruskej, ukrajinskej a bieloruskej emigrácie vo fondoch Štátnej vedeckej knižnice v Prešove*. Zost. Mária Nachajová – Jozef Šelepec. Prešov: Štátna vedecká knižnica 2007. 180 s. ISBN 978-80-85734-70-6.

Okrem týchto prác, ktoré sa venujú bieloruskej emigrácii ako celku, v slovensko-českom prostredí je možné nájsť aj práce, ktoré sa venujú jednotlivým predstaviteľom bieloruskej emigrácie. Ide napríklad o prácu Mikuláša Mušinka s názvom *Ivan Kraskovskij – priekopník bielorusko-ukrajinských vzťahov a Slovensko*³³, ktorá priblížila životnú cestu I. Kraskovského, jeho pôsobenie v Bielorusku, na Ukrajine, v Litve, ako aj posledné roky jeho života na Slovensku. Ivanovi Kraskovskému sa Mikuláš Mušinka venoval napríklad aj v práci *Návrat Ivana Kraskovského do dejín Bieloruska a Ukrajiny*.³⁴ K ďalším autorom, ktorí sa venovali predstaviteľom bieloruskej emigrácie, patrí Viktoria Liashuk. Autorka v štúdiu *Bieloruská emigrácia v Československu podľa knihy spomienok Larysy Henijuš. Spoved'*³⁵ opisala životný príbeh predstaviteľky bieloruskej emigrácie v Československu Larysy Henijuš, ktorá celý svoj život obetovala bieloruskému národu. Samotná autorka charakterizovala L. Henijuš takto: „Zosobňovala elitu bieloruskej emigrácie v Československu, symbolizovala Bielorusko, bola svedomím bieloruskej emigrácie a jej nekompromisným kritikom. Verila v bieloruský národ a podstúpila preň neľudské duchovné i fyzické utrpenie.“³⁶ Predstaviteľom bieloruskej emigrácie sa venoval

³³ MUŠINKA, Mikuláš: *Ivan Kraskovskij – priekopník bielorusko-ukrajinských vzťahov a Slovensko*. In: Historický časopis, 2000, č. 3, s. 495 – 504. ISSN 0018-2575.

³⁴ MUŠINKA, Mikuláš: *Návrat Ivana Kraskovského do dejín Bieloruska a Ukrajiny*. In: Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára 20. – 21. septembra 2000. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003, s. 65 – 83. ISBN 80-8068-149-X.

³⁵ LIASHUK, Viktoria: *Bieloruská emigrácia v Československu podľa knihy spomienok Larysy Henijuš. Spoved'*. In: Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia). Ed. Ľubica Harbuľová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009, s. 98 – 119. ISBN 978-80-555-0092-8.

³⁶ LIASHUK, Viktoria: *Bieloruská emigrácia v Československu podľa knihy spomienok Larysy Henijuš. Spoved'*. In: Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia). Ed. Ľubica Harbuľová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009, s. 98.

aj Jozef Šelepec v práci *Literárny život ruskej, ukrajinskej a bieloruskej emigrácie na východnom Slovensku*³⁷.

Cenným zdrojom informácií o dejinách Bieloruska je aj sedemdielna séria publikácií – *Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky*³⁸, v ktorých sú priblížené archívne materiály uložené v jednotlivých archívoch Českej republiky týkajúce sa nielen česko-bieloruských vzťahov, ale aj česko-ruských a česko-ukrajinských vzťahov.

Uvedené práce týkajúce sa dejín Bieloruska v slovenskej a českej historiografii publikované po roku 2000 naznačujú, že historický vývoj

³⁷ ŠELEPEC, Jozef: *Literárny život ruskej, ukrajinskej a bieloruskej emigrácie na východnom Slovensku*. In: Ruská a ukrajinská emigrácia na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1945. Eds. Lúbia Harbuľová – Mária Nachajová – Ľubica Babotová. Prešov: Štátna vedecká knižnica, 2006, s. 54 – 59. ISBN 80-85734-63-X.

³⁸ *Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl I, Státní ústřední archiv*. Red. P. Rafaj. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna 2002. 453 s. ISBN 80-7050-407-2.

Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl II, Archivy Středočeského kraje a Archiv Hlavního města Prahy. Red. P. Rafaj. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna 2003. 160 s. ISBN 80-7050-431-5.

Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl III, Archivy Jihočeského kraje. Red. P. Rafaj. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna 2004. 90 s. ISBN 80-7050-451-X.

Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl IV, Archivy Západočeského kraje. Red. P. Rafaj. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna 2006. 149 s. ISBN 80-7050-498-6.

Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl V, Archivy Severočeského a Východočeského kraje. Red. B. Szunyogová. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna 2008. 213 s. ISBN 978-80-4050-548-9.

Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl VI, Archivy Severomoravského kraje. Red. B. Szunyogová. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna 2010. 181 s. ISBN 978-80-7050-583-0.

Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl VII, Archivy Jihomoravského kraje. Red. B. Szunyogová. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna 2012. 341 s. ISBN 978-80-7050-608-0.

tejto krajiny sa v posledných rokoch stáva čoraz väčším predmetom sledovania slovenských a českých historikov. Aj napriek tomu, že doposiaľ publikované práce zo slovensko-českého prostredia prinášajú nové poznatky a cenné informácie o bieloruských dejinách, komplexnejší výskum dejín tejto slovanskej krajiny by si zaslužil oveľa väčší priestor, čím by sa prehĺbili poznatky o dejinách Bieloruska nielen u odbornej, ale aj laickej verejnosti.

История Беларуси в словацкой и чешской историографии после 2000 года

Резюме

Интерес к истории Беларуси, как предмету исследования словацких и чешских историков, начал возрастать только в последние десятилетия. Если в научных трудах старших изданий история Беларуси рассматривается как часть истории Советского союза, то в научных трудах новых изданий история этой славянской страны уже рассматривается как история самостоятельного государства. В современных монографиях и научных исследованиях словацкие и чешские историки обратили свое внимание на такие темы как – белорусская эмиграция, Белорусская народная республика, Беларусь во время Второй мировой войны и т.д. Помимо них можно выделить и несколько научных трудов, посвященных комплексному анализу истории Беларуси со времен древней истории по текущий период. Цель данной работы заключается в выявлении специфики опубликованных после 2000 года научных исследований словацких и чешских историков, занимающихся историей Беларуси.

Názov: Slavistika – areálová slavistika – stredoeurópske štúdiá
Zborník materiálov z medzinárodného vedeckého seminára,
konaného 3. októbra 2013 na FF PU v Prešove

Editor: Mgr. Marek Mitka, PhD.

Recenzentky: prof. PhDr. Marta Součková, PhD.
doc. Mgr. Oľga Maďarová, CSc.

Výkonný redaktor: Mgr. Marek Mitka, PhD.
Fotografia na obálke: © Zuzana Mitková

Redakčná rada 2 **Slovanské literatúry**: Mgr. Milan Kendra, PhD. – predseda
doc. PhDr. Peter Káša, CSc.
doc. PhDr. Valerij Kupko, CSc.
PhDr. Gabriela Mihalková, PhD.

Technická redaktorka: Emília Sýkorová
Vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove v roku 2015
1. vydanie – Náklad 100 kusov – Strán 318

Tlač: GRAFOTLAČ PREŠOV, s. r. o.

ISBN 978-80-555-1328-7

ISBN 978-80-555-1328-7

9 788055 513287